

PATONA MÁRIA

**TOPIK- ÉS FÓKUSZJELENSÉGEK
A LENGYEL NYELVBEN**

Doktori (PhD) értekezés

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**

**Nyelvtudományi Doktori Iskola
Vezetője: Dr. É. Kiss Katalin DSc.
egyetemi tanár, akadémikus**

Szlavisztika Műhely

Témavezető: Dr. Robert Wołosz
egyetemi docens

Piliscsaba
2012

TARTALOMJEGYZÉK

1. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	3
2. BEVEZETÉS	4
2.1. Célkitűzés.....	4
2.2. A kutatás módszere.....	4
2.3. A disszertáció elméleti kerete.....	5
2.4. A disszertáció felépítése és legfontosabb tézisei.....	6
3. A SZLÁV MONDATSZERKEZET ÉS INFORMÁCIÓS SZERKEZET ..	11
3.1. A szláv mondat szerkezet.....	11
3.2. A szláv nyelvek információs szerkezete.....	15
4. A KIMERÍTŐ ÉS AZ INFORMÁCIÓS FÓKUSZ	20
4.1. Bevezetés.....	20
4.2. A lengyel nyelv szórendje és hangsúlyozása.....	20
4.2.1. A lengyel szórend.....	20
4.2.2. Hangsúlyozási lehetőségek.....	22
4.3. A szláv nyelvek fókuszának szintaxisa és szemantikája korábbi elméletekben.....	24
4.3.1. Tracy Holloway King.....	24
4.3.2. Ad Neeleman és Elena Titov.....	26
4.3.3. Marina Dyakonova.....	27
4.3.4. John Frederick Bailyn.....	32
4.3.5. Ardis Eschenberg.....	34
4.3.6. Przemysław Tajsner.....	35
4.4. A [kimerítő] jegy fogalma.....	39
4.5. A lengyel nyelv két fókuszpozíciója.....	41
4.6. A [kimerítő] jegy a lengyel nyelvben.....	43
4.7. A nyelvi adatok magyarázata.....	47
4.8. Összefoglalás.....	55
5. A TO KONTRASZTÍV RELÁTOR	56
5.1. Bevezetés.....	56
5.2. A <i>to</i> lexéma funkciói.....	57
5.3. Problémafelvetések.....	59
5.3.1. A kétféle <i>to</i> partikula.....	59
5.3.2. A kontrasztív topik.....	63
5.4. Korábbi elméletek.....	67
5.4.1. A nominális mondatok.....	67
5.4.1.1. Barbara Citko.....	67
5.4.1.2. Jadwiga Linde-Usiekniewicz.....	70
5.4.1.3. Paweł Rutkowski.....	71
5.4.1.4. Anna Bondaruk.....	74
5.4.2. <i>(E)to-cleft</i>	77
5.4.2.1. Irina Sekerina.....	77
5.4.2.2. Vadim Kimmelman.....	79
5.4.3. A topik-jelölő <i>to</i>	81
5.4.3.1. Bartosz Wiland.....	81
5.4.3.2. Przemysław Tajsner.....	83
5.4.3.3. Radek Šimik.....	86
5.4.3.4. Vita Markman.....	89

5.5.	Megoldási javaslatok.....	91
5.5.1.	A balra kihelyezés.....	91
5.5.2.	A <i>to</i> mint relátor.....	95
5.6.	A <i>to</i> és a kérdőszavak.....	101
5.7.	Összefoglalás.....	107
6.	A TOPIK-JELÖLŐ SZERKEZETEK.....	108
6.1.	Bevezetés.....	108
6.2.	A topik-jelölő szerkezetek tulajdonságai.....	109
6.2.1.	A mondattopik-jelölők kiválasztásának kritériumai.....	109
6.2.2.	A magyar topik-jelölő szerkezetek.....	110
6.2.3.	A lengyel topik-jelölő szerkezetek.....	115
6.2.3.1.	Jeśli chodzi o [kogoś / coś].....	115
6.2.3.2.	Co do [kogoś / czegoś].....	118
6.2.3.3.	Co się tyczy [kogoś / czegoś].....	120
6.3.	Adatok.....	123
6.4.	Elemzési javaslat.....	124
6.4.1.	Főmondat > mellékmondat sorrend: független alárendelés.....	124
6.4.2.	Mellékmondat > főmondat sorrend: topikos frázis.....	125
6.5.	Összefoglalás.....	130
7.	A PREDIKÁTUM-EMELÉS.....	131
7.1.	Bevezetés.....	131
7.2.	Adatok.....	132
7.2.1.	Az igei predikátum-emelés.....	132
7.2.2.	Az összetett igealakok és a nem-verbális predikátum-emelés... ..	140
7.3.	A predikátum-emelés a korábbi elméletekben.....	142
7.4.	A predikátum-emelés elemzésének két nyelvspecifikus javaslata.....	145
7.4.1.	A magyar predikátum-emelés.....	145
7.4.2.	A puszta frázisszerkezet.....	147
7.5.	Elemzési javaslat.....	149
7.5.1.	Az igei predikátum-emelés elemzése.....	150
7.5.2.	A nem-verbális predikátum-emelés elemzése.....	152
7.5.3.	Az összetett igealakok elemzése.....	155
7.5.4.	Összefoglalás.....	158
7.6.	A <i>to</i> lexéma a PCC szerkezetekben.....	159
7.7.	Összefoglalás.....	162
8.	ÖSSZEGZÉS.....	163
9.	HIVATKOZÁSOK.....	164
10.	IDEGENNYELVŰ ÖSSZEGZÉSEK.....	178

1. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Robert Wołosznak támogató útmutatásáért és biztatásáért, aki doktori tanulmányaim lefolytatását elsődlegesen ösztönözte, és akinek lelkiismeretes figyelme végigkísérte munkámat. Külön köszönet illeti a rengeteg segítségért és az általa biztosított kutatási- és ösztöndíj-lehetőségekért.

Hálával tartozom Prof. Dr. É. Kiss Katalinnak a disszertáció elkészítésében nyújtott kitartó segítségéért és szakmai útmutatásáért, akinek bizalma és ösztönzése nélkül az értekezés nem született volna meg ebben a formájában, és aki tudományos gondolkodásom formálódását döntően befolyásolta. Köszönettel tartozom a fáradhatatlanul vállalt személyes konzultációkért; tudományos igényessége, az általa képviselt magas szakmai színvonal és kreatív ötletei folytonos motivációt adtak.

Köszönet illeti a munkahelyi vitára bocsátott anyag bizottságának tagjait: Prof. Dr. Janusz Bańcerowski és Dr. Tóth Idlikó opponenseket, valamint Dr. Pilecky Marcellt, Dr. Surányi Balázst, Dr. Náray-Szabó Mártont és Dr. Domokos Györgyöt, akiknek az észrevételei és építő kritikái elősegítették a disszertáció jelen formájának kialakulását.

Szeretnék köszönetet mondani egyetemi tanárainknak, különösen a Lengyel Tanszék és az Elméleti Nyelvészet Tanszék oktatóinak, a Nyelvtudományi Doktori Iskola és a Nyelvtudományi Intézet valamennyi munkatársának, valamint mindazoknak, akik egyetemi tanulmányaim során támogattak, ösztönöztek.

Köszönöm Prof. Dr. habil. Anna Bondaruknak, Prof. Dr. habil. Przemysław Tajsnernek, Dr. Bartosz Wilandnak, Prof. Dr. habil. Zygmunt Saloninak, Dr. habil. Wiesław Stefańczyknek, Witold Kieraśnak, Dr. habil. Magdalena Danielewicznek, és Prof. Dr. Jadwiga Wajszczuknak a szakmai segítséget, tanulmányaim lektorainak és előadásaim résztvevőinek az építő észrevételeket, valamint a kutatás valamennyi résztvevőjének türelmüket és lelkiismeretességüket.

Végül köszönetemet fejezem ki a Pázmány Péter Katolikus Egyetemnek a disszertáció elkészítésére odaítélt rendszeres doktorjelölti ösztöndíjért.

Doktori kutatásaimhoz, valamint a disszertáció elkészítéséhez a legfontosabb háttérrel családom, szeretteim és barátaim támogatása jelentette, mindenekelőtt édesanyámnak és Pallai Károly Sándornak tartozom hálával a rendületlen lelki támogatásukért, bátorításukért és hitükért.

Dolgozatomat nekik ajánlom.

2. BEVEZETÉS

2.1. Célkitűzések

Dolgozatomban lengyel szintaktikai jelenségeket elemzek generatív keretben. Témaválasztásomat elsősorban az motiválta, hogy a lengyel mondatlan leírása a szintaxist leginkább meghatározó, kurrens elméleti keretben feltáratlan terület a lengyel nyelvészetben. Ezen kívül egyes jelenségek magyar-lengyel összehasonlító perspektívában való elemzésével új, eddig nem tárgyalt eredményeket tudok bemutatni. Kutatóútjaim során lehetőségem nyílt lengyel nyelvészekkel való konzultációra, melynek eredményeként egyre specifikusabban körvonalazódott az értekezés témája. A *to* lexémával kapcsolatos kutatásaim meghatározták a disszertáció szűkebb tárgykörét, és vizsgálataimat elsősorban a topik és a fókusz felé irányították. A disszertáció fejezetei olyan szintaktikai és szemantikai problémákat járnak körül, melyek szervesen kapcsolódnak e két jelenséghez.

2.2. A kutatás módszere

A kutatás módszere egyrészt a korábbi eredmények alapján összeállított, lengyel anyanyelvi beszélőkkel végzett kérdőíves vizsgálat, másrészt a korpuszelemzés volt. Utóbbit internetes forrásokon kívül elsősorban a Lengyel Nemzeti Korpusz (KJP)¹ adatainak elemzése jelentette, mely a magyar internetes korpuszhoz (MNSZ)² hasonlóan hatékony keresésre kifejlesztett szöveggyűjtemény. A szófaji jelöléssel ellátott szavakat szöveggörnyezettel együtt kapja az olvasó, mely például a lengyel *to* lexéma keresésekor nagy segítségül szolgál. A korpuszelemzés módszerét elsősorban a topik-jelölő szerkezetek vizsgálatakor alkalmaztam, de a legtöbb téma kutatását megelőzte a korpuszban található adatok feltérképezése. Másik módszerem a kérdőíves vizsgálat volt: lengyel mondatokat alkottam, melyeknek helyességéről kérdeztem az anyanyelvi beszélőket. A jólformált és nem jólformált mondatok közé kontrollmondatokat is illesztettem, melyek egy korábban már szereplő mondatra kérdeztek rá újra, vagy helytelen szerkezeteket tartalmaztak. A kérdőíves kutatás történetét írásban (például a predikátum-emelés vizsgálatok), vagy szóban (például a fókusz tesztelésekor), attól függően, hogy a hangsúlyozásnak mennyiben volt szerepe az adott jelenség elemzésében. A *to* lexéma vizsgálatához írásos és szóbeli tesztelést is végeztem. Az

¹ Korpus Języka Polskiego – Instytut Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk (A Lengyel Tudományos Akadémia Informatikai Intézetének lengyel nyelvű korpusza): www.korpus.pl

² Magyar Nemzeti Szövegtár: www.mnsz.nytud.hu

egyres témák tesztelését különböző anyanyelvi csoportokkal végeztem, hiszen az értekezés megírása alatt számos lehetőség nyílt erre. Az egyes csoportok tagjainak száma, nemi eloszlása és életkora eltérő volt. A fókusz tesztelésekor a magyarországi Lengyel Intézetben vendégeskedő lengyel anyanyelvi beszélőkkel végeztem el a kérdőíves vizsgálatokat, a predikátum-emelés tesztjeit a krakkói Jagelló Egyetem Polonisztikai Tanszékének diákjai töltötték ki. Lengyel egyetemek professzorai, lengyel ismerőseim és magyarországi lengyel családok is nagy segítségül szolgáltak. Fontos visszajelzés volt a konferencia-kötetekben megjelent tanulmányaim értékelése lengyel nyelvészek részéről, valamint a nemzetközi konferenciákon elhangzott előadásaimra adott reflexió Krakkóban és Piliscsabán. Ritka kivételektől eltekintve egyöntetű válaszokat kaptam a kérdőívekben feltett kérdésekre, melyekből egyértelmű következtetéseket lehetett levonni. Az egyes adatok jólformáltságát illetően az eltérő ítéletek során a többség véleményét fogadtam el.

2.3. A disszertáció elméleti kerete

Értekezésem elméleti kerete a transzformációs generatív grammatika. Feltételezve (Chomsky 1956, 1965), hogy valamennyi nyelv hasonló szerkezetekből épül fel, és a nyelvi objektumok szabályok segítségével modellezhetőek (MVE 2004), célom annak kutatása, hogy milyen univerzális szabályszerűségeket lehet megfigyelni egyes lengyel mondattani kérdések vizsgálatakor. A felvetett problémák megoldási javaslataiban arra törekszem, hogy bizonyos szabályok figyelembevételével és transzformációk elvégzésével (Vass é.n.) a lehető leggazdaságosabb struktúrát lehessen felvázolni, mellyel valamennyi felmerülő kérdés és adat magyarázható. A lengyel nyelv jólformálnak tartott alakulatait tehát azoknak szerkezetével írnom le.

A generatív nyelvtan fogalmain kívül egyes fejezetekben a szemantika és a pragmatika területére is kitekintek, hogy bizonyos jelenségekről minél teljesebb képet kaphassunk. A rövid történeti és összehasonlító nyelvészeti, valamint leíró nyelvtani kitérők szintén a téma teljességét szolgálják.

Az elméleti keret választásának okai között szerepel, hogy a lengyel nyelvészetben a generatív megközelítés csak az utóbbi években kezdett elterjedni és számos jelenség leírása várta magára. A disszertáció központi kérdéseiről napjainkig nem született teljeskörű, minden jelenségre kiterjedő elemzés, csupán említés szintjén található meg egyes munkákban.

Így az értekezés egyes tézisei és megállapításai hiánypótlónak nevezhetőek.

2.4. A disszertáció felépítése és legfontosabb tézisei

A bevezetést követően a harmadik fejezet rövid betekintést nyújt a szláv mondatszerkezet és információs szerkezet általános jellegzetességeibe, különös tekintettel az orosz adatokra. A disszertáció többi fejezete lengyel topikhoz és fókuszhoz kapcsolódó szintaktikai jelenségeket mutat be.

A negyedik fejezet a lengyel fókusz minél teljesebb bemutatására törekszik. Az első fő megállapítás a lengyel nyelv két fókuszára vonatkozik: a magyar nyelvhez hasonlóan a lengyel is tartalmaz egy információs fókuszt az ige utáni pozícióban (1b), mely az új információ hordozója, és egy preverbális, azonosító értelmű fókuszt (2b), mely kontrasztív olvasatú (É. Kiss 1998).

- (1) a. **Kto napisał Potop?**³
 ki-WH.NOM ír-PAST.3SG Özönvíz-ACC
 'Ki írta az Özönvizet?'
- (1) b. **Potop napisał Sienkiewicz.**⁴
 'Az Özönvizet Sienkiewicz írta.'
- (2) a. **Która książkę napisał Sienkiewicz?**
 melyik-WH.ACC könyv-ACC ír-PAST.3SG Sienkiewicz-NOM
Potop czy Ziemię obiecał?
 Özönvíz-ACC vagy Ígéret földje-ACC
 'Melyik könyvet írta Sienkiewicz? Az Özönvizet vagy Az ígéret földjét?'
- (2) b. **POTOP napisał Sienkiewicz.**
 'Az ÖZÖNVIZET írta Sienkiewicz.'

A lengyel fókusszal kapcsolatos kutatások nem elemezték a bal periférián elhelyezkedő fókusz szemantikai és szintaktikai tulajdonságait. A negyedik fejezetben többek között a Szabolcsi-féle tesztekkel (1981, 1983) bizonyításra kerül, hogy a magyarhoz hasonlóan a lengyel preverbális fókusz is rendelkezik [kimerítő] jeggyel. Különböző szórendű, fókuszt tartalmazó mondatok szerkezetét vázolom ebben a fejezetben, és elemzem szemantikai és szintaktikai szempontból. Olyan szerkezetet javaslok, mellyel valamennyi szórendi variáció megragadható, például azonosító fókusz megjelenhet mondatkezdő pozícióban, topik előtt vagy után, valamint két topik között; a rekurzív topikkal szemben azonban csak egyetlen preverbális fókuszt tartalmazhat a lengyel mondat. Ugyanezzel a

³ A lengyel mondatok a kérdőívekben vagy a korpuszban szereplő példák, minden egyéb esetben a forrásokat jelölöm.

⁴ Az aláhúzott összetevő az információs, a kapitálissal jelölt összetevő az azonosító fókuszt jelöli.

szerkezettel mozgatósi műveleteket feltételezve az információs fókusz különböző felszíni megjelenései is magyarázhatóak az ige utáni pozícióban.

Az ötödik nagy fejezet a lengyel *to* lexémát, mint kontrasztív relátort (den Dikken 2006) mutatja be, és azokat a mondatokat elemzi egyetlen szerkezettel, melyek ezt a lexémát tartalmazzák – akár mondatkezdő (3a), akár a topik-komment rész határán (3b) elhelyezkedő pozícióban.

(3) a. **To JANA widziałam w kinie.**

TO János-ACC lát-PAST.1SG –ban_{pp} mozi-LOC
'*JÁNOST láttam a moziban.*'

(3) b. √ **Jana to widziałam w kinie.**⁵

'√ *Jánost láttam a moziban.*'

A fejezet célkitűzése annak a szerkezetnek a megragadása, mely magyarázza a mondatkezdő *to* lexémát követő pozícióban megjelenő azonosító fókuszt (3a) és a topik-komment rész határán elhelyezkedő *to* előtt található kontrasztív topikot (3b). Ehhez először azt bizonyítom, hogy a két példában ugyanaz a *to* szerepel, és nem két különböző lexémáról van szó, majd a *to* funkcióját kutatva javaslatomban a den Dikken (2006) által jellemzett szemantikai tartalom nélküli elemekkel (linkerek és relátorok) állítom párhuzamba, melyek a predikációs viszony létrehozásában játszanak lényegi szerepet. A *to* speciális relátorként topik fejből foglal helyet. Hangzó topik esetén a *to* specifikálójában kontrasztív topik jelenik meg, bővítményének kategóriája TP (3b) vagy FocP (3c) lehet.

(3) c. √ **Jana to w KINIE widziałam.**

'√ *Jánost a MOZIBAN láttam.*'

Ha a *to* specifikálója nincs kitöltve nyílt topikkal, akkor a predikációs viszony megvalósulása érdekében a *background* (a fókusz kiemelése után megmaradó komment rész) rejtett mozgatósi műveleteket feltételezzük, a komment kategóriája pedig FocP (3a). Ez magyarázza a fejezetben bemutatott adatokat is, például, hogy miért nem jelenhet meg ige a mondatkezdő *to* utáni pozícióban. Az elemzés legjelentősebb eredménye a kontrasztív értelmezés és a fókusz kötelező megjelenésének magyarázata, valamint a *to* különböző felszíni realizálódásának megragadása egyetlen szerkezettel.

Az ezután következő részekben olyan szerkezeteket vizsgálok, ahol az ötödik fejezetben bemutatott *to* lexéma megjelenhet valamely speciális szerkezetben. A hatodik

⁵ A kontrasztív topikot az összetevőt megelőző gyökjel (√) jelöli a disszertációban, mely speciális intonációs kontúrját jelképezi.

fejezet a lengyel mondattopik-jelölő szerkezeteket mutatja be. A *jeśli chodzi o (kogoś / coś), co do (kogoś / czegoś), co się tyczy (kogoś / czegoś) (ami valakit, valamit illet)* szerkezeteket tartalmazó mondatok generatív elemzése mellett pragmatikai kitekintést is teszek. Fő állításom, hogy a mondattopik-jelölő szerkezetek kontrasztív topikot szelektálnak, és az eddigi (Bodányi 2011) két típusú felosztás helyett (koreferens névmást tartalmazó (4a), és főmondattól független típus (4b,4c)) a javasolt elemzés a lehetséges mondatsorrendből indul ki. Míg az első típusban a mondattopik-jelölő által bevezetett mellékmondat mindig megelőzi a főmondatot, addig a főmondattól független típusban a főmondat és mellékmondat sorrendje felcserélhető.

(4) a. **Co do kotów_i, to one_i nie są mądre.**
ami –hoz_{pp} macska-GEN.PL to ók-PL NEG van-PL.PRES.3SG okos-PL
'Ami a macskákat illeti, nem okosak.'

(4) b. **Co się tyczy barwy głosu, to Elvis Presley
nie miał sobie równych.**
ami REFL.PRON érint-3SG szín-GEN hang-GEN TO Elvis Presley
NEG van-PAST.3SG REFL.PRON egyenlő
'Ami a hangszínt illeti, Elvis Presleynek nem volt párja.'
(Sulich 2008: 65)

(4) c. **Adam Małysz był najlepszy, jeśli chodzi o
polskich skoczków.**
Adam Małysz van-PAST.3SG legjobb ha megy –ról_{pp}
lengyel-LOC.PL síugró-LOC.PL
'Adam Małysz volt a legjobb, ami a lengyel síugrókat illeti.'
(Sulich 2008: 95)

A lengyel adatok áttekintése során azt vehetjük észre, hogy típustól függetlenül a *to* lexéma megjelenhet ezekben a szerkezetekben mellékmondat > főmondat sorrendben (4a, 4b), fordított mondatsorrend esetén azonban nem (4c). Ennek alapján különböző szerkezetet javaslok a mellékmondat > főmondat, és a főmondat > mellékmondat sorrendre. Előbbi a *to* opcionális megjelenésének köszönhetően a *to*-ra, mint relátorra korábban javasolt szerkezettel topikos frázisként elemezhető, utóbbit a főmondatra adjungált mellékmondatként (Kenesei 1992) értelmezhetjük. Ezekkel a javaslatokkal magyarázatot találunk többek között a topik-jelölőt tartalmazó mondatok kontrasztív topikjára, a *to* lexéma szerepére, és a fókusz lehetséges megjelenésére.

A hetedik fejezetben a predikatív frázis topikalizációjának lehetőségével és tulajdonságaival foglalkozom. A predikátum topikalizációja során főnévi igenévként realizálódik a kiemelt igei predikátum mind a magyar, mind a lengyel nyelvben, s az ige a mondat belsejében ismét megjelenik ragozott alakban (5a).

- (5) a. √ **Jeść to dużo jadł, ale napić się nie chciał.**
 enni-INF TO sok eszik-PAST.3SG de inni-INF REFL.PRON NEG akar-PAST.3SG
 ‘√ *Enni sokat evett, de inni nem akart.*’

Olyan elemzéseket mutatok be, melyekkel e két nyelv valamennyi, topikalizált predikátumot tartalmazó mondatátípusa megragadható. A mozgató másolási elmélete (*Copy Theory of Movement*) (Chomsky 1995b) értelmében nem egy fonológiailag üres nyom jelenik meg a felmásolt összetevő helyén, hanem az a mozgató elem másolatát hagyja maga mögött. A két kópiának legtöbb esetben csak az egyik (a felső) másolatát ejtjük, azonban a predikátum emelése mindkét másolat ejtését megkívánja. A predikátum topikalizálásának lehetőségére vonatkozó különböző elméletek bemutatása után a maradványfrázis-emelés mellett érvelek. Ekkor a teljes frázist (VP, AP, NP) Spec.TopP-be emeljük, és mindkét másolat ejtendő, amennyiben az ige lexikális tartalma és időjele egyazon exponensen jelenik meg (Abels 2001). A két másolat közötti eltérésre Halle-Marantz (1993) disztributív morfológiáját alkalmazom. Az igei predikátum emelésekor tehát azt feltételezzük, hogy az igei frázist Spec.TopP-be emeljük, és a lexikális tartalom miatt ejtjük, míg a korábban T fejbe kiemelt másolatot szintén kiejtjük, hiszen ez az időjel hordozója. Az opcionálisan megjelenő *to* relátorként való értelmezése a predikátum-emelés során megjelenő topik kontrasztivitására itt is magyarázatot ad. Részletesen bemutatom a főnévi és melléknévi kategóriájú predikátumok topikalizálásának eltérő tulajdonságait a lengyel és a magyar nyelvben, mely elsősorban a kiemelt predikátum esetére, és az alsóbb másolat kiejtésére vonatkozik.

- (5) b. √ **Chora to Ewa była (*chora).**⁶
 beteg-NOM TO Éva-NOM van-PAST.3SG
 ‘√ *Betegnek Éva beteg volt.*’

A melléknévi és főnévi kategóriájú predikátum-emelés során a lengyel nyelvben az alsó másolatot nem ejtjük, a magyarban viszont igen. A másik eltérés a kiemelt predikátum esetére vonatkozik: a magyar nyelvben a másodlagos predikátum részes esetű, a lengyelben azonban alanyeset (AP esetén) vagy eszközeset (NP esetén) jelenik meg. Az igei predikátum emelésekor bemutatott szerkezethez hasonló elemzést javasllok, ahol AP vagy NP topikalizálása történik.

A fejezet harmadik nagy kérdése az összetett igealakok kiemelésének tulajdonságait elemzi (5c). A magyar és a lengyel nyelvben egyaránt a predikátum-emelés korábban

⁶ A zárójelen kívül tett csillag *() jelentése, hogy a zárójelbe tett szavak elhagyása esetén a mondat agrammatikus. Zárójelen belül megjelenő csillag (*) esetén azonban a mondat a zárójelbe tett szavak kitétele esetén agrammatikus.

bemutatott jellegzetességével ellentétben a kiemelt predikátum alsó másolatát nem ejtjük, hiszen az időjel hordozására jelen van egy másik igealak is.

(5) c. $\sqrt{\text{Czytać to on będzie (*czytał), ale nie zrozumie.}}$
olvas-INF TO ő-NOM fog de NEG érti-FUT.3SG
 ‘ $\sqrt{\text{Ołvasni fog, de nem fogja érteni.}}$ ’

A legfontosabb állítások mellett az értekezésben olyan lengyel mondattani jelenségekre is kitérek, mint a szórend és a hangsúlyozás, valamint a korábbi jellemzések alapján alapvető fogalmakat ismertetek, mint például a kontrasztív topik, a topikalizáció, a balra kihelyezés, az azonosító fókusz, a kimerítő fókusz-tesztek, a relátor, a másolási teória. A generatív nyelvészet több neves elméletalkotójának téziseit alkalmazom (például Chomsky 1971, 1973, 1995b, King 1995, Rizzi 1997, É. Kiss 1998, den Dikken 2006, Dyakonova 2009, Bailyn 2012). A dolgozatban lengyel, magyar és angol példák mellett többek között orosz, spanyol, és kínai nyelvről szóló tanulmányok példái is megtalálhatóak.

A lengyel nyelvi jelenségek vizsgálata lehetővé teszi a szláv nyelvészeti irodalom releváns elméleteinek összefoglaló, kritikus ismertetését.

3. A SZLÁV MONDATSZERKEZET ÉS INFORMÁCIÓS SZERKEZET

3.1. A szláv mondat szerkezet

Az egyszerű szláv mondat általában egy predikátumot, és egy azt megelőző alanyt tartalmaz (Sussex-Cubberley 2006), melynek gyakran nem kötelező realizálnia a felszínen a pro-drop nyelvekben. Az alany legtöbbször egy alanyesetű főnévi frázisból áll, az akkuzatívuszi tárgy tárgyesetű, míg a részeshatározó részes esetű. A főnevek alapvetően három fő nembe tartozhatnak: hím-, nő- és semlegesnem, ám ezeket az egyes leírások továbbiakra is oszthatják. Természetes nemüktől függetlenül a főnevek nyelvtani nemmel rendelkeznek. A melléknevek és a számnevek a főnévvel nemben, számban és esetben egyeznek. Az igék az alannal személyben és számban egyeznek, múlt időben pedig nemben is. A szláv nyelvekben általában hét eset (az egyre ritkább vokatívusszal együtt), három nem, valamint folyamatos és befejezett ige szemlélet található. A kérdés kifejezése intonációval, kérdőpartikulával vagy kérdőszóval történhet, a partikula mondatkezdő pozícióban jelenhet meg (lengyel *czy*, ukrán *čy*, fehérorosz *ci*, szlovén *ali*), vagy enklitikumként realizálódhat (*li*). A passzivizáció morfológiai eszközökkel vagy reflexív igealakokkal fejezhető ki (Sussex-Cubberley 2006). A szláv nyelvek között a bolgár mutat eltérő fejlődési irányt, itt ugyanis a névszórágózás szinte teljesen hiányzik, s mindössze három eset használatos. Ugyanakkor több igemód és igeidő szerepel a hétköznapi nyelvhasználatban, mint más szláv nyelvekben (Dudás é.n.). Ehhez hasonlóan a macedón nyelv is egyre analitikusabbá válik (Gerbert 2009).

Bailyn (2012) orosz nyelvre alkalmazott, összetevőkön belüli szórendre vonatkozó jellemzése más szláv nyelvekre is kiterjeszthető: az orosz nyelv fejkezdetű (Stowell 1981), a fej bármely kategóriájú összetevő esetén megelőzi a komplementumát. Az összetevőkön belüli szórendet Greenberg (1963) tipológiája alapján a 10-es típusba sorolhatjuk, ahol a prepozíció, NG, AN sorrend jellemző (Bailyn 2012): a főnév megelőzi a birtokost (NG), az attributív melléknév pedig a főnevet (AN). Míg a határozók az NP jobb oldalán jelennek meg, addig az NP-t módosító melléknevek csak azt megelőzően találhatóak meg.

Bailyn (2001) két alapvető esetmintázatot feltételez valamennyi szláv nyelvben a másodlagos predikátumot illetően: a predikátumon megjelenő eszközesetet, és az esetmegegyezést (*sameness of case*).

Az orosz nyelvben a névszói predikátumok esete megegyezik az alanyukéval⁷, míg a másodlagos predikátumok eszközesetben állnak (i). Ezzel szemben a lengyelben (ii) az NP-kategóriájú elsődleges predikátumok kerülnek eszközesetbe, míg az elsődleges AP predikátumok és valamennyi másodlagos predikátum esete megegyezik az alanyukéval. A szerbben és a horvátban az argumentum/adjunktum megkülönböztetés a releváns: az adjunktumok esetmegegyezést mutatnak, míg a *smatrati (vél)* típusú igék eszközesetet szelektálnak (Bailyn 2001).

A szláv nyelvek gazdag morfológiai rendszerének köszönhetően a grammatikai relációkat az esetjelölés fejezi ki, ezért az argumentumok szabadon variálhatóak (Sekerina 1997). Valamennyi felszíni változat azonban egyetlen mélyszerkezetből vezethető le, mely hierarchikus jellegzetességeket mutat. Ugyan az orosz alapszerkezetet kutatva a VSO (King 1995) és az SVO (Bailyn 1995) mellett is szóltak bizonyítékok, ma a szláv nyelveknek az utóbbi mélyszerkezetet tulajdonítják, melyből különböző transzformációk során (topikalizáció, extrapozíció, scrambling) valamennyi szórendi változat levezethető.

A szláv mondat szerkezet elemzése során Bailyn (1995) nem-kartografikus vagy Rizzi (1997) kartografikus elméletéből lehet kiindulni. Bailyn három alapvető frázist feltételez, melyhez adjunkcióval kapcsolja az összetevőket, míg Rizzi valamennyi összetevőhöz külön projekciót rendel. Ennek értelmében a bal periféria szerkezete Rizzi (1997) nyomán a ForceP és a FinP köré szerveződik, előbbi a mondat és a kontextus relációjáért felelős, és a mondat típusáról tartalmaz információt. A FinP feje a mód és az igeidő hordozója, a TP-t foglalja magában. A topikos és a fókuszos frázis e két rész, a ForceP és a FinP közé ékelődik:

(1) [_{ForceP} [_{TopP} [_{FocP} [_{FinP} [TP ...]]]]]

A disszertációban a kartografikus elméletet követem, a szerkezeti ábrázolásokban azonban csak azokat a projekciókat vezetem be, melyek az adott jelenség leírásához szükségesek. Ez alapján a szláv nyelvek alapszerkezetét a CP > TP > VP frázisok hierarchiájával jellemezhetjük, ahol CP-ben a mondatbevezetők foglalnak helyet.

⁷ (i) a. **Ivan durak.**
Iván-NOM bolond-NOM
'Iván bolond.'

(i) b. **Ivan kažetsja durakom.**
Iván-NOM tűnik-3SG bolond-INST
'Iván bolondnak tűnik.'
(Bailyn 2001: 4)

(ii) a. **Jan jest studentem.**
János-NOM van-3SG diák-INST
'János diák.'

(ii) b. **Znalazlem go pijanego.**
talál-PAST.1SG ő-ACC.MASC ittas-ACC.MASC
'Ittasnak találtam.'
(Bailyn 2001: 5)

A szláv mondszerkezet minden jelenségre kiterjedő elemzése elsősorban az orosz nyelvet kutató nyelvészekhez köthető. King (1995) az orosz nyelv konfigurativitásának bizonyítékait felsorakoztatva fektette le a szláv generatív mondszerkezet alapjait. Egyik tézise, hogy az alany, valamint az ige valamennyi argumentuma VP-ben generálódik, és a diskurzus-független argumentumok VP-ben maradnak a mélyszerkezetben. Ha egy argumentum a VP-ből kimozog, akkor az általa elfoglalt új pozíciótól függő diskurzus-funkciót kell neki tulajdonítanunk. Míg az ige az időjel és az egyeztetés miatt T fejbe mozog, addig az alany nem emelkedik Spec.TP-be, King tehát amellett érvel, hogy az oroszban Spec.TP nem alanyi pozíció. Ebből vezethető le az általa kanonikusnak tartott VSO mélyszerkezet. Bailyn (1995) ezzel szemben amellett érvel, hogy az ige nem T fejbe mozog, hanem a VP és a TP közötti funkcionális projekció (PredP) fejébe. Az alanyi NP ennek a frázisnak a specifikálójába emelkedik, a tárgyi NP Spec.VP-ben helyezkedik el. A lengyel kutatások (Witkoś 1998, Wiland 2009) szintén azt támasztották alá, hogy az ige nem T fejbe emelkedik, hanem egy VP és TP közötti pozícióba (Asp vagy v fejbe). Míg Szczegielniak (1997) és Migdalski (2006) az ige és a mondathatározók relatív sorrendje alapján a NegP-n, MoodP-n, és más projekciókon keresztül történő $V^{\circ} \rightarrow T^{\circ}$ emelés mellett érvelnek, addig Witkoś (1998) és Wiland (2009) két morfoszintaktikai bizonyítékot sorakoztat fel amellett, hogy a lengyel ige T-nél alacsonyabb pozícióba mozog. Wiland cáfolja, hogy a Jakobson-féle (1948), orosz nyelvre kidolgozott összetevő-szerkezeti modell a lengyel nyelvre is érvényesülne. Cinque-t (1999) követve a funkcionális projekciók univerzális hierarchiáját feltételezi, melynek alapján $V^{\circ} \rightarrow T^{\circ}$ mozgás esetén időhatározót engedélyező inflektált igét várnánk, a lengyel nyelvben azonban az idő- és módhatározó szekvenciája megelőzi az igét:

- (2) **Jan pewnego razu szybko zamknął drzwi.**
 János-NOM bizonyos-GEN alkalom-GEN gyors-ADV bezár-PAST.3SG ajtó-ACC.PL
 'János egyszercsak gyorsan becsukta az ajtót.'
 (Wiland 2009: 55)

Wiland másik érve a tagadás: a lengyel nyelvben az ige nem keresztezheti a tagadást:

- (3) a. **Jan nie zna francuskiego.**
 János-NOM NEG ismer-PRES.3SG francia-GEN
 'János nem ismeri a francia nyelvet.'

- (3) b. ***Jan zna nie francuskiego.**⁸
‘János nem ismeri a francia nyelvet.’
 (Wiland 2009: 56)

A lengyel nyelvben a *nie* ‘nem’ Neg^o-ben található, az ige és a *nie* egy egységet alkot (4), és más összetevő nem ékelődhet közé (5).

- (4) [NegP Neg^o[... [vP v^o[vP V^o]]]]
 (Wiland 2009: 9)

- (5) a. ***Nie znowu kupiliśmy piwa.**
 NEG ismét vesz-PAST.1PL sör-GEN
*‘Ismét nem vettünk sört.’*⁹

- (5) b. **Znowu nie kupiliśmy piwa. / Nie kupiliśmy znowu piwa.**
‘Ismét nem vettünk sört. / Nem vettünk sört ismét.’
 (Wiland 2009: 56)

Wiland és Witkoś (1996) Borsley-Rivero (1994) nyomán feltételezi, hogy a NegP alacsonyban, TP alatt helyezkedik el a szerkezetben, melyet többek között a tagadás során megjelenő birtokos esetből vezetnek le (a cseh, szlovák és orosz nyelvekben egyaránt). Ekkor ugyanis NegP Agr_oP-t szelektál, melynek specifikálójába emelkedik a birtokos eset végződését viselő tárgy. Mivel az ige nem emelkedhet NegP fölé, s ezért TP-ig sem mozoghat nyíltan, ezért tagadáskor az ige Neg^o-be mozog.

A szláv mondatszerkezet rövid bemutatásakor a szláv nyelvek általános jellemzőinek felvillantása után az összetevőkön belüli szórendet jellemeztem, majd egy, a szláv nyelvekben specifikus kérdéskört, a másodlagos predikátumok esetmintázatát mutattam be dióhéjban az orosz nyelv adataiból kiindulva. Az alapszórend meghatározása után két elméletet javasoltam, melyekkel az összetevők felszíni sorrendjének valamennyi variációja megragadható szintaktikailag, s a kartografikus elméletet követve a szláv mondatszerkezetet a CP > TP > VP frázisok hierarchiájával határoztam meg. Végül egy, a szláv nyelvekben vitatott problémakört mutattam be, az ige szerkezetben elfoglalt helyéről szóló elméletekről adtam számot az orosz és a lengyel nyelvben.

⁸ A disszertációban csillag (*) jelöli az agrammatikus mondatokat, a kettős kereszt (#) a grammatikus, de tartalmilag rosszulformált mondatokat mutatja. A kérdőjel (?) vagy kettős kérdőjel (??) olyan mondatok előtt szerepel, ahol a mondat jólformáltságát tekintve kérdés merül fel. A százalékjel (%) azt jelöli, hogy az anyanyelvi beszélők között nincs konszenzus az adott mondat helyességéről.

⁹ A magyar fordításmondatok helyességét vagy helytelenségét nem jelölöm, ha nem a magyar mondatot tárgyalom.

3.2. A szláv nyelvek információs szerkezete

A szláv nyelvek szabad szórendjével kapcsolatos vélekedéseket gyakran kérdőjelezik meg (Dyakonova 2009, Bailyn 2012), arra az évrre támaszkodva, hogy a szórendi szabadságot az információs szerkezet korlátozza. A szláv nyelvekben a neutrális szórendű mondatokból a szórend és a hangsúly variálásával nem-semleges mondatokat lehet létrehozni. A nyelvtani viszonyok alapján szabad szórendűnek tartott szláv nyelvek tehát kommunikációs szinten szabályok alapján szerveződnek. Mivel az alapvető mondattagolás diskurzus-szemantikai szerepet tölt be, a szláv nyelvek a diskurzus-konfigurációs nyelvek közé tartoznak (É. Kiss 1995).

Halliday (1967) a beszélt nyelv szerveződésének informális leírására vezette be az információs szerkezet fogalmát¹⁰. A mondat információs szerkezetének leírásához a Prágai Iskola (Mathesius 1939, 1971, Adamec 1966) a téma és a réma fogalmait vezette be, melyek az adott és az új információ elkülönítésére használatosak. A téma és a réma definíciójához hasonló meghatározás értelmében a topik az, amiről a mondat szól, melyről a predikátum állítást tesz, a fókusz pedig a topikról tett állítás (Gundel-Fretheim 2001:1). Természetesen ezeknek a fogalmaknak sokféle használata lehet. Habár a nyelvtani alannyal sok hasonlóságot mutat, a topik és az alany sokszor nem esik egybe: a topik a mondat logikai alanyával azonosítható (É. Kiss 1995: 7), mely specifikus és referáló kifejezés.

A téma-réma szerkezettel szemben a topik-fókusz struktúra legnagyobb különbsége, hogy a strukturalista/funkcionalista felosztás a mondatot két részre osztja, míg a topik és a fókusz mellett diskurzustól független része is van a mondatnak. A mondat információs szerkezetének sorrendjét az alábbi szabályszerűség jellemzi (Bailyn 2012: 267):

(6) Topik > diskurzustól független rész > fókusz

Az információs szerkezet sorrendi szabályának (*IS Ordering Rule*) fő követelménye, hogy a topikot tartalmazó mondatrésznek meg kell előznie a fókuszt tartalmazó részt, és a kettő közé ékelődik a diskurzustól független rész (*Discourse Neutral Material*). A topik leggyakrabban mondatkezdő pozícióban található, de egyes újlatin nyelvekben jobb perifériára is eshet (Frascarelli – Hinterhölzl 2007). A topik a szláv nyelvekben általában a bal

¹⁰ A mondatban kódolt információ felosztása az elmúlt száz év nyelvészeti irodalmában rendkívül sokszínű (Heusinger 1999): téma-réma (Daneš 1970, Firbas 1964), topik-komment (Reinhart 1982), topik-fókusz (Sgall – Hajičová – Benešová 1973), előfeltevés-fókusz (Chomsky 1971), background-fókusz (Chafe 1976), régi információ-új információ (Halliday 1967), nyitott propozíció-fókusz (Prince 1981), logikai alany-logikai állítmány (É. Kiss 1995).

periférián, a fókusz a jobb periférián helyezkedik el. Így az SVO szórendű oroszban, csehben és lengyelben a kanonikus szórendű mondatoknál a fókusz mondatzáró pozícióban található (Harlig – Bardovi-Harlig 1988: 134). Bailyn (2012) azonban hangsúlyozza, hogy a szláv nyelvekben kizárólag a szórend segítségével nem lehet meghatározni a topikot és a fókuszt; a topik-fókusz struktúra komplexitása miatt nem lehet egyértelmű megfelelést megállapítani bizonyos felszíni szintaktikai szerkezetekkel (Gundel-Fretheim 2001: 10). Habár az orosz nyelv a topik-fókusz szerkezet aspektusait kódolja, nincs egy az egyhez kapcsolat a szórend és az információs szerkezet között: egyrészt a kanonikus szórendű mondatok önmagukban is többértelműek lehetnek, másrészt pedig egyes összetevők mozgatása topicalizációt vagy fókuszálást is eredményezhet (Bailyn 2012: 267). Dyakonova (2009: 64) az orosz kanonikus szórend (SVO) 13 szórendi variációját elemzi részletesen, és azt bizonyítja, hogy az alanyi és a tárgyi összetevő egyaránt lehet topik- vagy fókuszpozícióban. Ugyan a szláv nyelvek a japánnal és a koreai nyelvvel szemben (Schwabe – Winkler 2007) nem használnak az információs szerkezetet mutató jelölőket¹¹, a jelöletlen intonáció esetén a régi (topik) és az új információ (fókusz) határvonala egyértelmű (Gerbert 2009). A bal periférián megtalálható topik alanyi vagy tárgyi összetevő (7a, 7b) lehet, az új információ pedig a jobb perifériára eshet, vagy magában foglalhatja az egész mondatot (8b).

(7) a. **Janek Annę widział.**

János-NOM Anna-ACC lát-PAST.3SG
'János látta Annát.'

(7) b. **Annę Janek widział.**

'Annát látta János.'

(8) a. **Co się stalo?**

mi-WH REFL.PRON történik-PAST.3SG.NEUT
'Mi történt?'

(8) b. **Annę odprowadził Janek.**

Anna-ACC elkísér-PAST.3SG János-NOM
'Annát elkísérte János.'

Az orosz nyelvben más szláv nyelvek elemzéséből (Rudin 1985) kiindulva King (1995) két topik-típust különböztet meg. A külső topik balra kihelyezett összetevő, a predikátumnak nem argumentuma és helyben generált. Csupán egyetlen külső topikpozíció létezik. Ezzel szemben a belső topik az ige argumentuma, mely topikpozícióba mozog

¹¹ Ugyanakkor a disszertáció központi elemét, a lengyel *to* lexémát éppen az információs szerkezet mutatójának tartjuk, hiszen egyértelműen elválasztja a topikot és a komment részt (Huszcza 2003).

(Spec.TP). Köti a nyomát, és beágyazott mondatokban is megjelenhet. Belső topikból bármennyi megjelenhet és adjunkcióval kapcsolódnak egymáshoz a szerkezetben. Bailyn (2012) orosz szintaxisában a három legjellemzőbb szórendi mintát jellemzi, mellyel az orosz topik azonosítható: a topikalizáció (*Left-Edge Topicalization*), a balra kihelyezés (*Left-Dislocation*) és az úgynevezett *Middle-Field Topicalization*¹², amikor a topikos (legtöbbször tárgyi) összetevő az ige előtti pozícióba emelkedik, de az alanyt nem előzi meg. A disszertációban bemutatott elemzések fontos eleme, hogy a szláv nyelvekben a topik rekurzív.

Ugyan szerkezeti helyét illetően nincs megegyezés¹³, dolgozatomban a lengyel topikot Spec.TopP-be helyezem, valamint a TopP-hez adjungált pozícióba többszörös topik esetén. A topikkal szemben egyetlen preverbális fókusz jelenhet meg a mondatban, a posztverbális információs fókusz pedig a korábbi terminológiában a rémával azonosítják, melyet a szórend és a hangsúlyozás kettőse határoz meg. A lengyel adatok magyarázatánál fókuszos frázist feltételezek, melynek fejében a [Foc] jegy található. Ide emelkednek az erős fókuszhangsúlyt viselő, [kontrasztív] és [kimerítő] jegyekkel rendelkező összetevők.

Az alanyi fókusz tesztelése során mutatom be, hogy a lengyel alanyi pozíció nem feltétlenül Spec.TP, hanem mindig tovább emelkedik: hangsúlytalan alany esetén topikpozícióba, hangsúlyos alany esetén pedig fókuszpozícióba. Ennek oka a fókusz kötelező kimerítőségének tesztelése során kimutatott jellegzetesség, melynek értelmében a hangsúlyos alany nem elképzelhető kimerítő olvasat nélkül, ám az alanyi pozícióban lévő alany lehetne akár hangsúlyos, akár hangsúlytalan, kimerítő értelmezés nélkül.

A szlovén nyelvben a topik szintén a bal periférián található (Stegovec-Marvin 2012). Két típusa különböztethető meg: az [*aboutness*] jeggyel rendelkező topikkal szemben a kontrasztív topikot speciális intonációs kontúr jellemzi. Az információs fókusz a mondat jobb szélső lexikális kategóriája, míg a hangsúlyt viselő kontrasztív fókusz pozíciója viszonylag szabad. A szerzőpáros szerint mindkét típusú fókusz szemantikai szerepe az alternatívák előhívása a kontextusban.

A szórend mellett a hangsúlynak van kulcsfontosságú szerepe az információs szerkezet kódolásában, a szláv nyelvekben a mondat jobb perifériájára eső nukleáris

¹² *Middle Field Topicalization*: Általában SOV szórend esetén a topik az ige bal oldalán jelenik meg az alanyt követve (Bailyn 2012: 273).

¹³ Tajsner (1998b) például amellett érvel, hogy a lengyel nyelvben minden esetben kialakul egy AgrP. Más nyelvektől eltérően a lengyelben ennek a frázisnak a feje hordozza az alany kötelező megjelenéséért felelős EPP jegynek megfelelő Δ jegyet. Így az Agr_SP-be vagy az Agr_OP-be emelkedik a mondattopik.

hangsúlyszabálytól (Chomsky – Halle 1968) eltérő hangsúlymintázatok hatással vannak a diskurzusra.

A fent bemutatott általános, néhol egymásnak ellentmondó topik- és fókusz-definíciókkal szemben a disszertációban elsősorban É. Kiss (1999, 2000) magyar nyelvre kidolgozott topik-meghatározására támaszkodom. Ez alapján „*a topik mind a beszélő, mind a hallgató által ismert vagy létezőnek feltételezett individuumot nevezi meg, amelyről a mondat predikátum része állítást tesz*” (É. Kiss 1999: 22). „*A mondat logikai értelemben vett alanya: az a mondatrész, melynek megnevezettjéről a predikátum állítást tesz*” (É. Kiss 2000: 1). A topik specifikus és határozott névszói kifejezés, melynek egyik fontos jellemzője az úgynevezett *aboutness*; az *aboutness* topik jelentése, hogy róla szól a mondat, róla tesz állítást. A legújabb kutatások kiemelik, hogy a topik nagymértékben függ a kontextustól, és maga a kijelentés állít róla valamit (Gécseg 2004).

A magyar topik ismérvei között a mondatkezdő pozíciót, a sajátos prozódiaát és az előtte illetve utána egyaránt lehetségesen megjelenő mondatthatározókat említhetjük. A topik azonosítására a tagadás-teszt a legalkalmasabb: azt mondja ki, hogy a topik referenciális függetlenséget élvez a kijelentéshez képest és kívül esik a mondat tagadásának hatókörén (Gécseg 2004: 7). Tehát ha topik áll a mondat elején, az állítmány tagadása és a mondat tagadása ekvivalens.

(9) a. **Mari sír.**

(9) b. **Mari nem sír.**

(9) c. **Nem igaz, hogy Mari sír.**

(Gécseg 2004: 7)

Ugyanezt a tesztet a lengyel nyelvre is alkalmazhatjuk.

(10) a. **Ewa płacze.**

Éva-NOM sír-PRES.3SG

‘Éva sír.’

(10) b. **Ewa nie płacze.**

Éva-NOM NEG sír-PRES.3SG

‘Éva nem sír.’

(10) c. **Nieprawdą jest, że Ewa płacze.**

nem igaz-INST van-PRES.3SG hogy Éva-NOM sír-PRES.3SG

‘Nem igaz, hogy Éva sír.’

A fókuszt legalább két értelemben használhatjuk: az új információt hordozó mondatrészként és azonosítást kifejező operátorként (É. Kiss 1995: 15). A két jelentést

gyakran a szűk és tág fókusz fogalmai jelölik. A lengyel fókuszt a következő fejezetben kimerítően jellemzem.

Ebben a bevezető fejezetben azokat az alapfogalmakat definiáltam, melyek a disszertációban bemutatásra kerülő lengyel információs szerkezet háttéréül szolgálnak, hiszen az értekezés témájául választott topik- és fókuszjelenségek a bal periféria szintaxisának és szemantikájának elemzésére adnak lehetőséget. Ezeket részletesen a releváns fejezetekben fejtem ki. Az eddigi szláv témákkal foglalkozó generatív munkák jelentős többségéhez hasonlóan specifikus szintaktikai kérdésekkel foglalkozom, melyek teljesebbé teszik a szláv mondatszerkezet és ezen belül az információs szerkezet általánosságban történő leírását.

4. A KIMERÍTŐ ÉS AZ INFORMÁCIÓS FÓKUSZ

4.1. Bevezetés

A lengyel szakirodalom a fókusz kérdéskörét érintőlegesen tárgyalta generatív keretben. Az orosz nyelv szintaxisa alaposan fel van térképezve, érdemes azonban megfigyelni a lengyel nyelvvel foglalkozó szakirodalom (Świdziński 1978a, Willim 1989, Witkoś 1993, 2007, Dornisch 1998, Przepiórkowski 1999, Rappaport 2001, Rutkowski-Szczegot 2001, Saloni-Świdziński 2001, Szczegielniak 2001, Bailyn a lengyel nyelvet is érintő szláv összehasonlító munkái (2012)) hiányosságait. Eschenberg (2008) fókuszelemzése a pragmatikai és a prozódiai, Duszaké (1986) a szemantikai analízisnél megállt, s a szintaktikai jellemzők továbbra is teljeskörű kifejtésre várnak. Jelen fejezet tehát a lengyel fókusz vizsgálatát tűzte ki céljául. Amellett érvelek, hogy a lengyel nyelvben két fókuszpozíció van: a mondat bal periferiáján egy [kontrasztív] jeggyel rendelkező preverbális fókusz, a mondat jobb periferiáján pedig az információs fókusz.

Először a fókusz tárgyalásához elengedhetetlen szórendre és hangsúlyozásra vonatkozó adatokat mutatom be, majd azokat a szláv elméleteket ismertetem, melyek a fókuszról e tanulmány számára releváns érveket közölnek. A lengyel nyelvre vonatkozó lehetséges megoldások, és magyar nyelvi párhuzamok bemutatása után javaslatot teszek e két fókuszpozíció szerkezeti megragadására.

E két fókuszpozíció jellemzésén túl további eredményeket is bemutatok: az azonosító fókusz [kimerítő] jegyét is vizsgálom, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon a magyar nyelvhez hasonlóan a lengyelben is kötelező-e a preverbális fókusz [kimerítő] jegye. Az alanyi fókusz vizsgálatával a lengyel mondat alanyának pozíciójára is javaslatot teszek. Olyan szintaktikai elemzést javaslok, melyből levezethető valamennyi lengyel mondatváltozat szórendje, értelmezése és prozódiaja.

4.2. A lengyel nyelv szórendje és hangsúlyozása

4.2.1. A lengyel szórend

Általánosan elfogadott nézet, hogy a lengyel nyelvben szabad a szórend, de erre vonatkozóan nem egy ellenérvet találunk. „*Szyk wyrazów w języku polskim jest swobodny, ale nie dowolny*”, azaz „*a lengyel nyelvben a szórend szabad, de nem tetszőleges*” (Bańcerowski et al. 2004); vannak ugyanis bizonyos szabályok, melyek nem engednek meg bármilyen sorrendi variációt. A szórend szabadsága tehát csak bizonyos megkötésekkel igaz (Przyłubscy

1987). A szabad szórend ellenzőinek egyik legmarkánsabb képviselője, Szwedek (1976) szerint a szórend szigorúan meghatározott, az új, valamint a már adott információ elkülönítése – melyet a szórend kódol – a kontextustól és a szituációtól is függ. A szórendet természetesen bizonyos grammatikai szabályszerűségeken kívül (Szwedek 1976, Świdziński 1978b) befolyásolhatja többek között a tranzitivitás, az összetevők hossza (Eschenberg 2008) vagy a topikok különböző fajtái (Frascarelli-Hinterhölzl 2007). A fő mondatrészek sorrendje viszont szabad, egy egyszerű mondat esetében tehát bárhogy kombinálhatóak a fő összetevők. A kérdőíves vizsgálat során a tesztszemélyeknek feltett első kérdés a szabad szórendet vizsgálta. A tesztmondat egy egyszerű mondat volt, mely egy kétargumentumú igét tartalmazott. A megkérdezettek elképzelhetőnek tartottak olyan szituációt, melyben az alább felsorolt mondatok elhangozhatnak, azoknak helyességét nem tagadták. A hagyományosan szabad szórendűnek ismert lengyel nyelv egyetlen egyszerű mondatának esetében tehát a mondatrészek (*Subject-S*, *Verb-V*, *Object-O*) összes lehetséges kombinációjából képzett mondatípus helyes mondatot eredményez (1). Egy háromösszetevős mondatnak mind a hat variációja elképzelhető.

- (1) a. **SVO Zbyszek poprosił barszcz.**
 Zbyszek -NOM kér-PAST.PERF.3SG céklaleves-ACC
 'Zbyszek kért egy céklalevest.'
- (1) b. **SOV Zbyszek barszcz poprosił.**
 'Zbyszek céklalevest kért.'
- (1) c. **OSV Barszcz Zbyszek poprosił.**
 'Céklalevest Zbyszek kért.'
- (1) d. **OVS Barszcz poprosił Zbyszek.**
 'Céklalevest kért Zbyszek.'
- (1) e. **VSO Poprosił Zbyszek barszcz.**
 'Kért egy céklalevest Zbyszek.'
- (1) f. **VOS Poprosił barszcz Zbyszek.**
 'Zbyszek kért egy céklalevest.'

Az (1)-ben felsorolt lehetőségek közül azonban csak az egyik neutrális, kontextustól független: ez a lengyel nyelvben a tranzitív igéket tartalmazó mondatoknál SVO. Ha a szórend variálásával eltérünk ettől, akkor annak hatása lehet a diskurzusra: a mondatok már nem ugyanarra a kérdésre fognak válaszolni. Az SVO-tól eltérő mondatípusoknál valamilyen műveletet feltételezünk (topikalizáció, fókuszálás, extrapozíció). A lengyel topikprominens nyelv, így az egyes pontban felsorolt mondatok topikjait megvizsgálva azt látjuk, hogy az első

két mondat arról szól, hogy *Zbyszek* volt az a személy, aki céklalavest kért, a második két mondat arról, hogy a *céklaleves* volt az, amit *Zbyszek* kért, a harmadik két mondatban pedig az ige áll az első helyen, ezek topik nélküli mondatok, feltételezhetünk viszont egy *'itt és most'* vagy *'ott és akkor'* rejtett jelentésű *pro*-t. Ezeket a mondatokat azonban semleges mondathangsúllyal képzeltük el, s ekkor mondhattuk, hogy az értelmi különbségek a különféle topikokból adódhattak: más volt a logikai alany, másról szóltak a mondatok (*Zbysze*kről, a *céklaleves*ről). Nem biztos azonban, hogy más a topik, hiszen – ha nem semleges hangsúllyal ejtjük ki a mondatokat – nem is lesz feltétlenül topik a mondatban, hanem az első helyen a fókusz áll. Ezért a szabad szórenden kívül a lengyel nyelv hangsúlyozására is ki kell térni az adatok ismertetéskor, hiszen a fókuszt az összetevők sorrendje és az intonáció határozza meg.

4.2. 2. Hangsúlyozási lehetőségek

Alábbiakban egy négyösszetevős mondat hangsúlyozási lehetőségeit vizsgáltam. A (2a)-ban szereplő, SVO szórendű mondat négyféle hangsúlymintázattal ejthető ki, minden egyes tagja külön-külön hangsúlyozható attól függően, hogy milyen kérdésre válasz a mondat.

- (2) a. **Sienkiewicz** **pożyczył** **pióro** **Prusowi**¹⁴.
 Sienkiewicz-NOM kölcsönad-PAST.3SG toll-ACC.SG Prus-DAT
 'Sienkiewicz kölcsönadta Prusnak a tollát.'
- (2) b. **Sienkiewicz** **pożyczył** **pióro** **Prusowi**.
 'Sienkiewicz adta kölcsön Prusnak a tollát.'
- (2) c. **Sienkiewicz** **pożyczył** **pióro** **Prusowi**.
 'Sienkiewicz kölcsönadta Prusnak a tollát.'
- (2) d. **Sienkiewicz** **pożyczył** **pióro** **Prusowi**.
 'Sienkiewicz Prusnak adta kölcsön a tollát.'¹⁵

Habár a szórend szabadságával kapcsolatban megállapítottuk, hogy egy mondat fő összetevői szabadon variálhatóak, az egyes szórendi lehetőségek befolyásolják a diskurzust, a

¹⁴ Az ebben a fejezetben szereplő példákban a hangsúlyos összetevőt pontozott aláhúzás jelzi.

¹⁵ Egyes lengyel mondatok magyar megfelelőinek megadásakor a lengyelben posztverbális, a magyarban preverbális fókusz található. A magyarban a fókuszmozgatás gyakoribb és jelöletlenebb, mint a lengyelben, a magyarban így olykor akkor is kimerítő azonosító fókusz kívánczik, amikor a lengyel információs fókuszt használ. A két mondat struktúrája azért is tér el egymástól, mert a lengyel a preverbális fókuszt elsősorban kontrasztív kontextusban alkalmazza, a magyar preverbális fókusz alkalmazása viszont szélesebb körű.

mondat igazságfeltételei is megváltozhatnak. Ugyanígy szinte bármelyik összetevő hangsúlyozható a mondat bármely pontján, ugyanakkor vannak preferáltabb olvasatok. A hangsúly általánosságban történő vizsgálata azonban félrevezető lehet, hiszen nem definiáltuk, hogy milyen hangsúlyt vizsgáltunk. Létezik például korrekciós hangsúly, érzelmi hangsúly, de akkor is hangsúlyozunk egy mondatrészt, ha választ adunk valamely kérdésre. Valójában tehát abból kell kiindulnunk, hogy minden nyelvben van egy tipikus hangsúlymintázat, amely a mondatok, sőt már a szavak szintjén is kirajzolódik, és azt mutatja meg, hogy a nyelv hova helyezi természetes hangsúlyát. A lengyel nyelvben ez a mondat jobb perifériájára esik (Derwojedowa et al. 2005). A nukleáris hangsúlyszabály (*Nuclear Stress Rule*) értelmében a lengyel nyelvben a mondat jobb szélső lexikális kategóriája rendelkezik a természetes mondat hangsúllyal, minden más hangsúlymintázatot ennek fényében kell értelmeznünk. Ennek értelmében a neutrális mondat természetes hangsúlymintázata:

- (3) **Chopin** **odwiedził** **Franciszka Liszta.**
 Chopin-NOM meglátogat-PAST.3SG Ferenc-ACC.1SG Liszt-ACC.1SG
 ‘Chopin meglátogatta Liszt Ferencet.’

Így a jelen kutatás szempontjából azok az esetek érdekesek, ahol ettől eltérő hangsúlymintázatot találunk, például az ige után, de nem mondatzáró pozícióban (4), vagy ige előtt (5-6). Ez utóbbi az azonosító fókusz, mely [kontrasztív] jeggyel rendelkezik.

- (4) **Sienkiewicz** **pożyczył** **Prusowi** **pióro.**
 ‘Sienkiewicz Prusnak adta kölcsön a tollát.’
- (5) **Barszcz** **poprosił** **Zbyszek.**
 ‘Céklalevest kért Zbyszek.’
- (6) **Chopin** **w Paryżu** **zmarł.**
 ‘Chopin Párizsban halt meg.’

Ezekben a példamondatokban kapcsolódik össze a hangsúlyozás és a fókusz fogalma, s ekkor vetődik fel elengedhetetlenül a kérdés, hogy hogyan definiáljuk a fókuszt, azonosítható-e a főhangsúlyos elemmel, vagy az a mondatrész, amelyre rákérdezzünk? A kérdés tehát az, hogy a fókusz csak a hangsúlyos elem maga, vagy az őt tartalmazó nagyobb kifejezés (például VP vagy TP). S mivel a fókuszt legalább kétféle értelemben szokták használni, jelölheti az új információt tartalmazó mondatrészt, valamint jelenthet egy azonosítást kifejező operátort (É. Kiss 1995), ezért arra is választ kell találnunk, hogy az egyes esetekben csak információs fókuszról van-e szó, vagy azonosító fókuszról.

4. 3. A szláv nyelvek fókuszának szintaxisa és szemantikája korábbi elméletekben

A szláv nyelvek fókuszait is tárgyaló nyelvészeti munkák közül King (1995), Neeleman-Titov (2009), Dyakonova (2009), Bailyn (2012), Eschenberg (2000, 2008) és Tajsner (2008) írásait érdemes megismerni. Más elméleti keretben és más fontos elemeket kiemelve valamennyien hozzátettek a szláv fókusz szintaktikai és szemantikai elemzéséhez.

4. 3. 1. Tracy Holloway King

King 1995-ös disszertációjában fektette le az orosz szórend, topik- és fókuszszerkezet alapjait, s alig találunk az e témával foglalkozó szláv művek között olyat, mely ne King tanulmányára építkezne. A szerző kétféle fókuszt tárgyal: az információs fókuszt, amely mondatzáró pozícióban, és a kontrasztív fókuszt, amely preverbális pozícióban áll. Az információs fókusz a prágai terminológiában a rémának felel meg, az új információ hordozója, válasz valamely kérdésre. A téma a már ismert mondatrészt, melyet a válaszban megismételtünk. A kontrasztív fókusz ezzel szemben a mondat bal periferiáján található, és mindig valamilyen szembeállítást fejez ki.

A kontrasztivitás megkerülhetetlen, ha fókusszal foglalkozó generatív munkáról van szó, az egyes elméletekben azonban árnyalatnyi eltérések lehetnek a fogalom definiálásában. Egyes kutatók (például Kenesei 2006) szerint a preverbális fókusz kötelezően kontrasztív, hiszen a kontrasztot mint alternatívák közül való választást értelmezi. Mások szerint (É. Kiss 1998) a magyar nyelvben a preverbális fókusz nem kötelezően kontrasztív, hiszen nem szükséges, hogy az alternatívák zárt halmazát tekintsük, azaz, hogy ezek expliciten jelen legyenek, míg más nyelvekben ennek a feltételnek teljesülnie kell. King és további szláv munkák (Bailyn 2012) a preverbális fókusz kontrasztív olvasatát veszik át. Dyakonova is elismeri a kontraszt jelenlétét, de azt az úgynevezett diskurzushoz való kötés (*D-linking*) egy speciális típusának tartja.

King az előfeltevéssel is foglalkozik. A preverbális fókuszt tartalmazó mondat preszuppozícióból és fókuszról áll, a fókusz az, amire rákérdezünk, s az előfeltevésben lévő változót azonosítja (Neeleman-Titov 2009):

- (7) **[JAZZ-PIANISTA]₁ mal'čiki slušali [vystuplenie t₁]**
 dzsesszzongorista-GEN.SG fiú-NOM.PL hallgat-PAST.PL előadás-ACC.SG
(a ne jazz-gitarista).¹⁶
 és NEG dzsesszgitáros-GEN.SG
 'A fiúk a DZSESSZZONGORISTA előadását hallgatták,
 (és nem a dzsesszgitárosét).'

(Neeleman-Titov 2009: 519)

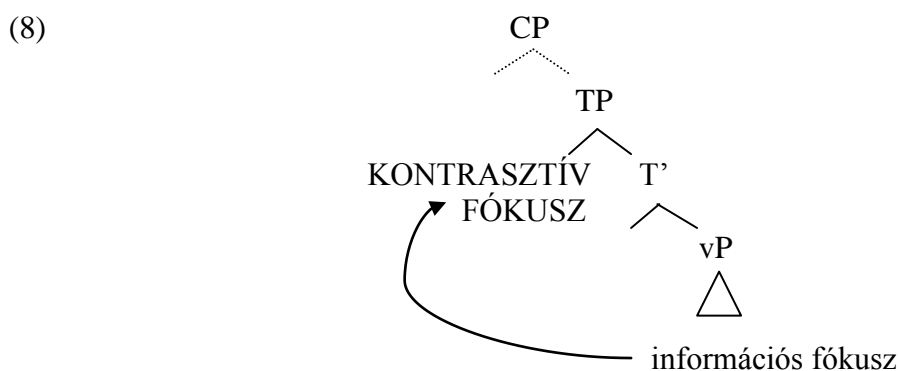
A mondat előfeltevése, hogy valakinek az előadását meghallgatták a fiúk, a preverbális fókusz pedig azonosította ezt a valakit: a *dzsesszzongoristát*.

Az orosz fókusz King szerint a pozíció és a hangsúly jelöli. Az ige előtti kontrasztív fókusz feltétlenül hangsúlyos, míg a mondatzáró információs fókusz a természetes mondathangsúlyból fakadó hangsúlya van.

4.1. táblázat: *Az információs és a kontrasztív fókusz összehasonlítása*

	Információs fókusz	Kontrasztív fókusz
Mondatbeli pozíció	A mondat jobb periferiáján helyezkedik el.	Az ige előtt található.
Hangsúly	Neutrális hangsúly jellemzi.	Fókuszhangsúly jellemzi.
Kiinduló pozíció	VP-ben található.	VP-ben található.
Végpozíció	VP-ben marad.	Az ige elé emelkedik.

King szerint egy orosz fókuszos mondatot tehát a következőképpen képzelhetünk el:

¹⁶ A továbbiakban az aláhúzott összetevő az információs, a kapitálissal jelölt összetevő az azonosító fókusz jelöli, és egyúttal a hangsúlyos elemeket is megmutatja. Ezek hiányában a mondathangsúlyt továbbra is a pontozottan aláhúzott összetevő jelöli. Ezeket a jelöléseket a disszertáció valamennyi fejezetében alkalmazom.

4. 3. 2. Ad Neeleman és Elena Titov

A szerzőpáros 2009-es tanulmánya nem javasol szerkezeti elemzést, hanem elsősorban a pre- és posztverbális fókusz jegyeit vizsgálja. A fókusz Kingnél már bemutatott értelmezésének alátámasztásához sorolnak fel három érvet, mellyel a preverbális fókusz kontrasztivitását bizonyítják. A kimerítőségről – Kinghez hasonlóan – ők sem szólnak.

A kontrasztív fókuszt két jegy jellemzi: [kontrasztív], [fókusz]. Az információs fókusz ezzel szemben csak [fókusz] jeggyel bír, és mondatzáró pozícióban helyezkedik el. Amennyiben a fókusz a mondat első helyén található, a [kontrasztív] jegy viselése érdekében emelkedett fel abba a pozícióba.

(9) a. [CP... [fókusz]]

(9) b. [CP [fókusz, kontraszt]₁ ...t₁]

(Neeleman-Titov 2009: 514)

Első érvek, hogy az orosz nyelv fókuszai kiegészítő disztribúcióban állnak, azaz egyazon mondatban nem jelenhet meg egyszerre a kontrasztív és az információs fókusz is, mert mindkettő mondatzáró pozícióban generálódik, tehát egy helyért „versenyeznek”.

(10) a. **Moi druž'ja nikogda ničego ne čitajut. Xotja éto**
 enyém-PL barát-NOM.PL soha semmi-GEN NEG olvas-PRES.PL pedig ez-EXPL
ne sovsem tak. Est' odno isključenie: *IVAN inogda
 NEG egészen így van-PRES egy-NUM kivétel-NOM.SG Iván-NOM néha
čitaet žurnaly.
 olvas-PRES.SG újság-ACC.PL
 'A barátaim soha nem olvasnak semmit. Ez nem teljesen így van. Van egy kivétel: IVÁN néha olvas újságot.'

(10) b. **Moi druž'ja nikogda ničego ne čitajut. Xotja éto ne sovsem tak. Est' odno**
 ez-EXPL kivétel-NOM.SG Iván-NOM ő-NOM néha
isključenie. Éto isključenie IVAN. On inogda
 olvas-PRES.SG újság-ACC.PL
 'Ez a kivétel IVÁN. Ő néha olvas újságot.'

(Neeleman-Titov 2009: 516)

A szerzőpáros második bizonyítéka a hatókör. Azt állítják, hogy a kontrasztív és az információs fókusz is ugyanabban a pozícióban veszi fel hatókörét. A (11a) és (11b) mondatoknál az egzisztenciális kvantor (*egy fiú*) mindkét esetben nagyobb hatókörrel rendelkezik, mint az univerzális (*minden lány*), függetlenül attól, hogy az a mondat kezdő pozíciójába kerül-e, vagy *in situ* fókusz marad. A mozgást a [kontrasztív] jegy motiválta.

- (11) a. **Odin mal'čik ljubit každyju devočku.**
 egy-NUM fiú-NOM.SG szeret-PRES.SG minden-ACC.SG lány-ACC.SG
 'Egy fiú szeret minden lányt.'
- (11) b. **[KAŽDUJU DEVOČKU]₁ ja xoču čto by**
 minden-ACC.SG. lány-ACC.SG én-NOM akar-PRES.1SG hogy
odin mal'čik ljubil t₁.
 egy-NUM fiú-NOM.SG szeret-PAST.SG
 'MINDEN LÁNYT akarom, hogy szeressen egy fiú.'
 (Neeleman-Titov 2009: 517)

A fókuszált mondat kizárja azt az értelmezést, hogy minden lányt más-más fiú szeret.

Végül a szétszakított birtokos a harmadik bizonyíték arra, hogy mindkét fókusz a mondat végén generálódik. Az orosz nyelvben megengedett, hogy a birtok eltávolodjon a birtokostól. A Kingnél már bemutatott (12)-es mondatnál azt láthatjuk, hogy egy kontrasztív fókuszos elemet ki lehet emelni egy nagyobb összetevőből. A kiemelés többi tagja viszont csakis mondatzáró pozícióban jelenhet meg. A kontrasztív fókusz tehát csak a leghátsó pozícióból lehet kiemelni. Titovék harmadik érve azt mutatja, hogy ha nem VP-végi fókuszpozícióból emeljük ki a kontrasztív fókusz, akkor nem lehet fókuszálni, a fókusz tehát mondatzáró pozícióban generálódik.

- (12) a. **[JAZZ-PIANISTA]₁ mal'čiki slušali [vystuplenie t₁] (a ne jazz-gitarista).**
 'A fiúk a DZSESSZZONGORISTA előadását hallgatták
 (és nem a dzsesszgitarosét).'
- (12) b. ***[JAZZ-PIANISTA]₁ mal'čiki [vystuplenie t₁] slušali (a ne jazz-gitarista).**
 'A fiúk a DZSESSZZONGORISTA előadását hallgatták
 (és nem a dzsesszgitarosét).'
- (Neeleman-Titov 2009: 519)

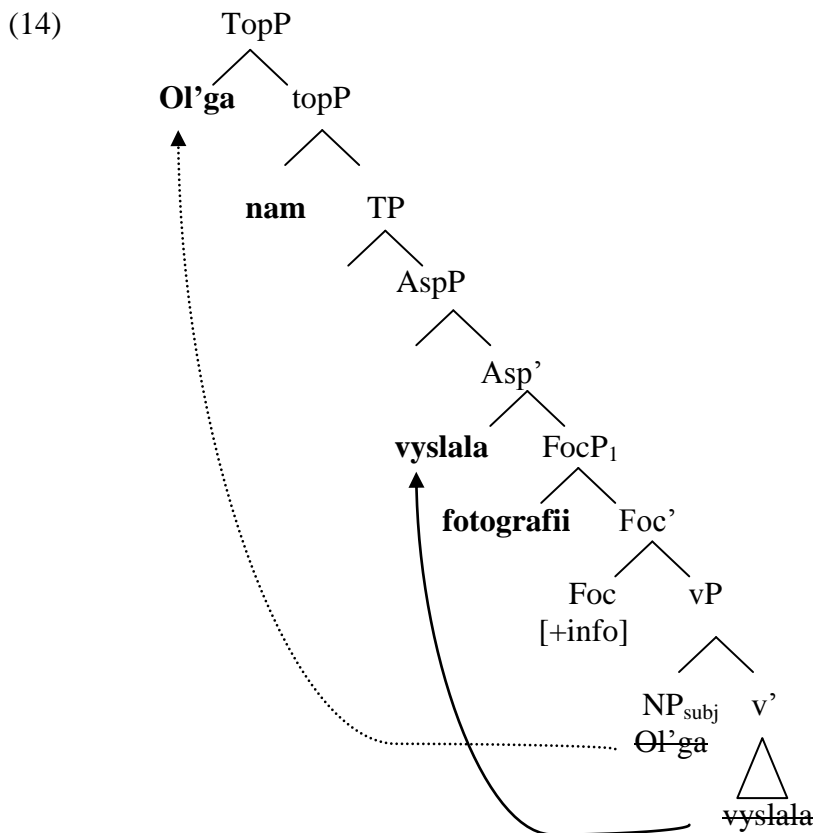
4. 3.3. Marina Dyakonova

Dyakonova (2009) elmélete gyökeresen eltér a korábbiaktól, s ő a szerkezeti ábrázolásra is kísérletet tesz. Abban egyetért az eddigi nézetekkel, hogy az orosz nyelv fókusza mondatzáró pozícióban van. Mivel nem feltétlenül közvetlenül az ige után jelenik meg, a szerző a posztverbális fókusz helyett a mondatzáró fókuszpozíció megnevezést javasolja. Az ebben a pozícióban megjelenő információs fókusz a FocP₁ specifikálójában jelenik meg, mely közvetlenül a vP felett generálódik, és [info] jeggyel rendelkezik. A felszíni szerkezet eléréséhez az információs fókusz a VP kiürítésével kapja meg mondatzáró pozícióját. Dyakonova példáiban először egy mondatzáró pozícióban megjelenő tárgyat, majd

egy ugyanott megjelenő alanyt vizsgál. Előbbi kanonikus, utóbbi nem-kanonikus pozícióban van.

Ha a hangsúlyos tárgy a kanonikus helyén van (mondatzáró pozícióban), akkor FocP₁ specifikálóban generálódik, hogy [info] jegyét megkapja. A felszíni szerkezet úgy jön létre, hogy az ige FocP elé mozog.

- (13) **Ol'ga nam vyslala fotografii.**
 Olga-NOM mi-DAT küld-PAST.SG fénykép-PL.ACC
 'Olga küldött nekünk fényképeket.'
 (Dyakonova 2009: 156)

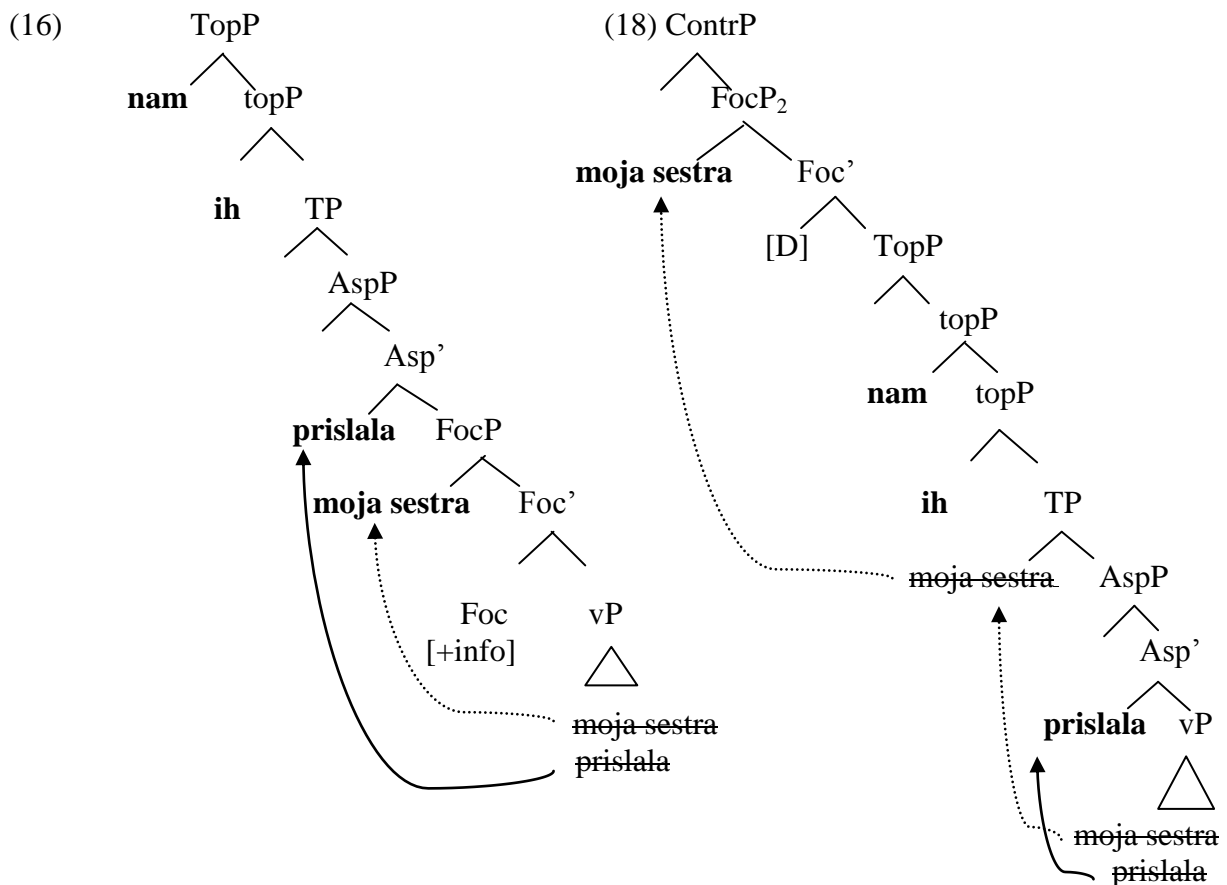

Dyakonova két topikot feltételez: az *Ol'ga* a TopP, a *nam* (*nekünk*) összetevő pedig a topP specifikálójába emelkedik. A TP specifikálóban lévő expletívumot úgynevezett néma expletívumnak nevezi, mely az [EPP] jegy kielégítéséért felelős. Az aspektuális frázis fejében található az ige, a természetes mondathangsúllyal rendelkező *fotografii* (*fényképek*) összetevő pedig FocP₁ specifikálójában. Ez Dyakonova elméletének egyik sarkalatos pontja: míg az eddigi elméletek az információs fókuszhoz nem tulajdonítottak fókuszpozíciót, addig Dyakonova két fókuszpozíciót feltételez: az információs fókusz FocP₁ specifikálójában generálódik, közvetlenül a vP felett, a kontrasztív fókusz pedig egy magasabb FocP₂ specifikálóban található, ahová mozgatóással kerül.

Az alanyi fókusz is állhat az utolsó helyen információs fókuszként, ekkor nem a kanonikus helyén jelenik meg. Mivel mondatzáró pozícióban van, az alsó fókuszpozícióban, FocP₁-ben generálódik. A többi összetevő szerkezeti helye hasonlóan alakul, mint a tárgyi fókuszos mondatnál (14).

- (15) **Nam ih prislala moja sestra.** (17) **MOJA SESTRA nam ih prislala.**
 mi-DAT ő-PL.ACC elküld-PAST enyém testvér-NOM 'A NŐVÉREM küldte el nekünk ezeket'.
 'A nővérem elküldte nekünk ezeket.'

(Dyakonova 2009: 159)

Dyakonova elméletének másik újdonsága, hogy a hagyományos terminológiában kontrasztívként ismert fókusz és az információs fókusz nem a [kontrasztív] vagy a [kimerítő] jegyében különbözik, hanem abban, hogy az alsó, információs fókusznak (FocP₁) [info] jegye van, a felső, kontrasztív fókuszunk (FocP₂) pedig megmarad az [info] jegye, emellett azonban van egy [D] jegye is. A [D] jegye a D-kötés (*Discourse-linking*) fogalmát takarja, mely a későbbiekben kifejtésre kerül. A kontrasztív fókuszunk tehát nem [kontrasztív], hanem [D] jegye van, a kontrasztív értelmet a felette megjelenő kontrasztív frázisnak (ContrP) köszönheti (18). Ha tehát a hangsúlyos alany kanonikus pozícióban található, és kontrasztív értelmű, akkor VP-ben generálódik, ahonnan a felső (FocP₂) fókuszpozíció specifikálójába

mozog. Ugyanígy, ha tárgyi fókusz jelenik meg kontrasztív értelmű fókuszpozícióban, akkor a felső fókuszpozícióba (FocP₂) mozog.

Az orosz nyelvben tehát Dyakonova alapján két fókuszpozíciót feltételezünk, hogy a mondatzáró pozícióban megjelenő alanyi fókusz is magyarázni tudjuk. A közvetlenül a vP felett megjelenő FocP₁-nek [info] jegye van, itt generálódik információs fókuszként a posztverbális fókusz. A feljebb megjelenő FocP₂ specifikálójába pedig a [D] jegyet viselő fókusz emelkedik. A kontrasztivitásért a ContrP felelős.

Dyakonova a fókusz szemantikájának elemzésére is vállalkozik. Korábbi elméletek (például King 1995) ismertetése után olyan tesztek sorakoztat fel, melyekkel a szűk, illetve tág, a kontrasztív és a kimerítő fókusz tesztelhető.

(19) a. **Petrovy letom v PRAGU_i poedut t_i.**
 Petrov-NOM.PL nyár-INSTR -b_{app} Prága-ACC megy-PRES.PL
 ‘Petrovék nyáron Prágába utaznak.’

(19) b. % **Net! Oni ešče y.....Venu planirovali!**
 nem ök-NOM még -b_{app} Bécs-ACC tervez-PAST.PL
 ‘Nem! Bécsbe is tervezték!’

(19) c. **A takže y.....Venu.**
 és is b_{app} Bécs-ACC
 ‘És Bécsbe is.’

(Dyakonova 2009: 70)

A (19)-es mondat *b* folytatása kimerítő, a *c* folytatása viszont nem az. Dyakonova a tesztelés során megállapította, hogy az anyanyelvi beszélők közül mindenki elfogadta a nem kimerítő választ, a kimerítő folytatást viszont csak néhányan. Ebből a szerző arra következtetett, hogy a TP és a vP közötti szakaszban található fókusz (*Middle Field* fókusz) nem kötelezően kimerítő. Ugyanígy a következő példával Dyakonova arra világít rá, hogy a bal periférián elhelyezkedő fókusz sem kötelezően kimerítő:

(20) a. **PETROVA načal’stvo v komandirovku poslalo.**
 Petrov-ACC vezetőség-NOM.SG -r_{app} üzleti út-ACC.SG küld-PAST.SG
 ‘A vezetőség PETROVOT küldte el az üzleti útra.’

(20) b. **Nepravda! Ešče i SOKOLOVA.**
 nem igaz Még is Sokolov-ACC
 ‘Nem igaz! SOKOLOVOT is (elküldte).’

(20) c. **I SOKOLOVA tože.**
 és Sokolov-ACC is
 ‘És SOKOLOVOT is.’

(Dyakonova 2009: 71)

Indoklása ugyanaz, mint a (19) mondatnál: az anyanyelvi beszélők közül néhányan elfogadták a kimerítő (b) és a nem kimerítő (c) folytatást is, míg mások csak a nem kimerítőt tartották helyesnek, és tagadták a kimerítőt. Érvelésével kapcsolatban azonban az a probléma merül fel, hogy példája valójában nem tagadja a kimerítőséget, ugyanis a magyar nyelvben is létező jelenséget mutat be: a beszélő valamely okból kifolyólag korigálja az elhangzott információt, jelen esetben kiegészíti azt. Így nem a kimerítőség sérül, hanem két elemre lesz igaz a kimerítőség.

Egy hasonló tesztben is ugyanerre a következtetésre jutott a szerző:

- (21) % **Ne jubku mne mama sšila,**
 NEG szoknya-ACC.SG én-DAT anya-NOM.SG varr-PAST.SG
a jubku.....i bluzku.
 hanem szoknya-ACC és blúz-ACC
 'Nem szoknyát varrt nekem anya, hanem szoknyát és blúzt.'
 (Dyakonova 2009: 71)

Ebben a példamondatban a kimerítőséggel kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy ugyanaz a lexikai egység először tagadva, majd állítva ellentmondáshoz vezet-e. Ha nem, akkor az adott egységnek kimerítő olvasata van. Ezt a mondatot nem minden anyanyelvi beszélő fogadta el helyesnek, az ő grammatikájukban az ige előtti fókusz nem kimerítő.

Egy esetben fogadja el Dyakonova a kötelező kimerítőséget: a *csak* után.

A kontrasztivitással kapcsolatban a szerző egyetért a korábbi elméletekkel, és elismeri a preverbális fókusz kontrasztív értelmezését, ugyanakkor kimutatja, hogy bármely fókusz, így az információs is lehet kontrasztív és kimerítő értelmezése. Ezt a lengyellel kapcsolatban az általam végzett tesztek is alátámasztották. Dyakonova az alábbi mondat háromféle jelentését tüntette fel, és a beszélőknek ki kellett választania, hogy a mondatnak melyik a megfelelő jelentése. A várt (a), kontrasztív (b), és kimerítő (c) közül a tesztalanyok mindegyik választ lehetségesnek tartották. Ezzel a teszttel nem az információs fókusz kötelező jegyeit vizsgálta, hanem azt mutatta ki, hogy a fókusz nem csak preverbálisan rendelkezhet kontrasztív és/vagy kimerítő olvasattal.

- (22) **Mama zvonila y.....pjatnicu.**
 anya-NOM.SG telefonál-PAST.SG -onpp péntek-ACC
 'Anyá pénteken telefonált.'

(Dyakonova 2009: 67)

- a. Péntek az egyik nap, amikor telefonált.
- b. Pénteken telefonált, nem hétfőn.
- c. Péntek volt az egyetlen nap, amikor telefonált.

Ezt a jelenséget Dyakonova azzal magyarázza, hogy valójában nem ezek (kontrasztivitas és kimerítőség) a szemantikai jegyek a döntőek, hanem a D-kötés. Diskurzushoz kötött jegye azoknak az összetevőknek van, melyek referense már jelen van a kontextusban. Ez az az elem, melyet referenciális adottságának köszönhetően „jobban várunk”. Dyakonova azt is magyarázza, hogy az eddigi elméletek miért tartják kontrasztívnak a preverbális fókuszot: a két fogalom tulajdonképpen ugyanarra referál, de az adott halmaznak a kontrasztivitas esetében legalább kételeműnek kell lennie, míg a D-kötésnél nincs ilyen feltétel, elég egy elem is, beleértve a már adottat. A kontrasztivitas tehát valójában D-kötés, ha az adott halmaz legalább kételemű. Ezért fordulhat elő, hogy az információs fókusz kontrasztívnak tűnik, valójában azonban a D-kötés jellemzi.

Összefoglalva Dyakonova elméletét a fókusz szemantikájáról, az eddigiéktől eltérő módon nem a hagyományos fogalmakkal jellemzi azt, hanem felhasználja a Pesetsky (1987) által bevezetett jegyet, a D-kötést, mely a korábbi diskurzushoz való kötöttséget jelenti, s ez a jegy alkalmas arra is, hogy a posztverbális fókuszok nem várt tulajdonságait (például a kontrasztivitást) magyarázza. Az ő elméletét is felhasználva gondolja tovább Bailyn a fókusz szintaxisát.

4.3.4. John Frederick Bailyn

Az alapvető különbség Bailyn (2012) és Dyakonova (2009) elmélete között, hogy míg Dyakonova két fókuszos frázist is bevezet, addig Bailyn egyet sem. A nem-kartografikus (*non-cartographic*) nézet egyik legjelesebb képviselője ugyanis Rizzi (1997) elméletével szemben nem tulajdonít minden összetevőnek külön projekciót, hanem azokat adjunktumként kezeli, és három alapvető frázist engedélyez: vP-t, TP-t és CP-t. Minden más összetevőt ezekhez adjungálva helyez el a szerkezeti rajzon: a megfelelő helyre adjungálva jön létre a topik és a fókusz számára fentartott pozíció is. Bailyn úgy véli, hogy a szláv topik- és fókuszjelenségek olyan variabilitást mutatnak, melyet a kartografikus nézet nem tud magyarázni. Az orosz (és más szláv) szintaxisokban nem egyértelmű a topik és a fókusz szerkezeti helye, preverbálisan szinte bárhol megjelenhet, így ha TopP-t és FocP-t feltételeznénk, esetleges megoldásokat kaphatnánk. Egyetlen esetben vezeti be a fókuszos frázist: az úgynevezett szétszakított (*cleft*) mondatoknál, melyek kötelezően FocP-t szelektálnak.

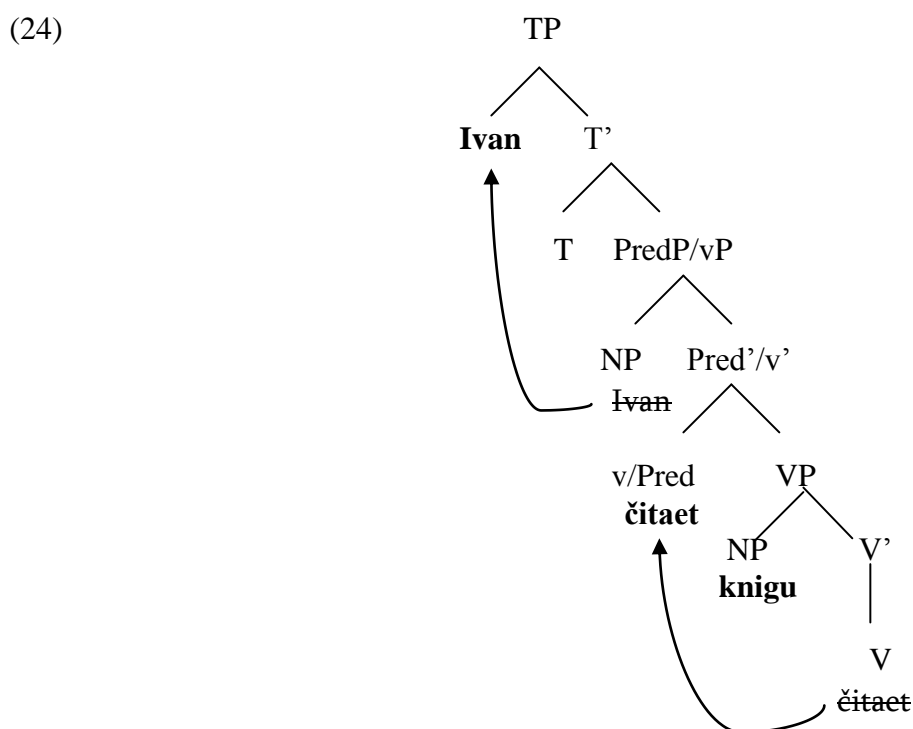
Ezzel szemben a disszertáció Rizzi álláspontját követi. Ennek egyik oka, hogy a fejezet témájaként megjelölt fókuszos projekció csak a kartografikus keretben jelenik meg

látványosan. Fontosabb viszont, hogy a lengyel mondszerkezet egy univerzális keretbe illesztve jelenjen meg, s ehhez Rizzi elméletéből kell kiindulni. Továbbá Bailyn azon állítása is megkérdőjelezhető, hogy a kartografikus nézet nem tud magyarázni bizonyos szlávban előforduló jelenségeket, hiszen éppen Rizzi elmélete az, mely például a FocP alatt a TopP-t is engedélyezi.

Bailyn is leszögezi, hogy az orosz nyelv természetes mondathangsúlya mondatzáró pozícióban van, tehát az információs fókusz az igétől jobbra található. Ehhez a minden mondatban kötelezően megjelenő jobb fókuszhoz nem rendel FocP-t, és É. Kiss (1998) leírását követve *in situ* fókusznak tartja.

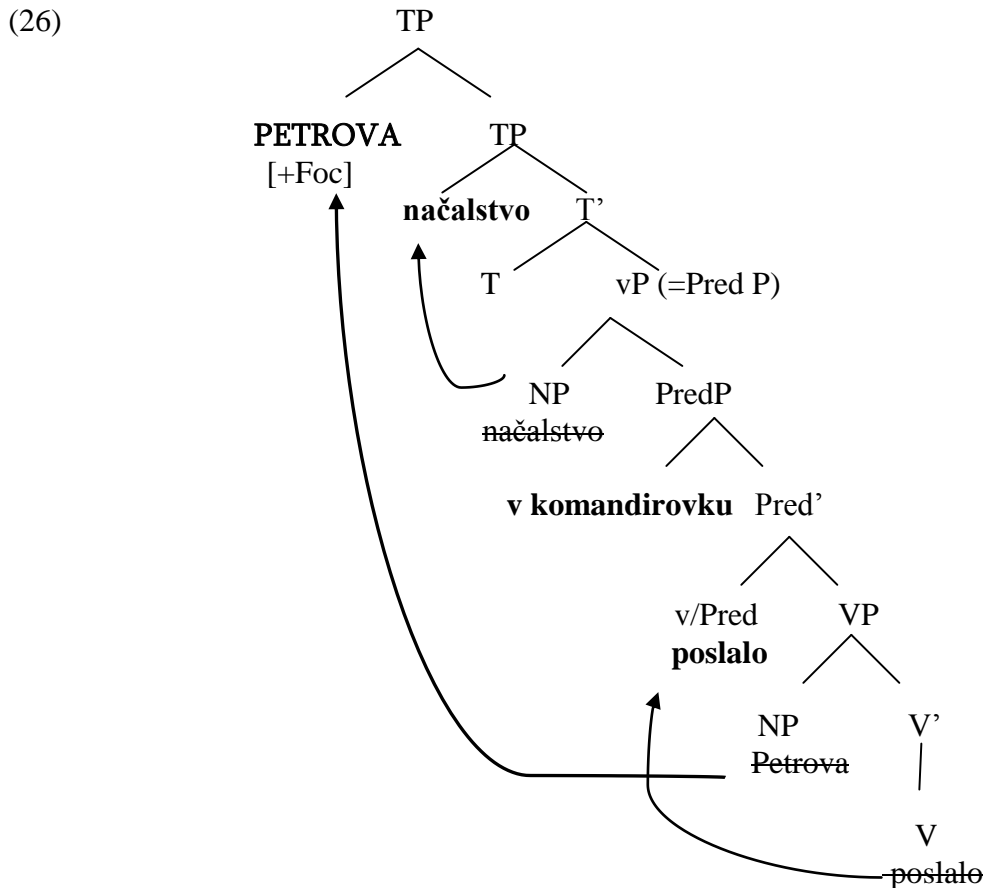
- (23) **Ivan** **čitaet** **knigu.**
 Iván-NOM olvas-PRES.SG könyv-ACC.SG
 'Iván olvas egy könyvet.'

(Bailyn 2012: 253)

Ezzel szemben a bal vagy kontrasztív fókusz erős hangsúly, úgynevezett fókuszos intonáció jellemzi, mely nincs jelen minden mondatban. A felszíni szerkezet mozgatóssal jön létre. Bal fókusznak is nevezzük, mert az igétől balra bárhol megjelenhet, és nem csak bal periférián, mint azt Neeleman és Titov (2009) feltételezi. Az oroszban a fókusz az ige előtt bárhova mozoghat az adjungálás műveletével: TP, vagy vP mellé.

- (25) **PETROVA načal'stvo v komandirovku poslalo.**
 Petrov-ACC vezetőség-NOM.SG -rapp üzleti út-ACC.SG küld-PAST.SG
 'A vezetőség PETROVOT küldte el az üzleti útra.'
 (Dyakonova 2009: 71)

A topik TP specifikálóa emelkedik, a fókusz TP-re adjungálva jelenik meg, az ige pedig Pred fejbe mozog. A többszörös topikról a szerző nem szól.

A fókusz szemantikájához Bailyn is hozzátesz: a kimerítőséget tekintve átveszi Dyakonova fent bemutatott, cáfolható érvét, a [kontrasztív] jeggyel kapcsolatban pedig Kinget (1995) és Neeleman-Titovot (2009) idézi. Utóbbi cáfolva Bailyn azt állítja, hogy nemcsak a mondat élén elhelyezkedő fókusz van kontrasztív olvasata, hanem minden igtől balra elhelyezkedő fókusz. A posztverbális fókusz szemantikai jegyeit nem tárgyalja, Eschenberg (2000, 2008) tanulmányai ellenben éppen ezeknek vizsgálatát tűzték ki célul.

4.3.5. Ardis Eschenberg

Eschenberg lengyel fókusz vizsgáló javaslatának elméleti kerete az RRG (*Role and Reference Grammar*), s inkább problémafelvetés, mint új elmélet felvázolása. Témája

elsősorban a preverbális és a posztverbális alanyi fókusz viselkedése. Ugyan szerkezeti elemzést nem javasol, két fókuszot különböztet meg, melyeket preszupponált, illetve nem preszupponált fókuszoknak nevez, előbbi a bal periférián lévő kontrasztív, utóbbi a mondatzáró információs fókuszhoz felel meg. Ha egy tranzitív mondatban az alanyi fókusz a kanonikus helyén, tehát preverbális pozícióban található, akkor nem preszupponált. Ugyanez érvényes a tárgyi fókuszra, ha kanonikus helyén, posztverbálisan helyezkedik el. (Eschenberg szerint ugyanis a preszupponáltság kizárólag a mozgató függvénye.) Ezzel szemben a nem-kanonikus alanyi fókusz mondatzáró pozícióban és a tárgyi fókusz a bal periférián preszupponált. A kérdés hasonló, mint amit Dyakonova már felvetett: hogyan lehet elképzelni a preszupponált fókusz szerkezeti helyét mondatzáró pozícióban? Eschenberg az idézett nyelvi adataival és megállapításaival Dyakonova elméletét támasztja alá. A [kimerítő] jegy kapcsán Szabolcsi (1981) tesztjét felhasználva állapítja meg, hogy a lengyel preverbális fókusz kimerítő.

4.3.6. Przemysław Tajsner

Tajsner 2008-as könyvében több fejezetben is tárgyalja a lengyel fókuszot. A szerző szerint három kategóriával írható le a fókusz jelensége a lengyel nyelvben:

- a. Információs fókusz (*Pure information focus*)
- b. Azonosító, nem kimerítő fókusz (*Non-polarity, non-exhaustive identificational focus*)
- c. Kimerítő és kontrasztív fókusz (*Polarity, exhaustive, contrastive focus*)

a. Az első kategóriához tartoznak a jelöletlen, kanonikus szórendű mondatok, ahol a természetes mondat hangsúly (*Nuclear Stress*) a jobbszélső lexikális kategóriára esik. Ide tartoznak az úgynevezett *out-of-blue* mondatok, tehát melyek a *Mi történt?* kérdésre válaszolnak (*all-focus sentence*), ahol a mondat egyetlen része sincs preszupponálva a korábbi kontextusban.

(27) a. **Co się stało?**
mi-WH REFL.PRON történiK-PAST.3SG.NEUT
'Mi történt?'

(27) b. **Dźwig uszkodził spychacz.**
daru-NOM kárt tesz-PAST.3SG bulldózer-NOM=ACC
'Egy daru kárt tett egy bulldózerben.'

(Tajsner 2008: 324)

Tajsner hangsúlyozza, hogy ezt a mondatot kétféleképpen is lehetne értelmezni (a bulldózer is lehetne a károkozó), ám a lengyel nyelvben az SVO a kanonikus (a lengyel mondatok 70%-a SVO), ez az értelmezés az elsődleges. A természetes mondathangsúly az utolsó összetevőre esik, így mindkét feltétele adott annak, hogy információs fókuszos mondatról beszéljünk. A fókusz hatókörét a tág fókuszról (a teljes fókuszos mondatról) lehet VP-re, vagy szűk fókuszra korlátozni abban az esetben, ha a mondat egy topikot bevezető speciális kérdésre válasz.

b. A második kategóriába Tajsner több típust is sorol. Ide tartozhatnak olyan kanonikus szórendű mondatok, ahol a kontextus a döntő, például kérdőszavas kérdések esetén. Ugyan a szerző tipológiája nem egyértelmű, a polaritással nem rendelkező csoportba feltehetően azokat a mondatokat sorolja, amelyek nem rendelkeznek a (28)-ban bemutatott specifikus olvasattal: a lehetséges helyek közül a mozi az a hely, ahol Anna és Márk találkozott. Ez alapján a polaritás valószínűleg a kontrasztivitásnak feleltethető meg. Ez a példa Tajsner *c* kategóriájába tartozik.

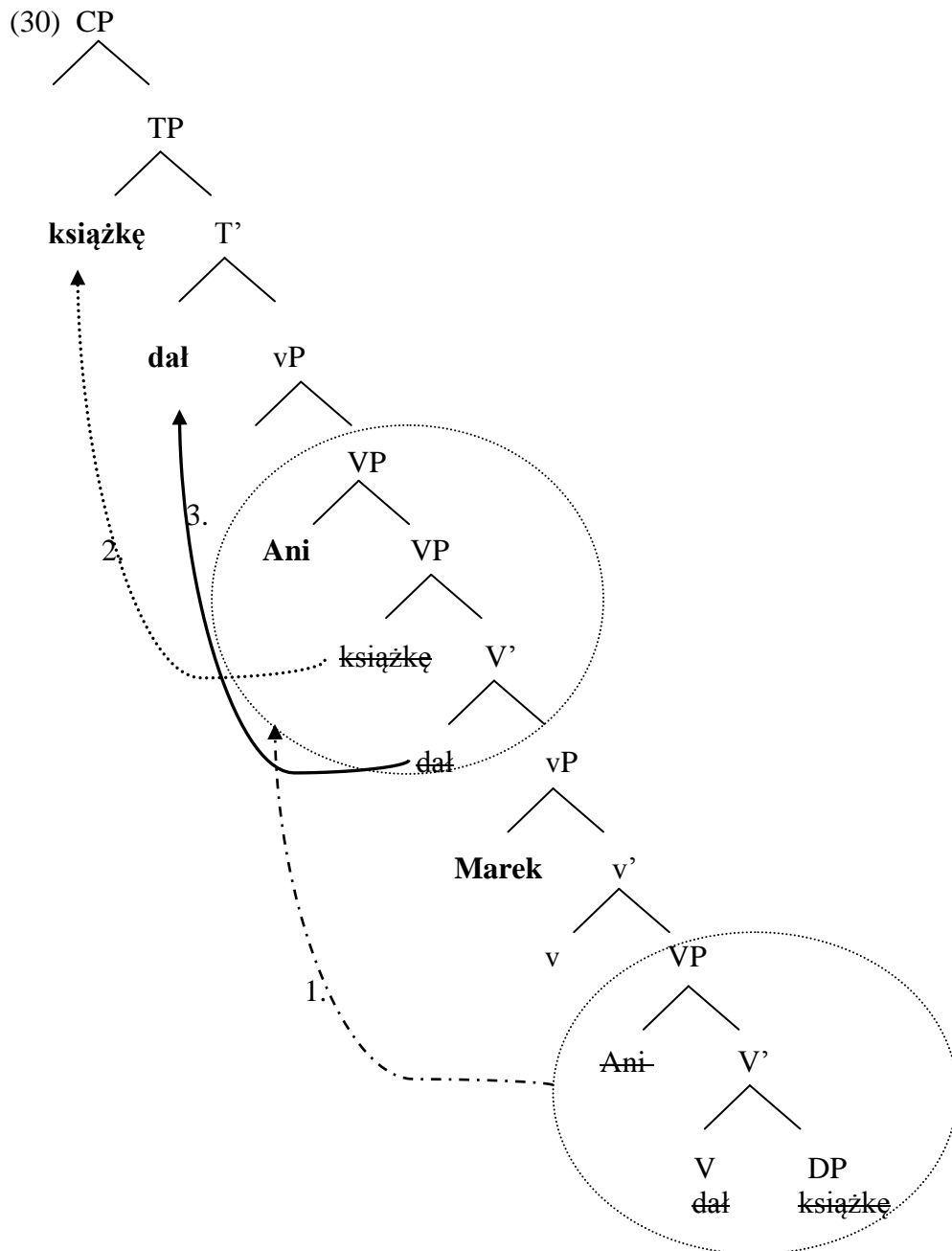
(28) **To W KINIE spotkala Ania z Markiem.**
 TO –ban_{pp} mozi-LOC találkozik-PAST.3SG.FEM Anna-NOM –val_{pp} Márk-INST
 ‘A MOZIBAN találkozott Anna Márkkal.’

Ennek a kategóriának a fő képviselői valójában azok a mondatok, melyeknek nem kanonikus szórendjük van, és valamely összetevőjük erős, fókuszos hangsúlyt visel. A (29a) példában az alany és a részeshatározó sorrendje cserélődött fel, míg a hangsúlyos elem a mondatzáró pozícióban helyet foglaló tárgy. A (29b) példamondatban az alany került mondatzáró pozícióba, és ez viseli a fókuszos hangsúlyt. A tárgy preverbális pozícióba emelkedett, de hangsúlytalan.

(29) a. **Ani dal Marek książkę.**
 Anna-DAT ad-PAST.3SG Márk-NOM könyv-ACC
 ‘Annának adott Márk egy könyvet.’
 (Tajsner 2008: 333)

(29) b. **Książkę dal Ani Marek.**
 könyv-ACC ad-PAST.3SG Anna-DAT Márk-NOM
 ‘A könyvet Márk adta Annának.’
 (Tajsner 2008: 334)

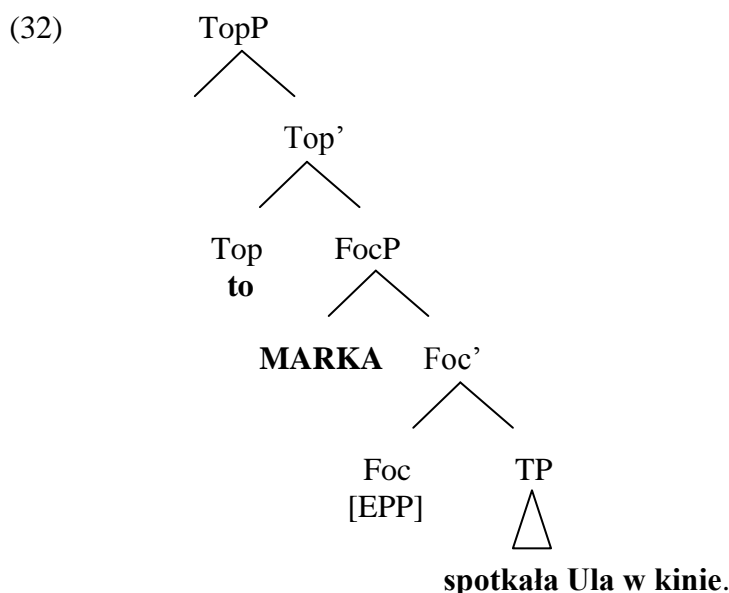
A polaritással nem rendelkező, *b* típus szerkezeti ábrázolásakor Tajsner a teljes VP-t Spec.vP-be másolja (1), majd a kimozgatott tárgyat (*książkę*) Spec.VP-ből Spec.TP-be emeli (2), az ige (*dal*) pedig T fejbe mozog (3).

c. A harmadik kategóriába tartoznak azok a mondatok, melyek kimerítő és kontrasztív fókusszal rendelkeznek. A szerző részletesen tárgyalja ezeknek egy fajtáját, a *to-cleft*-es mondatokat, melyeket a lengyel *to*-ról szóló fejezetben én is elemzek. Ahogy később látni fogjuk, kétféle szintaktikai pozíció rendelhető a *to* partikulának, egyiket az angol *it-cleft*-es mondatok mintájára a fókuszált elem lexikális jelölőjének, engedélyezőnek tartjuk, amely mondatkezdő pozíció elfoglalása esetén k-vezérelt tartományába egy összetevőt szelektál, melynek specifikálja a fókusz számára van fenntartva. A fókusznak közvetlenül követnie kell a mondatkezdő *to*-t (31a), nem ékelődhet be más összetevő (31b). Igén kívül bármilyen kategóriájú összetevő megjelenhet a *to*-t követően (31c).

- (31) a. **To MARKA spotkała Ula w kinie.**
 TO Márk-ACC találkozik-PAST.3SG Orsi-NOM –ban_{pp} mozi-LOC
 ‘MÁRKKAL (=Márk volt az, akivel) találkozott Ula a moziban.’
- (31) b. * **To Marka ULA spotkała w kinie.**
 ‘ORSI találkozott Márkkal a moziban.’
- (31) c. * **To SPOTKAŁA Ula Marka w kinie.**
 ‘TALÁLKOZOTT Orsi Márkkal a moziban.’

Tajsner szerkezeti javaslatában kizárólag a *to-cleft*-es mondatok ábrázolásában vezet be fókuszos frázist (32), a kimerítő azonosító mondatoknál sem vesz fel FocP-t. Ez az egyik különbség a később kifejtett javaslatomban, a preverbális fókusz számára ugyanis minden esetben Spec.FocP-t feltételezek. Az alábbi szerkezetben Tajsner Spec.FocP-be helyezi a fókuszált összetevőt, a fókusz fej [EPP]¹⁷ jegyű, a *to* partikula topik fejben¹⁸ található.

Tajsner fókuszértelmezésében kimerítő fókusz is előfordulhat posztverbális pozícióban, amennyiben az egy erős, a kontrasztív fókuszénál is erősebb hangsúlyt visel. Így például a (33)-as mondat nem mozgató tárgy is azonosító fókusz, mely [kimerítő] és [kontrasztív] jegyekkel rendelkezik:

- (33) a. **Ula spotkała MARKA przed kinem.**
 ‘Orsi MÁRKKAL találkozott a mozi előtt.’

¹⁷ *Extended Projection Principle*: Minden mondatnak tartalmaznia kell egy NP-t alanyi pozícióban, azaz specifikálójá kötelezően kitöltendő (Chomsky 1995b: 55).

¹⁸ A *to kontrasztív relátor* című fejezetben részletesen magyarázom, hogy a *to* miért található topik fejben (56-107. oldal).

- (33) b. **Nie, nie Marka! ADAMA!**
 NEG NEG Márk-ACC Ádám-ACC
 'Nem, nem Márkkal! ÁDÁMMAL!

Az elemzési javaslatomban amellet érvelek, hogy ugyan a fókusz bármelyik pozíciójában lehet kimerítő, de a preverbális fókusz kötelezően kimerítő, mely Spec.FocP-ben foglal helyet.

Összefoglalva a fenti elméleteket azt láthatjuk, hogy King 1995-ös publikációja óta számos szerző tett kísérletet a szláv nyelvekben, főként az oroszban megjelenő fókusz elemzésére. Kiindulópontjuk, hogy az orosz nyelvben két fókuszpozíció van: az ige előtt, illetve a mondat jobb perifériáján. King és Neeleman-Titov ezeket jellemzi, Dyakonova szemantikai elemzést is nyújt, Eschenberg pedig az alanyi fókuszt teszi vizsgálat tárgyává. Bailyn az eddigi szakirodalom szintézisét adja, Tajsner pedig a lengyel fókuszra javasol három kategóriát. A különböző elméleti keretekben felvázolt fókuszelméletek más-más jellegzetességeinek megragadása után azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy a preverbális pozícióba emelt fókusz kontrasztív és kimerítő tulajdonságokkal rendelkezik az orosz nyelvben. A tanulmány további részében a lengyel nyelvre mutatom ki mindezeket, előtte azonban a [kimerítő] jegyet szeretném részletes elemzés tárgyává tenni.

4.4. A [kimerítő] jegy fogalma

E jegy fogalmának definiálására magyar kutatók vállalkoztak a legeredményesebben a generatív irodalomban. A [kimerítő] jegy meghatározását Szabolcsi (1981, 1983) alapozta meg, aki kimerítő felsorolásként jellemezte, azaz a [kimerítő] jegy azon dolgok kimerítő felsorolását adja, melyekre a predikátum igaz.

- (34) JÁNOS cigarettázott.
 $\forall x[\text{cigaretázott}'(x) \leftrightarrow x = \text{jános}']$
 Minden x -re, x akkor és csak akkor cigarettázott, ha $x = \text{János}$.

Kenesei (1986) pontosította a [kimerítő] jegyet: szerinte a fókusz funkciója az azonosítással való kizárás. Az azonosítás mozzanatának hordozója az univerzális kvantorral szemben a ι (iota) operátor.

- (35) $\iota x. [\text{cigaretázott}'(x)] = j, x \in \mathbf{R}$

A fogalom újabb módosítása É. Kiss nevéhez fűződik (1998), aki kimerítő azonosításként jellemzi a fókusz funkcióját. Ehhez egy fókuszoperátort feltételez, mely

kimerítően azonosítja egy halmaz azon részhalmazait, melyre a mondatban kifejezett állítás igaz, kizárva a kiegészítő részhalmazt. Újabb munkáiban (2006) a fókusz specifikáló predikátumként értelmezi, mely referenciálisan azonosítja a mondat preszupponált része által meghatározott halmazt, felsorolva annak elemeit.

A [kimerítő] jeggyel kapcsolatos egyik legújabb elmélet Horváth (2005) nevéhez fűződik. EIOp (*Exhaustive Identification Operator*) elmélete szerint a preverbális pozíció a magyarban egy kvantorpozíció, ahol azok az összetevők találhatók, melyek összekapcsolódtak az úgynevezett EI operátorral. Ezt a kimerítő azonosításra szolgáló operátort függetleníti a fókusz korábbi terminológiában ismert jegyeitől, s így az igétől balra található összetevőknek olyan szemantikai tulajdonságokat feltételez, ahol a kimerítő azonosítás a legrelevánsabb jellemző. A fókusz terminus Horváthnál nem jelenti a preverbális azonosító fókusz, hanem szűkített, pragmatikai-prozódiai tulajdonságú információs fókuszként jellemezhető.

A preverbális fókusz [kimerítő] jeggyel kapcsolatban nem mindenki ért egyet. Dyakonova (2009) az orosz [kimerítő] jegyet kérdőjelezi meg, mások fókuszelméletei pedig nem veszik figyelembe a fókusznak ezt a tulajdonságát, így Bródy (1991) vagy Szendrői (2003) a magyar nyelvben, King és Titov (2009) az oroszban, Duszak (1986) a lengyelben.

A [kimerítő] jegy megkérdőjelezői Wedgwood (2005) érveiből indulnak ki, aki tagadja a magyar azonosító fókusz kimerítő tulajdonságát (É. Kiss 2006). Elismeri ugyan, hogy preverbálisan megjelenhet kimerítő értelmezés, de ez pusztán pragmatikai implikátúra, és nem a szerkezeti fókusz jelentésének része. Az implikátúra egyrészt Grice (1975) maximájából következik, ha ugyanis a beszélő a közlésfolyamat során annyira informatív, amennyire szükséges, akkor mindig a lehető legkimerítőbb választ fogja adni. Wedgwood másik érve a [kimerítő] jegy ellen Sperber-Wilson (1986/95) relevancia elvén alapul, melynek értelmében egy adott kontextusban, kérdésre válaszolva mindig kimerítő választ várunk. Bizonyítéka, hogy egy szerkezeti fókusz nem tartalmazó angol mondatot (36a) is értelmezhetünk kimerítőnek bizonyos szituációban. Így az ennek megfelelő magyar mondat (36b) sem az azonosító fókusz miatt lesz kimerítő, hanem, mert implikátúrát tartalmaz.

(36) a. **PETER and EVE want coffee, and JOHN wants tee.**
 Péter-NOM és Éva-NOM akar-PL kávé-ACC és János-NOM akar-3SG tea-ACC
 'PÉTER és ÉVA kér kávét, és JÁNOS kér teát.'

(36) b. **PÉTER és ÉVA kér kávét, és JÁNOS kér teát.**
 (É. Kiss 2006: 42)

Wedgwood szerint tehát – attól a két kivételtől eltekintve, ha a hallgató nyilvánvalóvá teszi, hogy nem vár kimerítő választ, vagy a beszélő jelenti ki egyértelműen, hogy csak részleges információt nyújt – minden választ kimerítőnek értünk, melyért nem a szerkezeti fókusz, hanem az implikátúra a felelős.

A [kimerítő] jegyet megkérdőjelező harmadik érvet É. Kiss (2006) cáfolja. Wedgwood szerint kizárólag a *csak* partikula hordozza a [kimerítő] jegyet, ezért lehetséges a (37b) két tagmondatát ellentétes kötőszóval szembeállítani. Mivel a (37a) mondatban nincs jelen a [kimerítő] jegy, ezért a szembeállítás lehetetlen.

(37) a. ??**Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát, de most vettem észre, hogy egy pizzát evett meg.**

(37) b. **Azt tudtam, hogy Mari megevett egy pizzát, de most vettem észre, hogy csak EGY pizzát evett meg.**

(É. Kiss 2006: 44)

É. Kiss (2006) érvelése szerint Wedgwood bizonyítéka azért nem meggyőző, mert a (37a) kifogástalan mondat, csak fókusz esetén (37b) a számnevet kell hangsúlyozni.

A preverbális fókusz [kimerítő] jegyével szembeni újabb érveket Onea (2009) sorakoztatja fel. A szerző Horváth (2005) elméletére támaszkodva a magyar azonosító fókusz [kimerítő] jegyét nem a fókuszmozgatásnak, hanem a kimerítő-azonosító projekciónak tulajdonítja. A kimerítőséget szerinte csak pragmatikailag lehet értelmezni. A magyar azonosító fókusz nem kimerítő, csupán kimerítőbb értelmű, mint más nyelvek, például a német fókusza. Feltételezi, hogy bizonyos prefixumok meglétének köze lehet ehhez, de a [kimerítő] jegyet kizárólag a *csak* hatókörében fogadja el. A Szabolcsi-féle kimerítőséget vizsgáló tesztek cáfolata után újabb tesztek végez, majd megállapítja, hogy nem lehet egyértelműen kimerítőnek nevezni az ige elé emelt fókuszt, hanem csak azt mondhatjuk, hogy egyes összetevők kimerítőbb értelműek, mint mások.

A magyar fókusz [kimerítő] jegye mellett Szabolcsi (1981, 1983, 1985), É. Kiss (1998, 2006), Horváth (2005), Kenesei (2006) és Surányi (2012) érvel. A fejezet további részében tesztek segítségével azt igazolom, hogy a preverbális fókusz a lengyelben is rendelkezik [kimerítő] jeggyel.

4.5. A lengyel nyelv két fókuszpozíciója

Jelen fejezet egyik tézise, hogy az orosz nyelvre kimutatott kétféle fókuszpozíció a lengyel nyelvben is megfigyelhető, s ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, mint az

oroszbán. Az első két példamondatban az információs fókusz pozícióját vizsgáltam, mely a várt eredményt hozta: a hagyományos téma-réma felosztás értelmében a réma, a kérdésre a válasz, az új információ mondatzáró pozícióban található.

(38) a. **Gdzie się urodził Władysław Reymont?**

hol-WH REFL.PRON születik-PAST.3SG Władysław Reymont-NOM
'*Hol született Władysław Reymont?*'

(38) b. **Władysław Reymont urodził się**

Władysław Reymont-NOM születik-PAST.3SG REFL.PRON

w Kobielach Wielkich.

-ban_{pp} Kobiełe Wielkie-LOC.PL

'*Władysław Reymont Kobielach Wielkich-ben született.*'

(39) a. **Kto urodził się w Kobielach Wielkich?**

'*Ki született Kobielach Wielkich-ben?*'

(39) b. **W Kobielach Wielkich urodził się Władysław Reymont.**

'*Kobielach Wielkich-ben Władysław Reymont született.*'

Ezzel szemben az ige előtti hangsúlyos elem a lengyelben az oroszhoz hasonlóan kap egy többletjelentést, mégpedig egy kontrasztív értelmezést. A (40a) mondat információs fókuszot tartalmaz, a (41a) kontrasztívát.

(40) a. **Kto napisał Ziemię obiecana?**

ki-WH.NOM ír-PAST.3SG Ígéret földje-ACC

'*Ki írta Az ígéret földjét?*'

(40) b. **Ziemię obiecana napisał Reymont.**

'*Az ígéret földjét Reymont írta.*'

(41) a. **Która książkę napisał Reymont?**

melyik-WH.ACC könyv-ACC ír-PAST.3SG Reymont-NOM

Potop czy Ziemię obiecana?

Özönvíz-ACC vagy Ígéret földje-ACC

'*Melyik könyvet írta Reymont? Az Özönvizet vagy Az ígéret földjét?*'

(41) b. **ZIEMIĘ OBIECANA napisał Reymont.**

'*AZ ÍGÉRET FÖLDJÉT írta Reymont.*'

Itt a tárgy hangsúlyozásával a mondat azt jelenti, hogy *Az ígéret földje* című művet és nem mást (például az *Özönvizet*) írta Reymont. Ezt a jelentést azért kaphatja meg, mert a bal perifériára emeltük a hangsúlyos elemet, nagyobb hatókört biztosítva neki.

A kérdőíves vizsgálatok tesztmondatai egyértelműen megmutatták, hogy ugyanaz a jelenség figyelhető meg a lengyel nyelv esetében (két fókuszpozíció, a preverbális fókusz kontrasztív jellege), mint a fent bemutatásra került orosz nyelvben.

4.6. A [kimerítő] jegy a lengyel nyelvben

A [kimerítő] jegy vizsgálatához Szabolcsi Anna (1981, 1983, 1985) tesztjeit végeztem el. Az első, mellérendelő teszt azt mutatja, hogy a (42b) mondat a (42a)-nak logikai következménye, míg ez nem áll fenn a (43b) mondat esetében, mely nem következik a (43a) mondatból.

(42) a. **Jan kupił chleb i masło.**
 János-NOM vesz-PAST.3SG kenyér-ACC.SG és vaj-ACC.SG
 'János vett kenyeret és vajat.'

(42) b. **On kupił masło.**
 'Vett vajat.'

(43) a. **Jan CHLEB i MASŁO kupił.**
 'János KENYERET és VAJAT vett.'

(43) b. **On MASŁO kupił.**
 'Ő VAJAT vett.'

(Eschenberg 2008: 31)

Ennek oka, hogy a fókuszált mondat (43a) kimerítően jellemzi azokat a dolgokat, melyek megvásárlásra kerültek, a *kenyér* és *vaj* kettőse alkotja a releváns csoportot. (43a) igaz voltából nem következik (43b) igaz volta; a két mondat nem lehet ugyanabban a szituációban igaz. A (42)-es mondatoknál nem áll fenn ez a probléma, a (42b) mondat logikai következmény, még akkor is, ha mellesleg *kenyeret* is vett János. Ha (43b) nem következik (43a)-ból, akkor e két mondat bármelyike koordinálható a másik negáltjával anélkül, hogy ellentmondásba ütköznénk.

(44) **Nie MASŁO Jan kupił, ale MASŁO i CHLEB.**
 'Nem VAJAT vásárolt János, hanem VAJAT és KENYERET.'

Itt nincs ellentmondás, annak ellenére, hogy ugyanazt a lexikális elemet ismételtük meg először tagadva, majd állítva. Természetesen, ha nem fókuszált elemekkel szeretnénk ugyanezt a műveletet végrehajtani, ellentmondásba ütközünk.

(45) * **Zaprosiłam Piotra i Pawła, ale nie zaprosiłam Piotra.**
 meghív-PAST.1SG Péter-ACC és Pál-ACC de NEG meghív-PAST.1SG Péter-GEN
 'Meghívtam Pétert és Pált, de nem hívtam meg Pétert.'

Rooth (1992) tesztjét sem szabad figyelmen kívül hagyni, aki a preverbális fókusszal együtt járó előfeltevést vizsgálta. A kontrasztív fókusz kötelező egzisztenciális preszuppozícióval jár együtt: ha nincs fókusz, az előfeltevés hiányzik.

(46) a. **Jeżeli zabija Jana, będe smutna.**
 ha megöl-3PL János-ACC lesz-1SG szomorú
 ‘Ha megölik Jánost, szomorú leszek.’

(46) b. **Jeżeli JANA zabija, będe smutna.**
 ‘Ha JÁNOST ölik meg, szomorú leszek.’

A (46a) mondatnál nem tudjuk, hogy megölik-e *Jánost*, és azt sem, hogy egyáltalán megölnek-e valakit. A (46b)-nél viszont előfeltétel, hogy valaki meghal, és lehet, hogy az éppen *János*.

Végül a számneves teszt (É. Kiss 2006) is a kimerítőséget vizsgálja. Az *n* számnévi módosító alapjelentése ‘legalább *n*’, ‘*n* vagy több’ (47a, 48a), fókuszpozícióban (47b, 48b) viszont a ‘legalább *n*’ értelmezés kizárt. A ‘legalább *n*’ helyett fókuszban ‘*pontosan n*’ értelmezést kapunk, melyért a fókusz [kimerítő] jegye a felelős, a lehetséges olvasatot a fókusz kizárólagos azonosításra szolgáló funkciója korlátozza. Így ha azt szeretnénk kifejezni, hogy pontosan *n* dologról van szó, akkor fókuszba tesszük, ami kizárja az *n*-től különböző alternatívákat.

(47) a. **János két hamburgert megeszik egy nap.**
 ‘legalább 2 hamburgert’

(47) b. **János KÉT HAMBURGERT eszik meg egy nap.**
 ‘pontosan kettőt’

(48) a. **Jan je dwa hamburgery każdego dnia.**
 János-NOM eszik-PRES.3SG két-NUM hamburger-PL.ACC minden-GEN nap-GEN
 ‘János két hamburgert eszik minden nap.’
 ‘legalább kettőt’

(48) b. **Jan DWA HAMBURGERY je każdego dnia.**
 János-NOM két-NUM hamburger-PL.ACC eszik-PRES.3SG minden-GEN nap-GEN
 ‘János KÉT HAMBURGERT eszik minden nap.’
 ‘pontosan kettőt’

A [kimerítő] jegyet vizsgálva ugyanarra a megállapításra jutottunk, mint a magyar kutatók jelentős többsége, akik az azonosító fókuszhoz kötelező [kimerítő] jegyet tulajdonítanak. Ezekkel a tesztekkel bizonyítást nyert, hogy a lengyel preverbális fókusz ezt a jegyét illetően hasonlóan viselkedik a magyar fókuszhoz.

A szintaktikai szerkezet meghatározásakor is lényeges kérdés, hogy az alanyi fókusz is kötelezően kimerítő-e. Amennyiben a válaszadók a nem kimerítő és kimerítő válaszokat egyaránt elfogadják, úgy a lengyel alany Spec.TP-be emelkedik, ha viszont csak a kimerítő válaszokat fogadják el, akkor azt feltételezzük, hogy hangsúlyos alany esetén Spec.FocP-be, hangsúlytalan alany esetén Spec.TopP-be emelkedik az alanyi összetevő. Ha ugyanis a hangsúlyos alany nem elképzelhető kimerítő olvasat nélkül, akkor Spec.TP – ahol kimerítő értelmezés nélküli hangsúlyos és hangsúlytalan alanyok egyaránt helyet foglalhatnak – nem lehet az alanyi pozíció.

Az alanyi fókusz kötelező kimerítőségének vizsgálatához a fentebb bemutatott tesztek végzettem el. A tesztmondatokban specifikus és nem-specifikus alanyokat, valamint létrejövést jelentő igéket is használtam. Az első példában (49) a számneves kifejezés hangsúlyos, és a tesztalanyoknak el kellett dönteniük, hogy (49) igaz lehet-e egy olyan szituációban, amikor 11 diák vizsgázott.

- (49) **DZIESIĘCIU STUDENTÓW** **zdalo** **egzamin.**
 tíz-NUM diák-GEN.PL letesz-PAST.3SG vizsga-ACC
 ‘TÍZ DIÁK vizsgázott.’

A tesztszemélyek egyöntetű válasza azt mutatta, hogy a hangsúlyos számnév kizárja az n feletti alternatívákat alanyi fókusz esetén is, és csak úgy értelmezhető a (49)-es mondat, ha pontosan tíz diák vizsgázott.

A következő példában a mellérendő teszt található alanyi fókuszokra alkalmazva. Azt láthatjuk, hogy az (50b) mondat az (50a)-nak logikai következménye, míg ez nem áll fenn a (51b) mondat esetében, mely nem következik a (51a) mondatból.

- (50) a. **Paweł i Piotr jedli tort.**
 Pál-NOM és Péter-NOM eszik-PAST.3PL torta-ACC
 ‘Pál és Péter tortát evett.’

- (50) b. **Paweł jadł tort.**
 Pál-NOM eszik-PAST.3SG torta-ACC
 ‘Pál tortát evett.’

- (51) a. **PAWEŁ i PIOTR jedli tort.**
 Pál-NOM és Péter-NOM eszik-PAST.3PL torta-ACC
 ‘PÁL ÉS PÉTER evett tortát.’

- (51) b. **PAWEŁ jadł tort.**
 Pál-NOM eszik-PAST.3SG torta-ACC
 ‘PÁL evett tortát.’

A fentihez hasonlóan ebben az esetben is az alanyi fókusz tartalmazó mondat (51a) kimerítően jellemzi azokat a személyeket, akik ettek tortát. (51a) igaz voltából nem következik (51b) igaz volta: a két mondat nem lehet ugyanabban a szituációban igaz. Az (50)-es mondatoknál nincs ilyen kritérium: az (50b) mondat (50a)-nak logikai következménye, még akkor is, ha Péter is evett a tortából. Ugyanez igaz a nem-specifikus alanyokat tartalmazó mondatokra: (52b) nem következik az alanyi fókusz tartalmazó (52a)-ból, melyet az is bizonyít, hogy e két mondat bármelyike koordinálható a másik negáltjával anélkül, hogy ellentmondásba ütköznénk (53).

(52) a. **KREWNI i ZNAJOMI są spodziewani na imprezie.**
 rokon-PL és ismerős-PL van-3PL vár-PART –on_{pp} rendezvény-LOC
 ‘ROKONOK és ISMERŐSÖK várhatóak a rendezvényre.’

(52) b. **KREWNI są spodziewani.**
 rokon-NOM.PL van-3PL vár-PART
 ‘ROKONOK várhatóak.’

(53) **Nie KREWNI są spodziewani na imprezie,**
 NEG rokon-NOM.PL van-3PL vár-PART –on_{pp} rendezvény-LOC
ale KREWNI i ZNAJOMI.
 de rokon-NOM.PL és ismerős-NOM.PL
 ‘Nem ROKONOK várhatóak a rendezvényre, hanem ROKONOK és ISMERŐSÖK.’

Ugyancsak az alanyi fókusz kötelező kimerítőségét támasztja alá a létrejövést jelentő igét tartalmazó (54)-es mondat, melyre a nem kimerítő választ nem fogadták el a tesztalanyok: az alanyi fókusz tartalmazó (54a) igaz voltából nem következik (54b) igaz volta, a két mondat nem lehet ugyanabban a szituációban igaz.

(54) a. **DZIEWCZYNKI i CHŁOPCY się urodzili.**
 lány-NOM.PL és fiú-NOM.PL REFL.PRON születik-PAST.3PL
 ‘LÁNYOK és FIÚK születtek.’

(54) b. **CHŁOPCY się urodzili.**
 fiú-NOM.PL REFL.PRON születik-PAST.3PL
 ‘FIÚK születtek.’

Az itt bemutatott adatok alapján arra következtethetünk, hogy a lengyel nyelvben a fókuszált alany hasonlóan viselkedik, mint más fókuszált összetevők: kimerítő és kontrasztív olvasattal rendelkezik. Így azt feltételezhetjük, hogy a lengyel alany pozíciója nem Spec.TP, hiszen ott kimerítő olvasat nélküli hangsúlyos alany is elhelyezkedhetne, hanem hangsúlyos alany esetén fókuszpozícióba (Spec.FocP), hangsúlytalan alany esetén topikpozícióba (Spec.TopP) emelkedik.

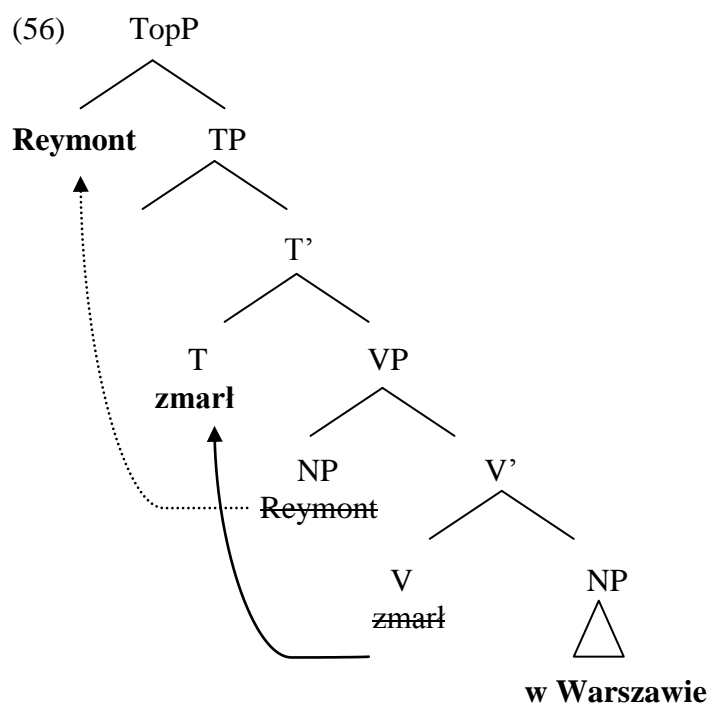
4.7. A nyelvi adatok magyarázata

Az alábbiakban olyan szintaktikai elemzést javaslok, melyből valamennyi fókusz tartalmazó lengyel mondatváltozat levezethető, s arra keresem a választ, hogy milyen műveleteket feltételezhetünk (topikalizáció, fókuszálás, extrapozíció). Dyakonova (2009) és Bailyn (2012) elemzésével szemben Rizzi (1997) kartografikus elméletét követem. Egy topikot és egy fókuszt tartalmazó mondat szerkezetéről azt állapítottuk meg, hogy az információs fókusz a mondat jobb periferiáján mindig a VP-ben marad, és nem emelkedik egy fókuszos projekció specifikálójába. Ezzel szemben a kontrasztív fókusz a FocP specifikálójába kerül emeléssel. A kétféle fókusznek tehát két pozíciója van: a mondat végén álló információs fókusz helyben marad, *in situ* fókusz, míg a [kontrasztív] jegyet viselő fókusz emeléssel foglalja el a helyét, így ugyanis operátorként hatókörrel rendelkezik, melyet vezérel.

A következőkben hét mondat szerkezetét mutatom be: az első kettő ige utáni hangsúlyos kifejezést, a többi preverbális fókuszt tartalmaz. Az egyes szerkezeti rajzokban a topikok számát, valamint a topik és a fókusz sorrendjét és pozícióját variálok. A fókusz-topik viszonyának vizsgálatakor King (1995) mutatta ki, hogy a szláv nyelvekben az ige előtt több topik is megjelenhet, s a fókusz és a topik tetszőleges sorrendben követheti egymást. A topik a lengyel mondat szerkezetben állhat fókusz vagy másik topik előtt vagy után, illetve TP előtt. Mind a FocP, mind a TopP a CP tartományban van. A lengyel nyelvben egyetlen fókusz lehetséges egy mondatban (mint a diskurzus-konfigurációs nyelvek nagy többségében, lásd É. Kiss 1995), a topik azonban rekurzív. A magyar nyelvben – a szlávval ellentétben – elképzelhetetlen, hogy a topikot közvetlenül megelőzze a fókusz, hiszen a kontrasztív fókusz után minden esetben igének kell következnie. Az információs fókusz mindig *in situ* jelenik meg. Az alany minden esetben kimoszog az alanyi pozícióból: Spec.TopP-be, vagy hangsúlyos alany esetén Spec.FocP-be.

Az első mondatnál (55) az információs fókusz a jobb periferián található, a másodikonál (57) az ige mögött jelenik meg, de nem mondatzáró pozícióban, itt a poszterverbális hangsúlyos kifejezés utáni elem extrapozícióját feltételezhetjük.

- (55) **Reymont zmarł w Warszawie.**
 Reymont-NOM meghal-PAST.3SG -ban_{pp} Varsó-LOC
 'Reymont Varsóban halt meg.'

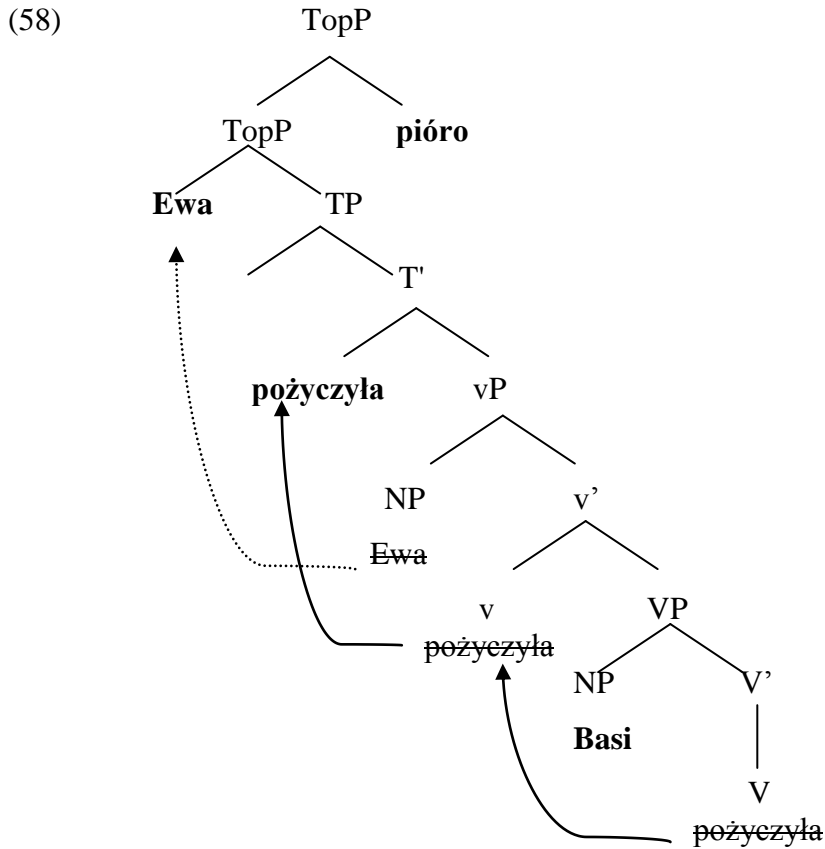

Ebben a példában az alanyi NP Spec.VP-ből Spec.TopP-be emelkedik, az igét T fejbe mozgatjuk.¹⁹ A természetes mondathangsúlyt hordozó információs fókusz *in situ*, nem emeljük ki VP-ből.

- (57) **Ewa** **pożyczyła** **Basi** **pióro.**
 Éva-NOM kölcsönad-PAST.3SG Barbara-DAT toll-ACC
 'Éva kölcsönadta a tollát Barbarának.'

Az (58)-as szerkezetben a tárgyat (*pióro*) extraponáltuk, így az információs fókusz (*Basi*) a legbeágyazottabb pozícióban maradhatott, melyre a természetes mondathangsúly esik. Az *in situ* fókuszt nem emeljük ki VP-ből. Az előző szerkezethez hasonlóan az alanyi NP Spec.vP-ből Spec.TopP-be, az ige T fejbe emelkedik.

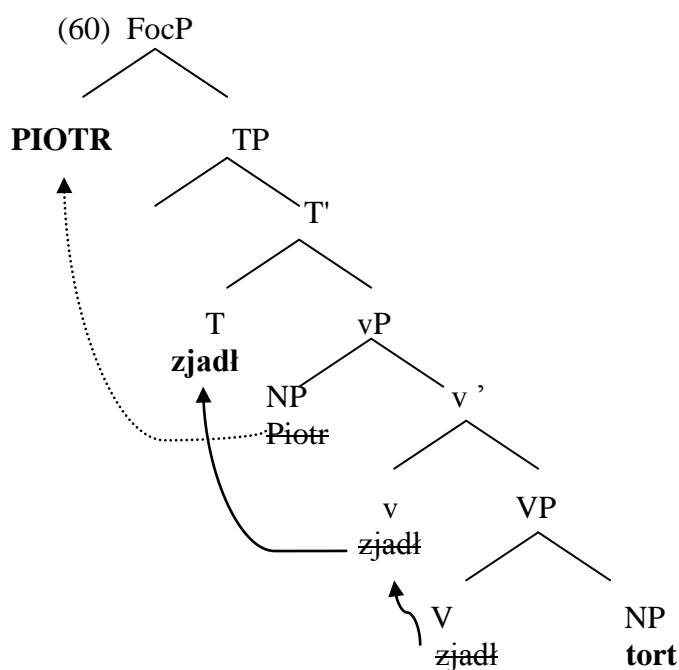
¹⁹ A szláv nyelvek alanyi pozíciójával kapcsolatban nincs konszenzus a mondatban elemzői között. King (1995) amellett érvel, hogy nem Spec.TP az orosz alanyi pozíció: diskurzusfunkció hiányában az alanyi összetevő nem emelkedik ki vP-ből. Bailyn (1995) a VP és TP között elhelyezkedő PredP specifikálójába helyezi az alanyt. A lengyel alanyi NP pozíciójával kapcsolatban is különböző funkcionális projekciók mellett szóló érveket találunk (például Spec.Agr_SP (Tajsnér 1998b)). A disszertációban közölt szerkezeti elemzésekben nem vezetek be ilyen funkcionális projekciókat, az összetevők (s köztük az alanyi NP) topik-, illetve fókuszpozícióba való emelkedése alkotja vizsgálatom tárgykerét.

Az alábbi öt mondatban az előző két példával ellentétben preverbális fókuszot találunk. Közös jellemzőjük, hogy a fókuszált összetevőt az ige elé emeljük egy fókuszos projekció specifikálójába, ahol vezérelni tudja hatókörét. Ebben a pozícióban a fókusz kontrasztív és kimerítő értelmű.

Az első mondat (59) preverbális alanyi fókuszot tartalmaz. Az alany fókuszpozícióba emelkedik, Spec.FocP-be. Az ige T fejen, a tárgy Spec.VP-ben található.

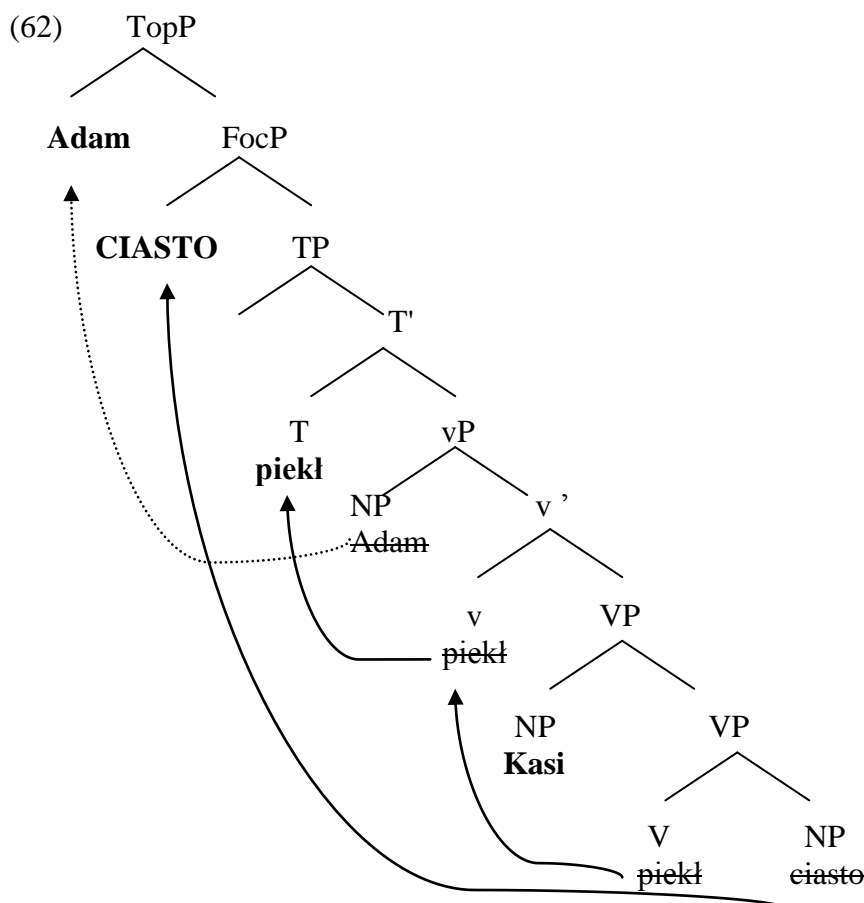
- (59) **PIOTR zjadł tort.**
 Péter-NOM megeszik-PAST.3SG torta-ACC
 'PÉTER ette meg a tortát.'

A lengyel fókusz a magyarral ellentétben nem vonzza magához az igét, ezért lehetséges, hogy a FocP-t megelőzheti (61) egy topikalizált összetevő, de követheti is (63), vagy a topik rekurzivitásának köszönhetően egyszerre teljesülhet mindkét feltétel (65-67). A [kontrasztív] és [kimerítő] jegyet viselő preverbális fókusznál tehát a magyarhoz hasonlóan mindig mozgatást feltételezünk.

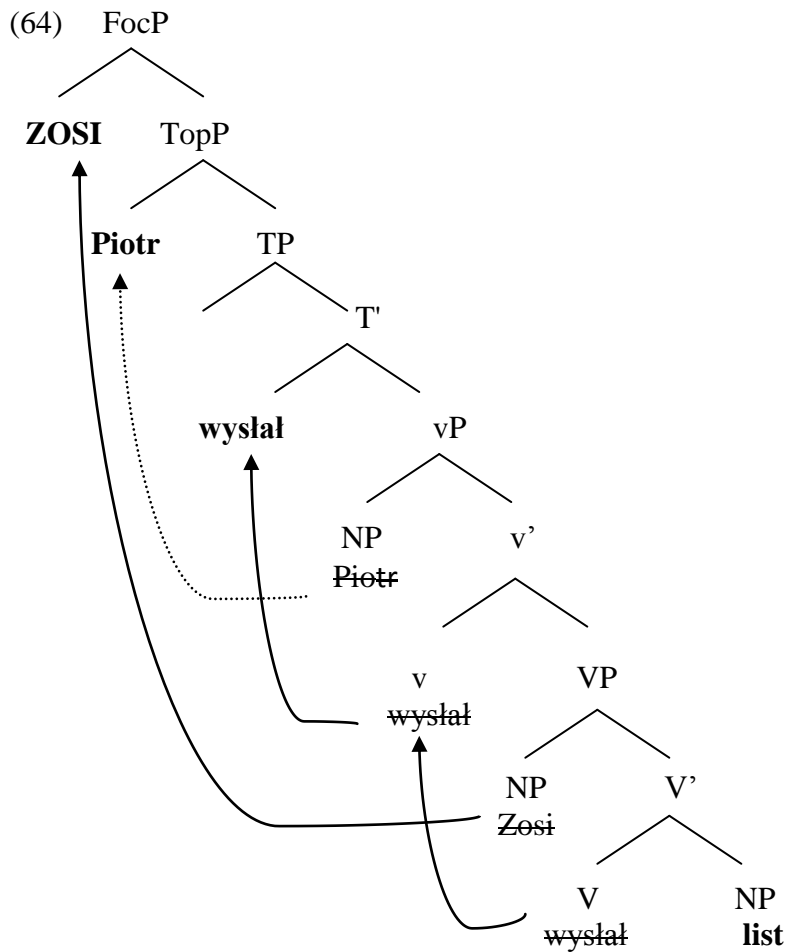
A (61)-es mondatban az alanyi NP-t topikalizáljuk, Spec.vP-ből Spec.TopP-be, topikpozícióba emeljük. Az ige $v \rightarrow T$, a tárgy Spec.VP \rightarrow Spec.FocP mozgáson megy keresztül. A topik megelőzi a fókuszt, a fókuszos frázist a T-be emelt ige követi.

- (61) **Adam CIASTO upiekl dla Kasi.**
 Ádám-NOM sütemény-ACC süt-PAST.3SG -nak_{pp} Kati-DAT
 'Ádám SÜTEMÉNYT süttött Katinak.'

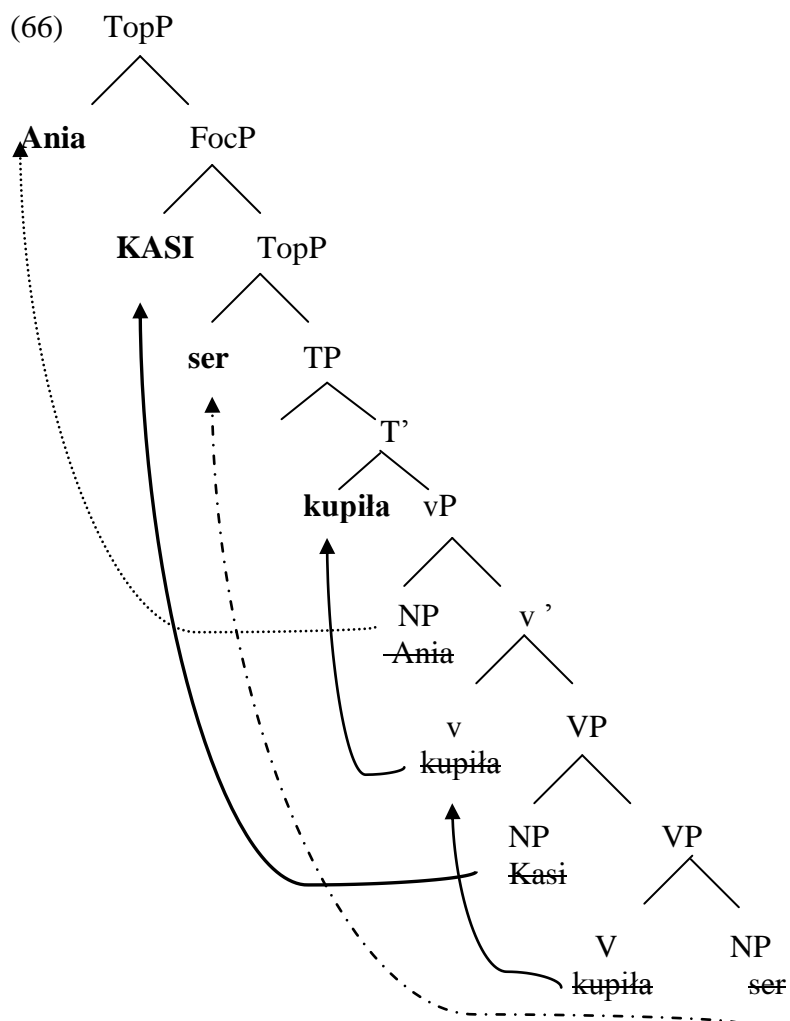
A következő példában ezzel szemben a preverbális fókusz közvetlenül megelőzi az alanyi NP-t, mely a magyar nyelvben lehetetlen. Itt ugyanis a fókusz és a tagadás is NNP-t (*non-neutrális frázist*) hív elő (Olsvay 2000), amelynek a fejében helyet foglaló [noneut] jegyet az igének ellenőriznie kell. A lengyel nyelvben ilyen frázis bevezetését nem szükséges feltételezünk, a kontrasztív fókusz ugyanis nem jár együtt az ige emelésével. A (63)-as példamondatban Spec.FocP-be emeljük a fókuszált összetevőt, Foc fejben foglalnak helyet a [kimerítő] és a [kontrasztív] jegyek. Az alanyi NP Spec.vP-ből Spec.TopP-be emelkedik. Az ige v-ből T-be mozog. A fókuszálás során a fókuszált összetevő kimerítő olvasatot kap: Zsófi az egyetlen, aki a levelet megkapta Pétertől.

- (63) **ZOSI Piotr wysłał list.**
 Zsófi-DAT Péter-NOM küld-PAST.3SG levél-ACC.SG
 'ZSÓFINAK küldte el Péter a levelet.'

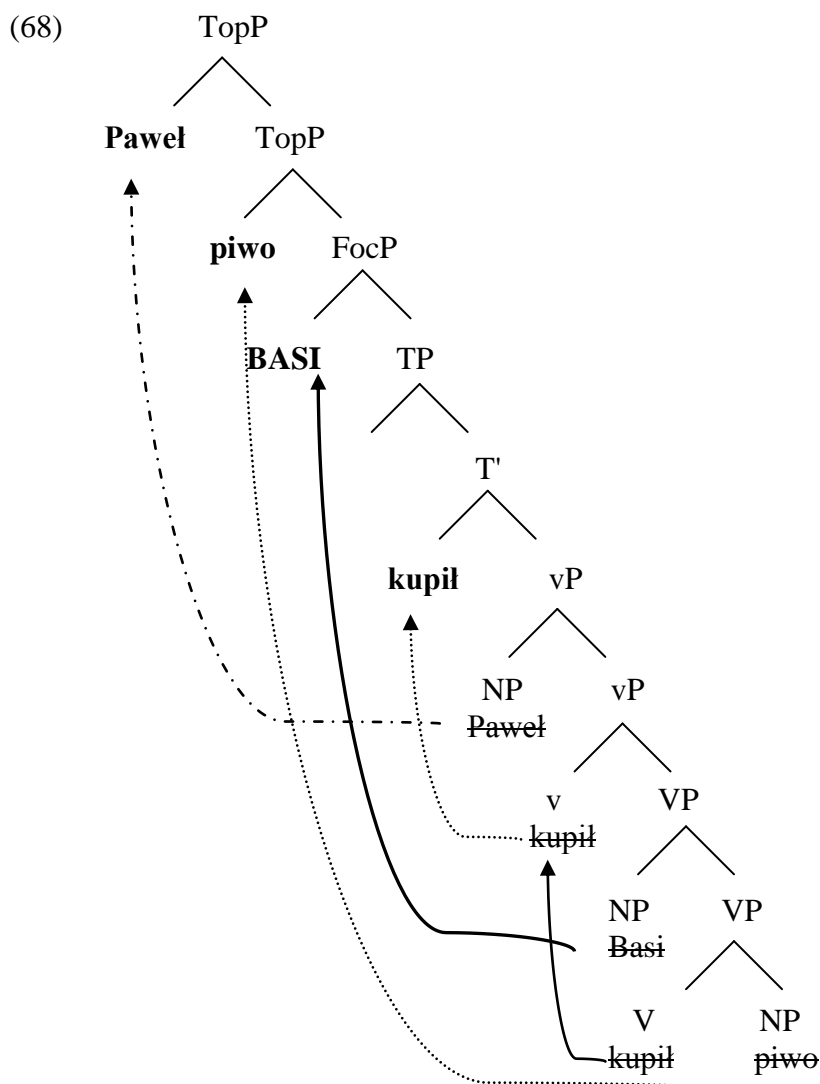
A következő példamondatban az igét három összetevő is megelőzi: két topik közé ékelődik a preverbális fókusz. A topik (*Ania*) Spec.vP-ből a felső Spec.TopP-be emelkedik, a fókusz (*Kasi*) Spec.VP-ből Spec.FocP-be, ahol kontrasztív és kimerítő olvasatot kap, míg a tárgy az alsó Spec.TopP-be emelkedik.

- (65) **Ania KASI ser kupila.**
 Anna-NOM Kati-DAT sajt-ACC.SG vesz-PAST.3SG
 'Anna KATINAK vett sajtot.'

Végül az (67)-es példában ismét két topik és egy fókusz előzi meg az igét, de ebben az esetben mindkét topik megelőzi a fókuszált összetevőt. Az alanyi és a tárgyi NP is Spec.TopP-be emelkedik, melyet a kimerítő és kontrasztív olvasattal rendelkező fókusz követ Spec.FocP-ben.

- (67) **Paweł piwo BASI kupił.**
 Pál-NOM sör-ACC Barbara-DAT vesz-PAST.3SG
 'Pál sört BARBARÁNAK vett.'

Az (56)-(68)-as szerkezeteken láthattuk, hogy a lengyel nyelvben a topik és a fókusz tetszőleges sorrendben követheti egymást, a topik rekurzivitásának köszönhetően több topik is lehetséges, viszont csak egyetlen fókusz. Olyan példákat mutattam be, ahol ezeknek számát és sorrendjét variáltam, s ugyanazzal a szerkezettel ragadtam meg a különböző változatokat.

A javasolt szerkezetből azonban nemcsak a lehetséges szórendi változatok vezethetők le, hanem a szemantikai és prozódiai értelmezésük is. A FocP specifikálójában álló elem [kontrasztív] és [kimerítő] jegyet kap, és fókuszhangsúly esik rá. A nukleáris hangsúlyszabály a vP utolsó elemére teszi a jelöletlen főhangsúlyt, a jobbra kihelyezett elemek pedig másodlagos hangsúlyt kapnak.

4.8. Összefoglalás

A lengyel nyelvben két fókuszpozíció van: a mondat bal periferiáján egy [kontrasztív] jeggyel rendelkező azonosító fókusz, mely emeléssel kapja meg nagyobb hatókörét, valamint a mondat jobb periferiáján egy információs fókusz, mely *in situ* fókusz. A két fókusz jelenlétét a szláv nyelvekben már King (1995) és Titov-Neeleman (2009) is kimutatta. Ez a fejezet lengyel anyanyelvi beszélők kérdőíves vizsgálatával azt állapította meg, hogy a lengyel nyelvben is megtalálható ez a kétféle fókusz, és hasonló tulajdonságokkal rendelkezik, mint az orosz nyelv fókuszai.

A fejezet második nagy egysége a fókusz szerkezeti helyét vizsgálta, az ige előtti fókusz a FocP specifikálójába emelkedik, melyet megelőzheti, vagy követheti a TopP, ezzel magyarázható, hogy ige előtt bárhol megjelenhet a hangsúlyos elem. Ige után az utolsó helyen az információs fókusz áll, a szórendi variációkért az extrapozíció felelős. A kétféle fókusz jelenlétét a szláv nyelvekben King (1995) óta számos kutató vizsgálta, azt azonban még nem elemezték, hogy ezek a fókuszpozíciók a lengyel nyelvben milyen tulajdonságokkal rendelkeznek, hogyan értelmezhetőek, és szintaktikailag hogyan ragadhatók meg. E fejezet arra vállalkozott, hogy a lengyel nyelv két fókuszpozícióját kimutassa és jellemezze: a preverbális és [kontrasztív, kimerítő] jeggyel rendelkező azonosító fókuszt, illetve a mondat jobb periferiáján az *in situ* információs fókuszt.

5. A *TO* KONTRASZTÍV RELÁTOR

5.1. Bevezetés

Ez a fejezet a *to* lexéma szemantikájának és szintaxisának vizsgálatát tűzte ki céljául. A lengyel nyelvészeti szakirodalom ezt a kérdést leíró elemzésben a '90-es években igen széleskörűen tárgyalta, ám az analízis nem terjedt ki a szerkezeti kérdések felvázolására. Az utóbbi években kezdődött csak meg a lengyel nyelvészetben bizonyos jelenségek generatív vizsgálata, mind transzformációs (Tajsner 1990, 1998b, 2008, Witkoś 2007, Wiland 2010a), mind funkcionalista (Rutkowski-Szczegot 2001, Przepiórkowski 2001) keretben. Ezek az elemzések leggyakrabban a topik és a fókusz szintaxisával foglalkoznak, s említés szintjén tárgyalják a *to* lexémát. E téma azonban nagyobb figyelmet érdemel, mert e lexémának más nyelvektől eltérően speciális használata van: egyszerre ragadható meg általa a lengyel topik és fókusz is.

A *to* névmási kopulaként többféle predikatív viszonyt létrehozó mondatban jelenhet meg, állhat önmagában, vagy kísérheti a létige (*być*). Olyan mondatokban is megtaláljuk azonban, ahol kopulát nem várnánk, hiszen egy főige már jelen van. Ilyenkor a *to* különleges funkciót tölt be a mondatban. Jelen fejezet fő tézise, hogy a lengyel *to* partikula [kontrasztív] jegyű, és relátorként (den Dikken 2006) viselkedik, mely a mondat alany-állítmány szerkezetére épülő, azonosító alany-állítmány struktúra kiépítéséért felelős. Specifikációjába kontrasztív topikot szelektál, bővítményében pedig olyan mondatrész jelenik meg, melynek kategóriája FocP vagy TP lehet, előbbi esetben tehát a *to* utáni összetevő azonosító fókusz (É. Kiss 1998). A *to* kopula továbbá - álljon akár a bal periféria első elemeként, akár nem-mondatkezdő pozícióban – egyetlen szerkezettel megragadható. Három esetet mutatok be, ahol a *to* megjelenhet:

- a. a *to* mondatkezdő pozícióban
- b. a *to* a topik-komment rész határán
- c. a *to* két NP között, nominális mondatokban.

Ezeket a szerkezeteket két dolog köti össze: kontrasztív olvasatuk van, és megjelenik bennük a fókusz. Céлом elsődlegesen a *to* első két előfordulásának magyarázata, ahol a vizsgált összetevő valójában nem kopula, hiszen a mondatban jelen van egy főige. Ennek bizonyításához először bemutatom a *to* lexéma funkcióit, majd ezek közül részletesen tárgyalom a partikuláris használatát, mely felveti azokat a problémákat, melyek a szintaktikai elemzés során tárgyalásra várnak. Ezt követően jellemzem azokat a pozíciókat, ahol a *to*

megjelenhet a lengyel mondatban: nominális mondatokban, mondatkezdő pozícióban, és topik-jelölő szerepben, melyekről a nemzetközi és lengyel szakirodalom alapján ismertetem a korábbi nézeteket. Ennek alapján olyan szerkezeti elemzést javaslok, mellyel a partikula *to-t* és egy főigét tartalmazó lengyel mondat szemantikája és szintaxisa levezethető.

5.2. A *to* lexéma funkciói

A *to* lexéma használata a lengyel nyelvben rendkívül széleskörű. Erre a következtetésre jutott Gawelko (1996) is különböző nyelvekre fordított Camus regények elemzése során. Wiśniewski (1987, 1990) mutatja be a legteljesebben e lexéma használatát, öt funkcióját különbözteti meg.

- (1) **To podobało się wszystkim.**
 ez-NOM tetszik-PAST.3SG.NEUT REFL.PRON mindenki-PL.DAT
 'Ez mindenkinek tetszett.'

A *to* főnevet melléknévi ragozási sor jellemzi, főnévi jellegzetessége, hogy alany- és tárgyesetben *-o* a végződése, mely melléknéveknél nem fordul elő. A mondatban ige előtti pozíciót foglal el, esetet nem szelektál, és csak egyes szám állhat utána.

- (2) **To psisko zjadło jablko.**
 ez-ADJ.NEUT kutya-SG.NOM.NEUT megeszik-PERF.PAST.3SG.NEUT alma-ACC.NEUT
 'Ez a kutya megette az almát.'

(Wiśniewski 1987: 39)

A *to* melléknevet az általános melléknevek ragozási sémája jellemzi, morfológiailag és mondattanilag is megegyezik az általános melléknevekkel, azzal az eltéréssel, hogy kizárólag semleges nemű főnévvel állhat (a *ten* semleges alakja), és határozószó nem képezhető belőle. Nem szabad összekeverni az alanyesetű *to-t* annak ötödik, partikula-használatával, utóbbi ugyanis nem ragozható.

- (3) a. **Jan był w Ameryce, to teraz nie
 János-NOM.MASC van-PAST.3SG.MASC -ban_{pp} Amerika-LOC így most NEG
 poznaje swoich przyjaciół.
 ismer-PRES.3SG saját-GEN.PL barát-GEN.PL
 'János Amerikában volt, így már fel sem ismeri a barátait.'**

(Wiśniewski 1990: 97)

A *to* kötőszó mind önmagában, mind más kötőszavakkal (*mimo to - ennek ellenére, za to - ezért, bądź to - akár, już to - már*) összekapcsolódva kifejezheti két tagmondat összekapcsolódását. Írásban mindig vessző előzi meg, és mondatkezdő pozícióban sosem

állhat. Wiśniewskin kívül erről a használatról nem esik szó a szakirodalomban, s az ő terminológiájával kapcsolatban is felmerülhetnek kételyek.

- (3) b. **Maria nie czuła się dobrze, za to Jan bawił się świetnie.**
 Mária-NOM.FEM NEG érez-PAST.3SG.FEM REFL.PRON jól-ADV azonban
 János-NOM.MASC szórakozik-PAST.3SG.MASC REFL.PRON kitűnően-ADV
 'Mária nem érezte jól magát, azonban János kitűnően szórakozott.'
 (Wiśniewski 1990: 92)

Ebben a mondatban a kötőszóval együtt jelenik meg a vizsgált lexéma, s Wiśniewski szerint a két kötőszót egy egészként kell értelmezni. Láthatjuk azonban, hogy itt az *azonban* jelentést viseli, s a „két kötőszó” közül a második valójában egy névmás. Ugyanígy nehéz kötőszóként értelmezni az alábbi előfordulást is:

- (3) c. **Zdejmij pończochy, to ci je upiorę.**
 levesz-IMP.2SG harsinya-ACC.SG akkor te-DAT ez-PRON.ACC kimos-PRES.1SG
 'Vedd le a harsinyád, (és/akkor) kimosom neked.'
 (Wiśniewski 1990: 98)

Ahogy a mondat magyar interpretációjából is látszik, az ilyen típusú mondatoknál egy rejtett *ha...*, *akkor (jeśli...to)* szerkezetet feltételezhetünk, egy ki nem mondott kondicionális rejtőzik a mondatban, melynek antecedense (*jeśli...*) valamiért elhallgatásra került.

- (4) **Jan to idiota.**
 János-NOM TO idióta-NOM
 'János idióta.'

(Wiśniewski 1990: 110)

A *to*-nak ebben a mondatban igét helyettesítő funkciója van Wiśniewski értelmezésében, Misz (1967) terminológiájában ez az előfordulás az azonosító *to* elnevezést kapta. Wiśniewski ugyan nem valódi igének nevezi, de a *to* határozza meg a mondat szerkezetét, mely ige nélkül is jólformált mondat. Igei megfelelője a *to jest (ez van)*. Ez a *to* nem ragozható, és csak egyes szám harmadik személyű főnevek előzhetik meg. Erre a *to*-ra hivatkozik Linde-Usiekniewicz (2006), amikor igének nevezi. Valójában ez a *to* kopula, mely két főnévi frázist köt össze, azonosító funkciója van.

- (5) a. **Zosia widziała pięciu mężczyzn na plaży.**
 Zsófia-NOM lát-PAST.3SG.FEM öt-NUM.GEN férfi-PL.GEN -on_{pp} strand-LOC
 'Zsófia látott öt férfit a strandon.'

- (5) b. **To Maria widziała pięciu mężczyzn w parku.**
 TO Mária-NOM lát-PAST.3SG.FEM öt-NUM.GEN férfi-PL.GEN –ban_{pp} park-LOC.MASC
 ‘Mária (volt az, aki) látott öt férfit a parkban.’
 (Wiśniewski 1990: 104)

A *to* ötödik lehetséges megjelenése partikulaként mondatkezdő pozícióban van, ahol a mondattagolás határát határozza meg, utána mindig réma következik. Igaz ez főnevekre, melléknév és főnév komplexumokra, határozószókra, nem teljesül azonban finit igékre, partikulákra, kötőszavakra.

Ugyan Wiśniewski ezt az ötödik funkciónak nevezi, valójában ez a fentiekkel rokon *to*, mégpedig a *cleft*-es szerkezetekre jellemző mondatkezdő partikula. A fejezetben látni fogjuk, hogy a negyedik és ötödik funkció egy és ugyanaz.

5.3. Problémafelvetések

5.3.1. A kétféle *to* partikula

Wiśniewski tipológiáját Walusiak (2005) haladta meg. Felismerte, hogy a *to* partikulaként való megjelenése mondatkezdő (*to_i*) és nem-mondatkezdő (*to_{ni}*)²⁰ pozícióban is megtörténhet. Utóbbi esetben a topikot követi, melyet a szerző nem valódi partikulának nevez, szemben a mondatkezdő *to*-val. Kiindulópontja a következő:

- (6) a. **To to mi się podoba.**
 TO TO én-PRON.DAT REFL.PRON tetszik-PRES.3SG
 = ‘Ez (az, ami) tetszik nekem.’
 = ‘Ami ezt illeti, tetszik nekem.’
 (Walusiak 2005: 208)

A mondat fordítása során azzal a problémával szembesülünk, hogy nem tudhatjuk, melyik *to* a főnév és melyik a partikula. Ha a korábbi szövegkörnyezet nincs segítségünkre, hangsúlyozással és behelyettesítéssel oldhatjuk meg a problémát. A hangsúlyozott és a behelyettesíthető *to* lesz ugyanis a főnév, a másik a partikula:

- (6) b. **Anna to mi się podoba.**
 Anna-NOM TO én-PRON.DAT REFL.PRON tetszik-PRES.3SG
 ‘Ami Annát illeti, tetszik nekem.’
- (6) c. **To Anna mi się podoba.**
 TO Anna-NOM én-PRON.DAT REFL.PRON tetszik-PRES.3SG
 ‘Anna az, aki tetszik nekem.’

²⁰ *To inicjalny* ‘mondatkezdő *to*’, illetve *to nieinicjalny* ‘nem-mondatkezdő *to*’.

Ugyanígy, a fentebb már jelzett kétség merülhet fel ragozatlan melléknév és a partikula megkülönböztetését illetően.

- (7) **To dziecko jest niegrzeczne.**
 ez-ADV/PART gyerek-SG.NEUT van-3SG.PRES nevetlen-NEUT
 = 'Ez a gyerek nevetlen.'
 = 'Ez az a gyerek, aki nevetlen.'
 (Walusiak 2005: 208)

Walusiak elemzése szerint a to_i kötelezően rémát vonzó elem, ennek alapján *rematizálónak* (Huszczát 1974 követve) nevezi, míg a to_{ni} mindig a mondattagolás határát jelöli: előtte téma, utána réma áll, s így *tematizálóként* működik.

Walusiak arra is felhívja a figyelmet, hogy a rémának nem kell közvetlenül a *to* utáni pozícióban állnia, elég, ha a *to* után bárhol elhelyezkedik (annak hatókörében).

- (8) a. **Piotr to widział Marię w kinie (a nie Ewę).**
 Péter-NOM TO lát-PAST.3SG Mária-ACC –ban_{pp} mozi-LOC és NEG Éva-ACC
 'Péter Máriát látta a moziban (és nem Évát).'
 (8) b. **Piotr to widział Marię w kinie (a nie w teatrze).**
 Péter-NOM TO lát-PAST.3SG Mária-ACC –ban_{pp} mozi-LOC és NEG –ban_{pp} színház-LOC
 'Péter a moziban látta Máriát (és nem a színházban).'
 (Walusiak 2005: 209)

Már az interpretációból is kitűnik, hogy a szerző által aláhúzással kontrasztívnak megjelölt elemek a hangsúlyozással függnek össze.

Az eddigi példákból már sejthető, hogy a kontrasztivitás szoros összefüggésben áll a *to* partikula megjelenésével a lengyel mondatban. S habár a lengyel irodalom témáról és rémáról beszél, generatív keretben a példamondatok alapján kijelenthetjük, hogy a *to*-t követő elem kontrasztív fókuszként²¹, a *to*-t megelőző pedig (ha to_{ni}) kontrasztív topikként működik. Walusiak a to_{ni} mondatbeli elhelyezkedését nem tartja állandónak, azaz szerinte mondatzáró pozíción kívül bárhol megtalálható a mondatban, s bármennyi téma megelőzheti.

- (9) **Piotr wczoraj to pożyczył książkę od Pawła.**
 Péter-NOM tegnap TO kölcsönkér-PAST.3SG könyv-ACC.SG –tól_{pp} Pál-GEN
 'Péter tegnap kölcsönkért egy könyvet Páltól.'
 (Walusiak 2005: 219)

²¹ A fókuszt továbbra is É. Kiss (1998) értelmezésében használom, s megkülönböztetem a preverbális, azonosító fókuszt, melyet a [kontrasztív] és a [kimerítő] jegy jellemez (kapitálissal jelölt), illetve az információs fókuszt, mely *in situ* (aláhúzással jelölt).

Egyes értelmezések szerint ilyenkor a kontrasztivitás az egész baloldali kifejezésre, mint egységre vonatkozik, Walusiak szerint viszont csak a kezdő elemre. Az anyanyelvi beszélőkkel folytatott kutatás azt mutatta, hogy e mondat mindkét *to* lexémát megelőző elemének kontrasztívnak kell lennie, különben más lenne a mondat szórendje. Ennek magyarázatát a szintaktikai szerkezet felvázolásakor láthatjuk majd.

A szerző kétségkívül helyesen veszi észre, hogy a kétféle *to* máshogy viselkedik, bizonyításában a *to_i* utáni, és a *to_{ni}*-t megelőző pozíciót analógnak tartja, s azt vizsgálja, hogy vajon ugyanazok az elemek megjelenhetnek-e a *to_i* és a *to_{ni}* környezetében. Megállapításait az alábbi adatokban összegezhetjük:

5.1. táblázat: *A to két pozícióját jellemző szintaktikai tulajdonságok Walusiaknál*
(2005: 215-218)

	<i>To_i</i>	<i>To_{ni}</i>
Finít ige megjelenésének lehetősége a <i>to_i</i> és <i>to_{ni}</i> után	(10) a. * To POŻYCZYŁ Andrzej TO kölcsönad-PAST.3SG András-NOM wczoraj ksiązkę. tegnap könyv-ACC ' <i>KÖLCSÖNADTA András tegnap a könyvét.</i> '	(10) b. √ Andrzej to András-NOM TO pożyczył kölcsönad-PAST.3SG mi wczoraj én-DAT tegnap ksiązkę. könyv-ACC ' <i>Ami √ Andrást illeti, kölcsönadta nekem tegnap a könyvet.</i> '
Főnévi igenév a <i>to_i</i> után, <i>to_{ni}</i> előtt	(11) a. To PLYWAĆ jest TO úszni-INF van-3SG przyjemne. kellemes-NEUT ' <i>ÚSZNI kellemes.</i> '	(11) b. √ Gadać to on potrafi. beszél-INF TO ő-MASC tud-3SG ' <i>√ Beszélni, azt tud.</i> '
Igenevek a <i>to_i</i> után, <i>to_{ni}</i> előtt	(12) a. To PALAĆ TO dohányzik-PAST.PART tracisz zdrowie. elveszt-PRES.2SG egészség-ACC.NEUT ' <i>DOHÁNYOZVA elveszted az egészséged.</i> '	(12) b. √ Paląc to dohányzik-PAST.PART TO tracisz elveszt-PRES.2SG zdrowie. egészség-ACC ' <i>√ Dohányozva elveszted az egészséged.</i> '
Határozószó a <i>to_i</i> és <i>to_{ni}</i> után	(13) a. * To strasznie się TO borzasztó-ADV REFL.PRON pokłócił. összevesz- PAST.3PL.FEM ' <i>Borzasztóan összevesztek.</i> '	(13) b. √ Jan to szybko János-NOM TO gyors-ADV jadł śniadanie. eszik-PAST.3SG reggeli-ACC ' <i>Ami √ Jánost illeti, gyorsan megreggelizett.</i> '

Referencialitás a to_i után, to_{ni} előtt	(14) a. To KTOŚ INNY ukradł TO valaki más lop-PAST.3SG pieniądze. pénz-ACC.PL ‘VALAKI MÁŚ lopta el a pénzť.’	(14) b. * √ Ktoś inny to valaki más TO ukradł pieniądze. lop-PAST.3SG pénz-ACC.PL ‘Ami √ valaki máśť illet, ellopta a pénzť.’
Beágyazás	(15) a. Szybko zorientowała się, gyorsan rájön-PAST.3SG. REFL.PRON że to JA ją hogy TO én-NOM ő-ACC.PRON szantażowałam. zsarol-PAST.1SG ‘Hamar rájött, hogy ÉN voltam az, aki őť megszarolta.’	(15) b. * Szybko zorientowała gyors-ADV rájön-PAST.3SG się, że √ ja to REFL.PRON hogy én TO ją szantażowałam. ő-ACC.PRON zsarol-PAST.1SG ‘Hamar rájött, hogy ami √ engem illet, megszaroltam.’

Főnévi – és határozói igenevek (11-12) tehát megjelenhetnek a *to* környezetében, finit igealak azonban csak a *to_{ni}* után. Erre a jelenségre már Wiśniewski (1990) is felhívta a figyelmet, s feltétlenül érdemes megvizsgálni ennek okát. Érdekes továbbá, hogy határozószó (13) nem jelenhet meg *to_i* után, *to_{ni}* után viszont igen, valamint nem referenciális kifejezések (14) nem fordulhatnak elő *to_{ni}* előtt, *to_i* után viszont igen (ennek magyarázata a topik kötelező referencialitásában keresendő). Végül az is különbség Walusiak szerint, hogy beágyazott mondatban csak *to_i* állhat, ám későbbiekben a korpuszelemzés során látni fogjuk, hogy sok ellenpéldát sorolhatunk fel.

Walusiak legfontosabb megállapításait összefoglalva elmondhatjuk, hogy kétféle *to* partikula létezik a lengyel nyelvben: a mondatkezdő pozícióban álló *to_i* és az (általában) második, topikot követő helyen álló *to_{ni}*. Mindkettő után réma/fókusz áll, de míg a *to_i* kötelezően rémát vezet be, a *to_{ni}* a mondattagolás határát jelöli ki. A *to_{ni}* jellegzetessége még, hogy egy téma/topik előzi őt meg. Ezért utóbbit tematizálónak (kötelezően topikkal járó elemnek), előbbit rematizálónak (kötelezően fókuszáló elemnek) nevezi Walusiak. Példamondatai alapján azt is észrevesszük, hogy mindkét *to* összefüggésben áll a kontrasztivitással: előbbi kontrasztív topikot, utóbbi kontrasztív fókuszot szelektál. A kétféle *to* eddig megismert szintaktikai és szemantikai jellegzetességeit az alábbi táblázatban foglalhatjuk össze:

5.2. táblázat: *A to két pozíciójának szemantikai és szintaktikai tulajdonságai*

	<i>To_i</i>	<i>To_{ni}</i>
Mondatban elfoglalt hely	Kezdő pozícióban található.	A kontrasztív topik utáni pozíció.
Kontrasztív olvasat	Az őt követő pozícióban jellemző.	Az őt megelőző pozícióban jellemző.
Elnevezés	Rematizáló.	Tematizáló.
Hatókör	Az őt követő pozícióban kontrasztív olvasat jellemzi.	Az őt megelőző pozícióban kontrasztív olvasat jellemzi.

Az eddigi adatok alapján a következő kérdésekre kell választ keresnünk:

1. Vajon kétféle *to* van, vagy ugyanannak a *to*-nak a kétféle tulajdonságáról van szó?
2. Hol helyezkedik el ez a partikula a szintaktikai szerkezetben?
3. Mi okozza a kontrasztív olvasatát, s hogy lehetséges, hogy egyik esetben előre (*to_{ni}*), másokban hátra ható (*to_i*)?
4. A fókuszálás a *to_i* teljes hatókörére (ahogy Walusiak állítja), vagy csak a közvetlenül követő pozícióra teljesül?
5. Ha több összetevőt is találunk *to_{ni}* előtt (amennyiben ez valóban lehetséges), melyiknek lesz kontrasztív olvasata?

5.3.2. A kontrasztív topik

A *to* jellemző szintaktikai környezetének megragadása után észre kell vennünk egy olyan tulajdonságát, melyet az eddigi szakirodalom nem tárgyal, ez pedig a kontrasztivitás. Ugyan példamondatok során felbukkannak zárójeles megjegyzések, melyekben tetten érhető, hogy a szerző kontrasztív olvasattal közli a példát, de ennek explicit kifejtése még várat magára. A későbbiekben azt bizonyítom, hogy a *to* topik-jelölő, mégpedig egy kontrasztív topik jelenik meg a *to*-t tartalmazó mondatokban. A [kontrasztív] jegy a *to*-t követő összetevő, a fókusz esetében is meghatározó.

A kontrasztív topik a topik egy speciális fajtája, melyet akkor használunk, ha a kontextusban jelen van egy alternatíva, például, ha potenciális párok jelennek meg többszörös kérdésre adott részleges válaszok esetén (Arregi 2003).

- (16) a. **Who ate what?**
 ki-WH eszik-PAST mi-WH.ACC
 'Ki mit evett?'

- (16) b. **[Fred]_{CT} ate [the BEANS]_F and [Bill]_{CT} ate**
 Fred-NOM eszik-PAST.3SG a bab-PL.ACC és Bill-NOM eszik-PAST.3SG
[the POTATOES]_F.
 a krumpli-ACC.PL
 ‘√ Fred ette a BABOT, és √ Bill a KRUMPLIT.’
 (Arregi 2003: 2)

A magyar szakirodalomban ezt a kérdést először Szabolcsi (1981) tárgyalta. Kiemelte azt a jellegzetes, általa hídintonációként jellemzett hangsúlymintázatot, mellyel a kontrasztív topikot kiejtjük. Ilyenkor két prominens hangsúlyt viselő összetevő közül az első emelkedő, a második ereszkedő intonációt visel.

- (17) **Pistát_{KT} MÁRIA_F szereti.**
 (Gécseg 2001: 283)

Míg a második összetevő azonosító fókusz, mely kiválaszt egy elemet, mely az alternatívák halmaza közül az összes alternatívával szemben áll, addig az első összetevő, a kontrasztív topik esetén elegendő, ha az alternatívák közül legalább egy szembeállítható a halmaz valamely elemével. Szabolcsi azért nevezi topiknak, mert a topikra jellemző pozíciót foglalja el a mondatban (a bal periférián), és mindig szükségszerűen előhív egy fókusz is.

Kenesei (1989) szerint a kontrasztív topik a kontrasztív fókuszhoz hasonló, melyet a kontrasztív olvasat is bizonyít. Valójában nem is a topik, hanem a fókusz szerepét tölti be a mondatban, melyet az azonosító fókuszról eltérő szemantikai szerep jellemez.

Gecső (2000) szerint a kontrasztív topik a topik és a kontrasztív fókusz egyfajta metszete, hiszen topikként értelmezzük, de a fókusz hangsúlyozása és kontrasztivitása jellemzi. Érvelésében hangsúlyozza, hogy a kontrasztív topikos mondat átalakítható kimerítő fókuszossá, s fordítva is: a fókuszt tartalmazó mondatot elő lehet állítani kontrasztív topikkal.

- (18) a. **Éva a FIÁVAL ment el a moziba.**
 (18) b. **A √ fiával elment Éva a moziba.**

A két mondat azonban nem azonos jelentésű, hiszen (18a)-ban a *fiával* összetevő kimerítő, míg (18b)-ben nem az. Gecső azt is kiemeli, hogy egy mondatnak több kontrasztív topikja is lehet (Gécseg 2001, Molnár 1998 szemben):

- (18) c. **A √ fiával √ Éva elment a moziba.**

A halmozott kontrasztív topikok sorrendje tetszőleges, s azért jelenhet meg belőle több is, mert nem ez a mondat tartalmi súlypontja (a fókusszal szemben). Ez adhat magyarázatot a (9)-es mondat során felvetett problémára.

A topikhoz hasonlóan a kontrasztív topik is a mondat logikai alanya, kijelöli, megnevezi azt, amiről a predikátum állítást tesz. Mint a topik egy alfajtája a bal periférián foglal helyet (Gécseg 2001). Ebbe a pozícióba emeléssel kerül, a mozgatást a [topik] jegy megszerzése motiválja. A kontrasztív topik megelőzi a topikot a szerkezetben.

Molnár (1998) hozzáteszi, hogy a kontrasztív topik arra is képes, amire a topik nem, olyan típusú kifejezéseket is meg tud nevezni, mint például a főnévi igenevek (11b), vagy az univerzális kvantorok. Másik különbség, hogy míg topikból több is megjelenhet egy mondatban, addig kontrasztív topikból mindössze egy lehet.

A lengyel kontrasztív topik megragadásához a KJP korpusza alapján elemzést végeztem. Az első 1000 *to*-t tartalmazó mondatot elemeztem a kontrasztivitás szempontjából. Mivel elsősorban ezt a tulajdonságot a topik-jelölő *to* (a nem mondatkezdő *to*) segítségével érhetjük tetten, alábbiakban olyan példákat közlök, melyekben a *to* a mondat belsejében, a topik-fókusz, téma-réma rész határán foglal helyet. Ezek közül egy példát mutatok be a beágyazás lehetőségére, és egy olyan esetet, amikor egy mondatbevezető a topik elé ékelődik.

- (19) „...√ **Tego to ja nie rozumiem...**”
 ez-GEN TO én-NOM NEG ért-1SG.PRES
 ‘...√ *Ezt én nem értem...*’

- (20) „...**Czym dla współczesnych jest etos pracy –**
 mi-WH.INST –nak_{pp} kortárs-PL.GEN van-PRES.3SG etosz-NOM munka-GEN
czy rozumieją, że √ praca to nie to samo, co
 vajon-WH ért-3SG.PRES hogy munka-NOM TO NEG ugyanaz mint
zatrudnienie za wynagrodzenie?...”
 alkalmazás-NOM –ért_{pp} fizetség-ACC
 ‘...*Mi a kortársak számára a munka étosza – vajon értik, hogy a √ munka, az nem ugyanaz, mint a fizetségért való alkalmazás?...*’

- (21) „...**Czyż √ mistrz to nie człowiek?...**”
 hát-WH mester-NOM TO NEG ember-NOM
 ‘... *Hát a √ mester (az) nem ember?...*’

E mondatok közös jellemzője, hogy a *to* előtti összetevőt emelkedő intonációval ejtjük ki, s utána rövid szünet következik, majd a következő összetevőt ismét prominens hangsúly jellemzi. A fenti jellemzés alapján a lengyel mondatokra is igaz, hogy a mondatok mellé mindig hozzáértünk valamilyen kontrasztív olvasatot, benne rejtőzik egy ellentét (például

(19): ezt (konkrétan) nem értem, de más dolgokat bizonyára megérttek, vagy (20): a munka az nem ugyanaz, mint fizetségért való alkalmazás, mert valami más, annál több).

A kontrasztív topik kimutatására Gyuris (2002) ajánl tesztet. Disszertációjában azt javasolja, hogy a kontrasztív topik után, egy vele koreferáló demonstratív névmás beszúrható anélkül, hogy a jelentés megváltozna. Ez a névmás magyar nyelv esetében az *az/azt*, illetve a *bezzeg, azért, pedig, bizony, aztán, ugyan* szavak.

(22) a. √ **Szép nem vagyok.**

(Gyuris 2002: 25)

(22) b. √ **Szép az nem vagyok.**

(Gyuris 2002: 29)

Ezt a névmást Kádár (2002) témaismétlő névmásnak tartja, mely relatív állításokban jelenik meg. A magyar nyelvben ez egy balra kihelyezett összetevőt követő, egyeztetett kiemelő szerepű mutató névmás, melynek megjelenése kötelező vagy fakultatív. Funkciója explicitté tenni egy, a hangsúly és az intonációs séma által már jelölt topik nyomatékosságát. Veszelszki (2008) a kontrasztív topik diskurzus-jelölőjének tartja.

(23) **Az √ igazgató az a Rózsadombon lakik.**

(Kádár 2011: 107)

A lengyel nyelvben ez a „névmás” éppen a *to*, mely nyomatékosítja a kontrasztív olvasatot.

(24) a. √ **Taki mądry ja nie jestem.**

ilyen okos én-NOM NEG van-1SG.PRES
'√ *Ilyen okos nem vagyok.*'

(24) b. √ **Taki mądry to ja nie jestem.**

ilyen okos TO én-NOM NEG van-1SG.PRES
'√ *Ilyen okos, az nem vagyok.*'

A fenti adatok alapján kijelenthetjük, hogy a lengyel nyelvben a *to* előtti összetevő kontrasztív topik. Ha ezt elfogadjuk, választ találunk arra a kérdésre, melyet Walusiak (2005) tárgyalásakor tettünk fel, hogy miért nem állhat a *to_{ni}* előtt finit igealak. Ennek okát abban kereshetjük, hogy ige csak úgy lehet kontrasztív topikpozícióba emelni, ha főnévi igenévi alakban áll.

(25) √ **Enni nem evett semmit.**

A fejezet során annak bemutatására is törekszem, hogy a szintaktikai elemzés során hogyan ragadható meg a kontrasztivitás.

5.4. Korábbi elméletek

Ebben a pontban azokat az elméleteket mutatom be, melyek a *to* szintaxisáról és szemantikájáról újat állítottak. Három nagy részre oszthatóak ezek az elemzések az alapján, hogy milyen pozícióban található a *to*, melyet vizsgálatuk céljául tűztek ki: nominális mondatokban, mondatkezdő pozícióban, illetve topik-jelölő *to* a topik-komment rész határán. Mindegyik analízis újabb észrevétellel, momentummal gazdagítja a *to* elemzését, melyek segítségével eljuthatunk az általunk elemzett, kontrasztív topik-jelölő *to* megragadásához.

5.4.1. A nominális mondatok

A lengyel generatív nyelvészek a *to* egy olyan megjelenését vizsgálják, amikor az két főnévi frázis között helyezkedik el. Ez eltéréseket mutat az általunk vizsgált, és Walusiak (2005) által is tárgyalt *to* megjelenéséhez képest, mégis szükségszerű bemutatni, hiszen ugyanazzal a lexémával foglalkozik minden elemzés.

5.4.1.1. *Barbara Citko*

A szerző a lengyel kopulának három típusát különbözteti meg.

(i) igei kopula

(26) **Jan jest moim najlepszym przyjacielem.**
 János-NOM van-3SG enyém-INSTR legjobb-INSTR barát-INSTR
 'János a legjobb barátom.'

(ii) névmási kopula

(27) **Jan to mój najlepszy przyjaciel.**
 János-NOM TO enyém-NOM legjobb-NOM barát-NOM
 'János a legjobb barátom.'

(iii) kettős (duál) kopula

(28) **Jan to jest mój najlepszy przyjaciel.**
 János-NOM TO van-3SG enyém-NOM legjobb-NOM barát-NOM
 'János a legjobb barátom.'

(Citko 2005: 2)²²

²² Citko példáit a 2005. február 14-én, Washingtonban elhangzott előadásának kéziratából idézem.

A példák alapján láthatjuk, hogy megkülönböztethetünk egy csak igei, és egy névmást tartalmazó kopulát, mely kombinálódhat az igei kopulával is. Az is szembevetendő, hogy ha a kopulás mondat tartalmazza a névmási kopulát, akkor alanyeset jelenik meg az állítmányon, ha azonban a *to* hiányzik, eszközesetet kell használni. Mivel vizsgálatom fő célja nem a *to* két főnévi frázis közötti megjelenésének részletes elemzése, ezért e kérdések vizsgálatára jelen fejezetben a tárgyalt szerzők ismertetésén túl nem térek ki.

Citko elsősorban azzal foglalkozik, hogy mi különbözteti meg a névmási kopulát tartalmazó mondatokat a csak igei kopulás mondatoktól. A névmási kopulát tartalmazó mondatok elemzésekor ugyanazokat a kérdéseket veti fel, melyet a kopulás mondatokat kutatók jelentős többsége (Higgins 1973, den Dikken 2006), és azt vizsgálja, hogy a névmási kopulát tartalmazó mondat hányféle olvasatot hívhat elő. Higginst (1973) követi, amikor megkülönböztet:

I. specifikáló mondatokat (*specificational sentences*)

- (29) **Mój najlepszy przyjaciel to (jest) Jan.**
 enyém-NOM legjobb-NOM barát-NOM TO van-3SG János-NOM
 'A legjobb barátom János.'

II. identifikációs mondatokat (*identificational sentences*)

- (30) **To miasto to (jest) Boston.**
 ez-NOM.NEUT város-NOM TO van-3SG Boston
 'Ez a város Boston.'

III. azonosító/ekvatív mondatokat (*identity/equative sentences*)

- (31) **Doktor Jekyll to (jest) Mr. Hyde.**
 Doktor Jekyll-NOM TO van-3SG Mr. Hyde-NOM
 'Doktor Jekyll az Mr. Hyde.'

(Citko 2005: 7)

IV. predikatív mondatokat (*predicational sentences*).

- (32) **Jan to (jest) najlepszy przyjaciel.**
 János-NOM TO van-3SG legjobb-NOM barát-NOM
 'János a legjobb barát.'

(Citko 2005: 8)

Ezzel szemben a csak igei kopulát tartalmazó mondatok csak egyetlen olvasatot, a predikatívat tudják előhívni. Emiatt merül fel a kérdés, hogy vajon a lexikon két létigét tárol-e (*be of identity*, illetve *be of predication*), vagy a mélyszerkezetben egyetlen létige található, és különböző műveleteknek köszönhetően állnak elő az eltérő olvasatok. A szerző részletesen elemzi az eddigi elméleteket, melyek alapján felvázolja saját elméletét.

Észrevételei a kopulás mondatok típusainak eltéréseiről az alábbi táblázatban foglalhatóak össze:

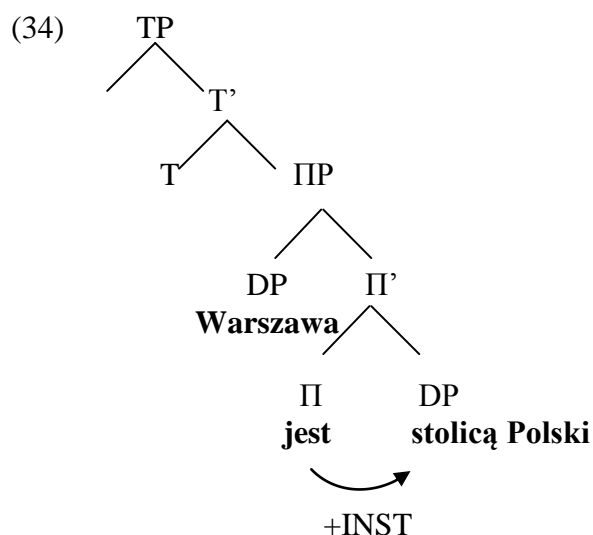
5.3. táblázat: *a kopulát tartalmazó lengyel mondatok állítmányának összehasonlítása*
Citkonál

	Igei kopula	Névmási kopula	Kettős kopula
Engedélyezett kategóriák	DP, AP, PP	DP	DP
Engedélyezett eset	Eszközesettel áll.	Alanyesettel áll.	Alanyesettel áll.
Olvasat	Predikatív olvasat.	Specifikáló, identifikációs, ekvatív és predikatív olvasat.	Specifikáló, identifikációs, ekvatív és predikatív olvasat.

A névmási és kettős kopula valamennyi tulajdonsága megegyezik, ezért hívják fel a figyelmet Citko elemzői (Linde-Usiekiewicz 2006, Bondaruk 2012b) arra, hogy valójában csupán kétféle kopulás mondat létezik a lengyel nyelvben. Citko önmaga is kétféle szerkezetet feltételez.

(i) igei kopulás mondat

- (33) **Warszawa jest stolica Polski.**
 Varsó van-3SG főváros-INST Lengyelország-GEN
 'Varsó Lengyelország fővárosa.'
 (Citko 2005: 9)

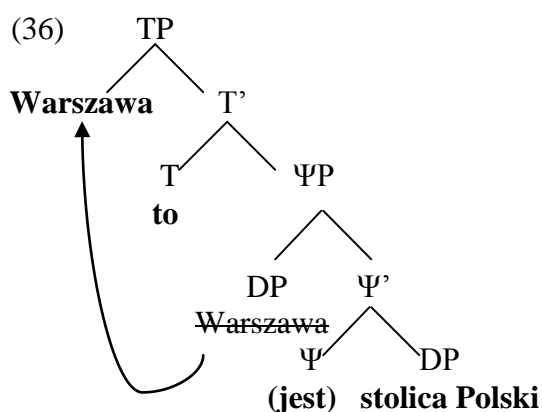

Citko kiindulópontja Moro (1997) kismondat (*small clause*) elemzése, az ő nyomán bevezet egy funkcionális projekciót, a *II* (pí) frázist, melynek tulajdonsága, hogy

komplementumának eszközesetet oszt ki, és csak predikatív olvasattal kompatibilis, a predikatív relációért felelős. Először Spec.ΠP-ben lévő összetevő mozog Spec.TP-be az [EPP] jegy kielégítése érdekében, majd LF-ben a Π fejben lévő *jest* felmozog a *to* mellé T fejbe, hogy ne csak expletív kopula legyen.

(ii) névmási és kettős kopula

- (35) **Warszawa to (jest) stolica Polski.**
 Varsó TO van-3SG főváros-NOM Lengyelország-GEN
 'Varsó Lengyelország fővárosa.'
 (Citko 2005: 9)

Ezeket a mondatokat az előzőtől eltérő funkcionális projekció vezérli, a Ψ (pszí) frázis. Ennek feje konjunkciós fejként (&P) működik, és szimmetriát követel, ezzel magyarázza Citko, hogy csakis DP állhat posztverbálisan. A szimmetria igaz a kategóriára és az esetre is, ezért állhat csak alanyesettel. A felszíni szerkezet úgy jön létre, hogy Spec.ΨP-t Spec.TP-be emeljük, Ψ fej pedig opcionálisan kitölthető. A szerkezet előnye, hogy a szerző felismeri, hogy a kopulának egyfajta összekötő funkciója van, negatívuma viszont, ahogy Bondaruk (2012b) is hangsúlyozza, hogy *to* nem lehet T fejben, hiszen nem inflektálható.

5.4.1.2. *Jadwiga Linde-Usiekiewicz*

A szerző Citko (2005) elemzésének kritikájaként megemlíti, hogy valójában kétféle kopulás mondatot tartalmaz a lengyel nyelv, egy névmási és egy igei kopulát. Mivel a *to*-t tartalmazó mondat csak jelen időben jelenhet meg, a kettős kopulát tartalmazó mondat ennek időjeles változata. Ugyanakkor kétli, hogy a csak névmási, illetve kettős kopulás mondatok homonímek lennének; ugyan mindkettő a topik-fókusz határát jelzi, a *to* rövidsége miatt kiejtéskor kisebb szünetet tartunk, mint a *to jest* esetén. Fonetikailag ez a „határvonal” jobban megvalósul a *to jest* kiejtésénél.

Linde-Usiekniewicz fő állítása, hogy a *to* nem névmási kopula, hanem ige. Szerkezetet nem javasló bizonyításában a vizsgált lexémát a *warto* (érdemes), *można* (lehetőes), *brak* (hiányzik), *widać* (látszik) típusú szavakhoz hasonlítja, melyek defektív igeeként²³ viselkednek, és csak inflektálás esetén szükséges a létigének is megjelennie a mondatban.

(37) **Warto/można (było) porozmawiać z Jankiem.**
 érdemes/lehet volt-3SG.NEUT beszélni-INF.PERF -val_{pp} János-INST
 'Érdemes/lehetséges (volt) Jánossal beszélni.'

(38) **Widać (było) światła.**
 látszik-INF volt-3SG.NEUT fény-PL
 'Látszanak/látszottak a fények.'

(39) **Bardzo brak (było) ręk do pracy.**
 nagyon hiányzik volt-3SG.NEUT kéz-GEN.PL -hoz_{pp} munka-GEN
 'Nagyon hiányzik/hiányzott a munkaerő.'

(Linde-Usiekniewicz 2006: 87)

A különbség a fenti mondatok és a *to*-t tartalmazó mondatok között két jellegzetességben ragadható meg: előbbieket egyargumentumhelyes predikátumok, és az őket követő létige csak harmadik személyben állhat. Ez nem igaz a *to* nem-predikatív olvasatára, mely különböző kategóriákat enged meg a két oldalán, valamint csak a mondatkezdő *to* egyargumentumhelyes, a *to* kopulaként kétargumentumú.

(40) **Ja to jestem dyrektor.**
 én-NOM TO van-1SG igazgató-NOM
 'Én az igazgató vagyok.'

(Linde-Usiekniewicz 2006: 87)

5.4.1.3. Paweł Rutkowski

Rutkowski (2006) a fentiekkel szemben azt bizonyítja, hogy a defektív igeet és a *to*-t tartalmazó mondatok belső szerkezete teljesen különböző. Utóbbit nem lehet tagadni és határozószó, vagy modális ige sem állhat előtte. Ezek a korlátozások a defektív igeekre nem vonatkoznak.

(41) a. ***Waterloo nie to było zwycięstwo.**
 Waterloo NEG TO van-PAST.3SG győzelem-NOM
 'Waterloo nem volt győzelem.'

²³ Saloni (1974) osztályozásában nem valódi ige (czasownik niewłaściwy).

(41) b. ***Waterloooczywiście to bylo zwycięstwo.**
 Waterloo természetesen TO van-PAST.3SG győzelem-NOM
 'Waterloo természetesen győzelem volt.'

(41) c. ***Waterloo mogło to być zwycięstwo.**
 Waterloo lehet-PAST.3SG TO van-INF győzelem-NOM
 'Waterloo győzelem lehetett.'

(41) d. **Nie warto tam pójść.**
 NEG érdemes oda menni-INF
 'Nem érdemes odamenni.'

(Rutkowski 2006: 171)

Rutkowski helyesen veszi észre, hogy a *to* igeként való kezelése nem megalapozott, ugyanakkor a korpuszelemzés során jól látható, hogy nem csak az itt említett összetevők, de egyes kivételektől eltekintve egyetlen összetevő sem állhat a *to* és a topik között.

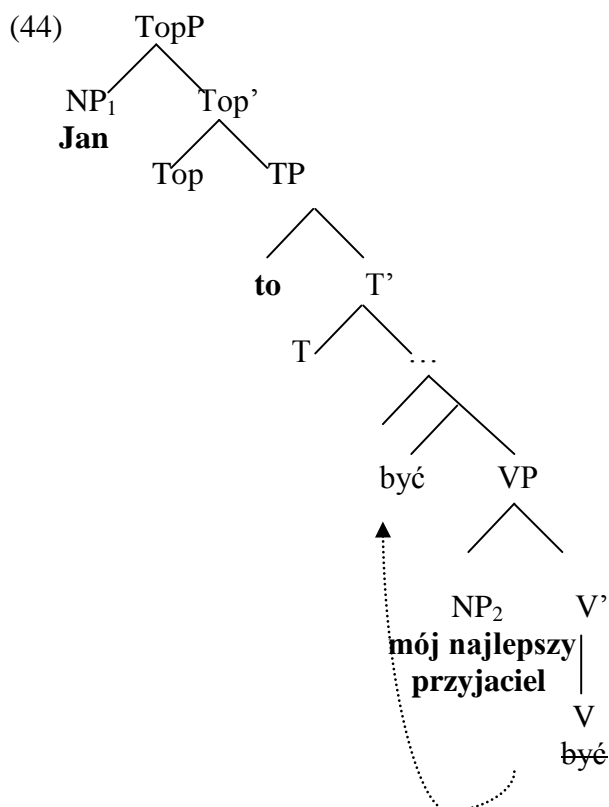
Ugyanakkor Rutkowski azt is kétli, hogy a *to* névmási kopula lenne. Tézise, hogy a nyelvtörténet során a demonstratív névmások kopulává alakultak át, és szerkezetileg újraelemződtek, a lengyel *to* esetében azonban ez a folyamat még nem játszódott le végig, ezért nem nevezhető sem névmásnak, sem kopulának. Összehasonlító munkájában a kínai nyelvet hozza példának, ahol az újraértelmeződés akkor történt meg, amikor a topik-komment konstrukció alany-állítmány konstrukcióvá elemződött át.

(42) [Topik NP1_i] [Komment NÉVMÁS_i NP2] ⇔ [Alany NP1] [Állítmány KOPULA NP2]
 (Rutkowski 2006: 150)

E folyamat akkor következhet be, ha a kopula képes egy nem harmadik személyű predikatív elemmel kombinálódni. Kopulás kontextusban a demonstratív névmások nem anaforikus névmásként működnek, az NP2 kontrollálja a kopulát. Ez alapján Rutkowski a *to* kopulát tartalmazó mondat szerkezetét a következő módon ábrázolja:

(43) **Jan to mój najlepszy przyjaciel.**
 János-NOM TO enyém-NOM legjobb-NOM barát-NOM
 'János a legjobb barátom.'

(Rutkowski 2006: 158)

Az NP1 egy külső, balra kihelyezett topikpozíció, a *to* a mondat alanyi pozícióját foglalja el. Whitman (2001) követve feltételezi, hogy a balra kihelyezett elem a topikos frázis specifikálójában található, mely a TP feletti projekció. A szerkezet egyetlen kopulája a *być* (*van*), mely felszíni szórendjét emeléssel kapja egy funkcionális projekcióba VP és TP között. Ezt Rutkowski nem címkézi, s nem is kötelező kitöltve lennie. A *to* és a *być* máshol generálódik a szerkezetben. A *to* egyfajta „helyőrző” (*placeholder*) a mondat alanya számára. Az NP2 a VP-n belüli alany, mellyel egyeznie kell az igének. A kipontozott részek egyéb funkcionális projekciókat tartalmaznak, ahol például a tagadás is helyet foglalhat.

Rutkowski szerkezete magyarázza, hogy a *to* előtt miért jelenhet meg csupán egyetlen összetevő. Azt bizonyítja, hogy egy balra kihelyezett elem fölé már nem lehet emelni. Igei kopula esetén azonban a predikátum-emelés lehetséges.

- (45) * **Mój przyjaciel Adam to od niepamiętnych czasów.**
 enyém-NOM barát-NOM Ádám-NOM TO –tól_{pp} időtlen-PL.GEN idő-PL.GEN
 ‘Ádám a barátom időtlen idők óta.’
 (Rutkowski 2006: 167)

- (46) **Moim przyjacielem Adam jest od niepamiętnych czasów.**
 enyém-INST barát-INST Ádám-NOM van-3SG –tól_{pp} időtlen-PL.GEN idő-PL.GEN
 ‘Ádám a barátom időtlen idők óta.’
 (Rutkowski 2006: 168)

Citko (2005) elutasítja ezt az elemzést, az NP1 nem balra kihelyezéssel kapja felszíni szórendjét, mert a lengyel nyelvben kvantifikált elemet nem lehet balra kihelyezni.

- (47) **Każdy student to (jest) potencjalny profesor.**
 minden diák-NOM TO van-3SG lehetséges-NOM professor-NOM
 'Minden diák egy lehetséges professor.'
- (48) ***Każdy student, on jest potencjalnym profesorem.**
 minden diák-NOM ő-3SG van-3SG lehetséges-INST professor-INST
 'Minden diák, ő egy lehetséges professor.'
 (Rutkowski 2006: 166)

Rutkowski ellenérve, hogy a lengyelben nem csak a kvantifikált elemek balra kihelyezésekor jelenik meg a rosszulformáltság, hanem minden olyan esetben, ahol a balra kihelyezés során egy rezumptív névmást feltételezünk. A megoldás, hogy a lengyel nyelv a balra kihelyezést a *to* elemmel oldja meg.

- (49) ***Adam, on jest potencjalnym profesorem.**
 Ádám-NOM ő-3SG van-3SG lehetséges-INST professor-INST
 'Ádám, ő egy lehetséges professor.'
- (50) **Adam to dopiero jest potencjalny profesor.**
 Ádám-NOM TO egyelőre van-3SG lehetséges-NOM professor-NOM
 'Ádám egyelőre a lehetséges professor.'
 (Rutkowski 2006: 166)

Rutkowski tehát azt hangsúlyozza, hogy a lengyel nyelvben a *to* névmás nem vált teljesen kopulává, az alany-állítmány viszonyt még nem tudja olyan tökéletesen létrehozni, mint például a kínai nyelv, ahol a topik-komment konstrukció átelemeződése teljesen végbement.

Rutkowski analízise felveti annak kérdését, hogy a vizsgált lengyel kopula nem rezumptív névmás-e, s a kopulás mondat szerkezete nem balra kihelyezésnek tudható-e be. A balra kihelyezés során mindig megjelenik egy rezumptív névmás a mondatban, s a kontrasztív topikhoz hasonló prozódia is jellemző. Ennek részletes tárgyalására a későbbiekben visszatérek.

5.4.1.4. Anna Bondaruk

Bondaruk (2012b) Rutkowski (2006) nyomán megkérdőjelezi a kopulás mondatok Citko-féle (2005) hármás felosztását. Mivel a névmási és kettős kopulát tartalmazó mondatok szerkezete teljesen megegyezik, két típusú kopulás mondatról érdemes beszélni a lengyel

nyelvben: egy igei és egy névmási kopulát tartalmazó mondatról, utóbbinál megjelenhet, inflektáltság esetén kötelezően jelen van a létige. A kétféle kopulás szerkezet különbsége, hogy míg a *to* nélküli, csak igei kopula csak predikatív viszonyt fejez ki, addig a névmási kopulával (is) rendelkező szerkezetek lehetnek predikatívak, specifikálók (inverziónál), vagy azonosító állítások.

Bondaruk elsődleges célja, hogy az egyeztetésbeli eltéréseket magyarázza a PCC (*Person Case Constraint*)²⁴ alapján. Állítása, hogy a lengyel nyelvben nem működik a PCC, az esetek nem többszörös, hanem szétszakított egyeztetés során osztódnak ki. Ennek részletes tárgyalására e fejezet nem tér ki, hiszen célom nem a nominális kopula szerkezetének megragadása. Ugyanakkor érdemes felvillantani a szerző megoldási javaslatát.

A csak igei kopulás, predikatív viszonyt kifejező mondatok jellemzője, hogy eszközesetben áll a posztverbális főnévi frázis, és a kopula az alannyal egyezik:

- (51) **Suchocka była premierem.**
Suchocka-FEM van-PAST.FEM.3SG miniszterelnök-INSTR.MASC
'*Suchocka volt a miniszterelnök.*'
(Bondaruk 2012b: 55)

Bondaruk azzal az esettel foglalkozik részletesen, ahol a névmási kopula megjelenik a mondatban. Ugyan Citko (2005) is felfedezte, hogy a *to* elemmel rendelkező mondatok többféle olvasattal rendelkeznek, Bondaruk azt is észreveszi, hogy szerkezetbeli és egyeztetésbeli különbség van a névmási kopulás mondatok e típusai között.

I. Predikatív:

- (52) **On to dyrektor.**
ő-NOM TO igazgató-NOM
'*Ő igazgató.*'
(Bondaruk 2012b: 56)

II. Specifikáló:

- (53) **Dyrektor to jestem ja.**
igazgató-NOM TO van-1SG én-NOM
'*Az igazgató én vagyok.*'
(Bondaruk 2012b: 75)

²⁴ Eredetileg Bonet (1994) által megfogalmazott morfológiai feltétel, mely azt mondja ki, hogy ha egy mondatban a közvetlen tárgyi és a közvetett tárgyi (részeshatározó) névmás is jelen van, akkor a részeshatározó blokkolja az első vagy a második személyű közvetlen tárgyat, annak harmadik személyűnek kell lennie.

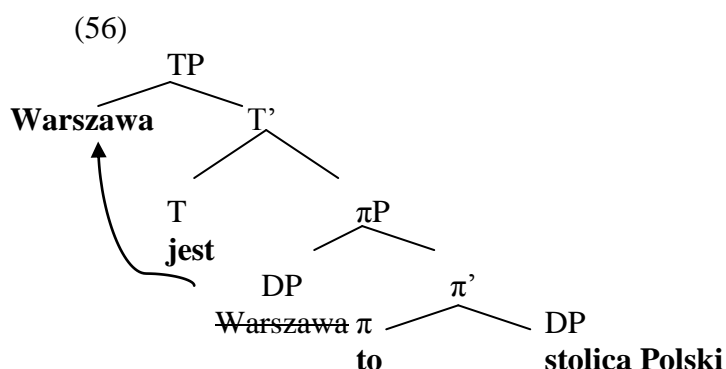
III. Azonosító állítás:

- (54) **Andrzej to ja.**
 András-NOM TO én-NOM
 ‘András én vagyok.’

(Bondaruk 2012b: 70)

Ennek megfelelően háromféle szerkezetet vázolhatunk fel a névmási kopulával rendelkező mondatoknál. Bondaruk a predikatív mondat elemzésekor Citko (2008) elemzéséből indul ki, ám módosítja a szerkezetet: megcseréli *to* és *jest* szerkezeti helyét, mert a *to* nem ragozható, így nem lehet T fejből. Az is érdekes, hogy Citko igei kopulás szerkezetét veszi alapul, s nem a névmási kopulás elemzését. Arra viszont nem ad egyértelmű magyarázatot, hogy a *to* hogyan kerül felszíni pozíciójába. Elemzése értelmében az alábbi mondat is jólformált:

- (55) **Warszawa jest to stolica Polski.**²⁵
 Varsó van-3SG TO főváros-NOM Lengyelország-GEN
 ‘Varsó Lengyelország fővárosa.’

Bondaruk helyesen veszi észre, hogy a *to* a predikatív viszony létrehozásáért felelős, a létige (*być*) pedig az egyeztetés és az időjel hordozója. A *to* szórendje nem stabil, emelés során meg is előzheti az igét.

A szerző nem javasol szerkezeti elemzést az általa vizsgált többi esetben, amikor a kopulás mondat nem predikatív olvasata áll fenn. Pereltsvaig (2001) azonosító állításokkal foglalkozó elemzését nem fogadja el, a csupasz kis mondatban (*bare small clause*) elhelyezett kopula esetén ugyanis két *to*-t kellene feltételeznünk: egyet a predikatív fejből (II), egyet pedig a T fejből, ahol az azonosító *to* kapna helyet. Bondaruk az egy kopula - két kopula vitában amellet foglal állást, hogy egy kopula létezik, s ugyanabból a szerkezetből levezethetőnek kell lennie minden felszíni szórendnek. Ennek a fentebb bemutatott elemzése

²⁵ Ez a példa és szerkezeti ábrázolás Bondaruk *Acta Linguistica*-ban megjelent cikkének első, kéziratoss változatában szerepel, a 2012-es tanulmány már nem tartalmazza.

nem tesz eleget. A példamondatában elemzett mondat ugyan jólformált, de nem kanonikus szórendű, egy rendkívül ritkán használt szórendi előfordulás.

5.4.2. *(E)to-cleft*

Az alábbiakban olyan névmási kopulát tartalmazó mondatokat elemzek, ahol a kopula mondatkezdő pozícióban jelenik meg. Ilyen típusú szláv mondatokkal elsősorban orosz nyelvészek foglalkoztak. Ezeket a szerkezeteket *cleft*-es mondatoknak nevezem, mert jelentésük hasonlít az angol *cleft* szerkezet jelentéséhez. Az angol *it-cleft*-es mondatokkal vonhatunk párhuzamot, ahol az *it is (ez/ ez van)* összetevő kiemelése után egy erős hangsúlyt viselő, azonosító fókusz értelmű összetevő következik.

- (57) **It was ADAM who took care of the children**
 ez van-PAST.3SG Ádám-NOM aki visel-PAST gond-ACC -rapp a gyerekek-PL.NOM
(not Brenda).
 NEG Brenda
 'ÁDÁM az, aki vigyázott a gyerekekre (és nem Brenda).'

Célom az alábbi elemzések bemutatásával annak vizsgálata, hogy a lengyel nyelv mondatkezdő *to* kopulája is elemezhető-e az orosz mintára.

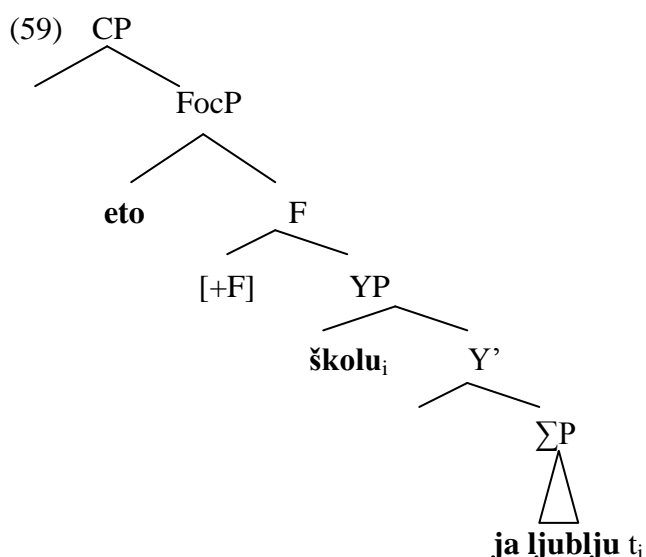
5.4.2.1. *Irina Sekerina*

Sekerina (1997) elsősorban azzal foglalkozik, hogy az orosz nyelvben minden A' mozgatás (kérdőszómozgatás, topikalizáció, extrapozíció) *XP-scrambling*ként viselkedik. Kiindulópontja, hogy mélyszerkezetben egyetlen szerkezetet feltételezünk, s ennek minden felszíni sorrendje valamely transzformáció eredménye. Az orosz nyelv kanonikus szórendje SVO, melyből *scrambling* segítségével valamennyi lehetséges szórend levezethető.

Külön fejezetben tárgyalja az *eto-cleft*-es és balra kihelyezett (*left dislocated*) szerkezetek közötti különbséget. Előbbiről Kinget (1995) követve azt állítja, hogy egyetlen mondat, szemben az angol két-tagmondatos elemzésekkel. Az *eto* szerepe, hogy az utána következő hangsúlyos összetevőt fókuszálja.

- (58) **Eto ŠKOLU_i ja ljublj_i t_i.**
 ETO iskola-ACC én-NOM szeret-1SG
 'Az ISKOLÁT szeretem.'

(Sekerina 1997: 38)

Az *eto* Spec.FocP-ben található, a fókuszos frázis feje lexikálisan nem kitöltött, itt a [fókusz] jegy foglal helyet. Az YP-nek nevezett frázis specifikálójába emelkedik a kiemelt tárgy, enne feje szintén nincs kitöltve. A Σ (szumma) frázis a hagyományos terminológiában TP-nek felel meg, ide kerülhetnek adjunkció során a topikok, hiszen az orosz (és lengyel) nyelv tulajdonsága, hogy több topik is megjelenhet a mondatban, de ezeknek pozíciója a szerkezetben vitatott.

Az *eto*-t követő főnév az igétől kap esetet, s a szerkezet beágyazható. Az angol és lengyel *cleft*-es mondatoktól abban tér el, hogy az igei kopula nem jelenhet meg a mondatkezdő *eto* után, még abban az esetben sem, ha időjelet hordoz.

A balra kihelyezett elem mindig alanyesetű, és mindig megjelenik egy névmás a szerkezetben. Bailyn (1995, 2012) azt is kiemeli, hogy a balra kihelyezett elem után tartunk egy prozódiai szünetet.

- (60) **Škola_i, kakoj ty ee_i pomniš'?**
 iskola-NOM melyik-WH.INST te-NOM ez-ACC emlékezik-2SG
 'Az iskolá(ról szólva), melyik jut eszedbe?'
 (Sekerina 1997: 38)

Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy a lengyel *to* esetében nem ugyanerről van-e szó. Amennyiben a *to*-t nem kopulának, hanem névmásnak tételezzük (Rutkowski (2006) a lengyel *to*, Hazout (1994) a héber *ze* esetében), a topik-komment határvonalon helyet foglaló *to*-t úgy képzelhetjük el, mint a balra kihelyezés során kötelezően megjelenő névmást. Ez a feltevés a topik után kötelezően megjelenő prozódiai szünetre is megoldást nyújtana. A megoldási javaslatok között vizsgálat tárgyává teszem a kontrasztív balra kihelyezés lehetőségét.

5.4.2.2. *Vadim Kimmelman*

Kimmelman (2009) az elemzését kétféle orosz *eto-cleft* mondat megkülönböztetésével kezdi. Különbséget tesz a kontrasztív fókuszos *eto-cleft*, és a thetikus *eto-cleft* mondatok között. Előbbit a kontrasztivitás jellemzi, utóbbit az eseményközpontúság (Lambrecht 1994): az *eto* utáni összetevő bevezet egy új elemet a diskurzusba oly módon, hogy az nem kapcsolódik sem egy korábban rögzített topikhoz, sem az előfeltevéshez, hanem új információs mondat (*all new sentence*).

Kimmelman az alábbi példával mutatja be ezt a különbséget:

- Kontrasztív fókuszos *eto-cleft*

(61) **Okno razbil Vasja? - Net, eto PETJA razbil okno.**
 ablak-ACC betör-PAST.SG Vasja-NOM NEG ETO Péter-NOM betör-PAST.SG ablak-ACC
 'Az ablakot Vasja törte be? - Nem, PÉTER törte be az ablakot.'

- Thetikus *eto-cleft*

(62) **Čto za šum, čto slučilos'? - Eto Petja razbil okno.**
 mi-WH PREP zaj mi történik-PAST ETO Péter-NOM betör-PAST.SG ablak-ACC
 'Mi ez a zaj, mi történt? - Péter betörte az ablakot.'
 (Kimmelman 2007: 1)²⁶

Kimmelman fő kérdése e kapcsán, hogy milyen a szintaktikai és a szemantikai státusza ennek a két *eto*-s szerkezetnek, és vajon egy, vagy két szerkezet rendelhető-e hozzájuk. Válasza, hogy két külön szerkezetet kell feltételeznünk, mert a fókuszos *eto-cleft* kontrasztivitására az eddigi elemzések nem javasolnak megoldást. Két korábbi elméletet mutat be: King (1995) és Junghanns (1997) elemzéseit.

King szerint az *eto* Spec.FocP-ben található, a fókuszált összetevő pedig egy ehhez csatolt pozícióba emelkedik. Junghanns cáfolja King elemzését, mert a fókuszált összetevőnek nem kell közvetlenül követni az *eto*-t, így a csatolás motiválatlan. A fókusz az egész TP-n belül megjelenhet.

(63) **Petja razbil stakan? – Net, eto Petja OKNO razbil.**
 Péter-NOM eltör-PAST.SG pohár-ACC NEG ETO Péter-NOM ablak-ACC eltör-PAST.SG
 'Péter eltörte a poharat? – Nem, Péter az ABLAKOT törte be.'
 (Kimmelman 2007: 1)

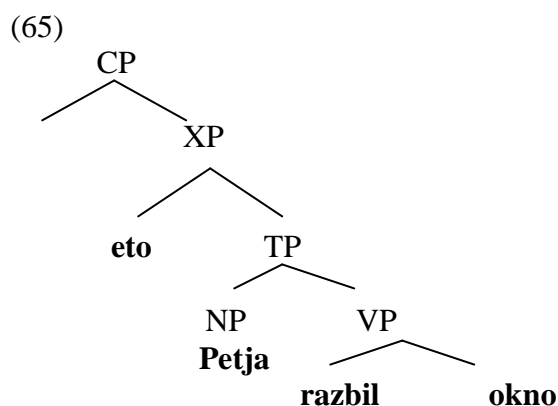
²⁶ A Kimmelmannál szereplő példákat a 2007. december 1-3. között, Lipcsében elhangzott előadásának kézírata alapján közlöm.

Walusiak (2005) ugyanerre hívja fel a figyelmet a lengyel nyelvben. A fókuszált összetevőnek nem kell közvetlenül a *to* után állnia, hanem bárhol megjelenhet annak hatókörében (8). Junghanns ezt a jelenséget úgy magyarázza, hogy az *eto* topikpozícióban generált, és egy AGR_SP-re adjungált pozícióba emelkedik, mivel *eto* CP-nél alacsonyabban, de minden más összetevőnél magasabban helyezkedik el. Így tulajdonképpen a mondatkezdő (*e*)*to*-t nem nevezhetjük fókusz-jelölőnek, hanem topik-jelölőnek, mely a mondatot összeköti a kontextussal. Újabb érve, hogy a preverbális fókusz az *eto*-tól függetlenül is megjelenhet a mondatban.

Kimmelman szerint Junghanns elemzése csak a thetikus *eto*-ra igaz, mert nem tudja magyarázni a kontrasztivitást, mely a fókuszos *eto-cleft*-et jellemzi. Ezt Rooth (1992) nyomán egy olyan szűrőnek tartja, mely a fókuszált összetevő által meghatározott alternatíva halmazt korlátozza. A fókuszos *eto-cleft* akkor jelenik meg, ha a korábbi kontextusban már van egy jelölt alternatíva. Mivel a thetikus *eto* esetében nincs kontraszt, ott elfogadható Junghanns javaslata, hogy topikpozícióban generáljuk. Fő tulajdonsága, hogy anaforikus névmásként kauzális viszonyt hív elő: a thetikus mondat a kontextusban leírt szituációval áll kapcsolatban.

A szerző egy másik szerkezetet feltételez a fókuszos *eto-cleft*-re, ahol *eto* egy CP alatti és TP feletti funkcionális projekció specifikálójában foglal helyet:

- (64) **Eto PETJA razbil okno.**
 ETO Péter-NOM betör-PAST.SG ablak-ACC
 'PÉTER törte be az ablakot.'
 (Kimmelman 2007: 2)

Véleményem szerint az itt bemutatott *eto*-t és a lengyel *to*-t az elemzésünk szempontjából azonosnak tekinthetjük. Ugyan az orosz nyelvben is létezik a *to* partikula, ám ennek tulajdonságai eltérnek az itt vizsgált lengyel lexémáétól. Zavitnevich (2001) jellemzi az orosz *to* partikulát, mely többféle kategóriájú összetevőre kapcsolódhat rá, hogy kifejezze annak fókuszus olvasatát. Mivel az orosz *to* inkorporálódik a fókuszált összetevőbe,

Zavitnevich nem feltételez számára külön projekciót a szerkezetben. Véleménye szerint az orosz *to* a kontrasztív fókusz jelöli, és a fókuszált összetevővel együtt, annak részeként Spec.FocP-be, vagy Spec.CP-be emelkedik.

Az *(e)to-cleft*-es mondatok fenti elemzései nyomán feltételezhetjük, hogy a lengyel *to* olyan mondatszakaszt választ ki az őt követő komment részbe, melynek kategóriája FocP vagy TP lehet. Előbbi esetben a FocP-ben azonosító fókusz jelenik meg. King (1995) feltételezésével szemben azonban a *to* helye nem a FocP specifikálójában lesz.

Az eddigi elemzésünk alapján azt is kijelenthetjük, hogy a *to*-t tartalmazó mondatok topikja kontrasztív értelmű. Ahol a kezdőpozíció nincs kitöltve, ott is feltételezünk egy rejtett topikot (a thetikus mondatoknál egy rejtett *pro*-t, a *cleft*-es mondatoknál egy LF mozgató során előrehozott topikot). Így Kimmelman nyomán az *eto*-t kontraszt-jelölőnek (*contrast marker*) is nevezhetnénk. A lengyel *to* [kontrasztív] jegye biztosítja a specifikálójában helyet foglaló topik számára a kontrasztív olvasatot. Ha a topikpozíció nincsen kitöltve egy nyílt összetevővel, akkor a *to* a [kontrasztív] jegyét a bővítményének osztja ki. Mindezek részletes bemutatására a megoldási javaslatban térek ki.

5.4.3. A topik-jelölő *to*

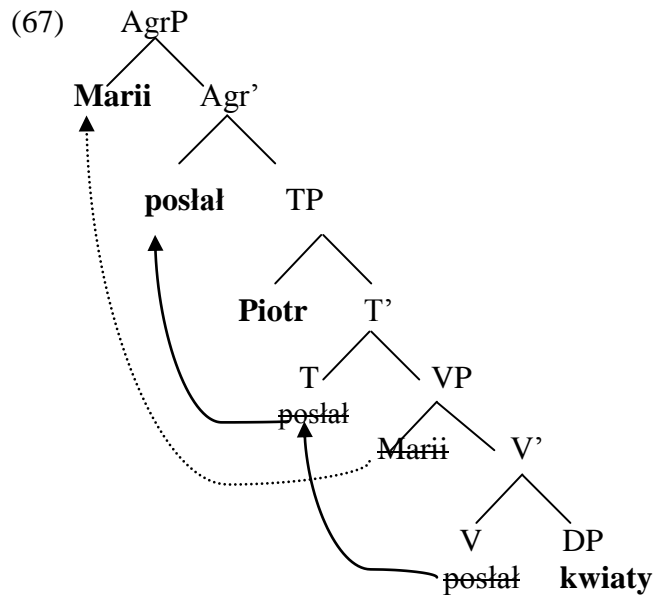
Ebben az alfejezetben olyan elméleteket mutatok be, melyek a *to* mondatban elfoglalt helyét vizsgálják. Az itt tárgyalt két fő elmélet Wiland (2010b, é.n.) és Tajsner (1998a, 2006) kurrens elemzései, akik a lengyel nyelvben a topikalizáció lehetőségét keresve emelik ki a *to* topik-jelölő funkcióját. Szerkezeti javaslatokat láthatunk azoknak a kérdéseknek a megoldására, melyeket Walusiak (2005) tárgyalásakor tettünk fel a *to* lexéma szintaktikai és szemantikai tulajdonságainak elemzése céljából. Míg az első pontban bemutatott szerzők a *to*-t, mint kopulát ragadták meg, az alábbi elemzések annak mondatban elfoglalt helyét, és topik-jelölő funkcióját emelik ki. Habár a *to* mondatkezdő pozícióban való elhelyezkedésének tárgyalására a szerzők nem vállalkoznak, a *to* mint maga előtt kötelezően topikot szelektáló elem vizsgálata e fejezet tézisének egyik alapköve.

5.4.3.1. *Bartosz Wiland*

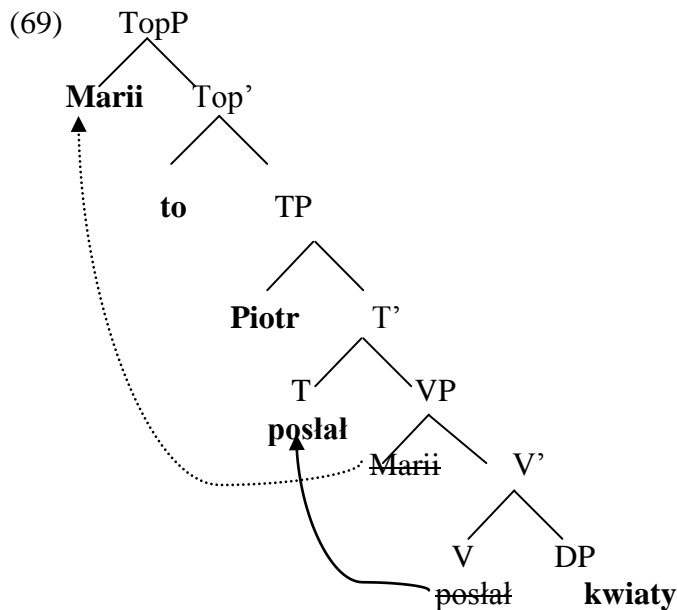
Wiland (2010b) egy angol-lengyel összehasonlító elemzés során a *to* segítségével magyarázza a topikos frázis létjogosultságát a lengyel mondatban. Miután megállapítja, hogy mindkét nyelv kanonikus szórendje SVO, a tárgy bal perifériára való helyezését két módon tartja elképzelhetőnek a lengyel nyelvben: *scrambling* során az ige elé kerül, topikalizáció

során pedig az alany elé. A Wiland által topik-jelölőnek (*topic-marker*) nevezett *to* Top fejből található, és azért felelős, hogy kiépüljön a TopP, tulajdonsága ugyanis, hogy maga előtt mindig topikot szelektál. Ezért, ha a *to* megjelenik a mondatban, Spec.TopP-be helyezhető a kiemelt összetevő, a *to* pedig ennek fejébe kerül. *Scrambling* esetén nem jelenik meg a mondatban a *to*, s nem is épül ki TopP. Ekkor, ahogy Witkoś (2007) kimutatta, a tárgy Spec.AgrP-be emelkedik, keresztülhaladva TP-n. Mivel ez egy argumentumpozíció, a *scrambling* és a topikalizáció abban is különbözik, hogy előbbinél A, utóbbinál A' emelés feltételezhető.

- (66) **Marii poslat Piotr kwiaty.**
 Mária-DAT küld-PAST.3SG Péter-NOM virág-PL.ACC
 'Máriának küldött Péter virágot.'
 (Wiland é.n.: 1)

- (68) √ **Marii to Piotr poslat kwiaty.**
 Mária-DAT TO Péter-NOM küld-PAST.3SG virág-PL.ACC
 '√ Máriának Péter küldött virágot.'
 (Wiland é.n.: 2)

Wiland (é.n.) helyesen jön rá, hogy a *to* topikot jelöl ki maga előtt, de elmélete nem magyarázza, hogy a topikon megjelenő kontrasztivitás minek tudható be. Szintén nem oldható meg ezzel a szerkezettel, hogy a *to* miként kerülhet mondatkezdő pozícióba, e fejezet egyik lényeges eleme ugyanis, hogy a kétféle *to*-t egy szerkezettel magyarázza.

5.4.3.2. Przemysław Tajsner

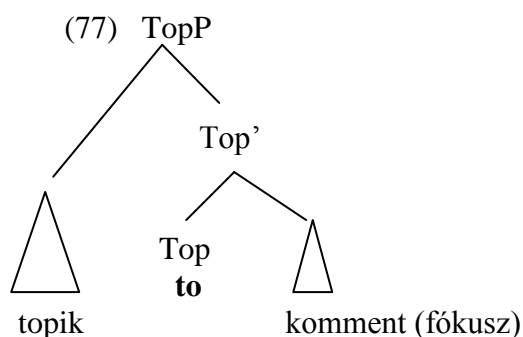
Tajsner (2006) hasonló jelenséget vizsgál, mint Wiland (2010b), amikor a topik létrehozásának lehetőségét elemzi a lengyel nyelvben. A tárgy előrehozása (*object fronting*) és a valódi topikalizáció (*true topicalization*) összehasonlítása során arra a következtetésre jut, hogy csak utóbbival kerül a topikalizált összetevő Spec.TopP-be. A valódi topikalizáció során a *to*-nak kötelező megjelennie, hiszen tematizálóként topikot szelektál. Az általa bemutatott kétféle művelet között az alábbi eltérésekre lehetünk figyelmesek:

5.4. táblázat: *A lengyel nyelv két lehetséges topikalizációjának összehasonlítása Tajsnernél (2006: 99-129)*

	<i>Object fronting</i>	<i>True Topicalization</i>
1. Szintaktikai mozgatás	Szigetmegszorításra érzékeny, tehát mozgatás van. (70) * Ten komputer, ez-NOM komputer-NOM spytalem kiedy kérdez-PAST.1SG mikor-WH kupileś. vesz-PAST.2SG 'Ezt a számítógépet kérdeztem, hogy mikor vetted.'	Szigetmegszorításra érzékeny, tehát mozgatás van. (71) *√ Ten komputer to spytalem kiedy kupileś. '√ Ezt a számítógépet kérdeztem, hogy mikor vetted.'
2. Kötési feltételek	Érzékeny az erős keresztezésre (<i>strong cross-over</i>): ha az alany fölé emeljük a tárgyat, azok nem lehetnek koreferensek, mert az alany vezérli a birtokos jelző nyomát. (72) * Janka_i kolegów János-GEN kolléga-PL.ACC on_i szanuje. ő-NOM tisztel-PRES.3SG 'János _i kollégáit ő _i tiszteli.'	Érzékeny az erős keresztezésre. (73) * √ Janka_i kolegów to on_i szanuje. '√ János _i kollégáit ő _i tiszteli.'
3. Aboutness-teszt	A topik a mondatban mondatzáró pozíción kívül bárhol megjelenhet.	Csak a mondatkezdő pozícióban, a <i>to</i> -t megelőzve jelenhet meg a topik.
4. ∃,∀ kvantor	Mivel a kvantor nem referál, nem lehet topik.	A <i>to</i> -nak köszönhetően megjelenő kontrasztív topik megengedi a kvantornak, hogy topik legyen (Molnár 1998).
5. Kvantor és a tagadás	Részleges és teljes tagadás egyaránt lehetséges. (74) Jakiegoś egzaminu valamilyen-GEN teszt-GEN wszyscy studenci nie minden diák-PL NEG zdali. átmegy-PAST.3PL = 'Egy vizsgán egyik diák sem ment át.' = 'Egy vizsgán nem minden diák ment át.'	Csak részleges tagadás lehetséges. (75) √ Jakiegoś egzaminu to wszyscy studenci nie zdali. '√ Egy vizsgán nem minden diák ment át.'

6. Szabad határozók	Szabadon megjelenhetnek bárhol a mondatban. (76) a. Niespodziewanie Janka váratlanul János-ACC Ania zaprosiła Anna-NOM meghív-3SG.FEM na urodziny. -rapp születésnap-PL.ACC ‘ <i>Váratlanul Jánost meghívta Anna a születésnapjára.</i> ’	Csak a <i>to</i> után jelenhetnek meg. (76) b. * Niespodziewanie ✓ Janka to Ania zaprośiła na urodziny. ‘ <i>Váratlanul ✓ Jánost ANNA hívta meg a születésnapjára.</i> ’
7. Fókuszálás	Az előre helyezett összetevő lehet főhangsúlyos, mert nem TopP-be mozgatjuk.	Csak a <i>to</i> utáni elemek lehetnek fókuszban.
Σ:	Ha az előre kimozgatott tárgyi összetevő referáló, akkor LF szintjén TopP-be emeljük, ha nem referáló, akkor DistrP-be.	Nyílt mozgatás során a topikalizált tárgyi összetevő Spec.TopP-be emelkedik.

Ezekkel a tesztekkel bizonyítja Tajsner, hogy a valódi topikalizáció során az előre hozott tárgy valóban topikpozícióba emelkedik. Ezzel szemben az *object fronting* esetén az emelés alacsonyabb pozícióba, a *Middle Field*-be történik, mely a topikértelmezés elnyerése érdekében LF-ben mozog SpecTopP-be. A valódi topikalizáció során mindig megjelenik a *to*, közvetlenül az első összetevőt követően. A *to* előtti pozíció az egyetlen topikpozíció a mondatban, mely nem viselhet főhangsúlyt, az utána következő rész pedig a komment, mely a fókuszt is tartalmazza. A *to* tehát arra szolgál, hogy legyen valódi topikja a lengyel mondatnak.

Tajsner helyesen látja, hogy a *to* a topikot és a komment részt összekötő elem, ám a topik kontrasztív jellegére ő sem ad magyarázatot.

A két fenti elméletet összegző Tomaszewicz (2012) a *ha* és *amikor* összevevőkkel bevezetett mondatok (*if-, when-clause*) topikalizációjának lehetőségét vizsgálva jellemzi a lengyel nem ragozható *to* összetevőt, mint a topikot követő pozícióban megjelenő kontrasztív topik jelölője, mely diskurzus-jelölő szerepet tölt be. A *to*-t egy TP feletti funkcionális projekció fejpozíciójába helyezi, a kontrasztív topik a specifikálójában jelenik meg.

5.4.3.3. Radek Šimik

Érdekes egy rövid kitérő erejéig megvizsgálni, hogy a cseh nyelvben megjelenő *to* milyen tulajdonságokkal rendelkezik. Šimik (2009) elemzése nyomán azt vesszük észre, hogy egészen más funkciója van a *to*-nak a cseh és a lengyel nyelvben, előbbi ugyanis csak kérdőszót tartalmazó kérdésekben (78a) és preverbális fókusz-konstrukciókban (78b) jelenhet meg.

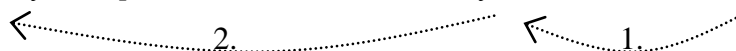
(78) a. **Koho to Marie pozvala?**
 ki-WH.ACC TO Mária-NOM meghív-PAST.3SG.FEM
 'Ki volt az, akit Mária meghívott?'

(78) b. **SVÉHO BÝVALÉHO PŘÍTELE to Marie pozvala.**
 saját-ACC volt-ACC barát-ACC TO Mária-NOM meghív-PAST.3SG.FEM
 'A VOLT BARÁTJA volt az, akit Mária meghívott.'
 (Šimik 2009: 335)

A lengyeltől eltérően a cseh *to* nem topik-jelölő, hanem a fókusszal azonosítható a mondat bal perifériáján, szemantikailag pedig egy olyan partikula, mely a nyitott propozíciót módosítja. Šimik Rooth (1985) fókusz-értelmezését veszi alapul. A cseh *to* mindig hangsúlytalan, nem ragozható, s kötött helye van a mondatban. Megjelenése opcionális, kihagyása esetén azonban a mondat szemantikai státusza megváltozik.

A szerző elemzésének kiindulópontja Rizzi (1997), amikor azt állítja, hogy a *to*-t követő összetevő eredetileg FinP-ből emelkedik FocP-be, hogy a fókusz-interpretációt megkapja. Ha a *to* jelen van, akkor a fókusz is jelen van, és a Spec.FocP ki van töltve. Mivel a *to* megjelenése a cseh nyelvben csak azokra az esetekre korlátozódik, amikor fókusz vagy kérdőszavas kérdés van a mondatban, egyértelműen állítható, hogy az az azonosító fókusz realizációja.

(79) [ForceP *wh/fókusz*[...klitikumok...[FocP <*wh/fókusz*>*to* [IP...<*wh/fókusz*>...]]]]

(Šimik 2009: 331)

- 1: Az emelést a fókusz-interpretáció szerzése motiválta.
- 2: Tovább emelhető az összetevő, hogy kérdőmondat legyen (*clause-typing*).

A cseh *to* szemantikája hasonlóságot mutat a lengyel megfelelőjével. Ha a *to* jelen van a cseh mondatban, nem egyszerű választ kapunk egy kérdésre, és nem csak felsorolást várunk, hanem a *to* korlátozza a jelentést egy egyedi individuumra, miközben preszupponálja ennek az egyedi individuumnak a jelenlétét. Éppen ezért a *to*-t tartalmazó mondattal nem lehet válaszolni egy új információt tartalmazó kérdésre, mert az nem tartalmaz előfeltevést. Szintén nem használható negatív kvantorokkal, és retorikus kérdéseknél.

Šimik a fenti tulajdonságokat *Restrict* és *Factive* fogalmakkal jelöli. Előbbi egy olyan funkció, mely az azonosító fókusz szemantikai jegyét (*FSV: Focus Semantic Value*) egy kontextuálisan jól definiált halmazra korlátozza, a faktivitás Šimik-féle értelmezése pedig a fókuszos szerkezetben a háttér egzisztenciális preszuppozíciójával azonosítható. Ezek a meghatározások a (magyar) kimerítő, azonosító fókusz sajátjai, amelyet úgy értünk, mint ami kimerítően azonosítja a halmaz egy elemét, kizárva az összes többi alternatívát (É. Kiss 2006). A kimerítősegen kívül a kontrasztivitás is a preverbális fókusz jellemzője, és ez lesz az a tulajdonság, melyet a lengyel *to*-nál is vizsgálunk.

5.4.3.4. *Vita Markman*

Alábbiakban egy orosz elemzést mutatok be, ahol az *eto* topik-jelölő funkcióban látható, és sok hasonlóságot mutat a lengyel *to*-val. Markman (2008) stipulatív analízise érdekes megközelítése a névmási kopulás szerkezeteknek, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a szerző olyan megállapításait, melyek az *eto* topik-jelölő szerepét hangsúlyozzák, és a den Dikken-féle (2006) *pseudo-cleft* mondatokkal való párhuzamra hívják fel a figyelmet.

Az orosz nyelvben kétféle kopulás mondat található: a névmási és az igei kopulás szerkezetek. Előbbiekben az ige jelen időben nem jelenhet meg, nem beágyazhatóak az ECM²⁷ igék után (80), és csak megegyező kategóriájú összetevők következhetnek a kopula két oldalán (81).

- (80) * **Misha schitajet [Dimu eto doktor].**
 Misha-NOM tart-SG Dima-ACC ETO orvos-NOM
 'Misha úgy véli, hogy Dima orvos.'
 (Markman 2008: 366)

²⁷ *Exceptional Case Marking* (ügynevezett emelő igék)

- (81) ***Misha eto krasivj.**
Misha-NOM ETO helyes-NOM
'*Misha helyes (fiú).*'

(Markman 2008: 367)

A lengyel nyelvhez hasonlóan az igei kopulát tartalmazó mondatok ettől eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek: utánuk eszközesetnek kell állnia (82), és beágyazhatók.

- (82) **Dima byl doktorom.**
Dima van-PAST.SG orvos-INST
'*Dima orvos volt.*'

(Markman 2008: 366)

A lengyelhez képest viszont az a különbség, hogy a Citko (2005) által kettős kopulának nevezett szerkezet csak inflektáltan jelenhet meg az oroszban: csak múlt és jövő időben használható a létige ragozott alakja, jelen időben viszont tilos ennek használata. A lengyel nyelvben jelen időben is opcionális a létige megjelenése, de annak magyarázatát, hogy mi a különbség a csak névmási illetve kettős kopulát tartalmazó mondatok között, a szakirodalom nem tárgyalja. Feltételezhetjük, hogy a csak névmási kopulát tartalmazó mondatokban a létige elhagyása orosz hatásra következhet be.

Markman célja az *eto* névmási kopulát tartalmazó mondatok elemzése. Ez négy típusú szerkezetben jelenhet meg:

- I. névmási kopulás mondatok
- II. *pszeudo-cleft*-es mondatok

- (83) **Kem Dima byl tak eto velikim doktorom!**
aki-WH.INST Dima-NOM van-PAST.SG olyan ETO nagy-INST orvos-INST
'*Ami Dima volt, az egy nagy orvos!*'

III. *cleft*-es szerkezetek

- (84) **Eto DIMA udaril Mishu.**
ETO Dima-NOM megüt-PAST.SG Misha-ACC
'*DIMA volt az, aki megütötte Mishát.*'

IV. prezentatív típusú mondatok

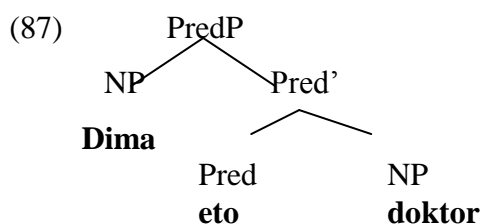
- (85) **Eto Dima.**
ETO Dima-NOM
'*Ő Dima.*'

(Markman 2008: 368)

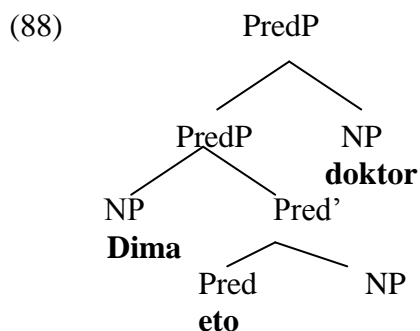
Markman sorra veszi a korábbi elemzéseket. Bowers (1993) elemzésében (87) cáfolja, hogy az *eto* Pred fejben, az NP testvéreként foglalna helyet.

- (86) **Dima eto doktor.**
 Dima-NOM ETO orvos-NOM
 'Dima orvos.'

(Markman 2008: 367)

Adger és Ramchand (2003) javaslatával (88) sem ért egyet Markman. Itt ugyanis az *eto* Pred fejben található, az előtte megjelenő összetevő pedig egy PredP-re adjungált pozícióban. Ez a konstrukció azonban azt eredményezi, hogy a Pred fejben elhelyezkedő *eto*-nak eszközesetet kellene vonzania, mely nem lehetséges (89).

(Markman 2008: 368)

- (89) * **Dima etim doktor/doktorom.**
 Dima-NOM ETO-INSTR orvos-NOM/INST
 'Dima orvos.'

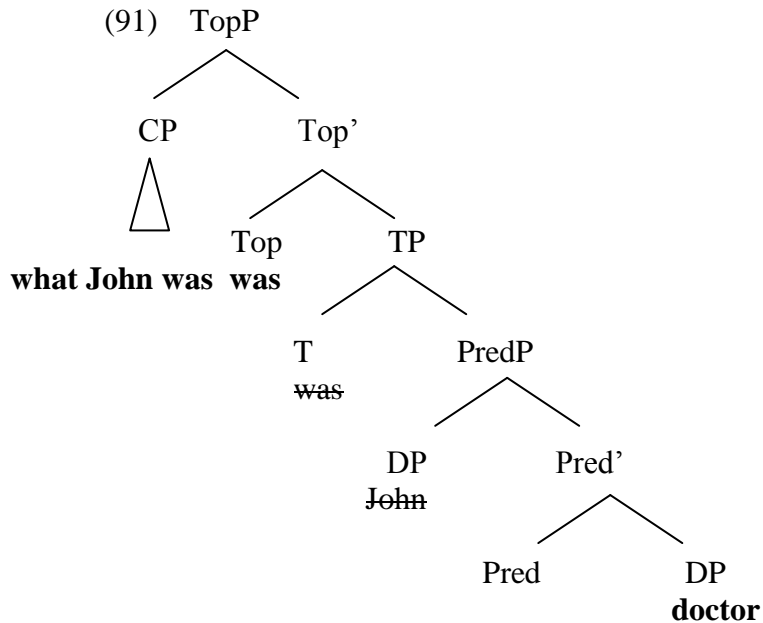
(Markman 2008: 368)

Citko (2005) elméletét is cáfolja a T fejbe helyezett, időjellel nem rendelkező *to* miatt.

Markman javaslata, hogy a névmási kopula szerkezet (*PCC: Pronominal Copula Construction*) a den Dikken (2000, 2006) által jellemzett specifikáló *pseudo-cleft* (*Specificational Pseudocleft*) egy változata. Három pontban mutatnak hasonlóságot: az ECM igék alá nem ágyazhatók be, a kérdés-válasz szerkezetre emlékeztető mondatokban a „válasz” rész fókuszot tartalmaz, és ugyanazok a szintaktikai korlátozások vonatkoznak rájuk. Az *eto* nem kopula, hanem a Top fejben található összetevő, topik-jelölő. Feladata, hogy létrehozza a topik-komment relációt, így az előtte megjelenő összetevő mindig topik, az őt követő pedig fókusz.

- (90) **What John was was doctor.**
 ami-WH János-NOM van-3SG.PAST van-3SG.PAST orvos-NOM
 'Ami János volt, az orvos.'

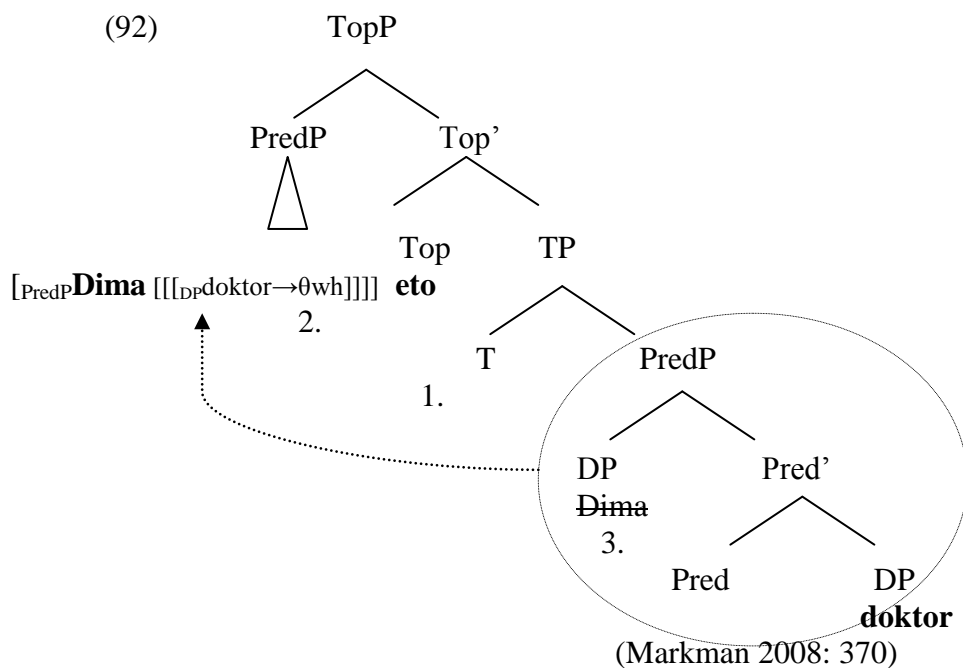
(Markman 2008: 369)

(Markman 2008: 370)

Az orosz névmási kopulát tartalmazó mondatok ábrázolásakor az egyeztetés megoldásához a következő műveleteket kell végrehajtanunk:

- I. a PredP felmásolása Spec.TopP-be,
- II. a felmásolt PredP-ben a DP (*doktor*) helyettesítése egy kitöltetlen *wh*-elemmel,
- III. a PredP alsóbb másolatának törlése, kivéve a „válasz” frázist (*doktor*).

A kitöltetlen *wh*-elem bevezetése lesz Markman elemzésének kulcsponja: a *Stray Affix Filter* (Lasnik 1981) értelmében a null-*wh* nem biztosít helyet sem az eszközeset, sem egy NP-től különböző kategória végződése számára. Így ennek feltételezésével magyarázható, hogy miért nem állhat eszközeset az *eto*-t tartalmazó mondatok után, s miért nem jelenhet meg sem AP, sem PP az *eto*-s kifejezés után.

Markman elemzése rendkívül bonyolult és stipulatív. A vizsgált összetevő topik fejbe helyezése, és a topik-komment relációban való megjelenésének felfedezése azonban feltétlenül továbbgondolandó. Javaslatomban a vizsgált összetevőt én sem nevezem kopulának, hiszen a *to* mellett egy főige jelen van a mondatban. A den Dikken-féle azonosító predikatív relációval való kapcsolatát szintén állítom. Egyetértek Markmannal abban is, hogy a *to* előtt topik, utána komment (s benne a fókusz) helyezkedik el, de az övénel egyszerűbb, és több jelenséget magyarázó elméletet vázolok fel.

5.5. Megoldási javaslatok

A korábbi elméletek bemutatása után, azokból egy-egy mozzanatot kiragadva alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a lengyel *to* mindkét megjelenését egyetlen ábra segítségével megragadjam, s általa magyarázattal szolgáljak a fejezet során felmerült kérdésekre. Célom annak a *to*-nak az elemzése, melyet fentebb topik-jelölőnek neveztem. Ilyenkor nincs létige (*jest*) a mondatban, mert megjelenik egy főige. Két helyen jelenhet meg a *to*: mondatkezdő pozícióban és a topik után. Közös jellemzőjük a kontrasztivitás, a fókusz jelenléte, és a kontrasztív topik hiánya esetén az azonosító olvasat. Ezeket az elemzési javaslatom magyarázza.

Kétféle javaslatot vizsgállok meg: az elsőben annak lehetőségét tárgyalom, hogy lehetséges-e a balra kihelyezés, a második megoldási javaslat során pedig den Dikken (2006) elméletét követve azt állítom, hogy a *to* egy *relátor*. Feladata a mondat alany-állítmány szerkezetére épülő predikációs reláció létrehozása.

5.5.1. A balra kihelyezés

A fejezetben felsorakoztatott példamondatok alapján a balra kihelyezés lehetőségével a *to* ragozhatatlansága miatt nem kellene számolnunk, hiszen nem egyezik azzal az összetevővel, melyet előtte találhatunk. Ha azonban elfogadjuk Rutkowski (2006) érvelését, és feltételezzük, hogy a lengyel *to* a demonstratív névmás kopulává való átértelmeződésének egy köztes állomásán megállt, akkor érthető, hogy miért nem ragozható: már nem névmás, de

még nem is kopula. A balra kihelyezés lehetőségét támasztja alá a speciális intonáció, és a balra kihelyezésre jellemző rezumptív névmás megléte is, melynek éppen a *to* a megtestesítője. Szintén közös jellemző, hogy a balra kihelyezett összetevő fölé nem lehet emelni, ahogy a *to*-t megelőző összetevő elé sem. A balra kihelyezés nem engedi meg a beágyazást, ahogy Walusiak (2005) szerint a *to_{ni}* sem, a korpuszban azonban ennek ellenpéldáit találtam.

A balra kihelyezés széleskörű jellemzését Bailyn (2012) munkájában találjuk. A szerző az orosz mondatban való topikalizálásnak három lehetséges módját tárgyalja. Fő állítása, hogy a topikalizálás mindig adjunkció eredménye, helye attól függ, hogy milyen típusú topikalizációról van szó: létrejöhet TP (*TOP*), CP (*LD*) vagy vP (*M-TOP: Middle Field Topicalization*) adjunkcióval. Érvelése szerint Rizzi (1997) kartografikus elmélete nem tudna választ adni arra, hogy az orosz mondatban miért jelenhet meg a topik sokféle pozícióban.

5.5. táblázat: *A topikalizáció és a balra kihelyezés összehasonlítása Bailynnél*

Topikalizáció (<i>Left-Edge Topicalization (TOP)</i>)	Balra kihelyezés (<i>Left-dislocation (LD)</i>)
Esetőrző.	Nem esetőrző, mindig alanyesettel jár.
A topikot követő szerkezetben egy üres hely, „gap” található.	Rezumptív névmás jelenik meg a kiemelt összetevő után.
Nem jellemzi prozódiai szünet.	A balra kihelyezett rész után prozódiai szünet következik.
Mozgatással jön létre a felszíni szerkezet.	Helyben generált, frázis-struktúra szabályok eredménye.
Vannak bizonyos korlátok, melyek miatt a mozgatás nem lehetséges, például komplex NP-ből nem lehet NP-t kiemelni.	Ilyen korlátok nincsenek, mert a rezumptív névmás jelen van.
Beágyazott mondatoknál lehetséges művelet. Ha TP-ből kiemelhető, akkor TP adjunkcióval létrejöhet.	Csak főmondatoknál engedélyezett, beágyazott mondatoknál nem.
(93) a. Zoja boitsja ekzamenov. Zoja-NOM fél vizsga-GEN 'Zoja fél a vizsgától.'	(94) a. Mark zanimaetsja jogoj Márk-NOM gyakorol jóga- INSTR každyj den'. minden nap 'Márk mindennap jógázik.'

<p>(93) b. Ekzamenov_i Zoja boitsja t_i. vizsga-GEN Zoja-NOM fél ‘A vizsgától Zoja fél.’ (Bailyn 2012: 268)</p>	<p>(94) b. Joga, Mark ej . joga-NOM Márk-NOM ez-INSTR zanimaetsja každyj den'. gyakorol minden nap ‘A jógát Márk mindennap úzi.’ (Bailyn 2012: 268)</p>
---	--

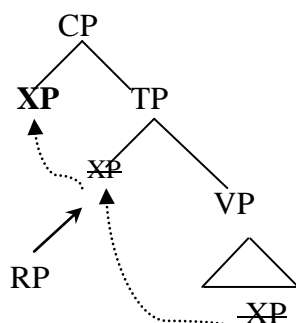
A balra kihelyezést azonban nem nevezhetjük egyértelműen helyben generált műveletnek. Cinque (1990) és Grohmann (1997) a balra kihelyezés két típusát mutatja be: a kontrasztív balra kihelyezést (*CLD: Contrastive Left Dislocation*) és a függeléktopik balra kihelyezést (*HTLD: Hanging Topic Left Dislocation*). Közös tulajdonságuk, hogy mindkettőt egy olyan balra kihelyezett elem jellemzi, melyet egy intonációs szünet választ el a mondat többi részétől, és mindkettőben megjelenik a rezumptív névmás. A különbség viszont az, hogy CLD esetén a balra kihelyezett összetevőnek és a rezumptív névmásnak egyeznie kell, míg ez az egyeztetés nem jellemzi a HTLD-t. Újabb különbség, hogy CLD lehet *wh*-kérdésre válasz, HTLD viszont nem. Az adatok alapján Grohmann (2000) azt feltételezi, hogy HTLD esetén a balra kihelyezett elem valóban helyben generált, de a kontrasztív balra kihelyezés (95) mozgatással jön létre.

$$(95) [_{CP} \mathbf{XP} C^0 [_{TopP} \mathbf{XP} \rightarrow \mathbf{RP} V [_{TP} \dots \mathbf{XP} \dots [_{VP} \dots \mathbf{XP} \dots]]]]$$

(Grohmann 2000: 140)

Míg Grohmann a rezumptív névmást (*RP: resumptive pronoun*) topikpozícióban képzelel el, addig Sturgeon (2005) ugyanerre a jelenségre felfigyelve a cseh nyelvben a rezumptív névmást Spec.TP-be helyezi. Javaslat, hogy CLD esetén a balra kihelyezett összetevő Spec.TP-n keresztül Spec.CP-be mozog, az összetevő nyomát rezumptív névmásként ejtjük ki, amely így Spec.TP-ben található. A nyom kiejtését valószínűleg az [EPP] jegy motiválja.

(96) CLD

(Sturgeon 2005: 2)

Öt bizonyítékot sorol fel, mellyel megkülönböztethető a CLD és a HTLD: a határozatlanság-teszt, a kvantor-kötés, az idioma-teszt, valamint két kötési feltétel: az A feltétel (*A condition*) és a C feltétel (*C condition*). Sturgeon cseh nyelvi jelenségekre is alapozva bizonyítja a CLD esetén a szoros szintaktikai kapcsolatot a balra kihelyezett elem és a rezumptív névmás, illetve az *úr* (*gap*) között, és ezek alapján azt állítja, hogy CLD mozgás következménye. A CLD esetében a balra kihelyezett elem a nyomával vesz részt a fenti relációkban, a HTLD viszont nem, hiszen nincs nyoma.

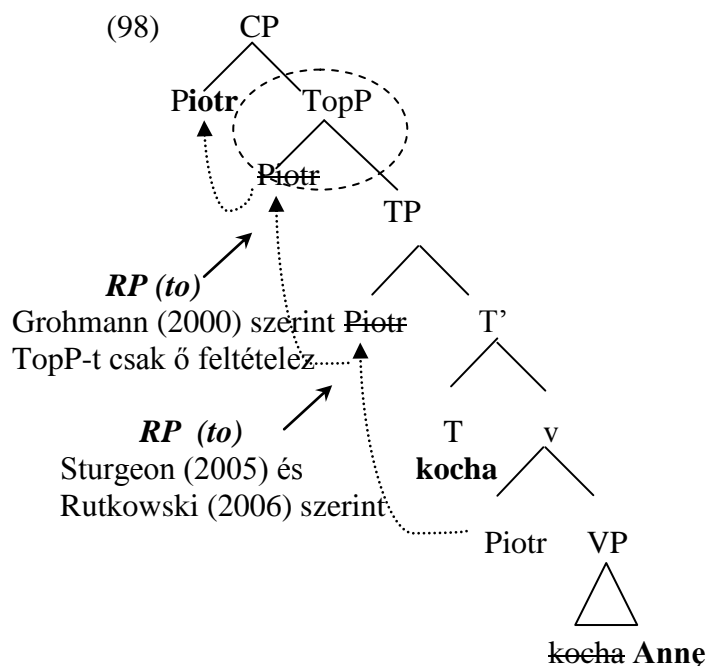
A jelen fejezetben tárgyalt összetevő szempontjából azért fontosak ezek az elemzések, mert a kontrasztív balra kihelyezés választ adhatna a *to*-t tartalmazó mondat kontrasztivitására, amennyiben azt a balra kihelyezés során megjelenő rezumptív névmásként értelmezzük. Ekkor a fentiek értelmében mozgás történik Spec.CP-be, és a rezumptív névmás Spec.TP (Sturgeon 2005, Rutkowski 2006), vagy Spec.TopP (Grohmann 2000) pozícióban jelenik meg (98).

Ha a balra kihelyezés lehetőségét vizsgáljuk, először azt kell feltételeznünk, hogy a *to* névmás. Ez nem lenne egyedülálló eset, a héberben (Danon 2011) ugyanis két olyan névmás is van, mely kopulaként szolgál: a *ze* (PronZ) és a *hu/hi/hem/hen* (PronH). Előbbi a demonstratív névmással homoním, és soha nem egyezik az alannyal; utóbbi a harmadik személyű névmás, és számban és személyben egyezik az alannyal. A kettő közötti különbség abban rejlik, hogy milyen kontextusban használatosak: a PronZ mindig valamilyen eseményszerűséget jelöl, sosem szó szerinti, hanem generikus, osztályozó értelme van. Danon azt vizsgálja, hogy a *ze* kopulával (és a posztkopulás összetevővel) nem egyeztetett alannak milyen a szemantikai és a szintaktikai státusza. A korábbi elméletek ismertetése során Hazout (1994) elemzését tárgyalja, aki a *ze* státuszát nem kopulának, hanem alannak tartja, a mondat valódi alanya pedig balra kihelyezés során foglalja el a topikpozíciót. Danon négy érvet sorakoztat fel ezzel a feltételezéssel szemben: *a)* a *ze* nem élő referensek esetén használatos; *b)* nem magyarázza, hogy miért jelenhet meg csak jelen idejű, igétlen mondatokban; *c)* prozódiai és szórendi szempontból különbözik a balra kihelyezésre jellemző más esetektől; *d)* a *ze* mondatok ilyen típusú elemzését nem lehet kiterjeszteni olyan nyelvekre, ahol hasonló jelenségek figyelhetők meg (például a skandináv nyelvekben).

A névmási kopula rezumptív névmásként való elemzésére a lengyel szakirodalomban is találunk példát. Rutkowski (2006) fent bemutatott érvelése értelmében a *to* „helyőrzőként” Spec.TP-ben foglal helyet, az alany pedig egy balra kihelyezett topikpozícióban található. Rutkowski szerkezetét (44) módosítva a kontrasztív balra kihelyezés szabályai szerint, és

nominális mondatok helyett főigét tartalmazó mondatokra alkalmazva az alábbiak szerint képzelhetjük el:

- (97) √ **Piotr to kocha Annę.**
 Péter-NOM TO szeret-3SG Anna-ACC
 ‘√ *Péter szereti Annát.*’

A balra kihelyezés lehetőségének vizsgálata azonban nem vezet megoldásra. Ha el is fogadjuk, hogy minden balra kihelyezés kontrasztív (Arregi 2003) – melynek jellemző intonációját is köszönheti – továbbra sem találunk magyarázatot arra, hogy miért lehet a *to*-nak azonosító értelme topikot nyíltan nem tartalmazó mondatokban, és az elemzés a fókuszra sem kínál javaslatot, melynek a *to* után megjelenő komment részben kötelezően meg kell jelennie. A névmás megjelenése a mondatban pedig a kontrasztív topik sajátossága is lehet, melynek tesztje, hogy beilleszthető mögé egy koreferáló demonstratív névmás (Gyuris 2002).

5.5.2. A to mint relátor

Den Dikken (2005) a kopula összekötő szerepét a specifikáló *pseudo-cleft* mondatok vizsgálatánál figyelte meg. Ezek olyan kopulás mondatok, melyeket egy kérdőszói jegy jellemez, hiszen szerkezetük egy kérdés-válasz párra hasonlít:

- (99) **What John does not eat is food for the dog.**
 mi-WH János-NOM AUX NEG eszik-PRES.3SG van-PRES.3SG étel –nak_{pp} a kutya
 ‘*Amit János nem eszik meg, az a kutyaéledelel.*’
 (den Dikken 2005: 9)

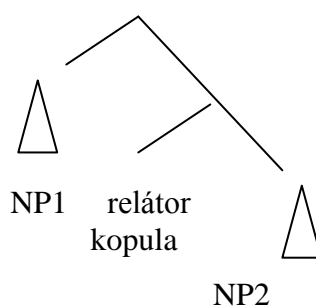
Ez a mondat felbontható egy kérdőszó által bevezetett mondatra és a kopulát követő részre.

Az ilyen típusú mondatok tartalmazznak:

- egy változót (*variable*), *wh*-rész,
- egy olyan összetevőt, mely kimerítően azonosítja ezt a változót (*value*), ez a posztkopulás rész (fókusz),
- a kettő között található a kopula, mely összeköti őket.

Az egy kopula - több kopula vitában den Dikken amellett foglal állást, hogy a kopulának nincs önálló jelentése, hanem egy funkcionális elem, mely a kopulás mondat fő összetevőit köti össze, szemantikailag üres funkcionális kategória. Ez többféle kategória is lehet, viszont mindenképpen a mondat fő összetevői között kell elhelyeznünk. A szerző szerint tehát a kopulás mondatok olyan szemantikai tartalom nélküli elemeket tartalmaznak, melyek lényegi szerepet játszanak a predikációs viszony létrehozásában. A kopula két típusát különbözteti meg: a relátor a predikátum és az alany közötti kapcsolatot közvetíti a predikatív struktúra alapszerkezetében, míg a linker az inverz predikatív szerkezetben köti össze a fő összetevőket. Den Dikken szerint:

(100)

Den Dikken továbbá hangsúlyozza, hogy a specifikáló *pseudo-cleft* mondatok *wh*<XP szórendi variációját a topik-komment struktúra jellemzi, mely az alábbi szerkezettel ragadható meg:

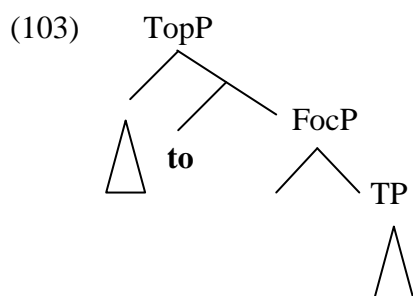
(101) [_{TopP}[_{CP} *wh*-mondat = *wh*-kérdés] [_{Top}' létige [_{TP} 'változó']]]
 (den Dikken 2005: 43)

(102) [_{TopP}[_{CP} **what John doesn't eat**] [_{Top}' **is** [_{TP} ~~John doesn't eat~~ **food for the dog**]]]
 'Amit János nem eszik meg, az a kutyaeledel.'

Fontos megjegyezni, hogy den Dikkenél (2006) az alany és a predikátum felcserélhető, azaz az azonosító mondatoknál a relátor előtt akár a topik, akár a komment rész is megjelenhet.

Jelen elemzés újdonsága, hogy a *to*-t a relátor speciális típusának tételezi, és összekötő szerepét azokra az esetekre is feltételezi, melyek nem névszói állítmányú mondatok, s nem is specifikáló *pseudo-cleft* típusúak. A *to* összekötő funkcióját azonosító predikatív viszonyt kifejező, főigét tartalmazó mondatokra is kiterjeszti - azokban az esetekben is, amikor a *to* funkciója a mondatban elsősorban nem kopula.

Fentebb bemutatásra került, hogy az elemzett *to* két pozíciót foglalhat el a mondatban: mondatkezdő elemként állhat a bal periféria első összetevőjeként, valamint a topik-komment határ jelzőjeként megjelenhet a topik utáni első pozícióban. Ha a *to*-t relátornak tételezzük, és belátjuk, hogy a lengyel nyelvben a topik és a komment részt köti össze, ezt a két pozíciót egyetlen szerkezettel meg tudjuk ragadni (103). A *to* szerkezetben elfoglalt helye topik fej, specifikálójában a topikos összetevő, bővítményében pedig a FocP vagy TP kategóriájú komment foglal helyet.

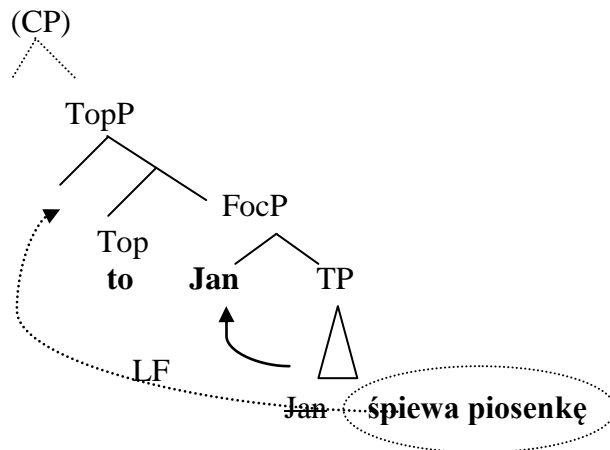

Három esetet vizsgálok meg, melyek e fejezet során felmerültek:

- *to* mondatkezdő pozícióban, az azonosító fókusz közvetlenül követi (104a),
- *to* a kontrasztív topik utáni összetevő, a komment részben megjelenik a fókusz (104c),
- *to* mondatkezdő pozícióban, jellemzően az egész *to* utáni mondatszakasz információs fókusz (thetikus *to*) (104e).

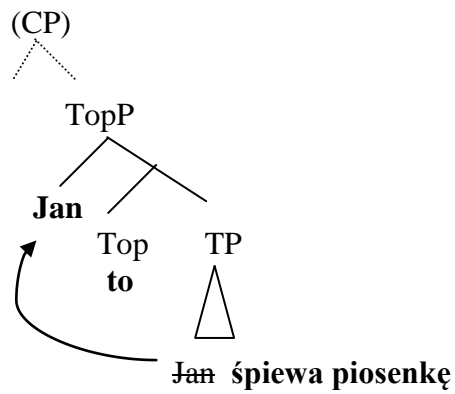
(104) a. **To JAN śpiewa piosenkę.**
 TO János-NOM énekel-3SG dal-ACC
 'JÁNOS az, aki énekel egy dalt.'

(104) b.

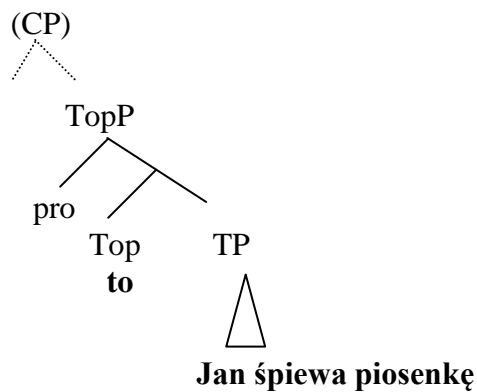
(104) c. $\sqrt{\text{Jan to śpiewa piosenkę.}}$
 ‘ $\sqrt{\text{János, ő egy dalt énekel.}}$ ’

(104) d.

(104) e. **To Jan śpiewa piosenkę**²⁸.
 ‘*János énekel egy dalt.*’

(104) f.

²⁸ A thetikus kérdésekre (például *Mi történt? Mi ez a zaj?*) úgynevezett *all-new sentence* mondattal válaszolunk, és az egész mondatot információfókuszként értelmezzük.

A lengyel mondatnak CP > TopP > FocP > TP alapstruktúrát feltételezek. (Patona 2012a, 2012b). (104a)-ban a *to* mondatkezdő pozícióban található. A mondat kimerítő fókusz tartalmaz, ezért első lépésben az alanyi NP-t nyílt mozgatással Spec.FocP-be emeljük. Ez a fókusz kimerítő és kontrasztív, a *to* ellenőrzi a kontrasztív olvasatot. Következő lépésben láthatatlan mozgatás során a komment részt (*śpiewa piosenkę*) TopP-be emeljük, hogy a mondat azonosító alany-állítmány szerkezete megmaradjon, hiszen relátorként ezért felelős a *to*.

(104c)-ben a *to* nem mondatkezdő pozícióban foglal helyet, ilyenkor csak egyetlen mozgatást végzünk: az alanyi NP-t Spec.TopP-be emeljük, topikalizáljuk. A topik fejből található *to* a [kontrasztív] jegyet a specifikálójában található topiknak osztja ki, ennek köszönhető kontrasztív olvasata. Ebben az esetben is kiépülhet fókuszos frázis, ugyanis elképzelhető olyan szórendi variáció, ahol ebben a szerkezetben preverbális fókusz található²⁹. Ekkor a *to* kommentjének kategóriája FocP, ahová a fókuszált összetevő emelkedik.

A harmadik szerkezetben (104e), a Kimmelman (2009) által thetikus *to*-nak nevezett esetben a kontrasztív topik helyén megjelenik egy láthatatlan *itt és most* értelmű, spaciotemporális argumentum (Maleczki 2008), a *pro*, mely biztosítja a predikatív viszony létrejöttét. A thetikus mondatokra jellemzően az egész mondat új információt fejez ki, így nem szükséges kiépülnie FocP-nek, a komment kategóriája TP. E mondat információs fókusza tehát *in situ* helyezkedik el.

Az első és a harmadik esetben a relátor jelenlétének köszönhetően azonosító mondatokról beszélünk. A *to* összekötő elemként predikációs viszonyt hoz létre.

Ezzel a fejezetben felmerült szórendi változatok levezethetőek, s magyarázatot találtunk arra is, hogy miért kell megjelennie fókusznak és azonosító olvasatnak a *to*-t tartalmazó mondatokban.

A három ábra elemzését összefoglalva az alábbiakat mondhatjuk el a lengyel *to*-ról: A *to* relátor által létrehozott predikatív viszonyban nincs meghatározva, hogy az alany szerepet a a specifikálóban vagy a bővítményi pozícióban álló kifejezés viselje, sem az, hogy a [kontrasztív] jegy a specifikálóban vagy a bővítményi pozícióban álló kifejezésre kerüljön. (104c)-ben a *to* [kontrasztív] jegyét a specifikálójának próbálja kiosztani, és amikor az fonológiailag üres (104a), akkor a bővítményének. Ez a jegy a *to* eredeti rámutató funkciójából származhat - szerepe az alternatívák közötti azonosítás, kiválasztás. Ha a *to* a

²⁹ (104) g. √ Jan to PIOSENKĘ śpiewa.
'√ János, ő egy DALT énekel.'

[kontrasztív] jegyet a topik specifikálójában álló topiknak vagy a topik bővítményében álló TP-nek osztja ki, az alternatívák közötti választás nem jelent kimerítő azonosítást. Az azonosítás akkor lesz kimerítő, ha a [kontrasztív] jegyet a Spec.FocP-ben álló, [kimerítő] jegyű elem kapja. Ebből a szemszögből nézve a *to*-nak a [kontrasztív] jegye az elsődleges; a *to* kontrasztív, azaz, alternatívák közötti választást kifejező jegyénél fogva alkalmas azonosító és specifikáló állítások relátorának szerepére.

Ezzel a *to* valamennyi bevezetésben felvetett jellegzetességére megoldást találtunk.

Ennek az elemzésnek az ismeretében választ próbálok találni a fejezetben felmerülő további kérdésekre, problémákra:

1. Vajon kétféle to van, vagy ugyanannak a to-nak a kétféle tulajdonságáról van szó?

Egy *to* van, amely megjelenhet mondatkezdő pozícióban, vagy a topik-komment rész határán, ugyanakkor pozíciója csak egyféle lehet: topik fejből foglal helyet. A *to* kontrasztivitást, alternatívák közötti választást fejez ki. Ha a topik specifikálója kapja a [kontrasztív] jegyet, kontrasztív topikként értelmezzük. Ha a topik bővítménye, azaz az állítmány, akkor a mondatot azonosító vagy specifikáló állításként értelmezzük.

2. Hol helyezkedik el ez a partikula a szintaktikai szerkezetben?

Helye a topik és a komment rész között található, a topik fejből. Szerepe egyfajta azonosító predikatív viszony létrehozása.

3. Mi okozza a kontrasztív olvasatát, s hogy lehetséges, hogy egyik esetben előre (to_{ni}), másikban hátra ható (to_i)?

A *to* kontrasztív olvasatát a [kontrasztív] jegye biztosítja, mely a *to* eredeti rámutató funkciójából származhat, melynek szerepe az alternatívák közüli azonosítás, választás. Ez a [kontrasztív] jegy a *to* specifikálójának, vagy, ha ez fonológilag üres, akkor a *to* bővítményének osztódik ki. Ilyenkor azonosító mondatokról beszélünk. A komment kategóriája FocP vagy TP lehet. Első esetben a Spec.FocP-be emelt kimerítő fókusz (Patona 2012a) kontrasztív olvasatot is kap a *to*-nak köszönhetően. TP-kontraszt esetén hangsúlyozással szűkíthetjük a kontrasztivitás hordozójának terjedelmét.

4. A fókuszálás a to_i teljes hatókörére (ahogy Walusiak állítja), vagy csak a közvetlenül követő pozícióra teljesül?

Az azonosító értelmű fókusz csak a to_i -t közvetlenül követő összetevő lehet. A komment rész többi pozíciója információs fókusz, amennyiben erős hangsúlyt visel. Korábbi vizsgálataim során arra a következtetésre jutottam, hogy a lengyel nyelvben a szórend megváltoztatása

nélkül, kizárólag a hangsúlyozás segítségével elérhető a kontraszív olvasat. Így, amennyiben a *to_i* hatókörében erősen hangsúlyozott elemet találunk, azaz, ha TP-kontraszt van, a hangsúly nélküli preszupponált elemeket kivesszük a kontrasztivitás hatálya alól.

A magyar nyelvben is igaz, hogy az azonosító mondatokban vagy az alany vagy az állítmány kötelezően fókusz (Kádár 2011).

5. *Ha több összetevőt is találunk to_{ni} előtt, melyiknek lesz kontraszív olvasata?*

A mai napig vita tárgya, hogy a lengyel (és magyar) mondatnak hány kontraszív topikja lehet. A fenti ágrajzok értelmében kontraszív olvasata a *to_{ni}*-t megelőző elemeknek lehet a lengyel mondatokban. A kontraszív topik előtt megjelenő összetevőket a magyar nyelvhez hasonlóan adjungálással kapcsoljuk a szerkezethez.

6. *Mi különbözteti meg a lengyel nyelv kétféle kopuláját: az igeit és a névmásit?*

Az a kopulás szerkezet, melyben a *to* megjelenik, több funkcióval rendelkezik, mint a pusztán igei kopulás mondat. A névmási kopula csak azonosító mondatokban jelenhet meg.

5.6. A *to* és a kérdőszavak

A vizsgált lexémával kapcsolatban Tajsner (2008) egy érdekes problémára hívja fel a figyelmet, melyet itt egy rövid kitekintés erejéig szeretnék bemutatni.

A fenti elemzés során bizonyítást nyert, hogy a *to* topik fejből található, s az őt megelőző pozícióban egyetlen összetevő helyezkedhet el: a kontraszív topik.

- (105) a. √ **Marka to Ania spotkała w kinie.**
 Márk-ACC TO Anna-NOM találkozik-PAST.3SG.FEM –ban_{pp} mozi-LOC
 ‘√ *Márkkal Anna találkozott a moziban.*’
 (Tajsner 2008: 355)

Az elemzés azt is bizonyította, hogy a *to* kommentjének kategóriája TP (105a) vagy FocP lehet (105b):

- (105) b. √ **Marka to ANIA spotkała w kinie.**
 ‘√ *Márkkal ANNA találkozott a moziban.*’
 (Tajner 2008: 355)

Láthattuk, hogy amennyiben a *to* mondatkezdő pozícióban helyezkedik el, fókusz szelektál, melynek közvetlenül az őt követő pozícióban kell megjelennie:

- (105) c. **To MARKA Ania spotkała w kinie.**
 ‘*MÁRKKAL találkozott Anna a moziban.*’
 (Tajsner 2008: 355)

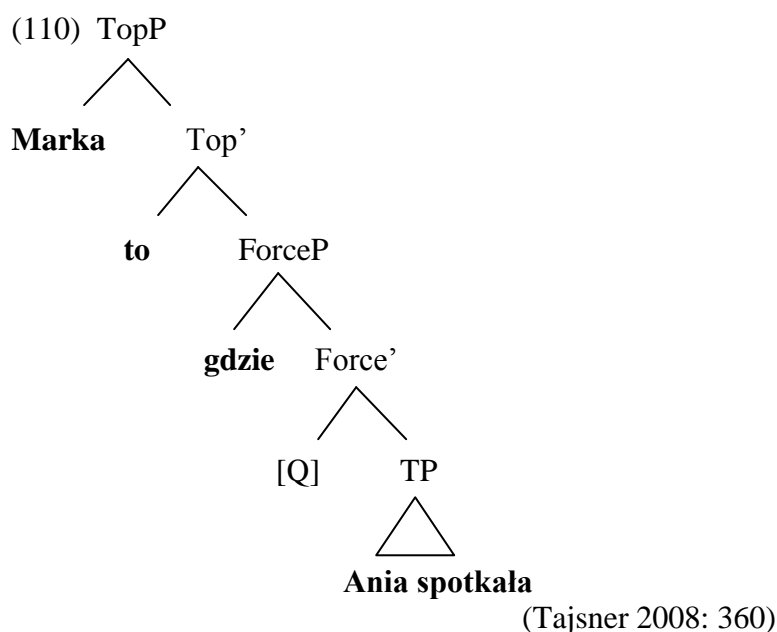
- (105) d. ***To Marka ANIA spotkala w kinie.**
 ‘MÁRKKAL ANNA találkozott a moziban.
 (Tajsner 2008: 355)

Azonban ugyanezeket a megállapításokat kérdőszót tartalmazó mondatoknál csak bizonyos módosításokkal tehetjük. Az alábbi adatok szorulnak magyarázatra:

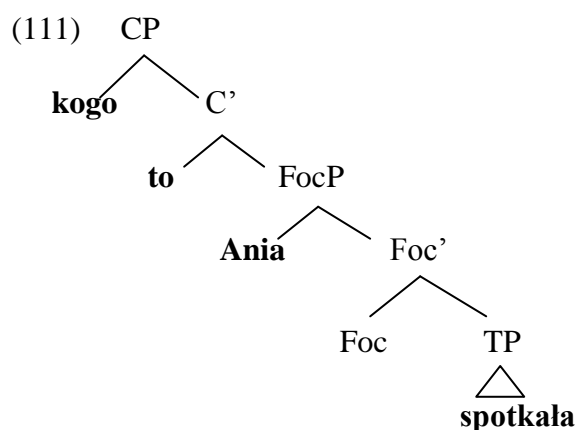
- (106) a. ***Gdzie Marka to Ania spotkala?**
 hol-WH Márk-ACC TO Anna-NOM találkozik-PAST.3SG.FEM
 ‘Hol találkozott \surd Márkkal Anna?’
- (106) b. *** \surd Marka gdzie to Ania spotkala?**
 ‘ \surd Márkkal hol találkozott Anna?’
- (107) a. **\surd Marka to gdzie Ania spotkala?**
 ‘ \surd Márkkal hol találkozott Anna?’
- (107) b. **Kogo to Ania spotkala w kinie?**
 ki-WH.ACC TO Anna-NOM találkozik-PAST.3SG.FEM –ban_{pp} mozi-LOC
 ‘Kivel találkozott Anna a moziban?’
 (Tajsner 2008: 359)
- (108) a. *** \surd Marka to ANIA gdzie spotkala?**
 ‘ \surd Márkkal ANNA hol találkozott?’
 (Tajsner 2008: 360)
- (108) b. **Kogo to ANIA spotkala?**
 ‘Kivel találkozott ANNA a moziban?’
- (109) ***To kogo ANIA spotkala?**
 ‘Kivel találkozott ANNA a moziban?’
 (Tajsner 2008: 369)

A (106a) és (106b) mondatok rosszulformáltságának magyarázata, hogy a *to* előtti pozícióban egyetlen összetevő jelenhet meg.

Kontrasztív topik helyezkedik el a (107a) mondatban a *to* specifikálójában, kommentjének kategóriája azonban nem TP vagy FocP, hanem egy, a kérdőszót befogadó kategória. Tajsner Rizzi (1997) elméletét követve azt feltételezi, hogy bizonyos értelmezésbeli feltételek megkövetelhetik egyes funkcionális projekciók bevezetését. Ebben az esetben a *to* kommentjében megjelenő kérdőszó számára ForceP épül ki. Tajsner ezt felbontott (*unsplit*) CP-elemzésnek nevezi (110). A szerkezetben a Force fejében helyezkedik el a kérdőszói jegy [Q], specifikálójában a kérdőszó. A *to* Top fejben található, Spec.TopP a kontrasztív topik számára van fenntartva. A kérdőszó után megjelenő összetevők TP-ben foglalnak helyet.

Ez a szerkezet alátámasztja a (108a) példamondat rosszulformáltságát is, ahol a *to*-t követő pozícióban a fókuszált összetevő és a kérdőszó egyszerre nem jelenhet meg. Tajsner amellet érvel, hogy a fókuszos frázis és kérdőszói frázis között párhuzamot lehet vonni: tulajdonképpen a FocP és a ForceP ugyanannak a kategóriának kétféle megvalósulása. Ugyanígy a (109)-es példában: a mondatkezdő *to*-t sem követheti egyszerre a kérdőszó és a fókusz. A (108a) mondatot csak (108b)-vel lehet kifejezni, ha a kérdőszó megelőzi, a fókuszált összetevő pedig követi a *to*-t. Ekkor azonban a korábbi elméletünkkel szemben azt látjuk, hogy a *to* specifikálójában nem kontrasztív topik, hanem kérdőszó helyezkedik el. Ezt láthatjuk a (107b) és (108b) mondatokban, ahol a *to*-t követő összetevő TP (107b) vagy FocP (108b), de specifikálójában kérdőszó található, és a topik megjelenése ekkor rosszulformáltságot eredményez (106a, 106b). Ennek a típusnak az elemzéséhez Tajsner az úgynevezett osztatlan CP-elemzést javasolja, ahol *to* CP fejben, a kérdőszó CP specifikálójában helyezkedik el, a komment kategóriája pedig TP vagy FocP egyaránt lehet.

A fent felsorolt példamondatok a *to* lexéma megjelenése nélkül is elhangozhatnak, azonban a *to* többletjelentést biztosít a kérdéseknek. Az egyszerű kérdést úgynevezett polaritással rendelkező kérdéssé alakítja át, például a (107a) mondat pontos jelentése: Bizonyos személyek közül ki az, akivel Anna találkozott? A *to* szerepe tehát ebben az esetben is alternatívák bevezetése, a [kontrasztív] jegy megtestesítése.

Az adatok alapján tehát a fejezetben bemutatott elemzéssel kapcsolatban egy módosítást fogalmazhatunk meg. Ha kérdőszó található mondatkezdő pozícióban a *to* lexémát megelőzően, akkor Tajsner érvelése szerint osztatlan CP elemzést kell alkalmaznunk: ekkor a *to* C fejben található, mely a [topik] és a [kérdőszó] jegyet is tartalmazza. Egyéb esetekben feltételezhetjük, hogy a kérdőszó is mehet fókuszpozícióba.

Ez az elképzelés nem egyedülálló³⁰. Zavitnevich (2001) az orosz és angol kérdőszavak természetét vizsgálva szintén amellet érvel, hogy a C és a Foc fejek egyaránt tartalmazhatnak [Foc] és [Q] jegyeket. Az angol nyelvvel ellentétben ugyanis az orosz nyelvben valamennyi kérdőszónak előre kell mozognia:

(112) **Kto** **komu** **čto** **kupil?**
 ki-WH.NOM kinek-WH.DAT mi-WH.ACC vesz-PAST.SG.MASC
 'Ki kinek mit vett?'

(Zavitnevich 2001: 3)

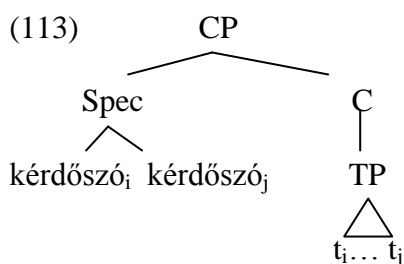
A korábbi elméletekkel (TP-adjunkció kitöltött Spec.CP esetén) szemben (Rudin 1988, King 1995) a szerző amellet érvel, hogy az orosz nyelvben a többszörös kérdőszó pozíciója Spec.CP vagy Spec.FocP lehet. Az egy kérdőszót tartalmazó angol és orosz mondatok hasonlóan viselkednek: a kérdőszó Spec.CP-be emelkedik. A többszörös kérdőszó esetében megfigyelt eltérő jellegzetességeikért részben a kérdőszavak különböző természete felel. Az orosz nyelvben a lexikon aluspecifikálva tárolja a kérdőszavakat, nincs inherens kvantifikációs erejük, [Q] jegyüket a felszíni szerkezetben egy operátortól kapják. Ennek bizonyítéka, hogy univerzális és egzisztenciális kvantorok is lehetnek, attól függően, hogy milyen operátor engedélyezi őket. Az angol nyelvben minden kérdőszót egyetlen kérdőoperátor köt, a CP-hez legközelebbi kérdőszó annak specifikálójába emelkedik, míg a többi helyben marad, és ugyanaz az operátor köti őket. Ezzel szemben minden egyes orosz

³⁰ Bošković (1997) a szerb és a horvát kérdőszavak inherens kontrasztív fókuszos tulajdonságát emeli ki. Javaslatában a [fókusz] jegyet ellenőrző pozíció Agr fej, az AgrP-re adjungálva a kérdőszavak bármilyen sorrendben ellenőrizhetik a [fókusz] jegyet. Turek (2012) ezzel szemben azzal érvel, hogy a lengyel nyelvben egy összetevő csak opcionálisan mozog a kontrasztív fókuszos olvasat elérése érdekében (mondatzáró pozícióban is lehet), így a többi szláv nyelvvel ellentétben a kérdőszó emelkedése a lengyelben nem a fókuszmozgás megvalósulása.

kérdőszóhoz egy saját operátor tartozik, polaritással rendelkeznek, az erős [Q] jegynek köszönhetően pedig nyíltan mozognak. Az orosz nyelvben annak sem kell teljesülnie, hogy a CP-hez legközelebbi kérdőszó mozogjon Spec.CP-be, a nyelv diskurzus-konfigurativitásának köszönhetően a diskurzushoz kötött (*discourse-linked*) kérdőszavaknak szabad a szórendjük (Comorovski 1989).

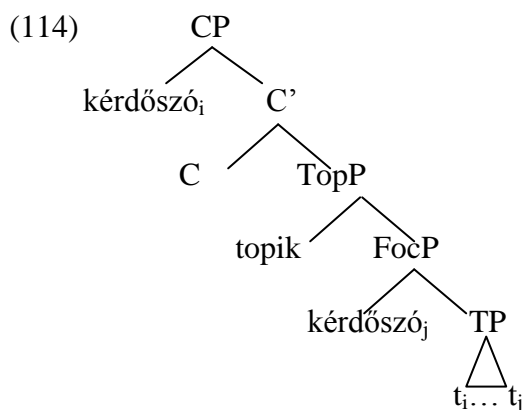
Zavitnevich három esetet vizsgál:

- a. Ha két kérdőszó közé nem ékelődik be összetevő, akkor mindkettő Spec.CP-be mozog:

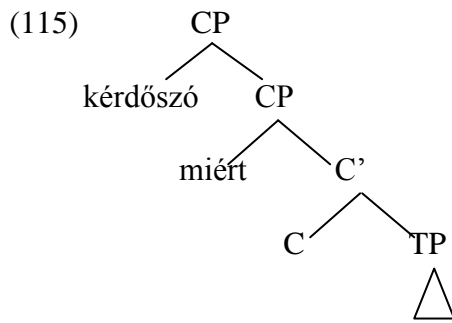
(Zavitnevich 2001: 12)

- b. Ha van beékelődő elem, akkor az első kérdőszó Spec.CP-be, a második Spec.Foc-be emelkedik:

- c. Ha a kérdés a *miért* nem-specifikus kérdőszót tartalmazza, melynek nem lehet hatóköre egy specifikus kérdőszó felett (É. Kiss 1993), akkor egy másik kérdőszói operátor hatókörében jelenhet meg³¹:

³¹ A lengyel nyelvben is kétféle kérdőszót különböztethetünk meg a diskurzushoz kötöttségük alapján hatóköri viszonyok miatt (Pesetsky 1987). A diskurzushoz kötött kérdőszavak szórendje szabad, és TP-adjunkcióval csatolhatóak a szerkezethez, míg a diskurzushoz nem kötött kérdőszavaknak CP-be kell mozogniuk (Dornisch 1995). Többszörös kérdőszó esetén a CP rekurzivitását, vagy többszörös specifikálóval rendelkező CP-t feltételezünk (113).

(Zavitnevich 2001: 12)

Zavitnevich az itt vizsgált kérdésre vonatkozó bizonyítékában az orosz *to* partikulát említi, mely a lengyellel ellentétben fókusz-partikula, és mindig a fókuszálendő összetevőhöz kapcsolódik:

- (116) a. **Komu Pavel - to zvonil?**
 ki-WH.DAT Pál-NOM TO telefonál-PAST.SG.MASC
 'Kinek PÁL telefonált?'

(Zavitnevich 2001: 6)

- (116) b. **Pavel-to komu zvonil?**
 'PÁL kinek telefonált?'

(Zavitnevich 2001: 7)

Mivel a (116b) példa mondatkezdő pozíciójában megjelenő összetevő a *to* partikulának köszönhetően fókusz, és a kérdőszót megelőzi, C fejnek is tartalmaznia kell [Foc] jegyet [Q] jegy mellett. Ugyan Sydorenko (2005) több ponton is ellenérveket sorakoztat fel ezzel szemben (például a *to* által jelölt fókusz kontrasztivitása), Zavitnevich tulajdonképpen Tajsner (1998) javaslatát erősíti meg.

5.7. Összefoglalás

A fejezet a lengyel predikatív mondatokban megjelenő *to* lexéma vizsgálatát tűzte ki céljául. Ennek az összetevőnek a legfontosabb tulajdonságai, hogy [kontrasztív] jeggyel rendelkezik, előtte topik áll, utána a komment rész (s benne a fókusz) következik, relátorként viselkedik, és fonológiaiailag üres topikok esetén azonosító értelmű mondatokban jelenik meg. A fejezetben olyan elemzést javasoltam, mellyel ezek a tulajdonságok és egyben valamennyi szórendi variáció megragadható, a *to* ugyanis mind mondatkezdő pozícióban, mind a topik-komment rész határán helyet foglalhat. A lengyel topikokkal foglalkozó tanulmányokban ugyan megjelenik a *to* jellemzése, de egyetlen szerkezettel, valamennyi tulajdonságát megragadva még nem került elemzés középpontjába. A fejezetben bizonyítást nyer, hogy a *to* relátor, mely a mondat azonosító predikatív létrehozásáért felelős, és [kontrasztív] jeggyel rendelkezik, mely a *to* rámutató funkciójából származhat.

6. A TOPIK-JELÖLŐ SZERKEZETEK

6.1. Bevezetés

E fejezet témája a lengyel *ami x-et illeti* szerkezetek vizsgálata, melyeket hagyományosan tematizálóknak nevezünk, hiszen az *x* helyére mindig a mondat témája (topik) írható. A lengyel nyelvben ezt a szerkezetet több kifejezéssel is megragadhatjuk, elsősorban a *jeśli chodzi o [kogoś / coś] (ami valakit / valamit illet), co do [kogoś / czegoś] (ami valakire / valamire vonatkozik)*, és a *co się tyczy [kogoś / czegoś] (ami valakit / valamint érint)* szerkezetek alkotják vizsgálatom tárgyát. E kifejezések jelentése szinonim, ugyanakkor használatukban kisebb eltérésekre lehetünk figyelmesek. A lengyel tematizálókat (topikalizáló kifejezéseket) illetően egyetlen nagyobb lélegzetű (pragmatikai) mű született (Sulich 2008), célom egy másik elméleti keretben, az univerzális grammatika eszközeivel megragadni ezeket a típusú kifejezéseket, és leírni szintaxisukat és szemantikájukat. A fejezet tézise, hogy a magyarhoz hasonlóan a lengyel mondatopik-jelölők kontrasztív topikot szelektálnak, melyről a főmondat tesz állítást. Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy minden lengyel topik-jelölőnek két típusát különböztetjük meg, melyek eltérő szintaktikai szerkezettel ragadhatóak meg. A magyar nyelvre is alkalmazott felosztással szemben azonban az elemzésem kiindulópontja és újdonsága a főmondat és mellékmondat lehetséges sorrendjét alapul vevő javaslat: azt az esetet, amikor a mellékmondat megelőzi a főmondatot (koreferens névmást tartalmazó és a főmondattól független típusban egyaránt) topikos frázisként elemzem, ahol a *to* kontrasztív relátor (den Dikken 2006) topik fejből foglal helyet, specifikálójába kontrasztív topikot szelektál, és biztosítja a logikai alany-állítmány viszonyt. Az elemzéssel az ebben a típusban opcionálisan megjelenő fókusz is magyarázható. A topik-jelölőt tartalmazó mondatok másik típusát, a főmondattól független típus főmondat > mellékmondat sorrendjét a független alárendelés mintájára elemzem, ahol a mellékmondatot a főmondathoz csatolt adjunktumként értelmezzük (Kenesei 1992).

A KJP korpusz adatai alapján végzett elemzés további kérdéseket is felvet:

- Milyen pragmatikai különbségek jellemzik a vizsgált topik-jelölőket?
- A javasolt elemzés hogyan magyarázza a *to* szerepét a topik-jelölőt tartalmazó mondatokban, a koreferens névmás és a *to* lexéma összefüggéseit, illetve alanyi pozícióban megjelenő névmás esetén a *to* opcionalitásának megszűnését?
- Miként ragadható meg a fókusz a javasolt szerkezettel?

Célom ezeknek a problémáknak a tisztázásán túl a pragmatika és szemantika határán átlépve a vizsgált szerkezetek szintaxisával foglalkozni, mely az első ilyen tárgyú kísérletek

között lenne. A fejezet első részében a korpusz példáit vizsgálom, különös tekintettel a magyar nyelvben megfigyelt jellegzetességekkel (Bodányi 2011) összehasonlítva. Majd olyan szintaktikai szerkezet felvázolására törekszem, mellyel a topik-jelölő lexikális kifejezések valamennyi tulajdonsága megragadható a lengyel nyelvben.

6.2. A topik-jelölő szerkezetek tulajdonságai

A lengyel nyelvészeti szakirodalomban nem ismeretlen a tematizálók fogalma, strukturalista keretben számos publikáció született e témáról (többek között Wierzbicka 1971, Świdziński 1978b, Duszak 1984, Grochowski 1984, 1985, Mazur 1986, Szczepankowska 1997, 1998, Bogusławski 1999, Huszcza 1974, 2003, Walusiak 2005 írásai). A japán, koreai és kínai nyelvvel ellentétben a lengyel nyelv jelöletlen esetben nem tartalmaz topikjelölő morfémát, ám léteznek olyan jelölt topik-komment szerkezetek, ahol a topik egy sajátos grammatikalizálódott predikátum vonzataként külön alárendelő tagmondatban jelenik meg. E fejezet tárgyának, a lengyel mondattopik-jelölőknek az elemzéséhez a topik-jelölők szelekciós jegyeinek meghatározását követően a magyar és a lengyel topik-jelölők tulajdonságait mutatom be.

6.2.1. A mondattopik-jelölők kiválasztásának kritériumai

Ahogy azt Culy (2000) is jellemezte, a topikok különböző diskurzus-szinteken jelenhetnek meg. Lehet topikja egy mondatnak (*sentence-topic*), egy bekezdésnek (*paragraph-topic*), és egy epizódnak (*story/episod-topic*) is.

A mondattopik definíciója Erteschik-Shir (1997) alapján olyan összetevő, melyről az állítás szól. A mondat logikai alanya, melyről a mondat predikátuma állítást tesz (É. Kiss 1999). A két fő tulajdonsága az *aboutness* és az *oldness*, azaz szóljon erről a mondat, és egy, a hallgató és beszélő által is ismertnek feltételezett információ legyen. A topik megjelenhet nyíltan vagy rejtetten. Fontos jellemzője, hogy határozott és specifikus legyen.

Az eddigi irodalom a topikalizáció módjának három lehetőségét különbözteti meg:

- IP/TP-adjunkció (Rochemont 1989, Lasnik-Saito 1992),
- helyben generált (Frascarelli 2000),
- egy speciális projekció épül ki számára: TopP (É. Kiss 1998).

A topik tehát lehet helyben generált – ekkor nem jelenik meg a mondat belsejében egy űr (*sentence-internal gap*) –, vagy mozgatus eredménye, de minden esetben CP-nél alacsonyabb pozícióban kell megjelennie.

A lengyel nyelvben a mondattopikot kijelölő szerkezetnek az alábbi kritériumoknak kell megfelelnie:

- Legyen lexikális egység³²,
- permanensen töltse be a téma-jelölő szerepet,
- legyen üres argumentum pozíciója a téma argumentumát reprezentáló kifejezés számára,
- ebbe az üres argumentum-pozícióba specifikus és határozott összetevőt szelektáljon.

(1) **Acha, a propos, to jutro macie egzamin.**

aha apropó TO holnap van-2PL vizsga-ACC
'Aha, apropó, holnap vizsgáztok.'

Az (1)-es példában szereplő, a lengyel pragmatikai irodalomban topik-jelölőnek tartott *a propos (apropó)* kifejezést a fenti kritériumok alapján nem nevezhetjük mondattopik-jelölőnek, hiszen az utolsó kritériumnak nem tesz eleget: nem szelektál egy specifikus és határozott topikot.

6.2.2. A magyar topik-jelölő szerkezetek

A lengyel tematizálók szintaktikai és szemantikai megragadásához Bodányi (2011) elemzéséből indulhatunk ki, mely az egyetlen generatív keretben tárgyalt munka a magyar topik-jelölőkről.

A szerző az '*ami X-et illeti*' típusú szerkezetek idiomatikus olvasatát figyelmen kívül hagyva 58 darab, korpuszból kiválasztott magyar mondatot vizsgált meg. Ezek alapján az elemzett szerkezetek két típusát különböztette meg: az első típusban a főmondati részben áll egy névmás (2), a második típusban a koreferens névmás nem jelenhet meg (3).

(2) **Ami a börtönkosztot illeti, arról a következőket mondhatom.**

(Bodányi 2011: 342)

³² Míg az indoeurópai nyelvek jelentős többségében a topikot a szintaktikai pozíció és a prozódia jelöli, a topik-prominensnek tartott japán, koreai és kínai nyelvekben egy speciális morféma jelzi a topikot (koreai *-(n)un*, japán *-wa*, kínai *-shi*). Ezeknek státuszáról azonban élénk viták folynak a szakirodalomban (Kuno 1973, Kitawaga 1982, Kuroda 1992, Kim 1993, Choe 1995, Choi 1997, Han 1998, Jung 2001, Lee 2002, Jong-Sup Jun 2007, Sawada 2007, Li Yee Na 2009). Ugyanígy, a XIX. században kihalt takelma (Culy 2000), és a ghánai avatime (van Putten 2011) nyelvekben is topik-jelölő morfémaival fejezik ki a kontrasztív topikot. É. Kiss (2010) szerint a magyar tárgyrag is a tárgy topik szerepét jelölő morfémaiból jött létre.

- (3) **Ami a csatlakozás konkrét kérdéseit illeti, Verheugen túlzónak nevezte a keletről érkezettek szabad munkavállalásával kapcsolatos félelmeket.**
(Bodányi 2011: 343)

Az 58 vizsgált mondatból 26 tartozik az első csoporthoz, és tartalmaz koreferens névmást, mely lehet nyílt vagy rejtett (*pro*) is. Ebben a típusban a mellékmondat mindig megelőzi a főmondatot: a topik NP-t (*börtönkoszt*) tartalmazó mellékmondat nem állhat a névmást (*arról*) tartalmazó főmondat után, a koreferencia szabályai szerint ugyanis egy NP akkor lehet a névmással koreferens, ha az NP megelőzi és/vagy vezérli a névmást. A főmondati névmás nem állhat fókuszban, sem az ige után. Az ilyen típusú mondatok átalakíthatók úgy is, hogy az alárendelt mondat NP-je a főmondatban a névmás helyére kerül.

- (4) **A börtönkosztról a következőket mondhatom.**
(Bodányi 2011: 342)

Ezzel szemben a főmondattól független típus főmondat > mellékmondat sorrendet is mutathat (a vizsgált 35 esetből 5-ször), és az *illetően* vagy *kapcsolatban* szó nélkül nem illeszthető be a főmondatba. A két típus eltéréseit az alábbi táblázatban foglalhatjuk össze:

6.1. táblázat: Az 'ami x-et illeti' szerkezetek két típusának jellemzői

Koreferens névmást tartalmazó típus	Főmondattól független típus
Nyílt vagy rejtett névmás jelenik meg a főmondatban.	Nem jelenik meg névmás a főmondatban.
Mellékmondat > főmondat sorrend jellemzi.	Mellékmondat > főmondat, valamint főmondat > mellékmondat sorrend egyaránt jellemzi.
A topik beilleszthető a névmás helyére.	A topik nem illeszthető be a névmás helyére.

Közös tulajdonságuk³³ a kontrasztivitás, melyet a *már* (főmondat > mellékmondat (5a)), valamint a *pedig/viszont* (mellékmondat > főmondat (5b)) szavak erősíthetnek.

- (5) a. **Kommunikációs hibát követtünk el, már ami a metrót illeti.**
(Bodányi 2011: 342)

³³ Bodányi (2011) a közös tulajdonságok között azt is kiemeli, hogy a de Vries (2009) által meghatározott, holland balra kihelyezett topikra jellemző négyféle információs szerkezeti tulajdonság ([új], [hozzáadó], [rőla szól a mondat], és [kontrasztív] jegyek) közül mindössze utóbbi kettő jellemzi a magyar tematizáló szerkezetek topikját.

(5) b. **Ami pedig az érdekvédelmet illeti, a mi kiindulópontunk a következő.**
(Bodányi 2011: 341)

A főmondattól független típus szerkezete csak szintaktikai eszközökkel nem ragadható meg, viszont speciális szemantikai tulajdonság jellemzi: a mellékmondat és a főmondat által generált halmazokat a rész-egész viszony határozza meg. Az erre a típusra vonatkozó szemantikai megszorítást eredetileg a Pan-Hu (2008) szerzőpáros fogalmazta meg: a függeléktopik (*hanging/dangling topic*) és a komment egy eleme között halmaz-részhalmaz viszony van. Az *aboutness* fogalmát pontosítva a kínai szerzőpáros két feltételhez köti a topik [róla szól a mondat] tulajdonságát: az engedélyezési és az értelmezési feltételhez (2009). Előbbi kulcsfogalma a halmazmetszet (*set intersection*):

(6) A topik akkor és csak akkor engedélyezett, ha

- (i) a komment tartalmaz egy x változó által generált Z halmazt, és
- (ii) az így generált Z halmaz és a topik által jelölt T halmaz metszete nem üres halmaz.³⁴

(Pan-Hu 2008: 1970)

A topik és a komment rész változói tehát egy-egy halmazt generálnak, melyeknek a metszete nem lehet üres halmaz. A definíció fontos megszorítása, hogy rész-egész viszony jellemzi őket: a komment egy elemének kell lennie a részhalmaznak (Pan-Hu 2009), melyet a nem jólformált (7a) példa is alátámaszt:

(7) a. ***Pingguo, wo xihuan shuiguo.**

alma én szeret gyümölcs

'Ami az almát illeti, a gyümölcsöt szeretem.'

(Pan-Hu 2009: 375)

Itt ugyanis a topik által jelölt T halmaz egy elemére (*alma*) teljesül, hogy részhalmaz a komment egy változója (*gyümölcs*) által generált Z halmaznak, tehát a rész-egész viszony felcserélődött: a komment változója által előhívott halmaz az egész, míg a topik jelöli a részt. A mondat nem jólformált, a szerzőpáros érvelése szerint ez a bizonyíték arra, hogy a kommentnek kell tartalmaznia a részhalmazt jelölő változót.

³⁴ *Topic Licensing Condition:*

A topic can be licensed iff

(i) *there is a set Z induced by a variable x in the comment, and*

(ii) *the set Z thus generated does not produce an empty set when intersecting with the set T denoted by the topic.*

(Pan-Hu 2008: 1970)

(7) b. **Shuiguo, wo xihuan pingguo.**

gyümölcs én szeret alma

'Ami a gyümölcsöt illeti, az almát szeretem.'

(Pan-Hu 2009: 377)

Pan-Hu amellett érvel, hogy a halmazmetszet fogalmával nem csupán a függeléktopikot tartalmazó mondatok (*gapless topic*), hanem az úgy nevezett űrt, vagy névmást tartalmazó topik-szerkezetek is megragadhatóak (*gapped topic*), melyeknek topikja koreferens a kommentben megjelenő szintaktikai űrrel vagy névmással. Tehát a szemantikai megszorítás nem csupán a főmondattól független, hanem a koreferens névmást tartalmazó típusra is jellemző. Az engedélyezési feltétel egyesíti a két típusú topik-szerkezetet a halmazmetszet fogalmából kiindulva, a különbség a halmaz-részhalmaz viszonyában keresendő: az űrt tartalmazó szerkezetekben a komment egy változója által előhívott halmaz az egész, a topik pedig a részt jelöli, tehát a rész-egész viszony éppen ellentétesen alakul, mint a függeléktopik esetében.

A [rőla szól a mondat] szemantikai pontosításához Pan-Hu még egy feltételt bevezet: a topik-értelmezési feltétel azt mondja ki, hogy

- (8) a $\Sigma = [_{\text{TOPP}} X [_{\text{IP}} \dots Y \dots]]$ konfigurációban az X topik akkor van megfelelően értelmezve, ha a komment rész egy Y elemével alany-predikátum relációt alkot, ahol Y az alany és X a predikátum.³⁵

(Pan-Hu 2009: 377)

A (7b)-ben például a topik (*gyümölcs*) az állítmány, a komment egy eleme (*alma*) pedig az alany, ebben az esetben tehát az almáról állítjuk azt, hogy az egy gyümölcs, a mondat jólformált. Ez a feltétel szintén mindkét típusú topik-szerkezetre jellemző, a különbség a topik és a komment egy eleme között fennálló alany-állítmány reláció típusában rejlik. A függeléktopik esetében a topik a komment egy elemének tulajdonságát jelöli, míg a koreferens névmást tartalmazó szerkezet topikja azonosítható a komment egy adott elemével, tehát előbbi tulajdonságjelölő, utóbbi identifikációs állítás.

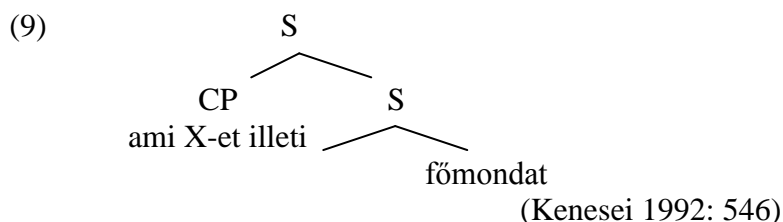
Láthatjuk tehát, hogy az itt vizsgált topikos szerkezet pontos szemantikai meghatározásához mindkét Pan-Hu által megfogalmazott feltételre szükség van.

³⁵ *Topic Interpretation Condition:*

In a configuration $\Sigma = [_{\text{TOPP}} X [_{\text{IP}} Y]]$, the topic X is properly interpreted if it can form a subject-predicate relation with an element Y in the comment clause, where Y is the subject and X , the predicate.

(Pan-Hu 2009: 377)

A főmondattól független típust Kenesei (1992) nyomán Bodányi a független alárendelés mintájára elemzi, a mellékmondatot a főmondathoz csatolt adjunktumként értelmezi.

Végül Bodányi azt vizsgálja, hogy az elemzett szerkezetek által szelektált topik milyen típusú topicalizáció során jött létre. A hagyományos topikot hasonlítja össze a balra kihelyezett topikkal:

6.2. táblázat: *A hagyományos és a balra kihelyezett topik összehasonlítása*

Hagyományos topik	Balra kihelyezett topik
A mondat logikai alanya, referenciális.	Nem feltétlenül referenciális.
Több is lehet egy mondatban.	Egyetlen balra kihelyezett topik elképzelhető.
Mozgatás során kerül felszíni pozíciójába.	Helyben generált.
Közvetíthet új információt is.	
Nem jellemzi kontrasztivitás.	Kontrasztív olvasat jellemzi.
	Névmás mindig megjelenik a szerkezetben.

Azt állapíthatjuk meg, hogy az *ami x-et illeti* szerkezetek topikja mindkét típusú topicalizációval mutat eltérő és hasonló tulajdonságokat. A vizsgált szerkezetbe mindössze egyetlen, kontrasztív topik illeszthető, s a főmondattól nem független típusban mindig megjelenik egy névmás is. Az ebben a pontban bemutatott jellegzetességek a lengyel topik-jelölőkkel kapcsolatban az alábbi kérdéseket vetik fel:

- A lengyel topik-jelölőknél is megkülönböztethető a két típus?
- Jellemző-e a kontrasztív olvasat, s ha igen, mely szavak nyomatékosíthatják?
- Ugyanazok a tulajdonságok jellemzik az egyes típusokat a lengyel és a magyar nyelvben (főmondat-mellékmondat sorrend, átalakíthatóság, névmás megjelenése)?
- Milyen szerkezettel írhatóak le, s milyen fajta topicalizáció jellemzi őket?

- A korpuszelemzés adatai alapján milyen egyéb tulajdonságok jellemzik a lengyel topik-jelölőket?

Ezeket a kérdéseket szem előtt tartva a következő pontban tegyük vizsgálatunk tárgyává a lengyel tematizálókat.

6.2.3. A lengyel topik-jelölő szerkezetek

Sulich (2008) elemzésével szemben – hiszen a lengyel pragmatikai irodalom mást ért a téma alatt – három kifejezést tárgyalok a mondattopik-jelölők között: *jeśli chodzi o [kogoś / coś] (ami valakit / valamit illet), co do [kogoś / czegoś] (ami valakire / valamire vonatkozik), co się tyczy [kogoś / czegoś] (ami valakit / valamint érint)*. Közös jellemzőjük, hogy új témát nem vezethetnek be, fatikus kifejezések után nem állhatnak (10), viszont anaforikusak abban az értelemben, hogy visszautalhatnak egy korábban felidézett témára.

(10) # **Dzień dobry! Co do pani córki, czy ona**
 nap-NOM jó ami -hozpp Ön lány-GEN vajon ő-NOM.FEM
zdala egzamin?
 letesz-PAST.FEM vizsga-ACC
 ‘Jó napot! Ami a lányát illeti, átment a vizsgán?’

A topik-jelölők abban is hasonlóak, hogy a korábbi téma előhívása milyen módon mehet végbe: a közlő szeretne kapcsolódni az előző mondat valamely eleméhez oly módon, hogy kiválasztja annak egy elemét, melyről beszélni akar (Sulich 2007). Közös jellemző továbbá, hogy a Grice-féle³⁶ (1975) relevancia maximáknak eleget kell tenniük. Alábbiakban a fent említett három topik-jelölő tulajdonságait mutatom be a korpuszban megfigyelt adatok és Sulich (2007, 2008) pragmatikai munkái alapján.

6.2.3.1. *Jeśli chodzi o [kogoś / coś]*

Sulich (2007) a fent bemutatott magyar jellegzetességekhez hasonlóan két típusú szerkezetet különböztet meg, ám mivel a magyar és a lengyel szerző vizsgáldásainak elméleti kerete eltérő, máshogy közelítik meg ezt a különbséget. Sulich azt veszi észre, hogy a *jeśli chodzi o* kezdetű kifejezést két módon lehet folytatni:

³⁶ Grice (1975) társalgási maximái azt várják, hogy legyünk relevánsak, vagyis amit mondunk, legyen odaillő, ne tegyünk szükségtelen kitérőt, és próbáljunk a „témánál maradni”.

- névmással

(11) a. **Jeśli chodzi o kobiety, to umierają one częściej, niż...**
 ha megy-3SG –ról_{pp} nő-ACC.PL TO meghal-3PL ők-PL gyakrabban mint
 ‘Ami a nőket illeti, gyakrabban halnak meg, mint...’

- névmás nélkül (például tulajdonnévvel)

(11) b. **Jeśli chodzi o układ twarzy, Anna jest bardzo podobna do swojego ojca.**
 ha megy-3SG –ról_{pp} rendszer-ACC arc-GEN Anna-NOM van-PRES.3SG
 nagyon hasonló –hoz_{pp} saját apa-GEN
 ‘Ami az arcberendezést illeti, Anna nagyon hasonlít az apjához.’
 (Sulich 2007: 194)

Az első típust Sulich tematikus, a másodikat aspektuális használatnak nevezi, s a különbséget abban ragadja meg, hogy milyen témát tudnak szelektálni. A tematikus (koreferens névmást tartalmazó) típus a mondattopikra vonatkozik, az aspektuálisnak (Bodányinál ez a főmondattól független típus) viszont metatextuális karaktere van, s mint olyan, szövegtopik-jelölő. A két típust tehát ő is megkülönbözteti, de pragmatikailag ragadja meg.

A magyar topik-jelölők elemzése során azt láttuk, hogy a főmondattól független típus két legjellemzőbb sajátossága, hogy névmás nem jelenik meg benne, és a mellékmondat > főmondat sorrendje felcserélhető. Ugyanígy a lengyel példák esetében: a koreferens névmást tartalmazó típus tartalmazhat nyíltan (12), vagy rejtetten egy névmást, és csak egyféle szórendet engedélyez, mégpedig a mellékmondat > főmondat sorrendet (11c).

(11) c. ***To są na ogół bardzo maďre, jeśli chodzi o psy.**
 TO van-3PL általában nagyon okos-PL ha megy-3SG –ról_{pp} kutya-ACC.PL
 ‘Általában nagyon okosak, ami a kutyákat illeti.’

Az elemzést azonban nehezíti, hogy a lengyel ‘ami X-et illeti’ szerkezet inherensen tartalmaz egy *to* lexémát (Szczepankowska 1998, Sulich 2007). Ez azt jelenti, hogy, amennyiben nem is szerepel az a felszínen, valamennyi lexikális tematizálót tartalmazó mondatban bele kell értenünk. S azt vesszük észre, hogy abban az esetben, ha a főmondattól nem független típus koreferens névmása nem jelenik meg nyíltan (alanyi névmás esetén a lengyel nyelv *pro-drop* jellegéből fakadóan), akkor kötelező a *to* megjelenése. Mivel a *to* kizárólag a főmondat első eleme lehet, míg a névmás bárhol megjelenhet a főmondatban, ezért az is előfordulhat, hogy a névmás és a *to* is nyíltan jelenik meg a szerkezetben (13).

Ezeknek a mondatoknak az értelmezésében feltételezhetünk valamilyen többletjelentést, melyet a későbbiekben tárgyalok.

- (12) **A jeśli chodzi o poselstwo, zawsze spełniam je jak najlepiej.**
 de ha megy –ról_{pp} küldetés-ACC mindig betölt-PRES.1SG az-ACC ahogy legjobban
 ‘*Am ami a küldetést illeti, mindig a lehető legjobban teljesítem azt.*’
- (13) **A jeśli chodzi o kraj Mieszka, to jest on najrozleglejszy ze słowiańskich krajów.**
 de ha megy –ról_{pp} ország-ACC Mieszko-GEN TO van- PRES.3SG ő-NOM
 legkiterjedtebb -ból_{pp} szláv-GEN ország-GEN.PL
 ‘*Am ami Mieszko országát illeti, ez a legkiterjedtebb az összes szláv ország közül.*’

A főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendjében is opcionálisan van jelen a *to*. Ennek a típusnak a legfőbb jellegzetessége, hogy a főmondat > mellékmondat sorrend is lehetséges, ekkor azonban a *to* nem jelenhet meg a mondatban.

- (14) **Elvis Presley nie miał sobie równych, jeśli chodzi o barwę głosu.**
 Elvis Presley NEG van-PAST.3SG PRON egyenlő-GEN ha megy –ról_{pp} szín-ACC
 hang-GEN
 ‘*Elvis Presleynek nem volt párja, ami a hangszínt illeti.*’
 (Sulich 2008: 65)

A korpuszelemzésben többek között azt vizsgáltam, hogy az elemzett szerkezetnek hány megjelenése van, milyen arányban jelenhet meg a főmondattól független típus, és a *to* hányszor jelenhet meg nyíltan, illetve rejtetten.

A *jeśli chodzi o* szerkezet több mint ezerszer jelenik meg a korpuszban. Az első 100 találatot vizsgálva megállapítható, hogy:

- A főmondattól független típus gyakoribb, mint a névmást tartalmazó típus. A 33 találatból 18 esetben rejtetten, 15 alkalommal nyíltan jelenik meg a koreferens névmás.
- Az adatok alapján kijelenthető, hogy a koreferens névmás opcionálitása megszűnik, ha nem alanyi pozícióban jelenik meg (12), melyet a lengyel nyelv *pro-drop* tulajdonságával magyarázhatunk.
- A magyar nyelvtől eltérő tulajdonság, hogy a névmás megjelenhet fókuszpozícióban. A fenti, magyar nyelvre vonatkozó jellegzetességekkel szemben a lengyel főmondati névmás ige után is megjelenhet.
- Hasonlóan a magyar nyelvhez, a koreferens névmást tartalmazó típus átalakítható egyetlen mondatra a topik beillesztésével a névmás helyére.

- A változó helyére írható összetevő a lengyel nyelvben is kontrasztív topik. Ezt többek között az *ale (de)*, *a (és/de)*, *nawet (sőt)*, *jednak (azonban)*, *choć (habár)* és a *natomiast (ellentétben)* szavak is nyomatékosítják.

(15) **A jeśli chodzi o** √ **getto,** **to właśnie MICHAŁ** **w** **nim siedzi.**
 de ha megy –ról_{pp} getto-ACC.NEUT TO éppen Mihály-NOM –ban_{pp} PRON ül-3SG
 ‘De ami a √ gettót illeti, éppen MIHÁLY az, aki benn van.’

(16) **Natomiast jeśli chodzi o** √ **mnie – nie miał** **żadnej pewności.**
 ellentétben ha megy –ról_{pp} én-ACC NEG van-PAST.3SG egy sem bizonyosság-GEN
 ‘Ám ami √ engem illet, semmiben sem lehetett biztos.’

Ez a topik-jelölő tehát ugyanolyan módon viselkedik, mint a magyar *ami x-et illeti* szerkezet. A fent feltett kérdésekre az alábbi válaszokat adhatjuk:

- A lengyel *jeśli chodzi o* szerkezetnél is megkülönböztethető két típus, melyeket ugyanazok a tulajdonságok jellemeznek, mint a magyar topik-jelölőket.
- Koreferens névmást (sem nyíltan, sem rejtetten) nem tartalmazó típusban a mellékmondat > főmondat sorrend felcserélhető.
- Az általuk szelektált topik is kontrasztív, melyet ellentétes kötőszavak megjelenése is bizonyít.
- A fent bemutatott szelekciós jegyek közül az utolsó is teljesül a tematizáló által szelektált topikra, valamennyi bemutatott példában szereplő topikot ugyanis specifikus tulajdonságok jellemzik.

6.2.3.2. *Co do [kogoś / czegoś]*

Az *ami valakire / valamire vonatkozik* jelentésű *co do [kogoś / czegoś]* szerkezet a *jeśli chodzi o [kogoś / coś]* szinonimájaként ismeretes (Grochowski 1985, Winiarska 2001). Mindkettő a mondat logikai alanyát szelektálja, melyet a beszélő egy nagyobb egységből választ ki. Mégis találunk olyan kontextust, melyben a *co do* szerkezet használata nem jólformált, míg a *jeśli chodzi o* jólformált mondatot eredményez.

(17) a. **Jak** **wygląda** **ten** **Jan?**
 hogy-WH kinéz-PRES.3SG az-PRON János-NOM
 ‘Hogy néz ki az a János?’

(17) b. * **Co do** **wzrostu,** **jest** **bardzo wysoki.**
 ami –hoz_{pp} termet-GEN van-PRES.3SG nagyon magas
 ‘Ami a termetére vonatkozik, nagyon magas.’

- (17) c. **Jeśli chodzi o wzrost, jest bardzo wysoki.**
 ha megy -ról_{pp} termet-ACC van-PRES.3SG nagyon magas
 'Ami a termetét illeti, nagyon magas.'
 (Sulich 2008: 92)

- (18) a. **Co sądzisz o Marii?**
 mi-WH.ACC gondol-PRES.2SG -ról_{pp} Mária-LOC
 'Mit gondolsz Máriáról?'

- (18) b. ***Co do matematyki, jest bardzo zdolna.**
 ami -hoz_{pp} matematika-GEN van-PRES.3SG nagyon tehetséges
 'Ami a matematikára vonatkozik, nagyon tehetséges.'

- (18) c. **Jeśli chodzi o matematykę, jest bardzo zdolna.**
 ha megy -ról_{pp} matematika-ACC van-PRES.3SG nagyon tehetséges
 'Ami a matematikát illeti, nagyon tehetséges.'
 (Sulich 2008: 92)

A téma kiválasztásának feltétele a *co do* esetében tehát nem csupán a téma specifikálása, hanem valami más is: a korábbi kontextusban konkrétan el kellett hangoznia annak, amit az előidézett téma során újra előhívunk. Tehát ha egy halmazról van szó, a *co do*-val nem utalhatunk vissza annak csak az egyik elemére.

- (19) a. **Jakim ładunkiem obdarzone są protony, neutrony i elektrony?**
 milyen-INST töltés-INST rendelkezve van-PL proton-PL neutron-PL és elektron-PL
 'Milyen töltöttségűek a protonok, neutronok és elektronok?'

- (19) b. **Co do elektronów, to ujemnym, protony – dodatnim, neutrony zaś są elektrycznie obojętne.**
 ami -hoz_{pp} elektron-PL.GEN TO negatív-INST proton-PL pozitív-INST
 neutron-PL pedig van-PRES.PL elektromosan-ADV semleges-PL
 'Ami az elektronokat illeti, negatívak, a protonok pozitívak, a neutronok pedig elektromosan semlegesek.'
 (Sulich 2008: 92)

Ha a példamondat kérdés részében csak *elektromos részecskék* kifejezés szerepelne annak részletes listázása helyett (*protonok, elektronok, neutronok*), kizárólag a *jeśli chodzi o* szerkezettel válaszolhatnánk.

A téma kiválasztása a *co do*-val nem olyan szabad, mint a *jeśli chodzi o*-val: a *co do*-val bevezetett rész csak akkor állhat a második tagmondatban, ha az általa szelektált topik nem csak egy eleme egy nagyobb halmaznak (20c).

- (20) a. **Adam Małysz był najlepszy jeśli chodzi o polskich skoczków.**
 Adam Małysz van-PAST.3SG legjobb ha megy -ról_{pp} lengyel-PL.ACC
 sığró-PL.ACC
 'Adam Małysz volt a legjobb, ami a lengyel sığrókat illeti.'

- (20) b. * **Adam Małysz był najlepszy co do polskich skoczków.**
 Adam Małysz van-PAST.3SG legjobb ami -hoz_{pp} lengyel-PL.GEN siugró-PL.GEN
 'Adam Małysz volt a legjobb, ami a lengyel siugrókat illeti.'

- (20) c. **Adam Małysz był najlepszy co do techniki skoków.**
 Adam Małysz van-PAST.3SG legjobb ami -hoz_{pp} technika-GEN ugró-PL.GEN
 'Adam Małysz volt a legjobb, ami az ugrások technikáját illeti.'
 (Sulich 2008: 95)

A korpuszban a *co do* kifejezésre ezernél több eredményt találtam. Ebből százat vizsgáltam meg a *jeśli chodzi o*-nál bemutatott szempontok alapján. 78 esetben jelent meg a *co do* a második tagmondatban, főmondat > mellékmondat sorrendben, tehát a főmondattól független típus kiugróan jellemző.

- (21) **Jan Dąbrowski nie miał żadnych wątpliwości co do charakteru krakowskiego uniwersytetu.**
 Jan Dąbrowski-NOM NEG van-PAST.3SG egy sem kétség-GEN ami -hez_{pp}
 karakter-GEN krakkói-GEN egyetem-GEN
 'Jan Dąbrowskinak nem volt semmilyen kétsége, ami a krakkói egyetem karakterét illeti.'

Koreferens névmás megjelenhet nyíltan és rejtetten egyaránt. A *to* lexéma mindkét típusban jelen lehet, hiszen ennek a topik-jelölőnek is inherensen benne van a szerkezetében, de a *jeśli chodzi o* kifejezéshez hasonlóan kötelező megjelennie, ha az alanyi névmás rejtetten van jelen (22).

- (22) **A co do Andrzeja, to pojawiał się czasami w knajpie.**
 de ami -hez_{pp} András-GEN TO megjelenik-PAST.3SG REFL.PRON néha -ban_{pp}
 kocsmá-LOC
 'De ami Andrást illeti, időnként megjelent a kocsmában.'

A *co do* által jelölt topik is kontrasztív, és ezt legtöbbször a *natomiast (ellentétben), jednak (azonban)* és az *a (és / de)* ellentétes kötőszavak megjelenése bizonyítja (22).

Minden szempontból ugyanazt mondhatjuk el a *co do* topik-jelölőről, amit a *jeśli chodzi o* szerkezetnél is bemutatunk, kivéve, hogy ennek a tematizálónak a sajátossága a speciális témaválasztás.

6.2.3.3. *Co się tyczy* [kogoś / czegoś]

Az *ami valakit / valamit érint* jelentésű kifejezést a fent elemzett topik-jelölőkkel azonos tulajdonságok jellemzik, ám a téma kiválasztásának legszubsztívabb módja a *co się tyczy* kifejezéssel való bevezetése. Gyakran áll hosszabb szövegekben bekezdések elején, ahol

feladata, hogy kiválasszon a témák közül egyet, melyről beszélni akar, tehát topikváltáskor, új topik bevezetésére használjuk.

Tulajdonképpen a szerkezet szemantikai különbsége a fent bemutatottaktól alig megragadható, inkább a pozíciójában figyelhető meg eltérés, Sulich szerint ugyanis nem állhat posztpozícióban:

- (23) ***Ten obraz mi się podoba, co się**
 ez-PRON.NOM kép-NOM én-DAT REFL.PRON tetszik-PRES.3SG ami REFL.PRON
tyczy kompozycji.
 érint-3SG kompozíció-GEN
 'Ez a kép tetszik nekem, ami a kompozíciót illeti.'
 (Sulich 2008: 95)

Ez a megállapítás arra enged következtetni, hogy ennél a kifejezésnél nem megengedett a főmondat > mellékmondat sorrend. Azonban a 16. korpuszban megjelent eredmény közül 3 esetben a főmondat megelőzi a mellékmondatot.

Hat találatban jelent meg koreferens névmás, minden alkalommal nyíltan.

- (24) **A co się tyczy Marka, Stallman twierdzi, że**
 de ami REFL.PRON illeti-3SG Márk-GEN Stallman-NOM állít-PRES.3SG hogy
pojawił się on w roku 1996.
 megjelenik-PAST.3SG REFL.PRON ő-NOM -ban_{pp} év-LOC 1996.
 'Am ami Márkot illeti, Stallman azt állítja, hogy 1996-ban bukkant fel.'

Az igen ritka szerkezet kontrasztív topikot szelektál, melyet az eddigi topik-jelölökhöz hasonlóan olyan kifejezések is nyomatékosíthatnak, mint az *a (és / de), ale (de), nawet (sőt), natomiast (ellentétben)*.

- (25) **A teraz co się tyczy długów...**
 és most ami REFL.PRON érint adósság-GEN.PL
 'Am most ami az adósságokat illeti...'

Összefoglalva ennek a három mondatopik-jelölő szerkezetnek az elemzését azt láthattuk, hogy a magyar nyelvben bemutatott tulajdonságok a lengyel tematizálókat is jellemzik. Az alábbi táblázat foglalja össze a három lengyel mondatopik-jelölő tulajdonságait a magyar nyelvvel összehasonlítva:

6.3. táblázat: *A lengyel és magyar mondattopik-jelölők tulajdonságainak összefoglalása*

<i>A lengyel és magyar mondattopik-jelölők közös tulajdonságai</i>	
Koreferens névmást tartalmazó típus	Főmondattól független típus
Névmás megjelenik a szerkezetben: nyíltan, vagy alanyi névmás esetén rejtetten.	Koreferens névmás nem jelenik meg a szerkezetben.
Mellékmondat > főmondat sorrend jellemzi.	Mellékmondat > főmondat sorrend és főmondat > mellékmondat sorrend jellemzi.
A topik beilleszthető a névmás helyére.	A topik nem illeszthető be a névmás helyére.
Kontrasztív topikot szelektál, ellentétes kötőszavak beilleszthetők.	
A mondattopik-jelölő által szelektált topik specifikus.	
<i>A lengyel mondattopik-jelölők sajátossága</i>	
A <i>to</i> lexéma opcionálisan mindkét típusban megjelenik mellékmondat > főmondat sorrendben.	

Láthatjuk, hogy a mondattopik-jelölők kiválasztásának kritériumai igazak az itt felsorolt topik-jelölőkre: permanensen téma-jelölők, nyíltan jelölik a témát, és csak specifikus kifejezésekkel tölthető ki üres argumentumhelyük.

Nem elemeztük még a *to* szerepét a vizsgált mondatokban. Láhattuk, hogy mindkét típusban opcionális a megjelenése, ám a névmást tartalmazó típusban megszűnik az opcionálitása, ha az alanyi koreferens névmás nem jelenik meg nyíltan³⁷. Ha a *to* jelen van, akkor a korábbi, *to*-val foglalkozó kutatásaim alapján azt feltételezhetjük, hogy a mondat logikai alany-állítmány relációjában játszik fontos szerepet, és egy speciális típusa a den Dikken (2006) által relátornak nevezett szemantikai tartalom nélküli elemeknek. A *to*-t [kontrasztív] jegy jellemzi, melyet nyílt topik megjelenése esetén a topik fejen helyet foglaló *to* a specifikálójának oszt ki.

Problematikusabbnak tűnik annak magyarázata, hogy rejtett alanyi névmás megjelenése esetén miért szűnik meg a *to* jelenlétének opcionálitása. Feltételezhetjük, hogy a *to* akkor jelenik meg a felszínen, ha szintaktikai eszközökkel is hangsúlyozni szeretnénk az előtte megjelenő kontrasztív topikot, és az azonosító alany-állítmány relációt.

³⁷ Egyes anyanyelvi adatközlők azt a mondatot is jólformálnak tartották, amikor sem a névmás, sem a *to* nem realizálódik nyíltan. Ebben az esetben a *to* megjelenése pusztán a kontrasztív olvasat hangsúlyozásának tudható be. Ugyanakkor újabb tesztek elvégzése során az adatközlők jelentős többsége csak akkor fogadta el jólformálnak az alanyi névmást tartalmazó mondatot, ha a két elem közül legalább az egyik megjelent a felszínen.

Természetesen a lengyel mondattopik-jelölők felsorolása és elemzése ezzel nem érhet véget, hiszen számtalan szinonim szerkezettel is ki lehet fejezni az *ami X-et illeti* kifejezést³⁸. Az ezek közötti eltérés vizsgálata a szemantika és a pragmatika feladata.

6.3. Adatok

A fent bemutatott adatokat összefoglalva a fejezet következő részében, a mondattopik-jelölő szerkezetek szintaxisának elemzési javaslatában az alábbi tények szorulnak magyarázatra:

- a. A főmondat tartalmaz (26) vagy nem tartalmaz (27) egy névmást, mely koreferens a mondattopik-jelölő által bevezetett mellékmondat topikjával.
- b. Ha van koreferens névmás, a topik-jelölőt tartalmazó mellékmondat mindig megelőzi a főmondatot (26).

(26) **Jeśli chodzi o komputer_i (to) można go_i tanio kupić.**
 ha megy -ról_{pp} számítógép TO lehet ez-PRON.ACC olcsón megvenni
 ‘Ami a számítógépet illeti, olcsón meg lehet venni.’
 (Bondaruk: személyes közlés)

- c. Ha nincs koreferens névmás, a mellékmondat megelőzheti (27) és követheti is a főmondatot.

(27) **Natomiast jeśli chodzi o barwę głosu,**
 azonban ha megy -ról_{pp} szín-ACC hang-GEN
(to) Elvis Presley nie miał sobie równych.
 TO Elvis Presley-NOM NEG van-PAST.3SG REFL.PRON egyenlő-ADJ.PL.GEN
 ‘Azonban ami a hangszínt illeti, Elvis Presleynek nem volt párja.’

- d. A *to* partikula akkor és csak akkor jelenhet meg a főmondatban, ha a mellékmondat megelőzi a főmondatot (28).

(28) **Co do kotów_i, to nie pro_i są na ogół maďre.**
 ami -hoz_{pp} macska-PL.GEN TO NEG van-PRES.3PL általában okos-ADJ.PL
 ‘Ami a macskákat illeti, általában nem okosak.’

- e. A mondattopik-jelölő által bevezetett mellékmondat topikja kontrasztív olvasatú bármely mondatrend esetén (29).

³⁸ Így például a *jeźli chodzi o [kogoś / coś] (ami valakit / valamit illet)* kifejezés, mely a *jeźli chodzi o [kogoś / coś] (ami valakit / valamit illet)* fent elemzett szerkezettel minden tulajdonságát tekintve szinonim. A különbség kizárólag a gyakoriságában és egyes stilisztikai jegyekben keresendő.

- (29) **Ewa pracuje w kawiarni. Co się tyczy √ Adama,**
 Éva-NOM dolgozik-PRES.3SG -ban_{pp} kávézó-LOC ami REFL.PRON illet Ádám-GEN
(to) nie wiem, co on robi.
 TO NEG tud-PRES.1SG mi ő-NOM csinál-PRES.3SG
 ‘Éva egy kávézóban dolgozik. Ami √ Ádámot illeti, nem tudom, hogy ő mit csinál.’

f. A főmondat és a mellékmondat referenseit halmaz-részhalmaz viszony jellemzi:

- (30) **Co do polskich skoczków to Adam Małysz był najlepszy.**
 ami –hoz_{pp} lengyel-GEN.PL síugró-GEN.PL TO Adam Małysz-NOM van-PAST.3SG legjobb
 ‘Ami a lengyel síugrókat illeti, Adam Małysz volt a legjobb.’

6.4. Elemzési javaslat

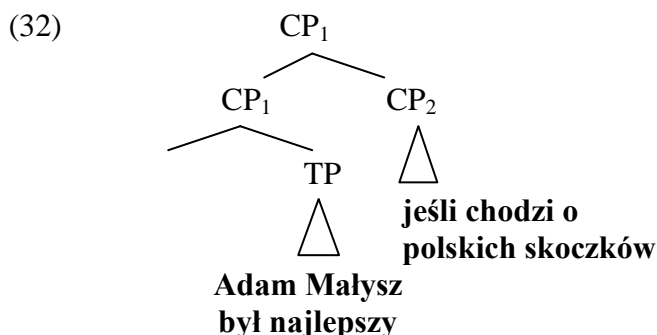
A magyar adatok elemzésénél láthattuk, hogy az *ami X-et illeti* szerkezeteknek két típusát különböztetjük meg: a főmondattól független típust, és a koreferens névmást nyíltan vagy rejtetten tartalmazó típust. Javaslatom e felosztással szemben azonban a lehetséges mondatrendre épít, és a kétféle elemzési javaslatot a lengyel *to* jelenlétéből kiindulva mutatja be, mely kizárólag mellékmondat > főmondat sorrendben jelenhet meg. Először a főmondattól független típus főmondat > mellékmondat sorrendjét Kenesei (1992) nyomán a független alárendelés mintájára elemzem, majd a koreferens névmást tartalmazó típust, és a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendjét a *to* jelenlétének köszönhetően egy topikos frázisnak értelmezem. A javaslatok bemutatását követően a fentebb felsorolt adatokat magyarázom.

6.4.1. Főmondat > mellékmondat sorrend: a független alárendelés

A magyar topik-jelölő szerkezetek bemutatásánál már utaltam Bodányi (2011) elemzésére, aki a főmondat utáni alárendelő mondatot adjunktumnak tekinti, és a Kenesei (1992) által független alárendelésnek nevezett szerkezetet tulajdonítja neki, azaz a mellékmondatot a főmondathoz csatolja. A jobbra csatolással magyarázható a főmondat > mellékmondat sorrend.

Mivel a mellékmondat > főmondat sorrendű mondatokban a *to* jelen lehet opcionálisan, s ennek elemzésére külön szerkezetet javaslok, ezért a független alárendelést csak a főmondat > mellékmondat sorrendű, főmondattól független típus elemzésére alkalmazom:

- (31) **Adam Małysz był najlepszy jeśli chodzi o**
 Adam Małysz-NOM van-PAST.3SG legjobb ha megy -ról_{pp}
polskich skoczków.
 lengyel-PL.ACC síugró-PL.ACC
 'Adam Małysz volt a legjobb, ami a lengyel síugrókat illeti.'

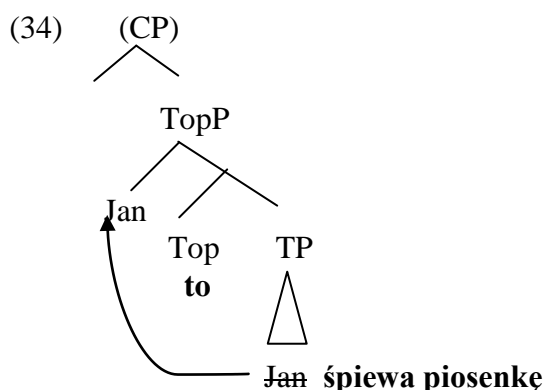

Kenesei alárendelésre vonatkozó javaslatában (8) a főmondatnak nincs CP projekciója, és a mellékmondati CP S-hez van csatolva. Az itt javasolt topik-jelökre alkalmazott, mellékrendelő viszonyra jellemző szerkezetben a főmondat TP-ben helyezkedik el, és mivel az ilyen típusú szerkezetek beágyazhatóak, CP₁-gyé terjeszthetjük ki, melynek fejében a mondatbevezető foglalhat helyet. Ezután jobbra adjungálva ugyanolyan kategóriájú frázist csatolunk hozzá (CP₁), így helyet biztosítva a mellékmondatnak, mely CP₂-ben található. A szerkezet magyarázza a névmás megjelenésének lehetetlenségét a topik-jelölőt tartalmazó kifejezéseknek ebben a típusában, ugyanis az antecedens nem előzi meg, és nem is vezérli a névmást. Ez a szerkezet a jobbra csatolásnak köszönhetően magyarázza a főmondat > mellékmondat sorrendet. Ugyan balra adjungálás esetén a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendje is megragadható volna, a *to* jelenlétének köszönhetően egy másik szerkezetet javaslok, mellyel több adat magyarázható.

6.4.2. Mellékmondat > főmondat sorrend: topikos frázis

A mondattopik-jelölőt tartalmazó mondatok másik típusát a benne opcionálisan megjelenő *to* lexéma felől közelítem meg. A *to*-val foglalkozó korábbi fejezetben azt állítottam, hogy a *to* egy speciális relátor (den Dikken 2006), mely a mondat logikai alanya és predikátuma közötti kapcsolatért felelős. Hangzó topik esetén a specifikálójában (Spec.TopP) megjelenő kontrasztivitást ellenőrzi, fonetikailag testes topikot nem tartalmazó mondat esetén a [kontrasztív] jegyet a komplementumának (FocP vagy TP) osztja ki. Az elemzésben azt bizonyítottam, hogy ez a *to* mindkét felszíni megjelenése esetén (mondatkezdő pozícióban és a topik-komment rész határán) teljesül. Jelen szempontból a nem mondatkezdő pozícióban elhelyezkedő *to* lesz érdekes számunkra. Ennek ábrázolására az alábbi szerkezetet javasoltam:

- (33) √ **Jan to śpiewa piosenkę.**
 János-NOM TO énekel-PRES.3SG dal-ACC
 'Ami √ Jánost illeti, énekel egy dalt.'

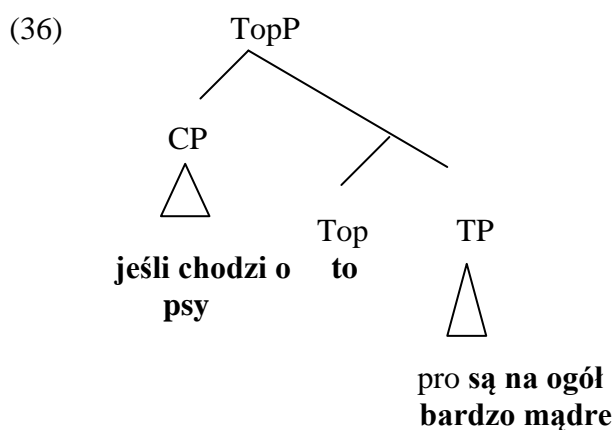

Ebben a szerkezetben a *to* mint egy összekötő kapocs a topik és a komment között, a topik fejben foglal helyet, Spec.TopP-ben a topik található, mely kontrasztív.

Ahogy e fejezetben bemutatott valamennyi topik-jelölőnél felsorakoztatott példában láthattuk, a szerkezetbe kódolva mindig megjelenik a *to* nyíltan vagy rejtetten. Azt feltételezhetjük, hogy a felszínen akkor realizálódik nyíltan, ha hangsúlyozni szeretnénk a topik kontrasztivitását.

Ezek alapján az alábbi szerkezetet feltételezhetjük:

- (35) **Jeśli chodzi o psy, to są na ogół bardzo mądre.**
 ha megy -ról_{pp} kutya-PL .ACC TO van-PL.3PL általában nagyon okos-PL.ADJ
 'Ami a kutyákat illeti, általában nagyon okosak.'
 (Sulich 2008: 64)

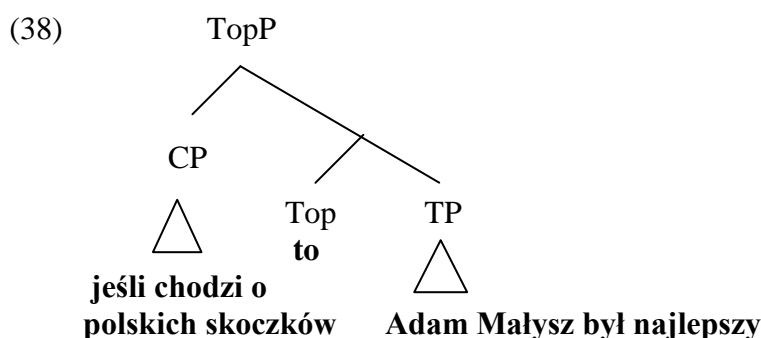

Az első típus elemzéséhez hasonlóan a főmondat TP-ben, a mellékmondat CP-ben helyezkedik el. A *to* lehetséges megjelenése miatt azonban más szerkezetet feltételezhetünk. Az egész mondat egy topikos frázis, melynek fejében a *to* foglal helyet. Ez a kiindulópontja az elemzésnek. A (36)-os mondatban a topik (*psy*) kontrasztív olvasattal rendelkezik. Az

alany helyben generált, a főmondatban *pro* található. A *to* megjelenése kötelező, mely a specifikálójában helyet foglaló topik [kontrasztív] jegyének a megtestesülése.

Ugyanezzel a szerkezettel ragadhatjuk meg a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendjét, hiszen a *to* ebben az esetben is megjelenhet, így az egész mondat egy topikos frázis, melynek fejében a *to* foglal helyet. A mellékmondat CP, a főmondat TP kategóriájú frázis. A (37)-es példában a topik és a komment egy eleme között rész-egész viszony van. A mellékmondatban található topik-jelölő szelektál egy topikot, mely referensének a főmondati alany referense részhalmaza. A független alárendelésnél idézett példa tagmondatainak felcserélésekor is ezt láthatjuk:

- (37) **Jeśli chodzi o polskich skoczków, to Adam Malysz**
 ha megy -ról_{PP} lengyel-PL.ACC sığró-PL.ACC TO Adam Malysz-NOM
był najlepszy.
 van-PAST.3SG legjobb
 ‘Ami a lengyel sığrókat illeti, Adam Malysz volt a legjobb.’

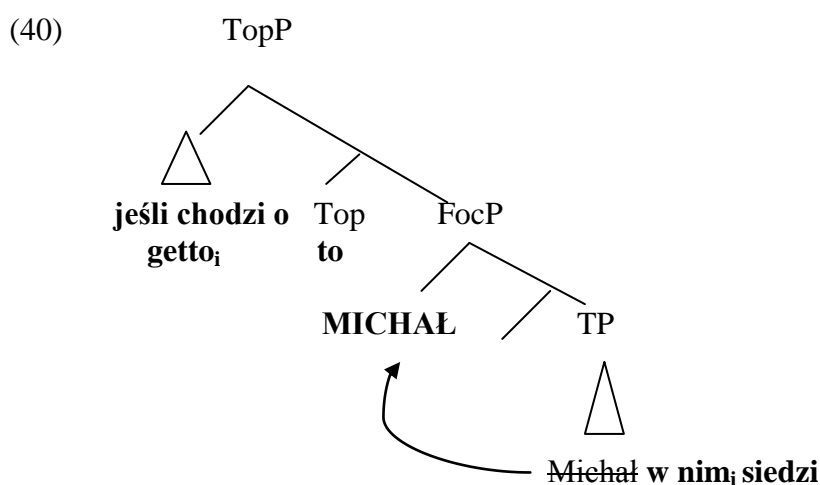
A különbség a koreferens névmást tartalmazó, és a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendjének elemzése között a topikok és az alany-állítmány reláció típusában rejlik. Ami az előbbi különbséget illeti, a (38)-as szerkezet is mutatja, hogy itt nem a főmondat egy összetevője lett topicalizálva, hanem a topik-jelölő egy másik topikot vezetett be, melyet függeléktopiknak (*hanging topic*) nevezünk. Ez a típusú topik általában egy, a fő állítást jelölő mondatszerű összetevő mellett helyezkedik el. A több európai nyelvben is megtalálható, legtöbbször konvencionizált topik-jelölő kifejezések is ilyen függeléktopikot szelektálnak, melyek nem koreferálnak a mondat egyetlen elemével sem, hanem a topik és a szituáció közötti szemantikai viszonyt specifikálják (Maslova-Bernini 2006: 78).

A koreferens névmást tartalmazó, és a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendjének elemzése során megfigyelhető másik különbség az alany-állítmány reláció típusában rejlik. Pan-Hu (2009) topik-értelmezési feltételének értelmében a

függeléktopik a komment egy elemének tulajdonságát jelöli, míg a koreferens névmást tartalmazó szerkezet topikja a komment egy elemével való azonosságát fejezi ki.

Mivel a *to*-t tartalmazó mondatok kommentjének kategóriája FocP is lehet kimerítő fókuszot tartalmazó mondatok esetében, a (39)-es példamondat is levezethető ugyanezzel a szerkezettel. Ahogy azt korábban kimutattam fókusz-tesztek segítségével, a lengyel preverbális fókusz kötelezően kontrasztív és kimerítő. Így Spec.FocP-be emelkedik, mely a lengyel nyelv szabad szórendjének köszönhetően a topik előtt vagy után is megjelenhet. Topik-jelölőt tartalmazó mondatok esetében a fókuszos frázis TopP és TP közötti pozícióban jelenik meg, ha a mondatban azonosító fókusz található. Ebben a szerkezetben, a topik fejen helyet foglaló *to* relátorként biztosítja a predikációs viszonyt, és a specifikálójában megjelenő topik kontrasztivitását ellenőrzi. Az azonosító fókusz Spec.FocP-be emelkedik, fókusz fejen a [fókusz] jegy található, a *background* (a fókuszot már nem tartalmazó komment) TP-ben foglal helyet.

- (39) **Jeśli chodzi o getto, to MICHAŁ w nim siedzi.**
 ha megy -ról_{pp} getto-ACC.NEUT TO Mihály-NOM -ban_{pp} PRON.LOC ül-3SG
 'Ami a gettót illeti, MIHÁLY az, aki ott van.'

Az elemzési javaslatok bemutatása után az alábbi válaszok adhatóak a fejezet során feltett valamennyi kérdésre:

A lengyel nyelvben a magyar nyelvhez hasonlóan két típusú topik-jelölőt tartalmazó szerkezetet különböztethetünk meg. Szintaktikailag az engedélyezett főmondat-mellékmondat sorrendjük szerint elemezhetőek a két bemutatott szerkezet alapján. Valójában tehát nem a két típusnak tulajdonítunk egy-egy szerkezetet, hanem az elemzés döntő kritériuma a *to* lexéma lehetséges jelenléte. Míg a főmondat > mellékmondat típus a független alárendelés mintájára elemezhető, a *to* lexemát engedélyező mellékmondat > főmondat típus topikos frázisként

értelmezhető. Utóbbi mind a főmondatról független, mind a koreferens névmást tartalmazó típusnál megtalálható, a különbség a topikok típusában, és az alany-állítmány reláció típusában rejlik.

A javasolt szerkezetek a fókusz is magyarázzák.

A topik-jelölőt tartalmazó szerkezetek legfontosabb jellegzetessége, hogy topikjuk kontrasztív. Ezt a lengyel topik-jelölő szerkezetekben inherensen kódolt *to* lexéma opcionális jelenléte is alátámasztja, mely a [kontrasztív] jegy megtestesítője. A rejtett alanyi névmást tartalmazó mondatokban a *to* kötelezően jelen van, más esetekben akkor testesül meg, ha szintaktikailag is nyomatékosítani szeretnénk a topik kontrasztivitását.

Az adatok összefoglalása során megállapított jellegzetességekre az alábbi magyarázat adható az elemzési javaslatok alapján:

a. A főmondat tartalmaz, vagy nem tartalmaz egy névmást, mely koreferens a mondattopik-jelölő által bevezetett mellékmondat topikjával. TopP projekció feltételezése esetén a főmondat koreferens névmást tartalmazó típusa a mellékmondat topikjával koreferens névmást tartalmaz. Adjunkció esetén a névmás nem jelenhet meg, a névmás nem lehet koreferens az őt követő lexikális NP-vel.

b. Ha van koreferens névmás, a topik-jelölőt tartalmazó mellékmondat mindig megelőzi a főmondatot. Ennek magyarázatához azt feltételeztük, hogy a topik-jelölő Spec.TopP-ben helyezkedik el.

c. Ha nincs koreferens névmás, a mellékmondat megelőzheti és követheti is a főmondatot. Előbbi esetben egy topikos frázist feltételezhetünk, ahol a topik-jelölő Spec.TopP-ben található, főmondat > mellékmondat sorrend esetén pedig jobbra-adjungálást javasoltunk.

d. A *to* partikula akkor és csak akkor jelenhet meg a főmondatban, ha a mellékmondat megelőzi a főmondatot. A topik fejből megjelenő *to* volt az elemzés kiindulópontja: mellékmondat > főmondat sorrend esetén egy topikos frázist feltételeztünk, főmondat > mellékmondat sorrend esetén azonban adjunkciót, ahol topikos frázis nem épül ki. Így a *to* nem tud megjelenni.

e. A mondattopik-jelölő által bevezetett mellékmondat topikja kontrasztív olvasatú bármely mondatrend esetén. Azt feltételezhetjük, hogy a mondattopik-jelölő teszi a topikot

kontrasztív, a *to* partikula pedig hangsúlyozza azt, hiszen a *to* kontrasztív relátorként csak kontrasztív topikot tartalmazó mondatokban jelenhet meg, hangsúlyozva annak kontrasztivitását.

f. A főmondat és a mellékmondat referenseit halmaz-részhalmaz viszony jellemzi. Ezt Pan-Hu (2008) szemantikai megszorításával magyaráztam.

6.5. Összefoglalás

A fejezet célja a lengyel topik-jelölő szerkezetek bemutatása volt. Ez a téma mind a lengyel nyelvészek körében, mind a generatív irodalomban feltáratlan terület. Mondattopikot szelektáló lexikális egységeket tettem korpuszalapú vizsgálatom tárgyává, s az egyetlen lengyel nyelvű pragmatikai (Sulich 2008), és magyar nyelvű generatív (Bodányi 2011) tanulmányt törekedtem szintézisbe állítani az univerzális grammatika eszközeivel, miközben olyan szerkezetet javasoltam, mellyel leírhatók a vizsgált kifejezések. Ebben a fejezetben három fő problémát jártam körül: *a)* A felállított kritériumok alapján milyen topik-jelölők képezhetik a vizsgálatunk tárgyát, és hogyan jellemezhetőek pragmatikailag? *b)* Milyen módon írhatók le szintaktikailag és szemantikailag a lexikális topik-jelölők? *c)* A javasolt elemzés hogyan magyarázza a *to* szerepét a topik-jelölőt tartalmazó mondatokban?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához ismertettem a mondattopik kiválasztásának kritériumait, majd bemutattam a magyar topik-jelölő szerkezetek tulajdonságait (Bodányi 2011), melyeket összehasonlítottam a lengyel korpuszban gyűjtött adatokkal. Azt állapítottam meg, hogy a magyar nyelvhez hasonlóan a lengyel is két típusú topik-jelölővel rendelkezik, és hasonló szintaktikai és szemantikai tulajdonságok jellemzik, mint a magyar megfelelőiket. Ez alapján fő állításom az volt, hogy a topik-jelölők kontrasztív topikot szelektálnak, és azok az esetek, ahol a *to* megjelenhet a mondatban (koreferens névmást tartalmazó típus, valamint a főmondattól független típus mellékmondat > főmondat sorrendje), topikos frázisként értelmezhetőek, és a lengyel *to* [kontrasztív] jegyű relátor (den Dikken 2006) segítségével elemezhetőek, míg a főmondattól független típus főmondat > mellékmondat sorrendje Kenesei (1992) nyomán a független alárendelés mintájára ragadható meg. Az elemzési javaslatok magyarázatot adtak az egyes szórendi variációkra és a lengyel mondattopik-jelölők valamennyi tulajdonságára.

7. A PREDIKÁTUM-EMELÉS

7.1. Bevezetés

Ebben a fejezetben a lengyel predikátum-emelés (*Predicate Cleft Construction - PCC*) tulajdonságait mutatom be. Célom olyan szerkezet felvázolása, mellyel megragadható a lengyel PCC valamennyi tulajdonsága, valamint magyarázhatóak e szerkezet legrelevánsabb megszorításai, más nyelvek adatai alapján a lengyel nyelvben nem várt jellegzetességei. Ennek a szerkezetnek a bemutatása több szempontból is aktuális: egyrészt a lengyel predikátum kiemelésének lehetőségével generatív keretben eddig egyetlen szerző foglalkozott (Bondaruk 2009, 2012a), másrészt megragadható általa a topik, a kontrasztivitás, és a *to* összetevő is, melyek jelen disszertáció központi témái. A PCC-re vonatkozó legrelevánsabb elemzési javaslatok bemutatásán túl (Abels 2001, Vicente 2005, Ürögdi 2006) célom egy lengyel-magyar-oroszc összehasonlító elemzés.

Tézisem, hogy a lengyel predikátum-emelés során opcionálisan megjelenő *to*-t megelőző összetevő kontrasztív topikként értelmezhető, és a Spec.TopP-be minden esetben egy frázis másolata kerül – azé a frázisé, melyet topicalizálni szeretnénk. Célom a lengyel predikátum-emelés két, egymással ellentétes tendenciájának levezetése: egyes esetekben (az igei predikátum-emeléskor) mindkét másolat nyíltan realizálódik, más esetekben azonban (összetett igealakok, valamint az AP/NP kategóriájú, másodlagos predikátum-emelés) csak az egyik másolat (a felső) ejtődik.

Ennek feltételeit vizsgálom meg, és olyan szerkezeti elemzést javaslok, mellyel egyszerre megragadható mindkét jellegzetesség. Ehhez azt feltételezem, hogy a lengyel PCC esetén a mozgatás másolási teóriájának (*Copy Theory of Movement*) értelmében létrejött másolatok felszíni realizációja bizonyos feltételekhez köthető.

Azt is vizsgálom, hogy a korábbi *to*-ra vonatkozó elemzésem tükrében miként magyarázható a lengyel PCC.

A fejezet felépítése a következő: a 2. pontban a lengyel predikátum-emelést mutatom be, különös tekintettel a magyar, orosz és spanyol PCC általános tulajdonságaira. A 3. pont célja a predikátum-emeléssel kapcsolatos korábbi elméletek ismertetése, majd a 4. pontban két nyelvspecifikus elemzést foglalkozok össze, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy ezek alkalmazhatóak-e a lengyel predikátum-emelés adataira. Az 5. pontban egy olyan szerkezetet javaslok, mely alkalmazható a lengyel predikátum-emelés valamennyi jellegzetességére. Végül a 6. pontban a *to* lexéma szerepe felől közelítem meg a predikátum-emelést.

7.2. Adatok

7.2.1. Az igei predikátum-emelés

A predikátum bal perifériára történő emelésének jelenségére a '80-as években számos kutató (például Muysken 1978) felhívta a figyelmet. Generatív keretben Koopman (1984) jellemezte először a vata nyelv elemzése során. A szerkezet fő jellegzetessége, hogy a főnévi igenévi formában kiemelt predikatív összetevő másolata ragozott formában ismét megjelenik a mondat belsejében. A különböző nyelvek eltérő stratégiát alkalmaznak a predikátum-emelés során, s abban is eltérhetnek, hogy a predikátum kiemelése topikalizáció vagy fókuszálás céljából történik-e meg. A lengyel azok közé a nyelvek közé tartozik, ahol a predikátum emelése során a mondat bal perifériáján megjelenő predikatív összetevő topikolvasatot hív elő. Ebben a pontban a lengyel PCC tulajdonságait elemzem.

Generatív keretben egyetlen szerző foglalkozik (Bondaruk 2009, 2012a) a lengyel predikátum-emeléssel. Elemzésében az orosz PCC tulajdonságai alapján hívja fel a figyelmet a lengyel predikátum-emelés kettős tendenciájára. A lengyel nyelvben (többek között a magyarral, a spanyollal és az oroszsal együtt) kontrasztív topikként jelenik meg az ige (a puszta ige vagy az igei frázis) másolata főnévi igenévi alakban a mondat kezdő pozíciójában, míg az ige ragozott alakja a mondat belsejében ismét megjelenik. A lengyel (és orosz) nyelvben a kiemelt igét opcionálisan követheti a *to* lexéma. Ez a szerkezet például akkor használatos, ha egy hamis állítást szeretnénk vele cáfolni.

(1) a. **Myślalem, że Piotr nic nie pije.**
gondol-PAST.1SG hogy Péter-NOM semmi NEG iszik-PRES.3SG
'*Azt gondoltam, hogy Péter semmit nem iszik.*'

(1) b. **√ Pić to pije, i całkiem sporo.**
inni-INF TO iszik-PRES.3SG és egészen sok
'*√ Inni iszik, és nem is keveset.*'
(Bondaruk 2007: 1)³⁹

Mivel a kiemelt összetevő topik (melynek lényegi tulajdonsága, hogy logikai alanyként egy már ismert dologra utal), új információt nem hordozhat, de a már adott kontextusban relevánsabbá teszi a kiemelt összetevőt.

Alábbiakban spanyol (Vicente 2005), orosz (Abels 2001) és magyar (Ürögdi 2006) adatok bemutatásával ismertetem a lengyel PCC-t. Először elsősorban azokat a tulajdonságait

³⁹ A példák a szerző 2007. december 1-3. között, Lipcsében elhangzott előadásának kéziratában szerepelnek.

mutatom be, melyek más nyelvek PCC során megfigyelt jellemzőivel hasonlóságot mutatnak. A lengyel anyanyelvi beszélőkkel készített kérdőíves tesztek adatainak felvázolásakor a PCC általános elemzésére is törekszem Abels (2001), Bondaruk (2009, 2012a), Ürögdi (2006) és Vicente (2005) javaslatai nyomán.

Az alábbi kérdések merülnek fel a predikátum-emeléses szerkezetek elemzése során, melyekre ebben az alpontban választ keresek:

- a. Létezik-e igei topikalizáció a lengyel nyelvben, s milyen igei osztályokra vonatkozhat?
- b. Milyen összetevő vethető alá a predikátum-emelésnek?
- c. Mozgatás eredménye, vagy helyben generált a lengyel PCC?
- d. Lehetséges-e hosszú igei emelés a lengyel mondatokban?
- e. Van-e különbség a lengyel nyelvben a predikátumhatározók és a mondathatározók viselkedése között a predikátum-emelés során?
- f. Megjelenhet-e alany a bal perifériára emelt összetevő előtt?
- g. Megjelenhetnek-e bővítmények az ige felsőbb másolatát követően?

a. A lengyel nyelvben, az oroszhoz (Abels 2001) hasonlóan, nincs arra vonatkozóan korlátozás, hogy milyen típusú igék vethetők alá a predikátum-emelésnek. A kérdőíves tesztek igazolták, hogy unergatív (2a), unakkuzatív (2b), ditranzitív (c), PP-vonzattal ellátott (2d) és CP-vonzattal ellátott (2e) igék másolása egyaránt jólformált mondatot eredményez:

- (2) a. √ **Strzelać nie strzelał, ale strzelbę trzymał w ręku.**
 lő-INF NEG lő-PAST.3SG de puska-ACC tart-PAST.3SG –ban_{PP} kéz-LOC
 ‘√ *Lőni nem lőtt, de tartott egy puskát a kezében.*’
- (2) b. √ **Rosnąć to Agnieszka rosła, ale często była chora.**
 nő-INF TO Ágnes-NOM nő-PAST.3SG de gyakran van-PAST.3SG beteg
 ‘√ *Nőni nőtt Ágnes, de gyakran volt beteg.*’
- (2) c. √ **Dać to ja jej dala książkę, ale niechętnie.**
 ad-INF TO én-NOM ő-DAT.FEM ad-PAST.1SG könyv-ACC de NEG szívesen
 ‘√ *Adni adtam neki könyvet, de nem szívesen.*’
- (2) d. √ **[Myśleć o żonie] to on myślał, ale kochał inną kobietę.**
 gondol-INF –ról_{PP} feleség-LOC TO ő-NOM gondol-PAST.3SG de szeret-PAST.3SG
 másik nő-ACC
 ‘√ *[Gondolni a feleségére] gondolt, de más nőt szeretett.*’

- (2) e. √ **Myśleć, że Adam jest przystojny to ona**
 gondol-INF hogy Ádám-NOM van-PRES.3SG jóképű TO ő-FEM.NOM
myślala, ale nie powiedziała nikomu.
 gondol-PAST.3SG.FEM de NEG mond-PAST.3SG.FEM senki-DAT
 ‘√ *Gondolni, hogy Ádám jóképű, gondolta, de nem mondta senkinek.*’

Fontos azonban, hogy a kiemelt ige aspektusának meg kell egyeznie a ragozott másolatáéval. Az orosz és a lengyel nyelvben rosszulformáltságot eredményez az eltérő aspektuális affixum.

- (2) f. * √ **Pročitat’ (to) ona ee počitala,...**
 olvas-INF.PERF TO ő-NOM.3SG.FEM az-ACC olvas-PAST.PERF.FEM
 ‘√ *Elolvasni olvasgatta, ...*’
 (Aboh – Dyakonova 2009: 1039)

- (2) g. * √ **[Jeść śniadanie] to oni zjedli, ...**
 enni-INF.IMP reggeli-ACC TO ők-NOM.3PL eszik-PAST.PERF3PL
 ‘√ *[Reggelit enni] megették, ...*’
 (Bondaruk 2012a: 62)

b. A spanyol, orosz, magyar és lengyel nyelv közös tulajdonsága, hogy a kiemelt puszta ige mellett megjelenhetnek komplementumok is:

- (3) a. √ **[Comprar un libro], Juan lo ha comprado.**
 vesz-INF egy könyv-ACC Juan-NOM CL PERF vesz-PAST
 ‘√ *[Venni egy könyvet] Juan vett.*’
 (Vicente 2005: 44)

- (3) b. √ **[Pisat' rabotu] ja uže načala...**
 ír-INF munka-ACC én-NOM már elkezd-PAST.SG
 ‘√ *[Megírni a feladatot] már elkezdtem...*’
 (IbnBari 2008: 1)

- (3) c. √ **[Virágot venni] vett, de más ajándékra nem futotta.**

- (3) d. √ **[Pisać wiersz] to już pisałam, ale jeszcze nie pisałam książki.**
 ír-INF vers-ACC TO már ír-PAST.1SG de még NEG ír-PAST.1SG könyv-GEN
 ‘√ *[Verset írni] már írtam, de még nem írtam könyvet.*’

Ezek a komplementumok tárgyi és PP-bővítmények egyaránt lehetnek. Megjelenésük opcionális, egyetlen eset kivételével: Bondaruk (2009) a lengyel létigét (*być*) szemantikailag üres összetevőnek jellemzi, melyet ezért kötelező kísérnie egy komplementumnak.

- (4) a. * √ **Być to był sławny, ale już nie jest.**
 lenni-INF TO van-PAST.3SG híres de már NEG van-PRES.3SG
 ‘√ *Lenni híres volt, de már nem az.*’

- (4) b. √ [Być sławny] to był, ale już nie jest.
 lenni-INF híres TO van-PAST.3SG de már NEG van-PRES.3SG
 ‘√ [Híresnek lenni] volt, de már nem az.’
 (Bondaruk 2007: 2)

A (4a) mondatot azonban a lengyel anyanyelvi beszélők egy része helyesnek fogadja el. A létige itt nem lehet szemantikailag üres, hiszen (4a)-ban maga az ige (a „levés”) áll kontrasztban. Ha a komplementuma követi (4b), akkor a kontraszt az ige + komplementum egységre vonatkozik. A magyarban sincs konszenzus az alábbi típusú mondatok jólfomáltságával kapcsolatban:

- (5) a. **Voltál az angol tanfolyamon?**
 (5) b. % √ **Volni voltam, de továbbra sem tudok egy szót sem.**

A magyar nyelvben a létigével kapcsolatban más korlátozás érvényes. Ürögdi (2006) a másodlagos predikátum-emelés elemzésekor mutatja meg, hogy kétféle létigét kell megkülönböztetnünk: a létige igei (*verbal be*) és kopulás (*copular be*) használatát. A magyar kopulát a predikatív frázison kívüli funkcionális projekció kiejtésének, megtestesülésének (*spell-out*) tartja, míg Peredy (2010) amellett érvel, hogy a magyar nyelvben „nincs *van*”. A magyar nyelvben a kopula nem jelenhet meg az előre hozott frázisban.

- (6) √ **Büszkének (*lenni/volt) büszke volt.**
 (Ürögdi 2006: 297)

Az igei létige csak olyan módon jelenhet meg PCC-ben, ha a létigét igeként fogjuk fel, és V alá inzertáljuk. Ebben az esetben az ige mozoghat önmagában, míg komplementuma fókuszba kerül (7a), vagy, ha nem történik fókuszálás, az ige és komplementuma együtt mozog (7b):

- (7) a. √ **Lenni MELLETTÉM volt, de az agya láthatóan máshol járt.**
 (7) b. √ [Otthon lenni] **otthon volt, de nem nyitott ajtót.**
 (Ürögdi 2006: 319)

Kijelentő módú, jelen idejű, harmadik személyű alanyt tartalmazó mondatokban nem jelenik meg hangzó kopula a magyar nyelvben, sem predikatív, sem azonosító mondatokban (Kádár 2011: 43). A szerző a predikatív mondatokat az ígés szerkezetekkel megegyező módon értelmezi, ahol a főnévi vagy melléknévi frázis a predikátum. Az azonosító mondatokat azonban szintaktikailag aszimmetrikusnak tekinti, ahol az egyik DP mindig

predikatív: a kismondatos javaslatában a funkcionális Pred frázis fejének komplementumát predikatív, specifikálóját pedig referenciális pozícióként tételezi (Kádár 2011: 85). Mindkét mondat típus esetén igaz, hogy ha a T fejben generált kopula idő- és egyeztető jegyei nullmorfémák, akkor a kopula nem ölt hangzó alakot. Ezt Kádár a következő predikatív mondatokkal világítja meg:

- (8) a. **Péter_{Top} Ø tanár_{Pred}.** (Kádár 2011: 89)
- (8) b. **PÉTER_{Foc} Ø tanár_{Pred}.** (Kádár 2011: 89)
- (8) c. ***Tanár (az) Péter.** (Kádár 2011: 15)
- (8) d. **√ Tanár_{KT} tanár Péter.** (Kádár 2011: 90)
- (8) e. **Péter tanár volt.** (Kádár 2011: 93)
- (8) f. **√ Tanár_{KT} PÉTER volt.** (Kádár 2011: 15)

Kádár ezekre a típusú mondatokra javasolt egyik szerkezetében az NP specifikálójában generált predikátum alanya (*Péter*) Spec.TopP (8a) vagy Spec.FocP (8b) pozícióba kerülhet, az NP fejében helyet foglaló predikátum pedig (*tanár*) T fejbe mozog, ahol lexikális elem lévén kombinálódik a ØT fejjel, hiszen az időjel kötött morféma. A (8c) rosszulformáltságának oka az a megszorítás (Kádár 2011: 90), hogy a non-verbális összetevő kontrasztív topikalizációjakor az időjelet viselő elem nem emelhető ki. A predikatív főnév vagy melléknév kontrasztív topikalizációjakor a predikatív AP/NP egy másolata a bal periférián datívuszi esetraggal ellátva jelenik meg (8d).

Ha a T fejben testes elem jelenik meg, akkor nincs szükség az N fej mozgatására, nem kell összekapcsolódnia az inflexióval, hiszen az már nem kötött morfémaként viselkedik. Ekkor a predikatív AP/NP Spec.TP-be (8e), vagy kontrasztív topikpozícióba (8f) kerülhet.

c. Az úgynevezett *genus species* topikalizáció fogalma arra a jelenségre utal, amikor a kiemelt predikátum nem szó szerint kerül megismérlésre a mondat belsejében, hanem annak egy szemantikailag szűkebb jelentése jelenik meg újra. A topikpozícióban megjelenő elem tehát általánosabb, mint a predikátum belsejében lévő. A PCC szintaxisának felvázolásakor látni fogjuk, hogy azokban a nyelvekben lehetséges a *genus species* topikalizáció, ahol a vizsgált szerkezet helyben generált. Ahol mozgás során foglalja el a kiemelt predikátum a

helyét, ott a *genus species* topikalizáció lehetősége nem áll fenn. Ezt láthatjuk a spanyol beszélők egyik csoportjánál, az oroszban, a magyarban és a lengyelben, míg a jiddisben és más spanyol anyanyelvi beszélők körében elfogadják a (9a) típusú mondatokat, így ők a PCC létrehozásával kapcsolatban más stratégiát alkalmaznak.

(9) a. * √ **Cocinar, Juan ha asado un pollo.**

főz-INF Juan-NOM PERF süt-PAST egy csirke

‘√ *Főzni Juan süített egy csirkét.*’

A dialektus (Vicente 2005: 54)

A B dialektus ezt a mondatot jólformálnak fogadja el, ahogy a jiddis is:

(9) b. √ [**Essen fish**], **est Maks hekht.**

eszik-INF hal-ACC eszik-3SG Max csuka-ACC

‘√ *Ami a halevést illeti, Max csukát evett.*’

B dialektus (Cable 2004, Vicente 2005: 51)

(9) c. * √ **Virágnak jácint volt, amit kapott a születésnapjára, mégsem volt elégedett.**

(9) d. * √ [**Jeśc rybę**] **to Jan jadl karpia.**

enni-INF hal-ACC TO János-NOM eszik-PAST.3SG ponty-ACC

‘√ *Halat enni János pontyot evett.*’

Ezek a példák azt bizonyítják, hogy a lengyel a magyarhoz (9c) és a spanyol egyik dialektusához (9a) hasonlóan a mozgatas stratégiájával hozza létre a PCC-t.

A konjunkcióból való kiemelés (*coordination island*) lehetősége az előző pontban bemutatott módhoz hasonlóan mutat eltéréseket az egyes nyelvekben. Vicente (2005) ezt a tesztet is annak kimutatására alkalmazza, hogy a PCC helyben generált-e, vagy mozgatas eredménye. Megállapítása ebben az esetben is az, hogy azok a spanyol anyanyelvi beszélők, akik a konjunkcióból való predikátum kiemelését helyesnek fogadják el, azok más stratégiát alkalmaznak (a helyben generáltság), mint azok, akik nem jólformálnak ítélik meg ezeket a mondatokat. A magyarban és a lengyelben rosszulformált mondatokat kapunk a konjunkcióból történő predikátum-emeléskor.

(10) a. * √ **Comer, Juan [[ha comido pescado] y [bebido vino]].**

eszik-INF Juan-NOM PERF eszik-PAST hal-ACC és iszik-PAST bor-ACC

‘√ *Enni Juan evett halat és ivott bort.*’

(Vicente 2005: 54)

(10) b. * √ **Szomjasnak szomjas és éhes volt.**

- (10) c. * √ **Jeść to Jan jadł rybę i pił wino.**
 enni-INF TO János-NOM eszik-PAST.3SG hal-PAST és iszik-PAST.3SG bor-ACC
 ‘√ *Enni János evett halat, és ivott bort.*’

d. Az orosz és a lengyel nyelv különbségére hívja fel a figyelmet Bondaruk (2012a) az alárendelt mondaton belüli mozgatás lehetőségének vizsgálatakor. A predikátum-emelés az oroszban (11b) rosszulformáltságot eredményez a beágyazott mondatban, szemben a lengyelrel (11a).

- (11) a. **Mama powiedziała, że √ [widzieć Marka] to nie widziała, ale z nim rozmawiała.**
 anya-NOM mond-PAST.3SG.FEM hogy lát-INF Márk-ACC TO NEG
 lát-PAST.3SG.FEM de -val_{pp} ő-INST beszél-PAST.3SG.FEM
 ‘*Anya mondta, hogy √ látni nem látta Márkot, de beszélt vele.*’

- (11) b. * **Mama skazala čto √ videt' (to) ona Sergeja nie videla.**
 anya-NOM mond-PAST.3SG hogy lát-INF TO ő-NOM.FEM Szergej-ACC NEG
 lát-PAST.3SG
 ‘*Anya mondta, hogy √ látni nem látta Szergejt.*’
 (Bondaruk 2012a: 63)

e. Abels (2001) mutatta ki az orosz PCC azon jellegzetességét is, hogy predikátumhatározók megjelenhetnek az ige felsőbb másolatát megelőzően, a mondathatározók jelenléte azonban nem eredményez jólformált mondatot. A kérdőíves vizsgálatok ugyanezt mutatták a lengyel nyelv esetében is. Abels a jelenséget azzal magyarázza, hogy a predikátumhatározó a fejhez van csatolva, és ezért megjelenhet a fejpozícióban az ige mellett, a mondathatározók viszont nem lehetnek a fejhez csatolva.

- (12) a. √ [**Bystro pečatat'] (-to) on pečetaet, no delaet mnogo ošibok.**
 gyorsan gépel-INF TO ő-NOM gépel-PRES.SG de csinál-PRES.SG sok hiba-PL
 ‘√ [*Gyorsan gépelni*] *(*gyorsan*) gépelt, de sok hibát vétett.’
 (Abels 2001: 7)

- (12) b. * √ [**Včera pečatat'] (-to) on pečatal, no sdelal mnogo ošibok.**
 tegnap gépel-INF TO ő-NOM gépel-PRES.SG
 de csinál-PRES.SG sok hiba-PL
 ‘√ [*Tegnap gépelni*] gépelt, de sok hibát vétett.’
 (Abels 2001: 8)

- (12) c. √ [**Szybko pisać] to on pisał, ale robił dużo błędów.**
 gyorsan ír-INF TO ő-NOM ír-PAST.3SG de csinál-PAST.3SG sok hiba-PL.GEN
 ‘√ [*Gyorsan írni*] *(*gyorsan*) írt, de sok hibát vétett.’

- (12) d. * √ [**Wczoraj pisać**] **to on pisał, ale robił dużo błędów.**
 tegnap ír-INF TO ő-NOM ír-PAST.3SG de csinál-PAST.3SG sok hiba-PL.GEN
 ‘√ [Tegnap írni] írt, de sok hibát vétett.’

A magyar nyelvben a predikátumhatározó csak abban az esetben jelenhet meg a kiemelt ige előtt, ha az alsóbb másolatban szintén jelen van.

- (12) e. √ [**Gyorsan írni**] **gyorsan írt, de sok hibát vétett.**

f. Alany egyik nyelvben sem jelenhet meg a PCC felső igei másolatát megelőzően, hiszen a főnévi igenév nem tud semmilyen esetet kiosztani.

- (13) a. * √ [**Én utálni**] **én utálom Pétert, (de miért fontos ez?)**

(Ürögdi 2006: 301)

- (13) b. * √ [**On nienawidzić**] **to on nienawidzi go,**
 ő-NOM utál-INF TO ő-NOM utál-PRES.3SG ő-ACC
ale czasem rozmawiają.
 de néha beszél-PRES.3PL
 ‘√ Ő utálni ő utálja, de néha beszélnek.’

g. Ürögdi (2006) emeli ki a magyar AP/NP kategóriájú PCC-nek azt a korlátozását, hogy fejet követő pozícióban nem jelenhet meg bővítmény (*post-head modifier*). Ez a korlátozás a lengyel nyelvre nem érvényes, mert a magyarban az AP fejevéig, míg a lengyelben fejkezdetű.

- (14) a. * √ [**Büszkének Péterre**] **büszke volt.**⁴⁰

(Ürögdi 2006: 297)

- (14) b. √ [**Dumny z Piotra**] **to ojciec był, ale teraz nie**
 büszke -ból_{pp} Péter-GEN TO apa-NOM van-PAST.3SG de most NEG
podobał mu się wybór jego syna.
 tetszik-PAST.3SG ő-DAT REFL.PRON választás-ACC övé-PRON fia-GEN
 ‘√ [Büszkének Péterre] büszke volt az apja, de ezúttal nem tetszett neki a fia választása.’

Ebben az alpontban a lengyel predikátum-emeléses szerkezetek tulajdonságait vizsgáltam meg kérdőíves tesztek segítségével, melyet a más nyelvekben megfigyelt jellegzetességek alapján készítettem el. Az alábbi pontokban foglalhatjuk össze a lengyel PCC tulajdonságait:

⁴⁰ Az Ürögdi által idézett mondat a magyar anyanyelvi beszélők egy csoportja számára jólformált.

- A kiemelt predikátum kontrasztív topik, mely igei predikátum esetén főnévi igenévi alakban a mondat bal periferiáján jelenik meg, majd a mondat belsejében újra megismétlésre kerül ragozott formában.
- A lengyel nyelvben minden igeosztály alávehető a predikátum-emelésnek (a).
- Az igei topikalizációnak puszta ige, valamint igei frázis (ige + komplementum) egység is alávehető (b) (ez vonatkozik a létigére is, melyet Bondarukkal (2009) szemben nem nevezek szemantikailag üresnek).
- Az ige felső másolatának megjelenése mozgató eredménye, melyet többek között a *genus species* topikalizáció és a konjunkcióból való kiemelés lehetetlensége támaszt alá (c).
- Az orosz nyelvvel ellentétben az ige hosszú mozgatója lehetséges a lengyelben (d).
- A kiemelt ige előtt predikátumhatározók megjelenhetnek, mondathatározók viszont nem (e).
- Alany nem jelenhet meg kiemelt ige előtt, hiszen a főnévi igenév nem tud esetet kiosztani (f).
- A magyar nyelvvel ellentétben a lengyel nyelvben megjelenhetnek a kiemelt predikatív elemet követően bővítmények (g).

7.2.2. Az összetett igealakok és a nem-verbális predikátum-emelés

Alábbiakban a PCC más nyelvekben is jellemző tulajdonságai után olyan eltéréseket és korlátozásokat mutatok be, melyek specifikusak a szláv, s köztük a lengyel nyelvre. Eddigiekben a lengyel predikátum-emelésre jellemző tendencia egyik aspektusát jellemeztem, azt az esetet, amikor mindkét másolat nyíltan realizálódott. A következő pontban olyan adatokat mutatok be, amikor lehetetlen az alsó másolat ejtése.

A lengyel, orosz és magyar összetett igealakok (például *będe pisać – írni fogok, muszę pisać – írnom kell*) esetében predikátum-emelés nem lehetséges az eddig bemutatott módon, az alsó másolat ebben az esetben nem realizálódik a felszínen.

(15) a. * √ **Čitat'** (-to) on budet čitat'.
olvas-INF TO ő-NOM fog-SG olvas-INF
 '√ *Olvasni, ő fog olvasni.*'

(Abels 2001: 4)

- (15) b. √ **Čítat' (-to) on budet.**
 olvas-INF to ő-NOM fog-SG
 '√ *Olvasni ő fog.*'

(Abels 2001: 5)

- (15) c. √ **Írni fog.**

- (15) d. √ **Czytać to on będzie (*czytać), ale nie zrozumie.**
 olvas-INF TO ő-NOM fog-3SG olvas-PAST.3SG de NEG érti-FUT.3SG
 '√ *Olvasni √ fog *(olvasni), de nem fogja érteni.*'

Kivételt képez ez alól az az eset, amikor a lengyel segédige mellett megjelenhet a felszínen az alsóbb másolat, ha az finit. A lengyel ugyanis többféleképpen is ki tudja fejezni a jövő időt: az ige perfekt alakjával, a segédigével (a létige jövő idejű alakja) és főnévi igenévvel, illetve segédigével és az ige nemet jelölő igealakjával, az úgynevezett áligenévvel (Saloni 2001).

- (16) √ **Opowiadać to Jan będzie o tym opowiadał (*opowiadać).**
 mesélni-INF TO János-NOM fog-3SG –ról_{pp} ez-LOC mesél-PAST.3SG
 '√ *Mesélni János fog erről.*'

A másodlagos predikátum-emeléskor szintén lehetetlen az alsó másolat kiejtése:

- (17) a. √ **Chora Ewa naprawdę była (*chora).**
 beteg-NOM Éva-NOM valóban van-PAST.3SG beteg
 '√ *Beteg Éva valóban volt.*'

- (17) b. √ **[Być chora] to Ewa była, ale już nie jest.**
 lenni-INF beteg-NOM TO Éva-NOM van-PAST.3SG de már NEG van-PRES.3SG
 '√ *[Betegnek lenni] Éva beteg volt, de már nem az.*'

A magyar nyelvvel ellentétben a kiemelt lengyel NP vagy AP kategóriájú predikátum alsóbb másolatát nem lehet kiejteni. A felsőbb másolat pedig alanyesetű, kivéve az NP kategóriájú kiemelt predikátumot⁴¹.

- (18) a. √ **Ślawnny to on był, ale już nikt nie pamięta o nim.**
 híres-NOM TO ő van-PAST.3SG de már senki-NOM
 NEG emlékszik-PRES.3SG –ról_{pp} ő-LOC
 '√ *Híresnek híres volt, de már senki nem emlékszik rá.*'

⁴¹ Bailyn (2001: 10) szerint az eszközeset a predikatív frázis fejének bizonyos tulajdonságaiból vezethető le. Az orosz nyelvre megfogalmazott szabály (*Predicate Instrumental Rule*) értelmében a Pred^o eszközesetet oszt ki komplementumának.

- (18) b. √ **Nauczycielem to on nie jest, ale dobrze uczy.**
 tanár-INST TO ő-NOM NEG van-3SG.PRES de jól tanít-3SG.PRES
 '√ *Tanárnak nem tanár, de jól tanít.*'

7.3. A predikátum-emelés a korábbi elméletekben

A fent bemutatott adatokból azt láthattuk, hogy a predikátum topikalizálása esetén a mozgatás eddig alkalmazott elméletét – amikor egy fonológiai üres nyom jelenik meg a felmásolt összetevő helyén – nem tudjuk alkalmazni. Chomsky (1993, 1995b) vetette fel, hogy bizonyos nyelvi adatok magyarázata a GB-teória⁴² keretében nem helytálló, például az anafora- és az idióma-értelmezés korábbi, nyommal (*trace*) történő elemzése nem működött (Nunes 1995). A másolás elvének feltételezése azonban kiküszöbölte ezt a problémát. Ahhoz, hogy ebben a pozícióban fonológiai testes összetevő is megjelenjen, a mozgatás másolással történő teóriáját (*Copy Theory of Movement*) kell feltételeznünk. A teória azt mondta ki, hogy a mozgatás a mozgatott elem másolatát hagyja maga mögött, amely (nyílt mozgás esetén) fonológiai szinten törlődik. Az alsóbb másolat azonban az értelmezés számára elérhető a logikai forma szintjén (Chomsky 1993). Mindkét másolat egy úgynevezett mozgatási lánc tagja, s a kiejtés (*spell-out*) után a nyelvtan dönti el, hogy a másolási lánc melyik tagja legyen kiejtve és melyik legyen értelmezve (Marantz 1995). A két másolat közül általában csak az egyik ejtődik: Franks (1998) és Bošković (1999) olyan eseteket mutat be, ahol csak az alsóbb másolatot kell ejteni. A PCC során azonban mind a kettő, fonológiai realizálódott másolat ejtendő (Nunes 1999).

A másolás elve tehát az egyik legstabilabb pillérévé vált a minimalista elméletnek, s olyan aszimmetriák is elemezhetővé váltak, melyek korábban nem (Munn 1994). A predikátum-emelés elemzésekor három kérdés merül fel ezzel kapcsolatban:

- a. Mi az oka annak, hogy a predikátum-emelés során mindkét másolat ejtendő?
- b. Milyen morfológiai teória szükséges a két kiejtett másolat eltéréseinek magyarázatához?
- c. Hogyan magyarázhatóak a predikátum-emelés azon esetei, amikor az alsó másolat mégsem ejtődik?

a. Az első kérdésre vonatkozóan a legrelevánsabb magyarázatot Abels (2001) fogalmazza meg: a predikátum-emelés során az inflexiós affixum támogatásáért az alsó, a szemantikai tartalom hordozójaként a felső másolatot is ki kell ejteni.

⁴² *Government and Binding*: kormányzás és kötés elve

Ehhez hasonlóan Vicente mindkét másolat kiejtésének magyarázatához Landau (2005, 2007) kettős kiejtés (*double pronunciation*) elméletét vizsgálja. Eszerint, ha csak az alsó másolatot ejtenénk, akkor megsértenénk azt az elvet, hogy a topikot ki kell ejteni az előre hozott pozícióban, ha viszont csak a felsőbb másolatot ejtenénk, akkor a derivációnk morfológiai szinten sérülne: az inflexiós morféma nem találná azt a tövet, melyre rá tudna kapcsolódni. Ezért mindkét másolat kiejtése egyetlen követelményt sem sértene meg.

b. Az adatok felvázolása során láthattuk, hogy nem teljesen ugyanaz az igealak jelenik meg (a felső másolat non-finit, az alsó finit). A két másolat eltéréseinek magyarázatához szintén két fő elmélet említhető. Abels (2001) Halle és Marantz (1993) disztributív morfológia (*Distributed Morphology*) elvét követve azt mondja ki, hogy az infinitívusz az ige *default* formája (ez ellen érvel Ürögdi 2006). Bondaruk (2012a) szerint nem a szintaktikai kontextus határozza meg, hogy a predikátum-emelés során ejthető-e az alsóbb másolat, hanem a másolat formája. A gazdaságosság elve szerint egy másolási láncnak csak a felső kópiáját ejtjük, mert az ellenőriz minden értelmezhetetlen jegyet (Nunes 2004), a predikátum-emelés során azonban egy fonetikai jelenség is közbeavatkozik: az alsóbb másolatot csak akkor nem ejtjük, ha annak formája ugyanolyan, mint a felsőé.

c. A legtöbbet elemzett kérdés, hogy mivel magyarázható a predikátum-emelés nem tipikus esete, amikor az alsó másolat mégsem ejtődik. Az összetett időt tartalmazó (analitikus), valamint modális és aspektuális igéknél megfigyelt tulajdonságok miatt Abels (2001: 9) az alábbi általánosítást fogalmazza meg:

(19) *„Ha az alapmondatban az igének mind a lexikális tartalma, mind az időjele egyazon exponensen jelenik meg, akkor duplázás történik. Ha az alapmondatban ezt a két információt két külön elem hordozza, nincs duplázás.”⁴³*

Abels (2001) elemzése nyomán a lengyel nyelvre is kiterjeszthetjük az összetett igealakokra vonatkozó általánosítást: az ige lexikális tartalmát és az időjelet két külön elem hordozza, ezért az alsó másolatot nem ejtjük (Abels 2001).

Aboh és Dyakonova (2009) ehhez hasonlóan az orosz nyelv azon tulajdonságát emelik ki, hogy a modális, aspektuális és újraszervező (*restructuring*) igék után nem jelenik meg az alsó másolat, hiszen ezek után az ige főnévi igenévi alakban áll. Ezt az általánosítást azzal

⁴³ „If a Base Line Sentence has only one exponent of both lexical content of the verb and tense information, then doubling takes place. If a Base Line Sentence represents these two pieces of information on independent items, no doubling occurs.” (Abels 2001: 9)

magyarázzák, hogy az orosz nyelvben a kettős kiejtés csak akkor lehetséges, ha az ige Asp-ba tud mozogni, és semmilyen elem nem ékelődik az útjába.

(20) a. „Mindkét másolat ejtődik, ha V Asp-ba tud mozogni, és a bal periférián belül egy magasabb funkcionális fej magához vonzza az igét (például a fókusz vagy a topik).”⁴⁴

(20) b. „Az alsó másolat nem ejtődik, ha a $V \rightarrow Asp$ mozgást egy beékelődő segédige vagy aspektuális ige blokkolja, de az ige elérhető marad egy magasabb funkcionális fej számára (például topik vagy fókusz) a bal periférián belül.”⁴⁵

Ez alapján a szerzőpáros a párhuzamos lánc (*parallel chain*) elméletével magyarázza az orosz predikátum-emelést. Ennek értelmében $V \rightarrow Asp$, és $V \rightarrow Top$ mozgás is történik, két lánc alakul ki. Amennyiben semmilyen közbeékelődő elem nem akadályozza az ige emelkedését az aspektuális, majd a topikpozícióba, akkor mindkét másolat ejtendő (21a). Ha azonban jelen van egy segédige vagy egy aspektuális ige, amely blokkolja az ige emelkedését az aspektuális frázis fejezőjébe, akkor az alsó másolatot nem lehet kiejteni (21b).

(21) a. **Videt’(-to) ja ee davno ne videla, ...**
lát-INF TO én-NOM öt-ACC.FEM régen NEG lát-PAST.SG.FEM
‘Látni régen nem láttam, ...’

(Aboh – Dyakonova 2009: 1039)

(21) b. **Pomoč’ (-to) ja konečno smogu (*pomoč’), ...**
segít-INF TO én-NOM bizonyára tud segít-INF
‘Segíteni bizonyára tudok, ...’

(Aboh – Dyakonova 2009: 1049)

Trinh (2009) a különböző nyelveket tanulmányozva azt tapasztalja, hogy egyes esetekben (héber, vietnámi) a predikátum-emelés kettős kiejtést eredményez, máshol azonban (német, holland) csak a felső kópia ejtendő. Ezért a szerző egy PF feltételt javasol, mely azt mondja ki, hogy az alsó másolat csak akkor törlődik, ha az a mondat jobb szélére esik és frázis.

(22) A másolat törlésének szabálya (CCD):

⁴⁴ „Doubling occurs when V can move to Asp and V is also attracted by another higher probe within the left periphery (i.e. Foc, Top).” (Aboh – Dyakonova 2009: 1051)

⁴⁵ „Doubling is absent when V -to-Asp movement is blocked by an intervening auxiliary or aspectual verb, but V remains accessible to a higher probe within the left periphery (i.e. Foc, Top).” (Aboh – Dyakonova 2009: 1051)

„Egy másolási lánc akkor és csak akkor törölhető, ha az alsó másolat egy XP utolsó eleme.”⁴⁶

Később ennek módosítását is megfogalmazza:

(23) A másolat törlésének prozódiai szabálya (PCCD):

„Egy másolási lánc akkor és csak akkor törölhető, ha az alsó másolat egy fonológiai frázis utolsó eleme.”⁴⁷

Ezekkel a megszorításokkal Trinh azt bizonyítja, hogy például a héber PCC alsó másolatát kötelező kiejteni (hiszen az VSO szórend miatt sosem végződhet VP-re), a németben azonban nem ejtjük az alsóbb másolatot (SOV nyelvként VP-re végződik).

Bondaruk (2012a) azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a megszorítás a lengyel nyelvre nem vonatkozik. Az adatok azt bizonyítják, hogy maradvány-vP mozgítás során a másolási lánc utolsó eleme VP, mégsem törlődik.

A korábbi elméleteket három fő pont köré csoportosítva mutattam be: a mozgítás másolási teóriájának ismertetése után azokat az elemzéseket foglaltam össze, melyek magyarázták mindkét másolat kiejtésének, és a két másolat eltérésének okát, valamint azt, hogy miként ragadható meg a predikátum-emelés nem tipikus esete, amikor az alsó másolat mégsem kerül kiejtésre.

Az alábbi pontban két javaslatot ismertetek, melyek szerkezeti elemzést adva magyarázzák a magyar, illetve a spanyol predikátum-emelést, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy ezek az elemzések alkalmazhatóak-e a lengyel nyelvben megfigyelt jellegzetességekre.

7.4. A predikátum-emelés elemzésének két nyelvspecifikus javaslata

7.4.1. A magyar predikátum-emelés

Ürögdi (2006) a magyar predikátum-emelést elemzi. Állítása, hogy minden magyar predikátum-emeléses szerkezetnek (az ige és az AP/NP kategóriájú másodlagos predikátum-emelésként egyaránt) egyetlen szintaktikai szerkezetet feltételezhetünk. Ehhez egy, az időjel

⁴⁶ *Constraints on Copy Deletion*: „A chain (α, β) is deletable only if β ends an XP.” (Trinh 2009: 184)

⁴⁷ *Prosodic Constraints on Copy Deletion*: „ (α, β) is deletable only if β ends a phonological phrase”. (Trinh 2009: 224)

(*tense*) által nem dominált, funkcionális frázist (FP) kell tételeznünk. A magyar nyelvben ugyanis az alábbi módokon lehetséges predikátum-emeléses szerkezetet létrehozni:

(24) a. √ **Gazdagnak (János) gazdag volt.**

(24) b. √ **Beszélni beszéltem, de nem figyelt senki.**
(Ürögdi 2006: 292)

A (24a) esetben egy melléknév került kiemelésre, a részes eset végződését megkapva, a (24b) mondatban pedig az ige került kontrasztív topikpozícióba főnévi igenévi alakban.

Ürögdi megállapítja, hogy a PCC mozgatás eredménye, és a magyar nyelvben a teljes frázis mozog. A PCC általános jellemzésénél láthattuk, hogy a magyar nyelvben megjelenhetnek igemódosítók és partikulák az előrehozott igt megelőzően, azok együtt mozognak a predikátummal.

(25) √ **[Virágot venni] virágot vett...**
(Ürögdi 2006: 317)

Ezek alapján a magyarban a frázis mozog, s ha a topikpozícióban csupán egy puszta ige található, akkor egy üres vagy néma elemmel kitöltött módosító pozíciót kell feltételeznünk (Spec.FP-ben).

A magyar predikátum-emeléssel kapcsolatos egyik legrelevánsabb kérdésnek az tűnik, hogy mi okozza a kiemelt másodlagos predikátum részes esetét. Ürögdi hangsúlyozza, hogy sem a részes eset, sem a főnévi igenév nem *default* a magyar nyelvben, hanem az általa feltételezett F fejnek a kiejtése (*spell-out*). A magyar nyelvben ugyanis az alany-állítmány (predikatív) szerkezetekben legtöbbször részes eset jelenik meg:

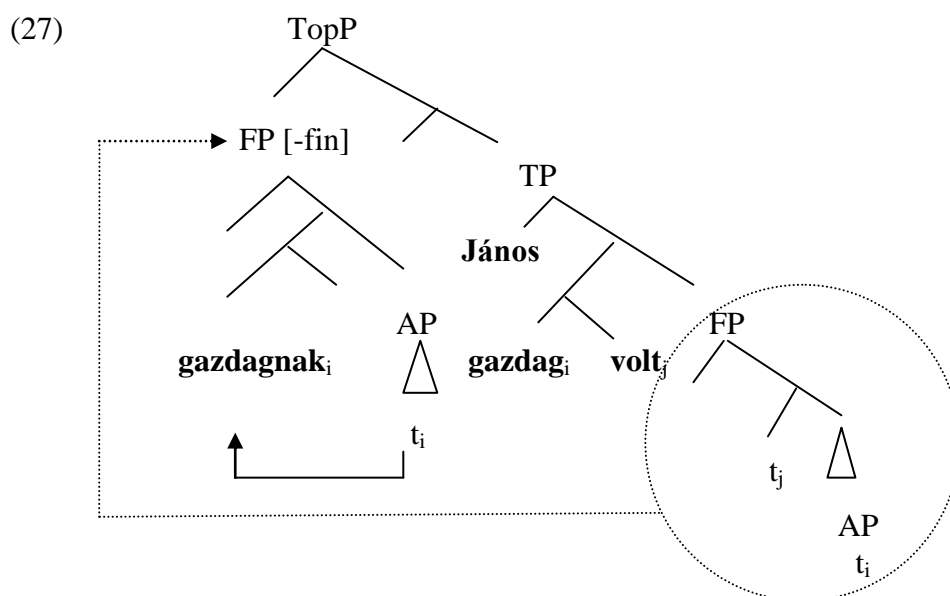
(26) a. **Péter okosnak látszik.**

(26) b. **Péttert zseninek tartják.**
(Ürögdi 2006: 305)

Amennyiben egy igei predikátum másodlagos, akkor az a magyar nyelvben főnévi igenévként, ha pedig egy főnévi vagy melléknévi predikátum másodlagos, akkor az részes esetként realizálódik. Ürögdi szerint a részes eset akkor ejtődik, ha non-finit, azaz a *tense* által nem dominált FP fejében található. Ez akkor lehetséges, ha az alacsonyabb FP egy magasabb, a T által közvetlenül nem dominált pozícióba mozog. Mivel a topikot (esetleg a fókusz) ki kell ejteni, ezért az F fejben helyet foglaló *-ni* főnévi igenévi és *-nak/nek* datívuszi

végződés a felszínen is realizálódik. A (24a) mondat szerkezetét tehát Ürögdi szerint (2006: 312) az alábbi lépések alapján lehet levezetni:

- A melléknév kimoszog a saját projekciójából (AP), hogy fő predikátum legyen.
- A teljes FP Spec.TopP-be másolódik, mely így non-finit lesz, kikerül a *tense* dominanciája alól.
- A felsőbb másolatot is ki kell ejteni, hiszen a topiknak kötelező megjelennie a mondatban.

Habár a lengyel PCC levezethető Ürögdi elméletének módosításaival⁴⁸, az FP bevezetése nem motivált, hiszen a részes eset végződést a lengyel nyelvben nem kell magyarázni. Az itt bemutatott szerkezetről egyszerűbben is meg lehet ragadni a lengyel predikátum-emelést.

7.4.2. A puszta frázisszerkezet

Vicente (2005) spanyol predikátum-emelésre alkalmazott tézise, hogy maga a puszta igei fej mozog. Elméletének megvilágításakor a fejre és a frázisra vonatkozó korábbi nézetekből kell kiindulnunk⁴⁹: ugyan a fej- és a frázismozgás teljesen különböző

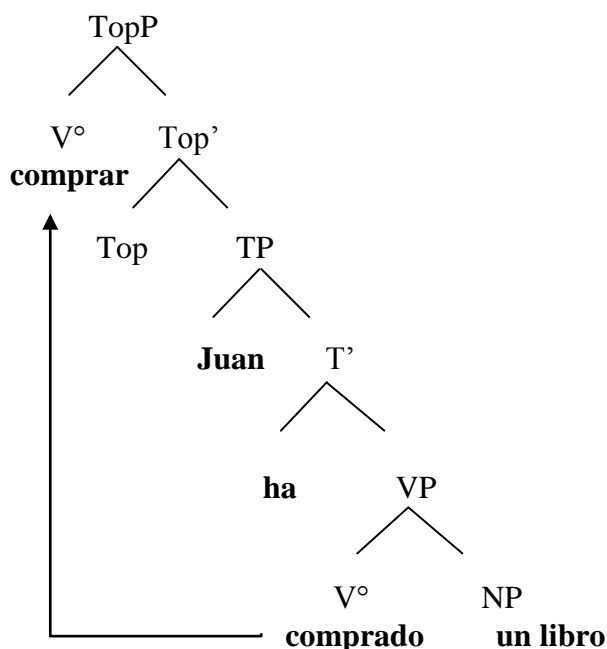
⁴⁸ Egy VP projekció épül ki FP alatt, az ige az inflexió felvétele érdekében T fejbe emelkedik. Az (ige egy kópiáját tartalmazó) FP-t egy *tense* által nem dominált pozícióba, Spec.TopP-be másoljuk, és az ige FP-beli kópiáját kiejtjük.

⁴⁹ A korábbi elméleti keretben a fejmozgatás X^0 kategóriára vonatkozik, és mindig csak a következő fejpozícióig történhet (Travis 1984: *Head Movement Constraint*). A mozgatott fej és az a fejpozíció, ahová mozog, elválaszthatatlan egységet alkot (Baker 1988: *Incorporation*). Ezzel szemben a frázismozgatásnak mások a

tulajdonságokkal rendelkezik, Vicente (2005) egyesíteni próbálja őket Fukui (1986) *puszta frázisszerkezet hipotézise* (*Bare Phrase Structure*) értelmében (Chomsky 1995a). Ehhez olyan mozgatósi folyamatokat feltételez, melyek nem érzékenyek az adott összetevő frázis-struktúra státuszára. Ekkor a fejek és a frázisok ugyanolyan módon viselkednek: mindkettő érkezhethet specifikáló pozícióba, és ugyanolyan lokális feltételek vonatkoznak rájuk a *mozgatósi egyesített teóriájának* (*Unified Theory of Movement*) értelmében. Vicente a megoldási javaslatában a V fejet specifikáló pozícióba (Spec.TopP) emeli.

- (28) √ **Comprar Juan ha comprado un libro.**
 vesz-INF Juan-NOM PERF vesz-PAST egy könyv-ACC
 *√ *Venni Juan vett egy könyvet.*
 (Vicente 2005: 62)

(29)

Vicente javaslata a spanyol PCC elemzésére rendkívül meggyőző, a lengyel adatok elemzése során azonban nem indokolt az elmélet efféle kitágítása.

A fentebb részletesen bemutatott, nyelvspecifikus elméletek a másolással történő emelés elvéből indulnak ki. A legnagyobb különbséget abban találjuk, hogy miként magyarázzák a két másolat közti eltérést. Ürögdi (2006) arra alapozza az elméletét, hogy a magyar nyelvben az AP/NP kategóriájú predikátum részes esetként realizálódik, ezért bevezet egy funkcionális projekciót, melyet T dominanciája alól kivon, és melynek fejének (F)

lokális feltételei: XP-re vonatkozik, mely specifikálható, vagy adjunktumpozícióba mozoghat, és olyan szintaktikai és szemantikai folyamatok motiválhatják a mozgását, mint például a megfelelő hatókörü olvasat elnyerése, vagy kötési relációk létrehozása. Abban is különbözik a fejmozgástól, hogy a frázis nem csak a következő frázispozícióig mozoghat, hanem hosszabban is (*Long Distance Movement*).

kiejtése biztosítja a részes esetet. Vicente (2005) ezzel szemben a disztributív morfológia értelmében az alanyesetet és az infinitívuszt tartja a *default* formának, és szakítva a hagyományos fej és frázis értelmezéssel, azoknak ugyanolyan jellemzőket tulajdonítva, $V^{\circ} \rightarrow \text{Spec.TopP}$ másolást feltételez. Ezért ezt az elméletet elfogadva a spanyol nyelvre, míg Ürögdi elemzését követve magyar adatok alapján kidolgozott szerkezetet kellene lengyel adatokra vonatkoztatnunk.

Ezért az alábbiakban egy olyan szerkezet felvázolására törekszem, mellyel az eddigi elméletekből merítve, a lengyel PCC valamennyi fentebb bemutatott jellegzetessége magyarázható.

7.5. Elemzési javaslat

A fejezetben bemutatott adatokat a mozgatas másolási elméletének alapján magyarázom (Patona 2012c). Célom a lengyel PCC kettős tendenciájának megragadása. Kiindulópontom, hogy a predikátum-emelés során frázis-emelés/másolás történik Spec.TopP pozícióba, ám a mozgatasi lánc alsó kópiája nem minden esetben kerül kiejtésre. Abelst (2001) követve azt feltételezem, hogy amennyiben az alsóbb másolatban két külön lexikális elem hordozza a szemantikai és a morfológiai információt, akkor az ige alsó másolata nem kerül kiejtésre.

Bondaruk (2009) elemzése nyomán abból indulok ki, hogy a lengyel PCC A' (*A bar*) mozgatas, ahol az igei frázis mozog. Ez a vP-hez kapcsolt határozószóval és az alanyra referáló anafora megjelenésének lehetőségével magyarázható.

- (30) $\sqrt{[\text{Dbać} \quad \text{o} \quad \text{siebie}] \text{ to } \text{Marek}_i \quad \text{dł.}}$
törődik-INF -ról_{INF} maga TO Márk-NOM törődik-PAST.3SG
 $\epsilon\sqrt{[\text{Törődni magával}] \text{ Márk } \text{törődött.}}$
 (Bondaruk 2007: 2)

vP-nél nagyobb kategória kiemelése azonban nem lehetséges. A kiemelt vP Spec.TopP-be emelkedik, melyet [TOP] jegy megszerzése motivál. Az opcionálisan megjelenő *to* topik fejen foglal helyet, melyet Bondaruk a kontrasztív topik diskurzus-jelölőjének nevez, hiszen a kiemelt összetevő kontrasztív topik.

Bondaruk a maradvány-vP emelés mellett érvel. Ennek értelmében a lengyelben, ahol a kiemelt predikatív összetevő főnévi igenév, az alsó másolat pedig egy ragozott ige, ott az ige először AspP-be mozog, és kiürül az igei frázis. Ez a maradvány-vP emelkedik TopP-be. A két másolat eltér egymástól, ezért mindkettő ejtendő.

A megoldási javaslatban Bondarukhoz hasonlóan én is amellet érvelek, hogy a lengyel nyelvben frázisemelés történik, és olyan szerkezetet javaslok, mellyel leírható a lengyel predikátum-emelés kettős tendenciája. Egyszerre szeretném magyarázni azokat az eseteket, amikor az igei predikátum-emelés során mindkét másolatot ejtjük, és azt bemutatni, hogy miként ragadható meg az összetett igealakok, valamint a nem-verbális predikátumok emelése során megfigyelt megszorítás az alsóbb másolat kiejtésével kapcsolatban.

A lengyel PCC elemzésekor $TopP > TP > VP$ mondatstruktúrát feltételezek, ahol Spec.TopP-be emelkedik a predikatív frázis, topik fejben opcionálisan megjelenhet a *to* összetevő, míg T fej az időjel hordozójaként, a ragozott predikatív összetevőnek biztosítja a helyet. A két kópia eltérő morfológiáját azzal az elvvel magyarázom, hogy egyeztetés hiányában az ige (felső másolata) az infinitívusz -*ć* végződését, a másodlagos predikátum az alany végződését kaphatja nemtől, számtól és személytől függően.

7.5.1. Az igei predikátum-emelés elemzése

Az igei predikátum emelése a PCC általános esete. Három lehetséges felszíni megjelenését tárgyalom:

- puszta ige + null komplementum emelés,
- ige + hangzó komplementum, azaz VP-emelés, a komplementum a felső kópiában jelenik meg,
- VP-emelés, a komplementum az alsó másolatban jelenik meg.

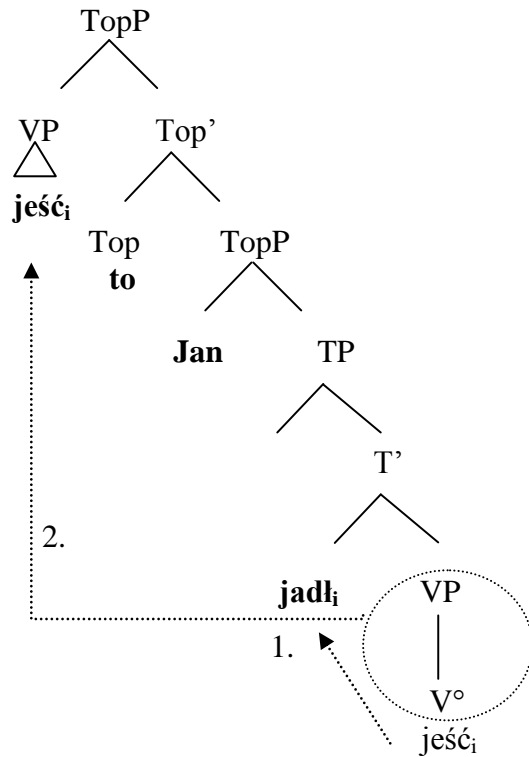
A lengyel nyelvben nem jelenhet meg a komplementum mindkét másolatban, melynek oka abban keresendő, hogy a két másolat között sem időjelre vonatkozó, sem lexikális eltérés nem tapasztalható (Abels 2001).

(31) $\sqrt{\text{Jeść to Jan jadł.}}$
 eszik-INF TO János-NOM eszik-PAST.3SG
 ‘ $\sqrt{\text{Enni János evett.}}$ ’

A puszta ige + null komplementum emelésekor első lépésben az igét T fejbe másoljuk, ekkor felveszi a múlt idő jelét (-*J*). Ürögdi (2006) és Kádár (2011) is hangsúlyozza, hogy időjelet hordozó összetevőt nem lehet kiemelni, ezért a VP-t Spec. TopP-be másoljuk. A topik rekurzivitásának köszönhetően az alanyi NP-t a *to* bővítményében megjelenő topikos frázis specifikálójába emeljük⁵⁰.

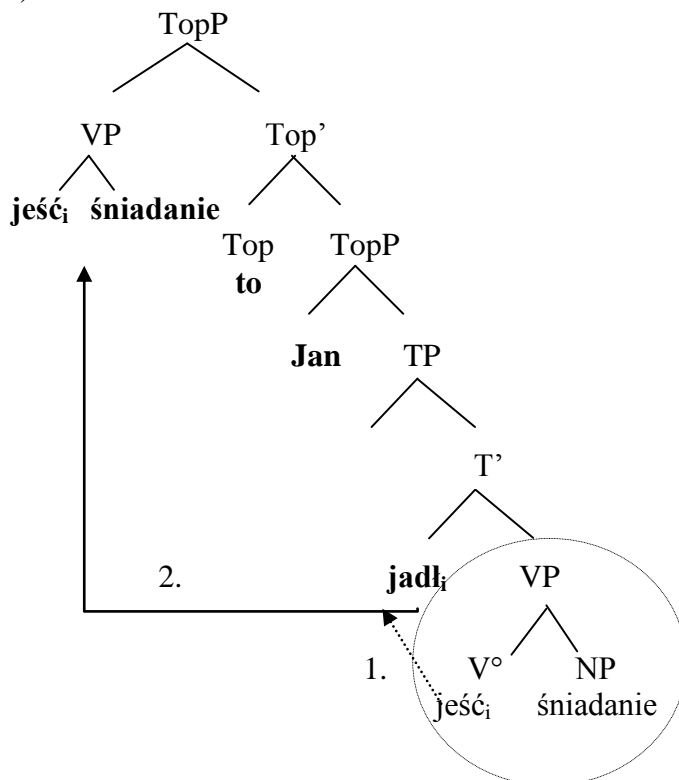
⁵⁰ A kontrasztív topik fejében helyet foglaló *to* lexéma bővítményének kategóriája a disszertációban bemutatott elemzés alapján FocP vagy TP lehet. Azonban a magyar és a lengyel nyelvben egyaránt megfigyelhető, hogy ha

(32)

- (33) \checkmark [Jeść śniadanie] to Jan jadł.
 eszik-INF reggeli-ACC TO János-NOM eszik-PAST.3SG
 ‘ \checkmark [Reggelit enni] János evett.’

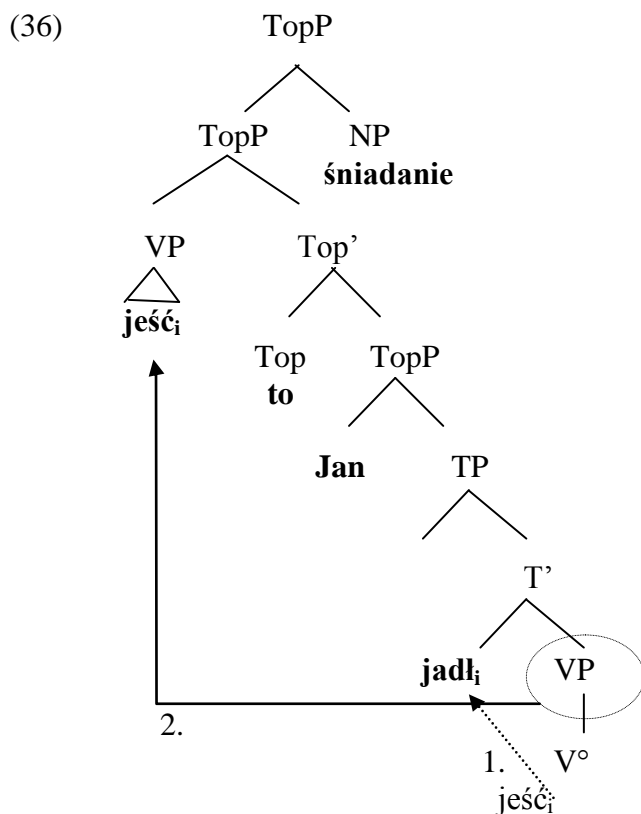
(34)

az ige kerül kontrasztív topikpozícióba, akkor egy nem igei topik is lehetséges. A predikátum topikalizációja során tehát azt feltételezhetjük, hogy a *to* bővítménye TopP is lehet.

Ige és hangzó komplementum emelésekor az előzőhöz hasonlóan $V^{\circ} \rightarrow T^{\circ}$ másolása után a teljes, hangzó komplementumot is tartalmazó VP-t másoljuk Spec.TopP-be. Az alsóbb másolatot nem ejtjük, hiszen nem hordoz sem időjelre vonatkozó, sem lexikális információt, fonetikailag nem tér el a felsőbb másolattól (Bondaruk 2012a).

- (35) √ **Jeść to Jan jadł śniadanie.**
 eszik-INF TO János-NOM eszik-PAST.3SG reggeli-ACC
 ‘√ Enni János evett reggelit.’

Mivel ebben a szerkezetben is teljes VP-t emelünk ki, de az előzőtől eltérő módon a felső másolatban nem jelenik meg a komplementum, extrapozíciót feltételezhetünk. De Vries (2002: 239) nyomán az extrapozíciót helyben generált jobbra adjungálásként értelmezem. Az NP a szerkezethez jobbra csatolva, a felszínen mondatzáró pozícióban kerül kiejtésre.

7.5.2. A nem-verbális predikátum-emelés elemzése

A nem-verbális predikátum-emelésnek a lengyel nyelvben két fő típusát különböztethetjük meg: a felső másolatban csak a melléknév/főnév jelenik meg, vagy a létigével együtt ejtjük azt a felső másolatban. Ez a típusú predikátum az alsó másolatban egyetlen esetben sem jelenhet meg, a létige viszont minden esetben ejtődik. A két típus

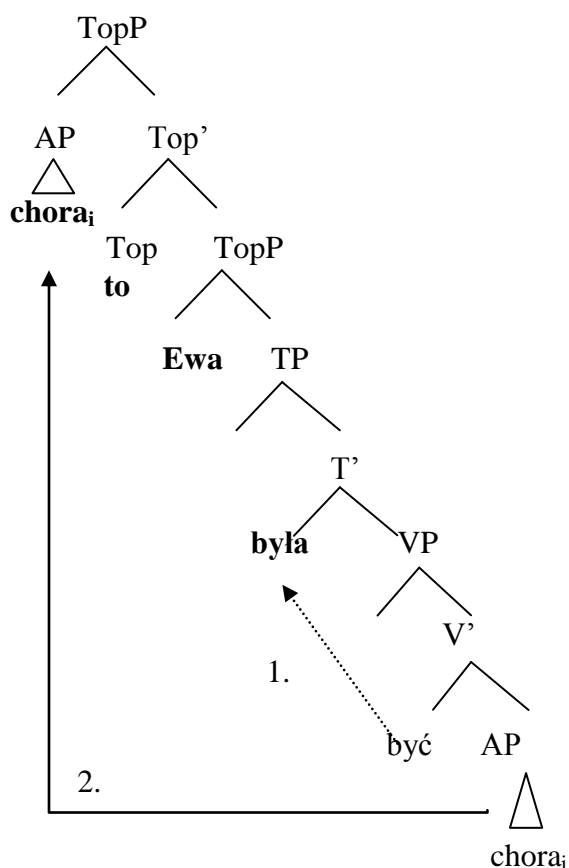
közötti értelmezésbeli különbség abból fakad, hogy mire vonatkozik a kontrasztív topik: jelen esetben csak a „*betegsége*” (37), vagy a „*betegnek levésre*” (39).

A kiinduló szerkezet a PCC ennél a típusánál is ugyanaz, mint az az igei topicalizáció során bemutatásra került. A különbség, hogy a topicalizálni kívánt predikatív összetevő más kategóriájú.

- (37) √ **Chora to Ewa była.**
 beteg-NOM TO Éva-NOM van-PAST.3SG.FEM
 ‘√ *Beteg Éva volt.*’

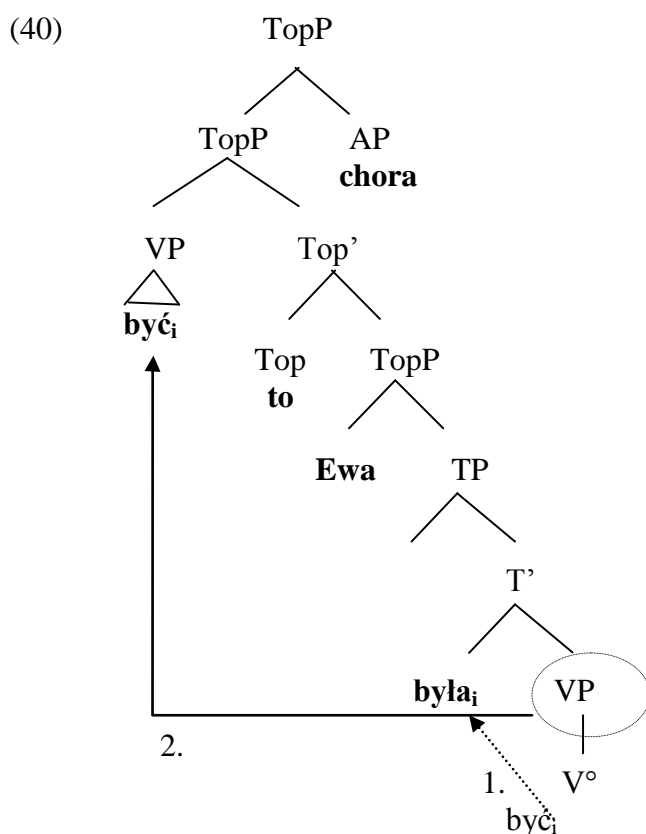
Ebben az esetben az AP-t topicalizáljuk, csak ezt az összetevőt másoljuk Spec.TopP-be. Az ige $V^{\circ} \rightarrow T^{\circ}$ -be emelkedik. A felmásolt AP alsó kópiája sem szemantikai tartalomban, sem az időjel tekintetében nem mutat eltérést a felsőbb másolathoz képest, ezért a mozgatási lánc kiejtésére vonatkozó általános szabály értelmében csak a felső másolatot ejtjük.

(38)

- (39) ? √ **Być to Ewa była chora.**
 lenni-INF TO Éva-NOM van-PAST.3SG beteg-NOM
 ‘√ *Lenni Éva beteg volt.*’

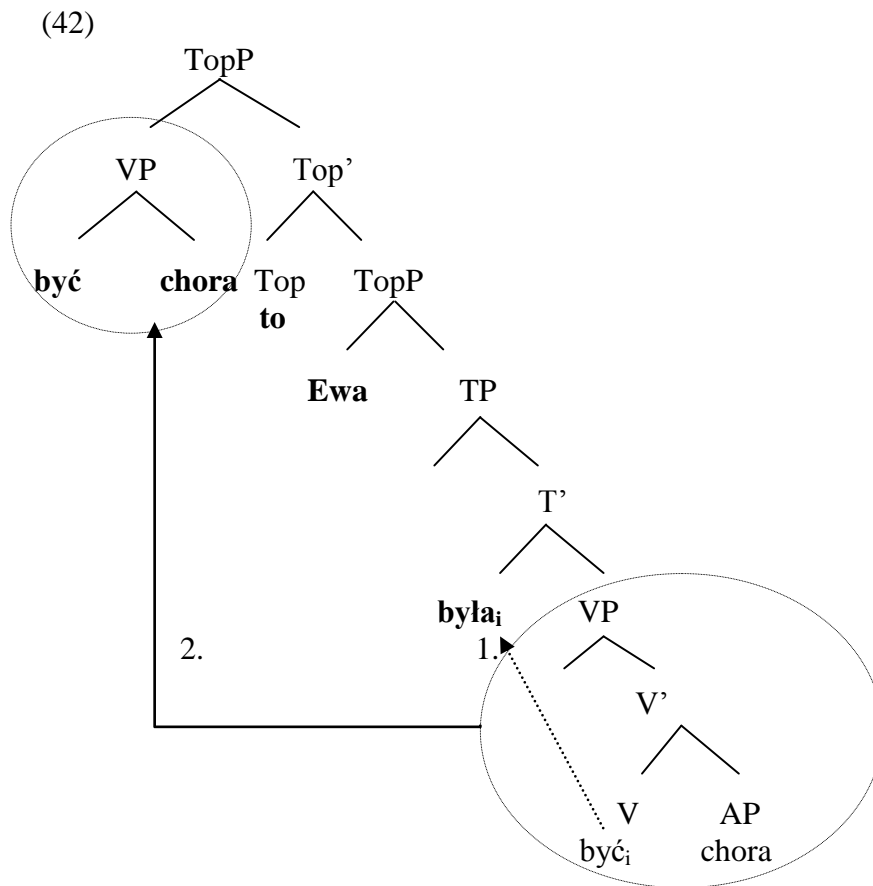
Bondaruk (2009) felhívja a figyelmet a (39)-es mondat rosszulformáltságára, javaslatában a létige szemantikája felől magyarázza ezt a jelenséget: a létige nem állhat önmagában, mert nem rendelkezik szemantikai tartalommal. Ugyanakkor, ahogy ez a lengyel PCC általános tulajdonságainál is említésre került, a lengyel anyanyelvi beszélők között nincs konszenzus e mondat jólformáltságát illetően, a megkérdezettek fele helyesnek fogadta el. Ha elfogadjuk a (39)-es mondat jólformáltságát, akkor AP extrapozíció után VP topikalizációt feltételezünk:

- (41) $\sqrt{[\text{Być chora}] \text{ to Ewa była.}}$
 lenni-INF beteg-NOM TO Éva-NOM van-PAST.3SG.FEM
 $\sqrt{[\text{Betegnek lenni}] \text{ Éva volt.}}$

E mondat szerkezetét a (33)-as ábra mintájára ragadhatjuk meg:

- Az igei létigét T fejbe emeljük, hogy az időjelet felvehesse.
- Mivel az időjelet hordozó összetevőt nem lehet kiemelni, ezért a VP-t másoljuk Spec.TopP-be.
- Az itt megjelenő összetevőket ejtjük ki, mert ezek hordozzák a lexikális információt.

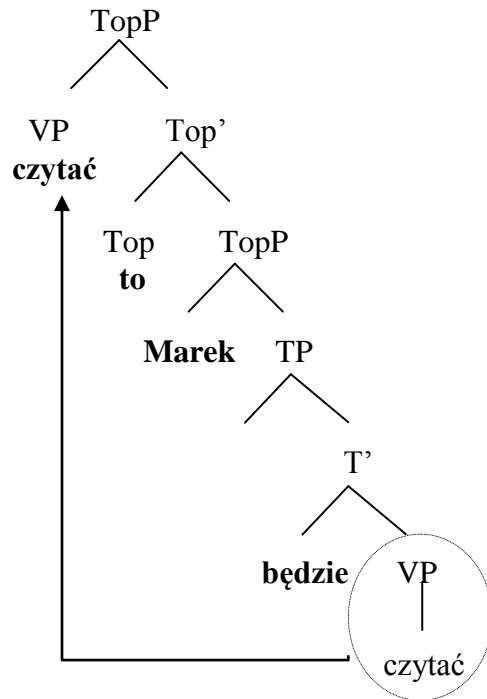

7.5.3. Az összetett igealakok elemzése

Két mondatípus szorul még magyarázatra: az adatok felvázolásakor láthattuk, hogy az alsóbb másolat nem lehet kiejtve. A felsőbb másolat egy frázis, mely kétféleképpen: puszta ige + null-komplementum, valamint ige + hangzó komplementum alakban jelenhet meg. Az ige komplementuma mondatzáró pozícióban is helyet foglalhat. Az első esetben (43) is a teljes frázis került kiemelésre, de a komplementuma nincs kitöltve. T°-ben található a segédige, amely az időjel hordozója. Ezért az alsóbb másolatot már nem ejtjük.

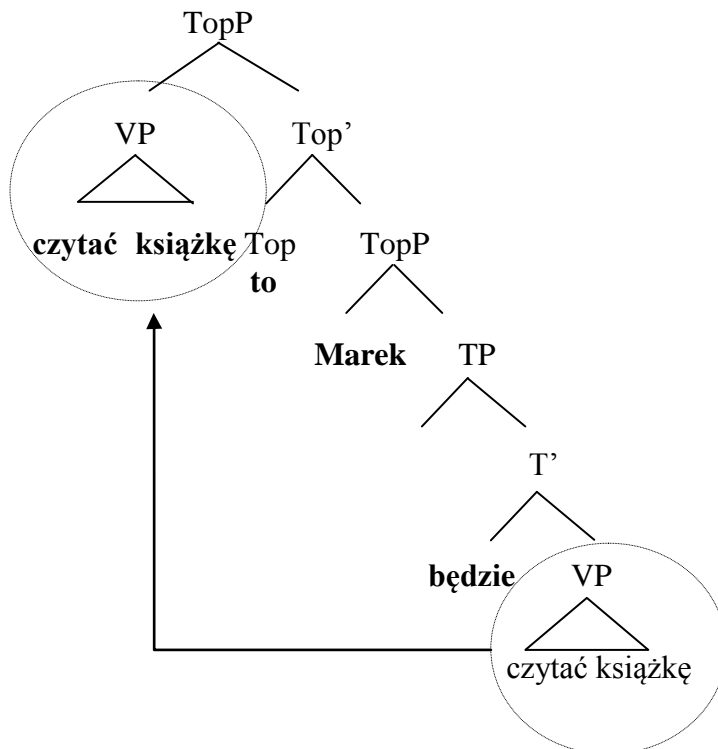
- (43) √ **Czytać to Marek będzie.**
 olvas-INF TO Márk-NOM fog-FUT.3SG
 ‘√ *Ołwasni Márk fog.*’

(44)

- (45) √ [Czytać książkę] to Marek będzie.
 olvas-INF könyv-ACC TO Márk-NOM fog-FUT.3SG
 '√ [Könyvet olvasni] Márk fog.'

(46)

A teljes VP került topikpozícióba, az alsó másolatot pedig nem ejtjük: a szemantikai információ hordozója a felső másolat, míg az időjelet a T fejen helyet foglaló segédige

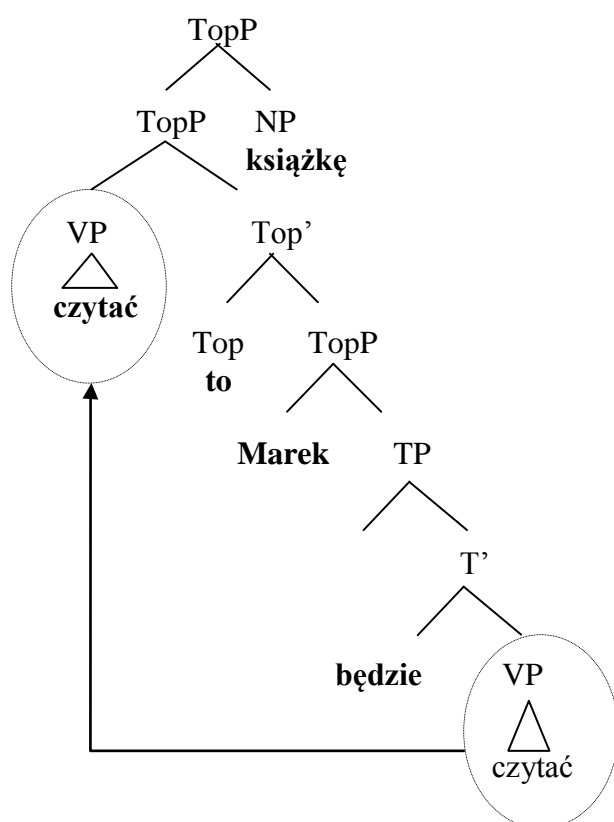
hordozza. Ez a szerkezet megfelel az Abels (2001) által megfogalmazott kritériumnak is (19). A kontrasztív topikolvasat az ige + komplementum egységre vonatkozik.

(47) √ [Könyvet olvasni] Márk fog, de a magazin lapozgatását ki nem állhatja.

A (48)-as mondatban az ige komplementuma mondatzáró pozícióban helyezkedik el, a kontrasztív topikértelmezést csak az ige (*czytać* - olvas) kapja, a *książkę* (könyv) összetevő, mint egy utólag odavetett gondolat (*afterthought*) értelmeződik a jobbra adjungált pozícióban, ahol helyben generált (de Vries 2002). A felszíni szórend az alábbi derivációk során jön létre: A segédige T fejből helyben generált, az opcionális *to* Top fejből foglal helyet. A teljes VP-t másoljuk Spec.TopP-be, amely egy puszta igét és egy null komplementumot tartalmaz. Az NP extrapozícióban helyezkedik el, így a kiejtés során ezt ejtjük utoljára. A másolási lánc alsó tagját nem ejtjük, hiszen sem időjelre vonatkozó, sem lexikális információt nem hordoz.

(48) √ **Czytać to Marek będzie książkę.**
 olvas-INF TO Márk-NOM fog-FUT.3SG könyv-ACC
 ‘√ *Olvasni Márk fog egy könyvet.*’

(49)

7.5.4. Összefoglalás

A megoldási javaslatban valamennyi szerkezet felvázolásánál abból az elméletből indultam ki, hogy egy összetevő emelése során egy másolat marad utána. Többféle elmélet is létezik arra vonatkozóan, hogy egy mozgatósi láncnak melyik tagját kell ejteni, a predikátum-emelés során általában az alsó másolat törlődik. Abelst (2001) követve azt feltételeztem, hogy az alsóbb másolat nem ejtendő, ha az sem az időjelre vonatkozóan, sem lexikális tartalmára nézve nem tartalmaz új információt. Az elemzést Bondaruk (2012a) feltételezése is alátámasztja, aki szerint pusztán fonológiai szinten dől el az adott összetevő kiejtése: ha a két másolat teljesen megegyezik formailag, akkor az alsót nem ejtjük.

Három típusú predikátum-emelés lehetőségét vizsgáltam meg, majd ezeknek különböző felszíni eltéréseit is elemeztem. Az igei predikátum-emeléskor mind a felső, mind a T fejen helyet foglaló kópia ejtendő; a nem-verbális predikátum-emelés szabálya, hogy az AP/NP kategóriájú predikatív összetevő nem jelenhet meg az alsó másolatban; míg az összetett igealakok esetében csak a felső másolatot szabad ejteni. Azonban minden esetben frázisemelést kell feltételeznünk Spec.TopP-be, tehát azt az összetevőt másoljuk, amelyet kontrasztív topikpozícióba szeretnénk helyezni. A két ejtett másolat közötti formai eltérést azzal magyarázom, hogy esetegyeztetés hiányában az ige az infinitívusz, a nem-verbális predikátum az alanyeset végződését kapja meg. A lengyel és a magyar predikátum-emelés legfontosabb különbségeit is vizsgáltam, mely az alábbi pontokban foglalható össze:

- A lengyel nem-verbális predikátum-emelés során az alsó másolat nem jelenhet meg a felszínen, míg a magyar nyelvben nincs ilyen korlátozás az alsó másolat kiejtésére vonatkozóan.
- A magyar nyelvben az NP/AP kategóriájú, kiemelt predikátum a részes eset ragjával van ellátva, míg a lengyelben a kiemelt összetevő alanyesetű (vagy eszközesetű főnévi frázis esetén).
- A magyar nyelv nem engedélyezi a fejet követő pozícióban a bővítmény megjelenését, a lengyelben megjelenhetnek bővítmények a felső másolatban.
- A magyar nyelvben a predikátumhatározó csak akkor jelenhet meg a felsőbb másolatban, ha az alsó másolatban is jelen van, míg a lengyelben csak a felső másolat tartalmazza a predikátumhatározót.

7.6. A *to* lexéma a PCC szerkezetekben

Az ötödik fejezetben a lengyel *to* partikula jellegzetességeit mutattam be. Tézisem az volt, hogy a *to* egy relátor (den Dikken 2006), mely a mondat alany-állítmány szerkezetére épülő alany-állítmány reláció kiépítéséért felelős. A *to* összetevő felszíni megjelenése opcionális a lengyel mondatokban, minden esetben topik fejből foglal helyet, és specifikálójában kontrasztív topik helyezkedhet el. Bővítményében TP vagy FocP kategóriájú összetevőket szelektálhat. A PCC során közölt adatok egyértelműen azt mutatták, hogy a kiemelt predikatív összetevő után is jelen lehet a *to*. Ebben a pontban azt vizsgálom, hogy a *to*-ról szóló elemzésem tükrében a lengyel PCC-re fent felvázolt szerkezet mennyiben alkalmazható.

A lengyel nyelvben a *to* partikula többféle mondattípusban is szerepelhet, ezeknek közös jellegzetessége, hogy amennyiben a topikpozícióban hangzó topik található, akkor az kontrasztív értelmű. Ezt láttuk a predikátum-emelés elemzésekor, ahol a főnévi igenévi alakban kiemelt predikatív összetevő kontrasztív topikként jelent meg mondatkezdő pozícióban. Ugyanígy opcionálisan megjelenhet a *to* a topik-jelölő szerkezetet tartalmazó mondatokban, ahol szintén kontrasztív topik található. Így valóban motivált a *to* topik fejbe helyezése, és annak feltételezése, hogy jelenléte (nyíltan vagy rejtetten) mindig alternatívák közötti választást eredményez.

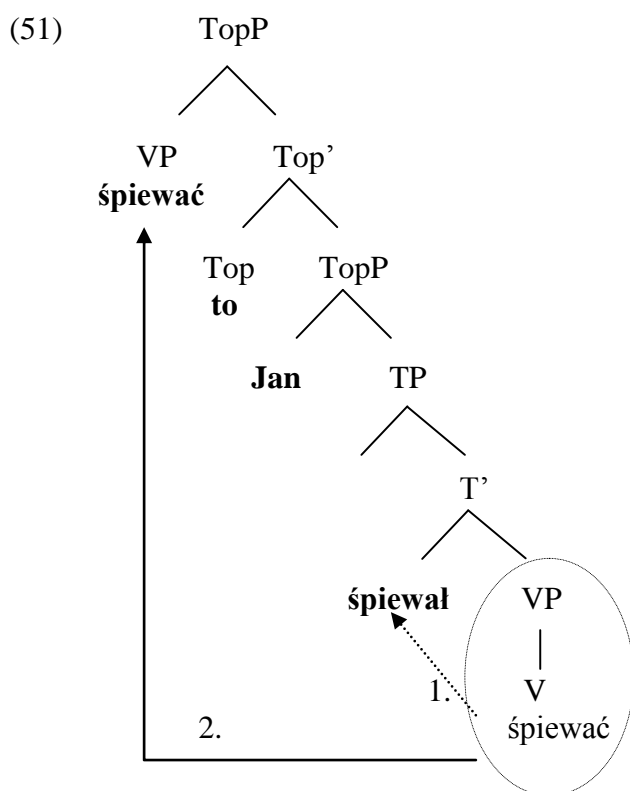
McCoy (2002) a *to* szerepe felől közelíti meg az *X-to*, *X-a* típusú szerkezeteket az orosz nyelvben. Elsősorban a diskurzusban betöltött szerepe felől vizsgálja QUD (*Question Under Discussion*) keretben, és egy olyan halmaz-generáló partikulának nevezi, mely [kontrasztív] jeggyel rendelkezik. Kijelölheti a propozíciók halmazának halmazát, illetve olyan referenseket is, melyek a hallgatók számára már ismertek, de még nem aktiválódtak a diskurzusban. Az orosz nyelvben a topikon belül egy kontrasztív elemhez kliticizálódik, és egy úgynevezett diskurzusfát generál⁵¹. Az orosz *to* alternatívahalmazt vezet be, s a régi topikról egy új, relevánsabb topikra hajtja végre az áthelyezést (Verbuk 2006). McCoy (2001) azt is hangsúlyozza, hogy az orosz köznapi beszédben gyakori a megjelenése és mindig hangsúlytalan. A korábbi orosz nyelvészeti irodalomban a hangsúly, a kontrasztivitás, a téma vagy a topik jelölőjeként (*marker of contrast*, *marker of theme*) kezelték (Bitextin 1994, Bonnot 1990).

⁵¹ Buring (1998) a diskurzus hierarchikus szerveződésének ábrázolásához egy diskurzusfát javasol. A diskurzust kérdések és alkérdések hierarchiájaként jellemzi, melyek egy diskurzusfába szerveződnek.

Az ötödik fejezetben felvázolt *to*-t tartalmazó lengyel szerkezetet alkalmazhatjuk a PCC-re, a *to* megtestesíti a predikatív fej [kontrasztív] jegyét. Az ott bemutatott példamondatok közül azt emelem ki, ahol hangzó topikot feltételeztünk, majd ebből a mondatból a predikátumot mondatkezdő pozícióba másolom. Az elemzést ebben az esetben a *to* szerepe felől közelítem meg.

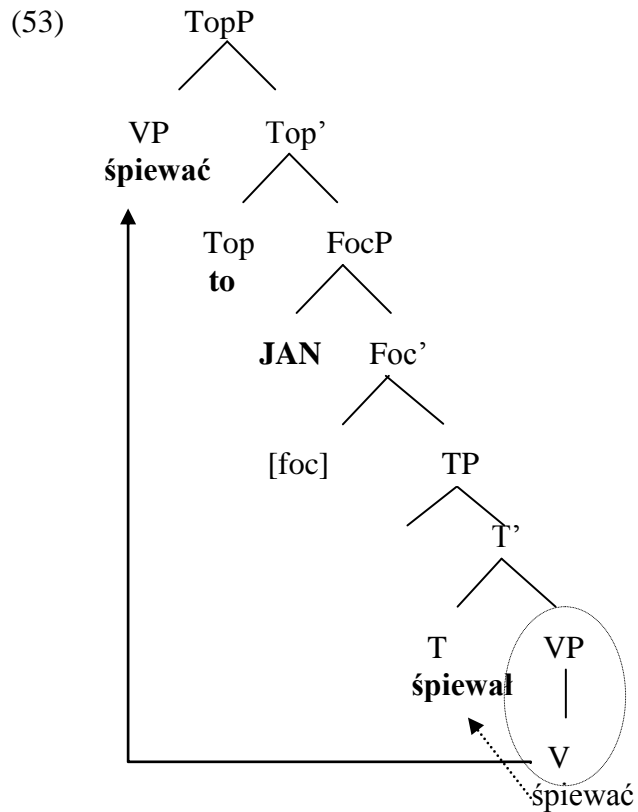
- (50) √ **Śpiewać to Jan śpiewał.**
 énekel-INF TO János-NOM énekel-PAST.3SG
 ‘√ *Énekelni János énekelt.*’

Spec.TopP-be másoljuk a topicalizálni kívánt összetevőt (ige + null komplementum), a *to* specifikálójába. A lexikális információt tároló felső kópia mellett a T fejbe másolt igét ejtjük, hiszen ez hordozza az időjelre vonatkozó információt. A *to* relátorként biztosítja a predikációs reláció létrejöttét, és az alternatívák közötti választást.

A *to* bővítménye FocP kategóriájú is lehet. Ekkor a [kimerítő] jegy ellenőrzésére a fókuszált összetevő Spec.Foc-be emelkedik. Az igét T fejbe másoljuk, ahol az időjelet megkapja, majd a teljes VP-t Spec.TopP-be másoljuk. Az alsó kópiát nem ejtjük. A relátor közvetíti a kapcsolatot a logikai alany és a predikátuma között.

- (52) √ **Śpiewać to JAN śpiewał.**
 énekel-INF TO János-NOM énekel-PAST.3SG
 ‘√ *Énekelni JÁNOS énekelt.*’

Láthatjuk tehát, hogy a *to* általános elemzése jól alkalmazható olyan más szerkezetekre is, amelyekben megjelenik ez az összetevő. A PCC-re javasolt elemzés összeegyeztethető a *to*-ról szóló feltételezésekkel.

7.7. Összefoglalás

Ebben a fejezetben a lengyel predikátum-emelés tulajdonságait elemeztem. A lengyel PCC általános jellemzésén és összehasonlító analízisén túl azokat a megszorításokat vizsgáltam, melyek más nyelvek (például a magyar, orosz, spanyol nyelv) adataihoz képest eltérést mutattak. A lengyel predikátum-emeléskor frázismásolást feltételeztem Spec.TopP-be. Azt az összetevőt másoljuk ebbe a pozícióba, melyet topikalizálni szeretnénk. A PCC során megjelenő topiknak kontrasztív olvasata van. A topikpozícióba másolt, főnévi igenév alakban megjelenő ige másolata a mondat belsejében megtalálható ragozott formában. A másolási lánc kiejtési szabálya értelmében mindkét kópiát ejteni kell. A két másolat közti morfológiai eltérés magyarázatoként azt feltételeztem, hogy az ige egyeztetés hiányában főnévi igenévi végződést ölt magára. E szerkezet bemutatásakor a topik, a kontrasztivitás, és a topik fejben opcionálisan megjelenő *to* összetevő jellegzetességeinek bemutatására is lehetőség nyílt.

Két PCC-re vonatkozó megszorítás elemzésére fektettem különös hangsúlyt. Az összetett igealakok és az AP/NP kategóriájú másodlagos predikátum emelésével kapcsolatban azt a szabályt fogalmazhatjuk meg, hogy az alsó másolatot egyik esetben sem ejthetjük. Ehhez Abels (2001) elméletéből indulhatunk ki: két független elem hordozza a lexikális és az időjelre vonatkozó információt az alsó másolatban, ezért csak az inflexiót hordozó elemet kell ejteni. Az inflexiót az összetett igealakoknál a segédige, az AP/NP kategóriájú predikátumoknál a T fejbe másolt ige hordozza, így a VP-ben elhelyezkedő alsó másolat egyik esetben sem ejtendő. Bondaruk (2012a) nyomán olyan szerkezetet javasoltam, amellyel valamennyi lengyel predikátum-emeléses mondat megragadható.

Végül azt feltételeztem, hogy a *to* összetevő elemzése során javasolt szerkezetet alkalmazható a lengyel PCC-re. A *to* kontrasztív topikot tartalmazó mondatok topik fejében jelenik meg, és specifikálójába másoljuk a kiemelt predikátumot.

8. ÖSSZEGZÉS

A szláv mondattan vizsgálata számos lehetőséget biztosít a generatív nyelvészet számára. A lengyel nyelv szintaxisa ebben az elméleti keretben napjainkig nincs kimerítően feltérképezve, és a feltáratlan jelenségek elemzése fontos eredményekkel szolgálhat további, univerzális elvekre vonatkozó kutatások számára.

A disszertáció fő problémafelvetései a lengyel információs szerkezet köré szerveződnek. Ugyan a lengyel topik és fókusz vizsgálatával az elmúlt évtized óta foglalkoznak, a dolgozat olyan megállapításokat és téziseket fogalmaz meg, melyeket a korábbi elemzések nem tartalmaznak. Mindezt egyetlen lexéma teljesskörű vizsgálatával teszi.

Míg a szláv mondatszerkezet és információs szerkezet alapvető bemutatását követően a negyedik fejezet a lengyel nyelv két fókuszának szintaxisát és szemantikáját vizsgálja, addig az utolsó három nagy egység látszólag teljesen eltérő szintaktikai szerkezetekkel megragadható kérdéskörök közös kiindulópontját tárja fel, s olyan jelenségek között találja meg a kapcsolatot, melyek a lengyel nyelv specifikumainak ellenére még nem kerültek elemzésre. Így a *to* lehetséges megjelenése a kulcseleme a kontrasztív topikot, a mondattopik-jelölő szerkezeteket, és a predikátum-emelést tartalmazó mondatoknak.

A magyar-lengyel-orosz összehasonlító vizsgálatok során feltárt megállapítások mellett az elemzés legfontosabb tézisei a következők:

1. A lengyel nyelv a mondat jobb perifériáján megtalálható információs fókuszon kívül preverbális, erős fókuszhangsúlyt viselő, azonosító fókuszt is tartalmazhat, mely [kontrasztív] és [kimerítő] jegyekkel rendelkezik.
2. A lengyel nyelvben a *to* lexéma egy speciális, topik fejből elhelyezkedő relátor (den Dikken 2006), mely a specifikálójában megjelenő kontrasztív topik [kontrasztív] jegyének megtestesülése.
3. A mondatkezdő pozícióban megjelenő *to* ugyanezzel a szerkezettel ragadható meg, relátorként azonosító fókuszt szelektál.
4. A mondattopik-jelölő által szelektált topik kontrasztív olvasatú, melynek szintaktikai elemzése más nyelvektől eltérően a *to* opcionális jelenlétéből indul ki.
5. A predikátum topikalizációja során a mondatkezdő pozícióban megjelenő főnévi igenév kontrasztív olvasatú, az igei, illetve a nem-verbális predikátumok és az összetett igealakok elemzéséhez szintén a *to* lexéma szolgál kiindulópontul.

A disszertáció tehát a korábbi szakirodalom kritikus ismertetésével és a releváns teóriák alkalmazásával egyes hiánypótlónak nevezhető megállapításokat bizonyít.

9. HIVATKOZÁSOK

- ABELS, KLAUS 2001. The Predicate Cleft Construction in Russian. In: FRANKS, STEVEN - MICHAEL YADROFF (szerk.) *Formal Approaches to Slavic Linguistics 9*. Bloomington, Michigan Slavic Publications. 1-19.
- ABOH, ENOCH – MARINA DYAKONOVA 2009. *Predicate doubling and parallel chains*. *Lingua* 119: 1035-1065.
- ADAMEC, PŘEMYSL 1966. *Porjadok slov v sovremennom ruskom jazyke*. Prága: Academia.
- ADGER, DAVID – GILIAN RAMCHAND 2003. *Predication and equation*. *Linguistic Inquiry* 34: 325 – 359.
- ARREGI, KARLOS 2003. Clitic Left Dislocation is Contrastive Topicalization. In: KAISER, ELSI – SUDHA ARUNACHALAM (szerk.) *Proceedings of the 26th Penn Linguistics Colloquium, Philadelphia*. *Penn Working Papers in Linguistics* 9.1: 31-44.
- BAILYN, JOHN FREDERICK 1995. *A Configurational Approach to Russian 'Free' Word Order*. Doktori disszertáció, Cornell University, Ithaca, New York.
- BAILYN, JOHN FREDERICK 2001. The Syntax of Slavic Predicate Case. In: JÄGER, GERARD et al. (szerk.) *ZAS Papers in Linguistics* 22: 1-23.
- BAILYN, JOHN FREDERICK 2012. *The Syntax of Russian*. New York: Cambridge University Press. 237-291.
- BAKER, MARK CLELAND 1988. *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Doktori disszertáció. Chicago: University of Chicago Press.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ et al. 2004. *Általános ismeretek a lengyel nyelvről*. *Studia Philologica in Hungarica*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BITEXTIN, ALEKSANDR BORISOVIČ 1994. Častici -to, že, ved' i Vvodnye Konstrukcii Tipa kak izvestno kak Sredstva Ukazaniya na Izvestnost' Propozicional'nogo Soderzaniya Predlozheniya Slušajuščemu. AKD, Moskovskij Gosudarstvennyj Universitet imeni M. V. Lomonosova.
- BODÁNYI ÁKOS 2011. Az ami X-et illeti *szervezetek tulajdonságairól*. *Magyar Nyelvőr* 135/ 3: 339-348.
[online]: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1353/135306.pdf>
- BOGUSŁAWSKI, ANDRZEJ 1999. Inherently Thematic or Rhematic Units of Language. In: HAJIČOVÁ, ELENA et al. (szerk.) *Travaux du Cercle linguistique de Prague III*. Amsterdam: John Benjamins. 211-224.
- BONDARUK, ANNA 2007. Constraints on Predicate Clefting in Polish. Kézirat. Elhangzott a 2007. december 1-3. között, Lipcsében rendezett FDSL 7. konferencián.
[online]: http://www.uni-leipzig.de/~jungslav/fdsl/fdsl7/abstracts/Bondaruk_FA.pdf
- BONDARUK, ANNA 2009. Constraints on Predicate Clefting in Polish. In: ZYBATOW, GERHILD et al. (szerk.) *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure*. *Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007* (= *Linguistik International* 21). Frankfurt am Main: Peter Lang. 65-79.

- BONDARUK, ANNA 2012a. Copy Deletion in Polish Predicate Clefting. In: CYRAN, EUGENIUSZ – HENRYK KARDELA – BOGDAN SZYMANEK (szerk.) *Sound Structure and Sense. Studies in Memory of Edmund Gussmann*. KUL, Lublin. 55-70.
- BONDARUK, ANNA 2012b. *Person case constraint effects in Polish copular constructions*. *Acta Linguistica Hungarica* 59/1-2: 49-84.
[online]: http://pracownik.kul.pl/files/10932/public/ALH_paper_final_version.pdf
- BONET, EULÁLIA 1994. The Person-Case Constraint: a morphological approach. In: HEIDI, HARLEY – COLIN PHILLIPS (szerk.) *The morphology-syntax connection*, MIT Working Papers in Linguistics 11. MIT Department of Linguistics. 33-52.
- BONNOT, CHRISTINE 1990. *La particule -to et la polémique cachée en russe moderne: A propos du statut énonciatif du thème*. *Revue des Études Slaves* 62/1-2: 67-75.
- BORSLEY, ROBERT – MARÍA-LUISA RIVERO 1994. *Clitic Auxiliaries and Incorporation in Polish*. *Natural Language and Linguistic Theory* 12: 373-422.
- BOŠKOVIĆ, ŽELJKO 1997. *Superiority effects with multiple wh-fronting in Serbo-Croatian*. *Lingua* 102: 1-20.
- BOŠKOVIĆ, ŽELJKO 1999. *On the Syntax Phonology Interface – Clitics in South Slavic*. University of Connecticut. Kézirat.
- BOWERS, JOHN 1993. *The syntax of predication*. *Linguistic Inquiry* 24: 591 – 656.
- BRÓDY MIHÁLY 1991. *Remarks on the Order of Elements in the Hungarian Focus Field*. In: KENESEI ISTVÁN (szerk.) *Approaches to Hungarian III*. Szeged: JATE. 95-122.
- BÜRING, DANIEL 1998. *Focus and Topic in a Complex Model of Discourse*. Cologne University. Kézirat.
- CABLE, SETH. 2004. *The Yiddish Predicate Cleft: a Base-Generation Analysis*. MIT. Kézirat.
- CHAFE, WALLACE 1976. *Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View*. In: LI, CHARLES (szerk.) *Subject and Topic*. New York: Academic Press. 25-55.
- CHOE, HYON-SOOK 1995. *Focus and Topic Movement in Korean and Licensing*. In: É KISS KATALIN (szerk.) *Discourse Configurational Languages*. New York: Oxford University Press. 269-334.
- CHOI, HYE-WON 1997. *Topic and Focus in Korean: The Information Partition by Phrase Structure and Morphology*. In: HO-MIN SOHN – JOHN HAIG (szerk.) *Japanese/Korean linguistics 6*. Stanford: CSLI. 545-562.
- CHOMSKY, NOAM 1956. *Three models for the description of language*. *IRE Transactions on Information Theory* 2(3): 113-124.
- CHOMSKY, NOAM 1965. *Aspects of the Theory of Grammar*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- CHOMSKY, NOAM – MORRIS HALLE 1968. *The Sound Pattern of English*. New York: Harper and Row.
- CHOMSKY, NOAM 1971. *Deep Structure, Surface Structure, and Semantic Representation*. In: STEINBERG, DANNY – LEON JAKOBOVITZ (szerk.) *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press. 193-217.

- CHOMSKY, NOAM 1973. Conditions on Transformations. In: STEPHEN ANDERSON – PAUL KIPARSKY (szerk.) *A Festschrift for Morris Halle*, New York: Holt, Rinehart and Winston. 232–286.
- CHOMSKY, NOAM 1993. A Minimalist Program for Linguistic Theory. In: HALE, KENNETH – SAMUEL J. KEYSER (szerk.) *The View from Building 20*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 1-52.
- CHOMSKY, NOAM 1995a. Bare Phrase Structure. In: WEBELHUTH, GERT (szerk.) *Government and Binding Theory and the Minimalist Program*. Cambridge, MA: Blackwell. 383-439.
- CHOMSKY, NOAM 1995b. *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 167-217.
- CINQUE, GUGLIELMO 1990. *Types of A-bar Dependencies*. Cambridge, MA: MIT Press. 56-98.
- CINQUE, GUGLIELMO 1999. *Adverbs and functional heads. A cross-linguistic perspective*. New York: Oxford University Press.
- CITKO, BARBARA 2005. *Small clauses reconsidered: Not so small and not all alike*. Elhangzott 2005. február 14-én, Washingtonban. Kézirat.
[online]: <http://faculty.washington.edu/bcitko/UW%20talk.pdf>
- CITKO, BARBARA 2008. *Small clauses reconsidered: Not so small and not all alike*. *Lingua* 118: 261-295.
- COMOROVSKI, ILEANA 1989. *Discourse and the Syntax of Multiple Constituent Questions*. Doktori disszertáció. Cornell University, Ithaca, New York.
- CULY, CHRISTOPHER 2000. An Incorporated Topic Marker in Takelma. In: MIRIAM BUTT – TRACY H. KING *Proceedings of the LFG00 Conference*. University of California, Berkeley. 1-19.
[online]: <http://csli-publications.stanford.edu/>
- DANEŠ, FRANTIŠEK 1970. One Instance of Prague School Methodology: Functional Analysis of Utterance and Text. In: GARVIN, PAUL (szerk.) *Method and Theory in Linguistics*. Paris – The Hague: Mouton. 132-146.
- DANON, GABI 2011. *Nothing to Agree on: Non-agreeing Subjects of Copular Clauses in Hebrew*. *Acta Linguistica Hungarica* 59/1-2: 85-108.
- DEN DIKKEN, MARCEL – ANDRE MEINUNGER – CHRIS WILDER 2000. *Pseudoclefts and ellipsis*. *Studia Linguistica* 54: 41 – 89.
- DEN DIKKEN, MARCEL 2005. *Specificational Copular Sentences and Pseudoclefts*. In: MARTIN EVERAERT – HENK VAN RIEMSDIJK (szerk.) *Oxford – New York*: Blackwell. 1-63.
[online]: <http://web.gc.cuny.edu/dept/lingu/dendikken/docs/pseudocl.002.pdf>
- DEN DIKKEN, MARCEL 2006. *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion, and copulas*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 7-81.
- DERWOJEDOWA, MAGDALENA et al. 2005. *Język Polski*. Warszawa: Świat Książki. 495-505.
- DE VRIES, MARK 2002. *The Syntax of Relativization*. Doktori disszertáció. University of Amsterdam.

- DE VRIES, MARK 2009. *The left and right periphery in Dutch*. *The Linguistic Review* 26: 291–327.
- DORNISCH, EWA 1995. Discourse-Linking and Multiple Wh-Questions in Polish. In: GUSSMANN, EDMUND (szerk): *Licensing in Syntax and Phonology*. Lublin: Folium. 71-87.
- DORNISCH, EWA 1998. *Multiple-Wh-Questions in Polish: The Interactions Between Wh-phrases and Clitics*. Doktori disszertáció. Cornell University, Ithaca, New York.
- DUDÁS MÁRIA é.n. *A bolgár nyelv*. Kézirat.
[online]: http://szlavintezet.elte.hu/szlavitsz/slav_civil/documents/bolgar-nyelv.pdf
- DUSZAK, ANNA 1984. *Topical sentence positions in English and Polish*. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 18: 55-70.
- DUSZAK, ANNA 1986 *Semantic Explanations in Functional Sentence Perspective*. In: KASTOVSKY, DIETER – ALEKSANDER SZWEDEK (szerk.) *Trends in Linguistics – Studies and Monographs* 32. Berlin. 27-41.
- DYAKONOVA, MARINA 2009. *A Phase-based Approach to Russian Free Word Order*. Utrecht: LOT. 64-83; 123-179.
- ERTESCHIK-SHIR, NOMI 1997. *The Dynamics of Focus Structure*. Cambridge: Cambridge University Press. 1-60.
- ESCHENBERG, ARDIS 2000. *Polish Focus Structure*. M.A. University of Buffalo. 11-31.
[online]: <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/rrg/eschenberg/eschenberg.pdf>
- ESCHENBERG, ARDIS 2008. *Polish Narrow Focus Constructions*. In: LEE, CHUNMNIN – MATTHEW GORDON (szerk.) *Topic and Focus. Cross-Linguistic Perspectives on Meaning and Intonation*. Dordrecht: Springer. 23-40.
- É. KISS KATALIN 1993. *Wh-movement and specificity*. *Natural Language and Linguistic Theory* 11: 85-120.
- É. KISS KATALIN szerk. 1995. *Discourse-Configurational Languages*. Oxford: Oxford University Press. 3-28.
- É. KISS KATALIN 1998. *Identificational Focus Versus Information Focus*. *Language* 74: 245-273.
- É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER 1999. *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris. 1-184.
- É. KISS KATALIN 2000. *A magyar és az általános nyelvészet viszonyáról – a nem-specifikus alany viselkedése kapcsán*. Elhangzott az MTA I. osztályának 2000. június 5-i ülésén. [online]: mta.hu/fileadmin/nytud/drea2k/EKiss.rtf
- É. KISS KATALIN 2006. *Érvek és ellenérvek a fókusz [+kimerítő] jegyével kapcsolatban*. In: KÁLMÁN LÁSZLÓ (szerk.) *A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósy András tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 37-48.
- É. KISS KATALIN 2010. *A magyar tárgyas és alanyi igeragozás kialakulásának szintaktikai hátteréről*. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 131-147.
- FIRBAS, JAN 1964. *On Defining the Theme in Functional Sentence Analysis*. *Travaux Linguistique de Prague* 1: 267-280.

- FRANKS, STEVEN 1998. Clitics in Slavic. Kézirat. Position Paper, „Comparative Slavic Morphosyntax”. Indiana: Spencer. 2-92.
[online]: <http://www.indiana.edu/~slavconf/linguistics/frnks.pdf>
- FRASCARELLI, MARA 2000. The Syntax-Phonology Interface in Focus and Topic Constructions in Italian. Dordrecht: Kluwer. 1-178.
- FRASCARELLI, MARA – ROLAND HINTERHÖLZL 2007. Types of Topics in German and Italian. In: SCHWABE, KERSTIN – SUSANNE WINKLER (szerk.) On Information Structure, Meaning and Form. Amsterdam: John Benjamins. 87-117.
- FUKUI, NAOKI 1986. Theory of Projection in Syntax. Doktori disszertáció. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- GAWELKO, MAREK 1996. *O częstym stosowaniu podmiotu zaimkowego to*. Poradnik Językowy 5-6: 1-6.
- GÉCSEG ZSUZSANNA 2001. *A kontrasztív topik szintaxisáról és szemantikájáról*. Magyar nyelv 97/3: 1-20.
- GÉCSEG ZSUZSANNA 2004. Topik és logikai alany a magyar mondatban. Elhangzott a VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszuson.
[online]: www.nytud.hu/NMNYK/eloadas/gecseg.rtf.
- GECSŐ TAMÁS 2000. *Kvantorok, fókuszpozíció és kontrasztív topik a mai magyar nyelvben*. Magyar nyelv 96/2: 139-155.
- GERBERT, LUCYNA 2009. Information Structure in Slavic Languages. In: MEREU, LUNELLA (szerk.) Information Structure and its Interfaces. Berlin: Mouton. 307-325.
- GREENBERG, JOSEPH 1963. Universals of Languages. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- GRICE, HERBERT PAUL 1975. Logic and Conversation. In: COLE, PETER – JERRY L MORGAN (szerk.) Syntax and Semantics 3: Speech Acts. New York: Academic Press. 41–58.
- GROCHOWSKI, MACIEJ 1984. On Lexical Units Introducing Sentence Themes. In: LÖNNGREN, LENNART (szerk.) Polish Text Linguistics. Uppsala: Uppsala University. 11-19.
- GROCHOWSKI, MACIEJ 1985. *Jednostki leksykalne w funkcji tematyzatorów zdań*. AUNC Filologia Polska 27/160: 27-38.
- GROHMANN, KLEANTHES 1997. On Left Dislocation. In: WERNER, ABRAHAM – KLEANTHES K. GROHMANN (szerk.) Groninger Arbeiten in germanistischer Linguistik 40. Rijksuniversiteit Groningen: Germanistisch Instituut. 1-33.
[online]: <http://gagl.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/1997-40/01/GAGL-40-1997-01.pdf>
- GROHMANN, KLEANTHES 2000. Copy Left Dislocation. In: BILLEREY, ROGER – BROOK D. LILLEHAUGEN (szerk.) Proceedings of the Nineteenth West Coast Conference on Formal Linguistics. Somerville, MA: Cascadilla Press, 139–152.
- GUNDEL, JEANETTE – THORSTEIN FRETHEIM 2001. Topic and Focus. In: HORN, LAURENCE – GREGORY WARD (szerk.) Handbook of Pragmatic Theory. Oxford: Blackwell. 175–196.
- GYURIS BEÁTA 2002. The Semantics of Contrastive Topics in Hungarian. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE. 9-43.
[online]: ny01.nytud.hu/~gyuris/Gyuris_Diss.pdf

- HALLE, MORRIS – ALEC MARANTZ 1993. Distributed Morphology and the Pieces of Inflection. In: HALE, KEN – JAY KEYSER (szerk.) *The View from Building 20*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 111-176.
- HALLIDAY, MICHAEL 1967. *Notes on transitivity and theme in English 2*. *Journal of Linguistics* 3: 199-244.
- HAN, CHUNG-HYE 1998. Asymmetry in the Interpretation of -(n)un in Korean. In: NORIKO, AKATSUKA, et al. (szerk.) *Japanese and Korean Linguistics 7*. Stanford: CSLI Publications. 1-15.
- HARLIG, JEFFREY – KATHLEEN BARDOVI-HARLIG 1988. Accentuation typology, word order and theme-rheme structure. In: HAMMOND, MICHAEL – EDITH MORAVCSIK – JESSICA WIRTH (szerk.) *Studies in Syntactic Typology*. Amsterdam: John Benjamins. 125-146.
- HAZOUT, ILAN 1994. *The Hebrew pronoun ze and the syntax of sentential subjects*. *Lingua* 93: 265–282.
- HEUSINGER, KLAUS von 1999. *Intonation and Information Structure*. University of Konstanz. 101-124.
- HIGGINS, ROGER 1973. *The Pseudo-Cleft Constructions in English*. Doktori disszertáció. Cambridge, Mass: MIT.
- HORVÁTH JÚLIA 2005. Is „Focus Movement” Driven by Stress? In: PIÑÓN, CHRISTOPHER – SIPTÁR PÉTER (szerk.) *Approaches to Hungarian 9*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 131-158.
- HUSZCZA, ROMUALD 1974. *Ze składni zdania w języku japońskim, koreańskim i polskim*. *Studia Semiotyczne V*: 173-183.
- HUSZCZA, ROMUALD 2003. Wykładniki tematyczno-rematycznej struktury zdania w polszczyźnie – próba typologii. In: LINDE-USIEKNIEWICZ, JADWIGA – ROMUALD HUSZCZA (szerk.) *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor*. Warszawa. 84-95.
- IBNBARI, LENA 2008. Asymmetries in Russian Predicate Clefts. *Proceedings of The Israel Association for Theoretical Linguistics (IATL) 24*. 1-24.
[online]: <http://linguistics.huji.ac.il/IATL/24/IbnBari.pdf>
- JAKOBSON, ROMAN 1948. *Russian conjugation*. *Word* 4: 155-167.
- JONG-SUP, JUN 2007. *Korean Has No Unique Topic Marker*. *Language and Linguistics* 39: 199-218.
- JUNG, YEUN-JIN 2001. Thematization and Topic Interpretation. In: MOON, SEUNG-CHEOL (szerk.) *Studies in Generative Grammar 11 (2)*: 303-337.
- JUNGHANNS, UWE 1997. On the So-called eto-cleft Constructions. In: LINDSETH, MARTINA – STEVEN FRANKS (szerk.) *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics. The Indiana Meeting of 1996*. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications. 166-190.
- KÁDÁR EDIT 2002. A relatív állítások és az ún. témaismétlő névmások. In: ANDOR JÓZSEF – BENKES ZSUZSA – BÓKAY ANTAL (szerk.) *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 302–312.
- KÁDÁR EDIT 2011. *A kopula és a nominális mondatok a magyarban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 17-118.

- KENESEI ISTVÁN 1986. On the Logic of Word Order in Hungarian. In: WERNER, ABRAHAM – SJAAK E MEY (szerk.) *Topic, Focus, and Configurationality*. Amsterdam: John Benjamins. 143-159.
- KENESEI ISTVÁN 1989. Logikus-e a magyar szórend? In: TELEGDI ZSIGMOND – KIEFER FERENC (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 17*: 105-152.
- KENESEI ISTVÁN 1992. Az alárendelt mondatok szerkezete. In: KIEFER FERENC (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 529–713.
- KENESEI ISTVÁN 2006. Focus as Identification. In: MOLNÁR VALÉRIA – SUSANNE WINKLER (szerk.) *The Architecture of Focus*. Berlin – New York: Mouton. 137-168.
- KIM, IN-SOO 1993. Topicalization as A-scrambling. In: KUNO, SUSUMU et al. (szerk.) *Harvard Studies in Korean Linguistics 5*. Seoul: Hanshin. 358-367.
- KIMMELMAN, VADIM 2007. On the Interpretation of Eto in so-called Eto-clefts. Kézirat. Elhangzott a 2007. december 1-3. között, Lipcsében rendezett FDSL 7. konferencián. [online]: http://www.uni-leipzig.de/~jungslav/fdsl/fdsl7/abstracts/Kimmelman_FA.pdf
- KIMMELMAN, VADIM 2009. On the Interpretation of Eto in so-called Eto-clefts. In: ZYBATOW, GERHILD – UWE JUNGHANNS – DENISA LENERTOVÁ – PETR BISKUP (szerk.) *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure. Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007 (= Linguistik International; 21)*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 319-329.
- KING, TRACY HOLLOWAY 1995. Configuring Topic and Focus in Russian. Stanford: CSLI Publications. 63-136.
- KITAWAGA, CHISATO 1982. *Topic constructions in Japanese*. *Lingua* 57: 175-214.
- KJP = Korpus Języka Polskiego IPI PAN [online]: www.korpus.pl
- KOOPMAN, HILDA 1984. *The Syntax of Verbs: from Verb Movement Rules in the Kru Languages to Universal Grammar*. Dordrecht: Foris.
- KUNO, SUSUMU 1973. *The Structure of the Japanese Language*. Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- KURODA, SHIGE-YUKI 1992. *Japanese Syntax and Semantics*. Dordrecht – Boston: Kluwer Academic Publishers.
- LAMBRECHT, KNUD 1994. *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents*. Cambridge Studies in Linguistics 71. Cambridge University Press. 144-146.
- LANDAU, IDAN 2005. *Chain resolution in Hebrew V(P)-fronting*. *Syntax* 9: 1-41. [online]: <http://www.bgu.ac.il/~idanl/files/Syntax1.full%20version.pdf>
- LANDAU, IDAN 2007. *Constraints on partial VP-fronting*. *Syntax* 10: 127-164.
- LASNIK, HOWARD 1981. Restricting the Theory of Transformations: A Case Study. In: HORNSTEIN, NORBERT – DAVID LIGHTFOOT (szerk.) *Explanation in Linguistics*. London: Longman. 152-173.
- LASNIK, HOWARD – MAMORU SAITO 1992. *Move α : Conditions on its Application and Output*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 75-83.

- LEE, CHUNGMIN 2002. Contrastive Topic and Proposition Structure. In: DI SCIULLO, ANNE-MARIE (szerk.) *Asymmetry in Grammar: Syntax and Semantics*. Philadelphia: John Benjamins. 345-372.
- LI YEE NA 2009. *A Semantic and Syntactic Study of Japanese Particle Wa: A Topic Marker or a Subject Marker?* Run Run Shaw Library, City University of Hong Kong. 1-22.
[online]: <http://hdl.handle.net/2031/5826>
- LINDE-USIEKNIEWICZ, JADWIGA 2006. *Small clauses reconsidered revisited: Not so small and not all alike and far fewer*. *Lingua Posnaniensis* 49: 83-91.
- MALECZKI MÁRTA 2008. Határozatlan argumentumok. In: KIEFER FERENC (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A lexikon szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 129-184.
- MARANTZ, ALEC 1995. A Late Note on Late Insertion. In: YOUNG-SUN, KIM et al. (szerk.) *Explorations in Generative Grammar*. Seoul: Hankuk. 396-413.
- MARKMAN, VITA 2008. Pronominal Copula Constructions Are What? Reduced Specificational Pseudo-clefts! In: CHANG, CHARLES – HANNAH J. HAYNIE (szerk.) *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL 26)*: 366-374.
[online]: www.lingref.com/cpp/wccfl/26/paper1692.pdf
- MASLOVA, ELENA – GIULIANO BERNINI 2006. Sentence Topics in the Languages of Europe and Beyond. In: BERNINI, GIULIANO – MARCIA SCHWARTZ (szerk.) *Pragmatic Organization of Discourse in the Languages of Europe. Empirical Approaches to Language Typology (EALT) 20-8*: 67-120.
- MATHESIUS, VÍLEM 1939. *O tak zvaném aktuálním clenění vety*. *Slovo a Slovesnost V*: 171–174.
- MATHESIUS, VÍLEM 1971. O tak zvaným aktualnym rozczłonkowaniu zdania. In: MARIA RENATA MAYENOWA (szerk.) *O spójności tekstu*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 7-12.
- MAZUR, JAN 1986. *Organizacja tekstu potocznego*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- MCCOY, SVETLANA 2001. *Colloquial Russian Particles –to, že, and ved’ as Set-Generating (“kontrastive”) Markers: a Unifying Analysis*. Doktori disszertáció. Boston University, Boston. 17-32; 69-210.
[online]: <http://rci.rutgers.edu/~smccoy/dissertation.html>
- MCCOY, SVETLANA 2002. *Semantic and Discourse Properties of Colloquial Russian Construction of the Form “X-to X, a....* *Glossos* 3: 1-26.
- MIGDALSKI, KRZYSZTOF 2006. *The Syntax of Compound Tenses in Slavic*. Doktori disszertáció. University of Tilburg, Tilburg: LOT.
- MISZ, HENRYK 1967. *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- MNSZ = Magyar Nemzeti Szövegtár [online]: www.mnsz.nytud.hu
- MOLNÁR VALÉRIA 1998. *Topic in focus*. *Acta Linguistica Hungarica* 45: 89-166.
- MORO, ANDREA 1997. *Dynamic Antisymmetry: Movement as a Symmetry-Breaking Phenomenon*. *Studia Linguistica* 51: 50-76.

- MUNN, ALAN 1994. Reconstruction Asymmetries. In: GONZALEZ, MERCE (szerk.) Proceedings of the North-Eastern Linguistic Society (NELS) 24: 397-410.
- MUYSKEN, PIETER 1978. Three Types of Fronting Constructions in Papiamentu. In: JANSEN, FRANK (szerk.) Studies on Fronting. Lisse: Peter de Ridder Press. 65-79.
- MVE = Magyar Virtuális Enciklopédia: Generatív Grammatika szócikk. Összeállította: Bartos Huba és Viszket Anita. MTA, 2004. november 10.
[online]:
http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/nyelvtud/generativ_grammatika.htm
- NEELEMAN, AD – ELENA TITOV 2009. *Focus, contrast, and stress in Russian*. Linguistic Inquiry 40/3: 514-524.
- NUNES, JAIRO 1995. The Copy Theory of Movement and Linearization of Chains in the Minimalist Program. Doktori disszertáció. University of Maryland, College Park.
- NUNES, JAIRO 1999. Linearization of Chains in the Phonological Component and Phonetic Realization of Traces. Universidade Estadual de Campagnas. Kézirat.
- NUNES, JAIRO 2004. Linearization of Chains and Sideward Movement. Cambridge MA: M.I.T. Press.
- OLSVAY CSABA 2000. Formális jegyek egyeztetése a magyar nemsemleges mondatokban. In: BÜKY LÁSZLÓ – MALECZKI MÁRTA (szerk.) A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei IV. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 119–151.
- ONEA, EDGAR 2009. Exhaustiveness of Hungarian Focus. Experimental Evidence from Hungarian and German. In: RIESTER, ARNDT – EDGAR ONEA (szerk.) Focus at the Syntax-Semantics Interface. Stuttgart: Working Papers of the Sonderforschungsbereich (SFB) 732/3. 53-68.
[online]: http://www.uni-stuttgart.de/linguistik/sfb732/files/4_onea.pdf
- PAN, HAIHUA–JIANHUA HU 2008. *A semantic-pragmatic interface account of (dangling) topics in Mandarin Chinese*. Journal of Pragmatics 40: 1966-1981.
- PAN, HAIHUA-JIANHUA HU 2009. *Decomposing the aboutness condition for Chinese topic constructions*. The Linguistic Review 26: 2-3. 371-384.
- PATONA MÁRIA 2012a. A kimerítő és az információs fókusz a lengyel nyelvben. In: GÉCSEG ZSUZSA (szerk.) LingDok 11. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. 199-225.
[online]: http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/LingDok11.pdf
- PATONA MÁRIA 2012b. A lengyel nyelv két fókuszpozíciója. In: PARAPATICS ANDREA (szerk.) Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain. A 6. Félúton konferencia, ELTE-BTK, 2010. október 7-8. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó / Talantum 2. 170-188.
[online]: http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk10/A%20lengyel%20nyelv%20k%E9t%20f%F3kuszpoz%EDci%F3ja_PATONA.pdf
- PATONA MÁRIA 2012c. Clefting of the Predicative Adjective Phrase in Polish. In: Tavaszi Szél 2012 / Spring Wind 2012 konferenciakötet. Budapest: DOSZ. 261-267.
- PEREDY MÁRTA 2010. Nincs van. In: GÉCSEG ZSUZSA (szerk.) LingDok 9. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. 145-173.
- PERELTSVAIG, ASYA 2001. On the Nature of Intra-clausal Relations. Doktori disszertáció. McGill University, Montreal.

- PESETSKY, DAVID 1987. Wh-in-Situ: Movement and Unselective Binding. In: REULAND, ERIC – ALICE TER MEULEN (szerk.) *The Representation of (In)definiteness*. Cambridge, MA: M.I.T. Press. 98-129.
- PRINCE, ELLEN 1981. On the Inference of Indefinite-This NPs. In: JOSHI, ARAVIND – BONNIE WEBBER – IVAN SAG (szerk.) *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 231-250.
- PRZEPIÓRKOWSKI, ADAM 1999. On Complements and Adjuncts in Polish. In: BORSLEY, ROBERT – ADAM PRZEPIÓRKOWSKI (szerk.) *Slavic in Head-Driven Phrase Structure Grammar*. Stanford: CSLI Publications. 183-210.
- PRZEPIÓRKOWSKI, ADAM 2001. Case and Agreement in Polish Predicates. In: FRANKS, STEVEN – TRACY HOLLOWAY KING – MICHAEL YADROFF (szerk.) *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Bloomington Meeting 2000*, Ann Arbor. 257-273.
- PRZYŁUBSCY, EWA - FELIKS 1987. *Język polski na co dzień*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- RAPPAPORT, GILBERT 2001. The Geometry of the Polish Nominal Phrase: Problems, Progress, and Prospects'. In: BAŃSKI, PIOTR – ADAM PRZEPIÓRKOWSKI (szerk.) *Generative Linguistics in Poland: Syntax and Morphosyntax*. Warsaw: Polish Academy of Sciences. 173-189.
- REINHART, TANYA 1982. *Pragmatics and Linguistics. An Analysis of Sentence Topics*. *Philosophica* 27: 53-94.
- RIZZI, LUIGI 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. In: BENINCA, PAOLA – GIAMPAOLO SALVI (szerk.) *Romance Syntax*. Budapest: ELTE. 112-158.
- ROCHEMONT, MICHAEL 1989. *Topic island and the subjacency parameter*. *Canadian Journal of Linguistics* 34: 145-170.
- ROOTH, MATS 1985. Association with Focus. *Doktori disszertáció*. University of Massachusetts, Cambridge.
- ROOTH, MATS 1992. *A theory of focus interpretation*. *Natural Language Semantics* 1/ 1: 75-116.
[online]:http://lelu.humanities.ucla.edu/library/PDFs/rootth/1992/310_Rooth1992.pdf
- RUDIN, CATHERINE 1985. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and Wh Constructions*. Columbus: Slavica.
- RUDIN, CATHERINE 1988. *On multiple wh-questions and multiple wh-fronting*. *Natural Language and Linguistic Inquiry* 6: 445-501.
- RUTKOWSKI, PAWEŁ – KAMIL SZCZEGOT 2001. On the Syntax of Functional Elements in Polish: Numerals, Pronouns and Expressions Indicating Approximation. In: PRZEPIÓRKOWSKI, ADAM – PIOTR BAŃSKI (szerk.) *Generative Linguistics in Poland: Syntax and Morphosyntax*. Warsaw: IPIAN. 187-196.
- RUTKOWSKI, PAWEŁ 2006. *From demonstratives to copulas. A cross-linguistic perspective and the case of Polish*. *Journal of Universal Language* 7: 147-175.
- SALONI, ZYGMUNT 1974. *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich*. *Język Polski* 65/1: 93-101.
- SALONI, ZYGMUNT 2001. *Czasownik polski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

- SALONI, ZYGMUNT – MAREK ŚWIDZIŃSKI 2001. Składnia współczesnego języka polskiego. Warszawa: PWN.
- SAWADA, OSAMU 2007. The Japanese Contrastive Topic Marker Wa: A Mirror Image of EVEN. In: Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society, Berkeley. Megjelenés alatt.
[online]:
http://linguistics.berkeley.edu/bls/past_meetings/bls33/abstracts_web/Sawada.pdf
- SCHWABE, KERSTIN – SUSANNE WINKLER 2007. On Information Structure, Meaning and Form. Generalizations across Languages. In: SCHWABE, KERSTIN – SUSANNE WINKLER (szerk.) On Information Structure, Meaning and Form. Amsterdam: John Benjamins. 1-32.
- SEKERINA, IRINA 1997. The Syntax and Processing Scrambling Constructions in Russian. Doktori disszertáció. City University of New York, New York. 24-79.
- SGALL, PETR – EVA HAJIČOVÁ – EVA BENEŠOVÁ 1973. Topic, Focus and Generative Semantics. Kronberg/Taunus: Scriptor.
- SPERBER, DAN – DEIRDRE WILSON 1986/1995. Relevance: Communication and Cognition. Oxford: Blackwell.
- STEGOVEC, ADRIAN – TATJANA MARVIN 2012. 'Free' Word Order in Slovenian. Elhangzott a 5th Conference on Syntax, Phonology and Language Analysis (SinFonIJA 5) című konferencián, 2012. szeptember 27, Bécs.
[online]: <http://www.univie.ac.at/sinfonija/abstracts/FreeWordOrder.pdf>
- STOWELL, TIM 1981. Origins of Phrase Structure. Doktori disszertáció. MIT, Cambridge, Mass.
- STURGEON, ANNE 2005. Contrastive Left Dislocation in Czech: Evidence for Movement. Linguistic Society of America (LSA). Oakland. Kézirat. 1-8.
[online]: http://annesturgeon.com/sturgeon_LSA_05.pdf
- SULICH, AGNIESZKA 2007. Jeśli chodzi o x, to q jako tematyzator nawiązujący do wcześniejszej wypowiedzi. In: DOBACZEWSKI, ADAM (szerk.) Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 185-197.
- SULICH, AGNIESZKA 2008. Tematyzatory polskie. Jednostki leksykalne wyznaczające strukturę tematyczną wypowiedzi. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- SURÁNYI BALÁZS 2012. Interface Configurations: Identificational Focus and the Flexibility of Syntax. In: NEELEMAN, AD – IVONA KUČEROVA (szerk.) Information Structure: Contrasts and Positions. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 87-102.
- SUSSEX, ROLAND – PAUL CUBBERLEY 2006. The Slavic Languages. Cambridge: Cambridge University Press. 347-371.
- SYDORENKO, TETYANA 2005. Topic, focus and multiple wh-questions in Russian. Kézirat. Elhangzott a Michigan Linguistic Society 2005. októberi konferenciáján.
[online]: <http://people.emich.edu/tseely/HandoutMLSPresentation.htm>
- SZABOLCSI ANNA 1981. *Compositionality in Focus*. Folia Linguistica 15: 141-162.
- SZABOLCSI ANNA 1983. *Focusing Properties, or the Trap of First Order*. Theoretical Linguistics 10: 125-145.

- SZABOLCSI ANNA 1985. *Pusztá főnév a fókuszban, avagy az elsőrendű predikátumkalkulus csapdája*. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 229-251.
- SZCZEGIELNIAK, ADAM 1997. Deficient Heads and Long Head Movement in Slovak. In: Lindseth, Martina – Steven Franks (szerk.) *Proceedings of FASL 5; The Indiana Meeting 1996*. Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications. 312-333.
- SZCZEGIELNIAK, ADAM 2001. Polish Optional Movement. In: ALEXANDROVA, GALIA (szerk.) *The Minimalist Parameter*. Current Issues in Linguistic Theory Series. Amsterdam: John Benjamins. 137-159.
- SZCZEPANKOWSKA, IRENA 1997. *O niektórych sposobach wskazywania tematu wypowiedzi w różnych odmianach polszczyzny*. *Poradnik Językowy* 4: 1-7.
- SZCZEPANKOWSKA, IRENA 1998. Potoczne odpowiedniki zdań wyrażających relację: jeśli chodzi o X-a, to Q. In: KUPISZEWSKI, WŁADYSŁAW (szerk.) *Studia językoznawcze*. Warszawa: Takt. 185-191.
- SZENDRŐI KRISZTA 2003. *A stress-based approach to the syntax of Hungarian focus*. *The Linguistic Review* 20: 37-78.
- SZWEDEK, ALEKSANDER 1976. *Word Order, Sentence Stress and Reference in English and Polish*. Edmonton: Linguistic Research.
- ŠIMIK, RADEK 2009. The Syntax, Semantics, and Pragmatics of the Focus Particle *to* in Czech. In: ZYBATOW, GERHILD – UWE JUNGHANNS – DENISA LENERTOVÁ – PETR BISKUP (szerk.) *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure*. Proceedings of FDSL 7, Leipzig 2007 (= *Linguistik International*; 21). Frankfurt am Main: Peter Lang 329-343.
[online]: http://www.sfb632.uni-potsdam.de/~simik/pdf/simik%5Bpaper%5Dczech_focus_particle%5BFDSL7%5D.pdf
- ŚWIDZIŃSKI, MAREK 1978a. O analizie na składniki bezpośrednie. In: *Język. Teoria-Dydaktyka. Materiały II. Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Ustka 20-21 maj 1977. Kielce. 3-33.
- ŚWIDZIŃSKI, MAREK 1978b. *Przykładowe transformacje w języku polskim*. *Polonica* IV: 15-37.
- TAJSNER, PRZEMYSŁAW 1990. *Scrambling and the Polish word order. An alternative hypothesis*. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 25: 43-57.
- TAJSNER, PRZEMYSŁAW 1998a. *Minimalism and Functional Thematization. A cross-linguistic study*. Poznań: MotiVex.
- TAJSNER, PRZEMYSŁAW 1998b. *Xp-fronting in Polish*. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 34: 75-99.
- TAJSNER, PRZEMYSŁAW – PIOTR CEGŁOWSKI 2006. *Topicalisation and Object Fronting in Polish. A view from a minimalist perspective*. In: DZIUBALSKA-KOŁACZYK, KATARZYNA (szerk.) *IFAtuation: A Life in IFA. A Festschrift for Professor Jacek Fisiak on the Occasion of His 70th Birthday*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. 99-131.
- TAJSNER, PRZEMYSŁAW 2008. *Aspects of the Grammar of Focus. A Minimalist View*. Frankfurt/Main: Peter Lang.

- TOMASZEWICZ, BARBARA 2012. The Syntactic Position of Polish *by* and Main Clause Phenomena. In: AELBRECHT, LOBKE – LILIANE HAEGEMAN – RACHEL NYE (szerk.) *Main Clause Phenomena: New Horizons*. Amsterdam: John Benjamins. 257-278.
- TRAVIS, LISA 1984. *Parameters and Effects of Word Order Variation*. Doktori disszertáció. University of Massachusetts, Cambridge.
- TRINH, TUE 2009. *A constraint on copy deletion*. *Theoretical Linguistics* 35, 2-3: 183-227.
- TUREK, MARIOLA 2012. Wh-questions in Polish and English: A unified account. Elhangzott a 5th Conference on Syntax, Phonology and Language Analysis (SinFonIJA 5) című konferencián, 2012. szeptember 27, Bécs.
[online]: <http://www.univie.ac.at/sinfonija/abstracts/abstract.PDF>
- ÜRÖGDI BARBARA 2006. *Predicate fronting and dative case in Hungarian*. *Acta Linguistica Hungarica* 53: 291–332.
- VAN PUTTEN, SASKIA 2011. Contrastive topic marking in Avatime. Elhangzott a Workshop on Information Structure: Empirical Perspectives on Theory című konferencián, 2011. december 2-3, Potsdam. Kézirat.
[online]: www.sfb632.uni-potsdam.de/~is-workshop/abstracts/VanPutten.pdf
- VASS LÁSZLÓ é.n. Terminológiai szótár (a szemiotikai szövegtan tanulmányozásához). *Generatív nyelvtan szócikk, látogatva: 2012. szeptember 18.*
[online]: <http://www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/abv0041.htm>
- VERBUK, ANNA 2006. Russian Predicate Clefts as S-Topic Constructions. In: LAVINE, JAMES – STEVEN FRANKS et al. (szerk.) *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Princeton Meeting 2005*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 394-408.
[online]: http://www.webguyunlimited.com/AnnaVerbuk/Verbuk_Preciate_Clefts.pdf
- VESZELSZKI ÁGNES 2008. *Egy beszélt nyelvi jellemző, a témaisméltó névmás csevegésszövegekben*. *Magyar Nyelvőr*. 235-244.
- VICENTE, LUIS 2005. Towards a Unified Theory of Movement: An Argument from Spanish Predicate Clefts. In: VICENTE, LUIS – MARTIN SALZMANN (szerk.) *Leiden Papers in Linguistics* 2.3: 43-67.
- WALUSIAK, EWA 2005. *Partykula to jako operator struktury tematyczno-rematycznej zdania, Opis właściwości składniowych i szyku*. *Polonica XXIV-XXV*: 201-227.
- WEDGWOOD, DANIEL 2005. *Shifting the Focus: From static structures to the dynamics of interpretation*. Amsterdam: Elsevier. 75-95.
- WHITMAN, JOHN 2001. Relabelling. In: PINTZUK, SUSAN – GEORGE TSOULAS – ANTHONY WARNER (szerk.) *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms*. Oxford: Oxford University Press. 220-238.
- WIERZBICKA, ANNA 1971. Metatekst w tekście. In: MAYENOWA, RENATA (szerk.) *O spójności tekstu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 105-121.
- WILAND, BARTOSZ 2009. *Aspects of Order Preservation in Polish and English*. Doktori disszertáció. University of Poznań, Poznań.
[online]: <http://ling.auf.net/lingbuzz/000906>
- WILAND, BARTOSZ 2010a. *Overt evidence from left-branch extraction in Polish for punctuated paths*. *Linguistic Inquiry* 41/2: 335-347.

- WILAND, BARTOSZ 2010b. Paths in Remnant Movement: A Single Solution to Three Problems in the Polish OVS Syntax. In: KAN, SEDA – CLAIRE MOORE-CANTWELL – ROBERT STAUBS (szerk.) Proceedings of the 40th Annual Meeting of the North East Linguistic Society (NELS 40). University of Massachusetts, Amherst. Megjelenés alatt.
[online]: <http://web.mit.edu/nels40/program/abstracts/NELS40Wiland.pdf>
- WILAND, BARTOSZ é.n. Topics in English-Polish. Comparative Syntax. Kézirat.
[online]: www.staff.amu.edu.pl/~kilarski/courses/download/wiland.pdf
- WILLIM, EWA 1989. On Word Order: a Government-Binding Study of English and Polish. Cracow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- WINIARSKA, JUSTYNA 2001. Operatory metatekstowe w dialogu telewizyjnym. Kraków: Universitas.
- WIŚNIEWSKI, MAREK 1987. *Formalnogramatyczny opis leksemów TO 1. Słowo to w funkcji rzeczownika lub przymiotnika*. Poznań: Acta Universitatis Nicolai Copernici 174: 27–42.
- WIŚNIEWSKI, MAREK 1990. *Formalnogramatyczny opis leksemów TO 2. Słowo to w funkcji spójnika, partykuły, czasownika niewłaściwego*. Poznań: Acta Universitatis Nicolai Copernici 192: 91-119.
- WITKOŚ, JACEK 1993. *The theory of X-binding and some aspects of scrambling in Polish*. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 28: 153-180.
- WITKOŚ, JACEK 1996. *On NegP and the structure of the Polish clause*. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 31: 65-96.
- WITKOŚ, JACEK 1998. Countrevidence to the Hypothesis of Overt Verbal Incorporation in Polish. In: CYRAN, EUGENIUSZ – PIOTR STALMASZCZYK (szerk.) Structure and Interpretation: Studies in Syntax and Phonology. Lublin: Folium. 159-197.
- WITKOŚ, JACEK. 2007. Polish and A-type Scrambling. In: KOSTA, PETER – LILIA SCHUERCKS (szerk.) Linguistic Investigations into Formal Description of Slavic Languages. Frankfurt/Main: Peter Lang. 165-180.
- ZAVITNEVICH, OLGA 2001. *On Wh-Questions and on Nature of Wh-Words in Russian in Comparison with English*. Cambridge: Working Papers: Research Centre for English and Applied Linguistics. 1-25.
[online]: <http://www.skase.sk/Volumes/JTL04/06.pdf>

10. IDEGENNYELVŰ ÖSSZEGZÉSEK

SUMMARY

Topic and focus phenomena in Polish

This dissertation analyzes certain Polish syntactic phenomena in the generative framework since some relevant topics of the Polish syntax are unexplored in this current theoretical framework. This work presents new linguistic results not examined earlier making use of the analysis in Polish-Hungarian comparative perspective. The research of the Polish lexeme *to* enabled to concretize the topic of this work: each chapter of the dissertation researches a syntactic issue related to the Polish topic or focus.

Setting out from a corpus-based analysis in one hand, and making questionnaires with Polish native-speakers on the other hand, I could define the key issue of this work which is the appearance of the Polish lexeme *to* in particular structures.

Besides critically summarizing the relevant theories of the Slavic linguistics, and defining basic generative definitions related to topic and focus (such as contrastive topic, left dislocation, relator, copy theory of movement, tests of exhaustivity, identificational focus, etc), I drew upon the thesis of theorists of note (Chomsky 1995b, King 1995, Rizzi 1997, É. Kiss 1998, den Dikken 2006, Dyakonova 2009, Bailyn 2012) giving examples of many languages, such as Polish, English, Hungarian, Russian, Czech, Spanish, etc.

The main claims of the dissertation can be summarized as follows:

After a brief presentation of the Slavic clause structure and information structure in the third chapter, the purpose of the fourth chapter is to introduce two different focus positions of the Polish language, namely the preverbal identificational focus with contrast feature in the left periphery (1a), and the *in situ* information focus at the end of the sentence (1b).

(1) a. **ZIEMIĘ OBIECANĄ napisał Władysław Reymont.**
 land promised wrote Władysław Reymont-NOM
 'It was *THE PROMISED LAND* that Władysław Reymont wrote.'

(1) b. **Władysław Reymont napisał Ziemie obiecana.**
 'Władysław Reymont wrote *The Promised Land*.'

This research is based on two recent theories of focus in Russian (King 1995, Titov–Neeleman 2009) and on Hungarian results concerning focus (É. Kiss 1998). After a short introduction of the Polish word order and intonation pattern, I describe the characteristics of

these focus positions involving their features such as contrast and exhaustivity, keeping an eye on the differences and similarities between Polish and Hungarian. The chapter gives a structural analysis of the Polish foci: the preverbal identificational focus moves to the left periphery, to Spec.FocP in order to have wide scope and contrastive feature, while the information focus in lack of scope and contrastive feature remains *in situ* in VP.

In the fifth chapter, the Polish lexeme *to* is analyzed. Although it has several functions, here I will focus on *to* appearing after a contrastive topic or before a contrastive focus. These characteristics are realized in the case of both *to*-s, as they can appear in a sentence initial position (2a) and on the boundary of topic-comment parts (2b).

(2) a. **To JANA widziałam w kinie.**
 TO John-ACC I.saw in cinema
 'It was John whom I saw in the cinema.'

(2) b. \surd **Jana to widziałam w kinie.**
 'As for John, I saw him in the cinema.'

I claim that these two *to*-s are the same, and the sentences containing this constituent have the same structure. *To* is a special kind of relator (den Dikken 2006) having a contrast feature to assign: as such it is responsible for a secondary identificational relationship between the subject and the predicate of a sentence. I suggest that it is possible to analyse all versions of word order containing *to* and all of its semantic and syntactic properties with only one structure, where *to* is located in topic head. A contrastive topic can occur in its specifier position, and the category of its comment can be a TP or a FocP. The main results of the analysis are: the identificational interpretation of sentences not containing an overt topic, the explanation of the appearance of contrastive topic and focus, the analysis of the different surface realizations of *to* with one and the same syntactic structure, and the extension of the role of the relator to predicative sentences.

In the further chapters, I analyze Polish structures where the relator *to* can appear. In the sixth chapter, I analyze Polish constructions introducing sentence-topics such as *jeśli chodzi o* [*kogoś / coś*], *co do* [*kogoś / czegoś*] and *co się tyczy* [*kogoś / czegoś*] (all having the approximate meaning of 'as for'). Since the relator *to* can appear in sentences that contain these topic-markers, they select a contrastive topic. Contrary to the earlier distinction concerning Hungarian topic-markers (a type containing a pronoun in the main clause which is coreferential with the topic of the dependent clause introduced by a topic-marker, and a type being independent from the main clause, which does not contain an empty argument place),

my distinction sets out from the possible clause order and thus follows the possible occurrence of *to*. Analyzing the subordinate clause > main clause order both in the type containing a coreferential pronoun (3a) and in the type being independent from the main clause (3b), I propose a TopP with *to* that functions as a relator mediating between the logical subject in the specifier of TopP and its predicate in the complement of TopP. The main clause > subordinate clause order (3c), where *to* can never appear, is a case of independent subordination (1995) with the dependent clause right-adjoined to the main clause.

- (3) a. **Co do kotów, to nie są mądre.**
 what to cat-GEN TO NEG are clever.
 ‘As for the cats, they are not clever.’
- (3) b. **Co się tyczy barwy głosu, to Elvis Presley
 nie miał sobie równych.**
 what REFL.PRON relate colour-GEN sound-GEN TO Elvis Presley
 NEG had REFL.PRON similar
 ‘As for the tone, Elvis Presley had no equal.’
 (Sulich 2008: 65)
- (3) c. **Adam Małysz był najlepszy, jeśli chodzi o polskich skoczków.**
 Adam Małysz was best if goes about Polish ski-jumpers
 ‘Adam Małysz was the best, as for the Polish ski-jumpers.’
 (Sulich 2008: 95)

In the seventh chapter, I analyze the topicalization of the predicative phrase where the clefted verbal predicate is realized as an infinitive both in Polish and in Hungarian. I claim that all well-formed Polish sentences containing the *Predicate Cleft Construction* can be described with one and the same syntactic structure. Based on the analysis proposed by Abels (2001), Vicente (2005) and Bondaruk (2009, 2012a), I suggest a structure which is appropriate to demonstrate the divergent features of the *Polish Predicate Cleft*, for example the clefting of the predicative nominative and adjective. I demonstrate that by adopting the *Copy Theory of Movement* (Vicente 2005) and the theory of VP-fronting (Bondaruk 2012a), it is possible to explain the double occurrence of the same verbal predicative phrase in one sentence (4a) and to analyze the reason of the impossibility of pronunciation of the lower copy in the cases of predicative AP and NP clefting (4b) and in embedded infinitive structures (4c). Assuming that the optional *to* is a relator, it is possible to explain the contrastivity of the topic in these structures.

- (4) a. **√ Jeść to dużo jadł, ale napić się nie chciał.**
 eat-INF TO a lot ate but drink-INF REFL.PRON NEG wanted
 ‘As for eating, he ate a lot, but he did not want to drink.’

(4) b. √ **Chora to Ewa była** (*chora).
 ill-NOM to Eve-NOM was
'As for being ill, Eve was ill.'

(4) c. √ **Czytać to on będzie** (*czytał), **ale nie zrozumie**.
 read-INF TO he-NOM will read but NEG understand
'As for reading, he will read, but he will not understand it.'

Based on the above demonstrated proposals concerning Polish syntactic issues, the dissertation can be considered a work providing possible solutions for some unexplored fields of the Polish linguistics.

PODSUMOWANIE

Zjawiska związane z topikiem i fokusem w języku polskim

Obecna dysertacja analizuje pewne polskie zjawiska syntaktyczne z użyciem pojęć stosowanych w gramatyce generatywnej, ponieważ kilka relewantnych kwestii w opisie składni polskiej zostało pominiętych w aktualnie opracowywanej teorii. Praca demonstruje nowe lingwistyczne wyniki niebadane wcześniej w perspektywie porównawczej polsko-węgierskiej. Badanie polskiego leksemu *to* pozwoliło skonkretyzować temat tej pracy: każdy rozdział dysertacji analizuje syntaktyczną kwestię powiązaną z polskim topikiem lub fokusem.

Opierając się na analizie korpusu z jednej strony i przygotowując ankiety wypełnione przez rodzimych użytkowników języka polskiego z drugiej strony, miałam możliwość określić podstawowy temat pracy, którym jest pojawienie się polskiego leksemu *to* w poszczególnych strukturach.

Oprócz krytycznego podsumowania relewantnych teorii słowiańskich lingwistów i podania podstawowych definicji generatywnych związanych z topikiem i fokusem (jak: topik kontrastywny, relator, kopiowa teoria przesunięć, focus identyfikacyjny), opierałam się na tezach znanych teoretyków (Chomsky 1995b, King 1995, Rizzi 1997, É. Kiss 1998, den Dikken 2006, Dyakonova 2009, Bailyn 2012) podając przykłady z kilku języków, m.in. polskiego, angielskiego, węgierskiego, rosyjskiego, czeskiego, hiszpańskiego itd.

Oto główne tezy dysertacji są następujące.

Po krótkim przedstawieniu słowiańskiej struktury zdania oraz struktury informacyjnej w rozdziale trzecim, celem czwartego rozdziału jest przedstawienie dwóch różnych pozycji fokusu w języku polskim, mianowicie fokusu identyfikacyjnego przed czasownikiem mającego cechę kontrastywną i umieszczonego w peryferii lewej (1a), oraz *in situ* fokusu informacyjnego na końcu zdania (1b).

(1) a. **ZIEMIĘ OBIECANĄ** napisał Władysław Reymont.

(1) b. Władysław Reymont napisał Ziemię obiecaną.

Badanie opiera się na dwóch aktualnych teoriach fokusu w języku rosyjskim (King 1995, Titov–Neeleman 2009) oraz na węgierskich wynikach związanych z badaniem fokusu (É. Kiss 1998). Po krótkim przedstawieniu szyku wyrazów i konturu intonacyjnego w języku polskim, opisuję cechy tych fokusów jako cechę kontrastywną i wyczerpującą, zwracając

uwagę na różnice i podobieństwa języka polskiego i węgierskiego. W rozdziale analizuję strukturalnie fokusy polskie: przedczasownikowy fokus identyfikacyjny przesuwają się do peryferii lewej, do pozycji specyfikatora frazy fokusowej, żeby mieć szeroki zasięg i cechę kontrastywną, podczas gdy informacyjny fokus pozostaje w pozycji specyfikatora frazy werbalnej brakując zasięgu i cechy kontrastywnej.

W piątym rozdziale zajmuję się analizą polskiego leksem *to*. Chociaż wyraz ten ma kilka funkcji w języku polskim, tu koncentruję się na *to* pojawiającym się po topiku kontrastywnym lub przed fokusem kontrastywnym. Te cechy są realizowane w przypadku obu wyrazów *to*, ponieważ analizowane słowo może się pojawić w początkowej pozycji zdania (2a) oraz na granicy części topiku i kommentu (rematu) (2b).

(2) a. **To JANA widziałam w kinie.**

(2) b. \surd **Jana to widziałam w kinie.**

Zakładam, że te dwa *to* są identyczne i zdania zawierające ten element składowy mają taką samą strukturę. *To* jest specjalnym relatorem (den Dikken 2006) mającym cechę kontrastywną przydzielającą i jest on odpowiedzialny za drugorzędną relację identyfikacyjną pomiędzy podmiotem a predykatem zdania. Możliwe jest analizowanie każdego wariantu szyku wyrazów zawierających *to* i każdych jego właściwości semantycznych oraz syntaktycznych z tą samą strukturą, gdzie *to* znajduje się w pozycji rdzenia frazy topiku. Topik kontrastywny może pojawić się w pozycji specyfikatora i kategorią kommentu może być fraza czasowa (TP) czy fraza fokusowa (FocP). Głównym wynikiem analizy jest interpretacja identyfikacyjna zdań mających topik niezrealizowany powierzchniowo, wyjaśnienie pojawienia się topiku i fokusu kontrastywnego, analiza różnych *to* z taką samą strukturą oraz zwiększenie się roli relatora na zdania predykatywne.

W następnych rozdziałach zajmuję się takimi polskimi strukturami, gdzie może się pojawić relator *to*. W szóstym rozdziale analizuję te polskie konstrukcje, które wprowadzają topiki zdań: *jeśli chodzi o [kogoś/coś]*, *co do [kogoś/czegoś]* i *co się tyczy [kogoś/czegoś]*, które wybierają topik kontrastywny. Dowodem na to jest pojawienie się relatora *to* w zdaniach zawierających te tematyzatory. Podstawą proponowanego przez mnie rozróżnienia są różne możliwe szyki zdań. Rozróżnienie to jest przeciwne wcześniejszym rozróżnieniom związanym z węgierskimi tematyzatorami (typ zawierający zaimkę koreferentną z topikiem zdania współrzędnego wprowadzającego przez tematyzator i typ niezależny od zdania głównego). Podstawą jego jest więc możliwość pojawienia się leksemu *to*. Analizując szyk

zdania współrzędnego > zdania głównego zarówno w typie zawierającym zaimek koreferentny (3a) i niezależnym od zdania głównego (3b), proponuję TopP, gdzie relator *to* mieści się w pozycji rdzenia frazy topikowej, pośrednicząc pomiędzy podmiotem logicznym w pozycji specyfikatora frazy topikowej a predykatem. Szyk zdania głównego > zdania podrzędnego (3c), gdzie *to* nie może się pojawić, jest przypadkiem niezależnej subordynacji (Kenesei 1992), podrzędne zdanie jest prawym adiunktem zdania głównego.

(3) a. **Co do kotów, to nie są mądre.**

(3) b. **Co się tyczy barwy głosu, to Elvis Presley nie miał sobie równych.**

(Sulich 2008: 65)

(3) c. **Adam Małysz był najlepszy, jeśli chodzi o polskich skoczków.**

(Sulich 2008: 95)

W siódmym rozdziale analizuję topikalizację frazy predykatywnej, gdzie przesunięty predykat czasownikowy ma formę bezokolicznikową zarówno w polskim i węgierskim (4a). Proponuję przyjąć, że każde gramatyczne zdanie zawierające tak zwane *Predicate Cleft Construction* może być opisane z taką samą strukturą syntaktyczną. Opierając się na analizie Abelsa (2001), Vicentego (2005) i Bondaruk (2009, 2012a), nakreślę strukturę, z pomocą której można analizować różne cechy polskiego przesunięcia predykatu, mianowicie clefting predykatu nieczasownikowego (4b) i clefting podrzędnego zdania bezokolicznikowego (4c). Pokazuję, że stosując tak zwaną *kopijną teorię przesunięć* (Vicente 2005) i teorię przesunięcia frazy czasownikowej (Bondaruk 2012a), możliwe jest wyjaśnienie pojawienia się tego samego czasownika dwa razy w zdaniu oraz nierealizowania się dolnej kopii predykatu nieczasownikowego na powierzchni wypowiedzenia. Zakładając, że opcjonalny leksem *to* jest relatorem, można wyjaśnić cechę kontrastyczną topikowej tych struktur.

(4) a. √ **Jeść to dużo jadł, ale napić się nie chciał.**

(4) b. √ **Chora to Ewa była (*chora).**

(4) c. √ **Czytać to on będzie (*czytał), ale nie zrozumie.**

Opierając się na wyżej przedstawionych propozycjach związanych z polskimi kwestiami syntaktycznymi, dysertacja może być uważana za pracę oferującą możliwe rozwiązania kilku nie analizowanych szczegółowo kwestii lingwistycznych w języku polskim.